

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VEJLE
AMTS AARBØGER
1916

VEJLE AMTS AARBØGER

UDGIVNE AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

1916

KØBENHAVN
I KOMMISSION HOS LEHMANN & STAGE
1916

KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI - KOLDING

INDHOLD

	Side
En middelalderlig Teglovn. Ved <i>R. Mortensen</i> . (Med 4 Billeder).....	1
En Brydningstid. Skildringer fra Bredsten Sogn. Af Fri-skolelærer <i>M. Jensen Sinning</i> , Balle. (Med 10 Bill.)	21
Gamle Jørgen Jensen Moesgaard. Gengivet ved <i>Jens Peter Harbo</i> . (Med Billede).....	110
Smaastykker: Tanker ved Doktor Sagers Grav i Kolding. Ved <i>Hans Knudsen</i> . — Gaardene i Pjedsted. Af <i>J. J. Ravn</i> . (Med et Kort).....	125
Vejle Amts historiske Samfunds Regnskab for 1915 ...	135
Af Jellings nyere Historie. Ved Seminarielærer <i>Marius Sørensen</i> , Jelling. (Med 2 Kort).....	137
Fra Egtved og Ødsted Sogne, gamle Bykort og Beretninger. Ved <i>P. Eliassen</i> , Kolding. (Med 1 Bill. og 9 Kort)..	176
Smaastykker: En Rettertingsdom fra 1544. Af Adjunkt, Dr. phil. <i>Henrik Ussing</i> , Sorø. Foran Fredericia 1848. Af <i>Vilh. Rohde</i> . (Med 1 Billede).....	232
Register til IX—XII Bind. Indholdsfortegnelse til samme.	

Redaktionsudvalget:

**Bestyrer *P. Eliassen*, Kolding (Formand),
Bankdirektør *Chr. Jørgensen*, Vejle,
Sognepræst *H. Kau*, Gadbjerg.**

•

EN MIDDELALDERLIG TEGLOVN

UDGRAVET 1915 I LINDEBALLE.

VED R. MORTENSEN.

DER er noget vist tiltalende ved at staa overfor de Tilfælde, da gammel, dunkel Tradition viser sig at have Rod i Virkeligheden, opklares at være rigtig. Det hører ingenlunde til Sjældenhederne, at saadant passerer; Erfaringernes Række indgiver tvertimod en stadig større Respekt for de mundtlige Overleveringers Paalidelighed. Men hvert nyt Vidnesbyrd er en Værdiforøgelse, som underbygger og levendegør Mindet om det, der engang var.

Blandt Beboerne af den saakaldte Anneksgaard ved Lindeballe Kirke og videre ud i Sognet har det Sagn været fastholdt og meddelt, at der et Sted paa Gaardens Mark i gammel Tid havde været en Teglovn, hvori Stenene til den nærliggende Sognekirke skulde være brændte. Vedkommende Sted paa pegtes endnu og fik af Hensyn til de særegne Forhold, der knyttede sig dertil, Lov at ligge udyrket hen. Det laa kort Vest for Kirkegaardsdiget midt i de dyrkede Agre som en ejendommelig, græsbevokset Plads, der i Afstand lignede en almindelig gennemgravet Høj. Omkredsen udgjorde ca. 50 Meter. Midten dannede en Fordybning, som paa de tre Sider, særlig mod Syd var omgivet af nogenlunde regelmæssige Forhøjninger.

De omliggende Marker bestaar af mørk, gammel-dyrket Sandmuld. I den øverste Fure havde man hist og her fundet Murstensbrokker — hvoraf der forøvrigt findes en Mængde omkring paa Kirkebakken — men ved den i senere Aar brugte dybere Pløjning viste det sig, at Jorden pletvis blev helt rød af de fremkomne, hensmuldrede Teglstensrester. Ud over dette, samt at Pladsen var afmærket paa det gamle Kort fra Udstykningstiden, forelaa intet videre. Nogen Udgravning havde ikke været foretaget.

Det var altsaa en ret sandsynlig Antagelse, at her virkelig havde ligget et Teglværk. Men Folk mente, at det, der nu paa denne Maade laa fremme, var de sidste Rester af Ovnens. Man gik ud fra, at nævnte Fordybning i Jordhøjen betegnede Ovnens Bund, i Lighed med hvad man flere Steder i Sognet kunde se som ringe Levninger af de Teglovne, der for en Menneskealder eller to siden var saa meget brugte.

For nu om muligt at komme tilbunds i denne Sag, der forekom saa interessant, begyndte jeg lidt efter Nytaar 1915 en Udgravning, som ogsaa efter kort Tids Forløb gav Udsigt til et godt Resultat.

Det øverste Spadestik var fedt Muldjord gennemvævet med lange Rødder af vild Kløver og andre kalkfordrende Græsarter, og det var klart, at der var gaaet mange Aar uforstyrret hen over de ophobede Dynger. Men derefter kom man ned i hensmuldrede Mur- og Tagsten, som laa i Lag, der stadig blev renere. Og i en god Meters Dybde fandtes der i Sydenden af Hulningen Rester af et Murværk, dannet af brændte Teglsten, tilsyneladende omlagt med blødt Ler.

Da nu disse Teglsten aabenbart maatte være Munkesten, idet de havde disses sædvanlige Størrelse og Udseende, og da der især fandtes talrige større og

mindre Tagstensdele af den ældste Form, som kendes af Tagsten her i Landet, nøje svarende til den Beskrivelse der gives¹⁾ af Middelalderens saakaldte »Huulsten«, var det rimeligt, at man her stod overfor et Fund af ikke ringe Interesse, hvorfor Udgravningen foreløbig blev indstillet og Sagen omtalt i »Vejle Amts Folkeblad«. Kort efter anmodede Nationalmuseet om at komme til at lede det videre Arbejde.

Dette foretoges derefter sidst i Juli og Begyndelsen af August 1915 under Ledelse af Nationalmuseets Arkitekt C. M. Smidt.

Ved at fortsætte i Sporet af den paabegyndte Udgravning (i Sydsiden) viste det sig, at det, som denne havde blottet, var Dele af en Mur, der strakte sig mod Øst og Vest. Efter kort Tids Forløb stødte man lidt under Jordoverfladen paa et solidt Murhjørne i Øst, og der var nu ikke længere nogen Tvivl om, at Arbejdet vilde bringe mer eller mindre værdifuld Afsløring for Dagen, vilde udvikle sig paa stadig mere spændende Maade. Efterhaanden kom Omridsene til Syne, og man kunde begynde at grave i Dybden. Det var et besværligt Arbejde, som med flere Mand tog adskillige Dage, at faa tømt den store Ovn for den betydelige Mængde Ler og Sten, hvormed den var fyldt. Men det var en særlig Fornøjelse at se de fire Vægge vokse nedad for hver Dag, blive lysere, smukkere, mere velbevarede jo nærmere man kom Bunden. Først og fremmest var de forskellige Enkeltheder i Fremgangen af Værdi, fordi det snart kunde fastslaaes, at den gamle stedlige Tale om Middelalder var ægte nok. — Omsider naaede man ned, og Resultatet kunde nu overses.

Fundet frembyder mange interessante Ting, som

¹⁾ Troels Lund: Dagligt Liv i Norden, III. B., 124.

giver et fortrinligt Materiale til Belysning af Indretning og Arbejdsmaade i de middelalderlige Teglværker, hvilket er saa meget mere af Betydning, som man herom kun kender lidt i Forvejen. Det der her anføres er kun saaledes som en Lægmand kan se det.

Ovnen er stor, dens Dybde ca. $2\frac{1}{2}$ Meter, Længde $4\frac{1}{2}$ og Bredden godt 4 Meter. Størst Opmærksomhed tiltrækker sig Nordmuren, som har 3 Fyrhuller med murede dobbelte Hvælvinger helt igennem. Af disse tre Fyrhuller er det vestre helt ubeskadiget, det midterste staar daarligst, hvorfor det heller ikke er udgravet af Frygt for Sammenskred, det østre Fyrhul mangler paa den indvendige Side — mod Ovnen — nogle Sten af yderste Bue. Stenene og Fugerne er overalt her i denne Mur temmelig forbrændte og vidner derved om megen Brug, men som Helhed tegner de runde Hvælvinger sig smukt — saaledes som det ogsaa ses paa Billedet — og der er tydeligvis anvendt stor Omhu og Nøjagtighed ved Opførelsen. Man lægger dernæst straks Mærke til, at Sydmuren er forholdsvis mest medtaget. Den har været udsat for et stærkt Tryk af de bagved liggende Jordmasser og bøjer noget ind foroven og i Midten. Derimod staar den østre Mur i særlig Grad godt (Højden er her op til et Par Meter), og det samme gælder om Vestmurens to Trediedele mod Syd, medens derimod den Trediedel nærmest ved Nordmuren er af samme noget forbrændte Karakter som denne. Men ved nærmere Eftersyn opdages det let, at dette uensartede Forhold ikke er saa underligt, idet der i Virkeligheden er Tale om helt forskellige Aldre for disse Mure, at Ovnen med andre Ord er ombygget flere Gange. Det fremgaar bl. a. deraf, at der i det sydøstre og sydvestre Hjørne ingen Forbind er mellem de tilstødende Murflader, og heller ikke i

Nordøst-Hjørnet er de vedkommende Flader indmurede i hinanden; dette er derimod Tilfældet med Nordmuren og nævnte tilsvarende Trediedel af Vestmuren. Det maa saaledes nu antages, at Sydturen og Nordmuren er ældst og samtidige, nemlig Resten af den oprindelige, første Ovn, derefter følger saa Størsteparten af den vestre Mur og endelig som den nyeste: Østmuren. At denne Forskel i Bygningstid er tilstede fremgaar ogsaa deraf, at et vist Antal Murskifte de forskellige nævnte Steder ikke giver absolut det samme Højdemaal, altsaa er der en ringe Afvigelse i enten Fugernes Tykkelse eller de indmurede Stens Størrelse. Begge Dele er nærmest Tilfældet, og Stenene er da ikke fra een Tid, men stammer fra forskellige Brændinger. Herom senere.

Murene er byggede paa middelalderlig Maade, det saakaldte Munkeskifte, med afvekslende 2 Løbere og 1 Binder i hvert Skifte. De enkelte Steder, hvor man har gravet ind og set efter, viser der sig Murtykkelse omkring $1\frac{1}{4}$ Meter. Deraf er dog kun den yderste Halvdel — mod Ovnen — opført af brændte Sten, Lagene indad mod Jordvæggen dannes af ubrændte Lersten, hvis Fuger kommer tydeligt frem, naar man skærer et lodret, rent Snit ned igennem dem. Ovnens Gulv er bygget paa samme Maade som Væggene. Udenfor Nordmuren er der et Fyrrum med stærke Støttepiller. Ogsaa her er Gulvet belagt med Teglsten.

Ud for de tre Fyrhuller og i samme Bredde som disse er Ovnens Gulv i Striber paa langs hen mod Syd væggen mere forbrændt end ellers: Her har der været Fyrkanaler, d. v. s. her har den Ild haft Plads, hvorved Stenene i Ovnen er brændte. Igennem Fyrhullerne har man kunnet kaste friskt Brænde ind,

helt ind gennem Ovnens Længde for at holde Baalet vedlige.

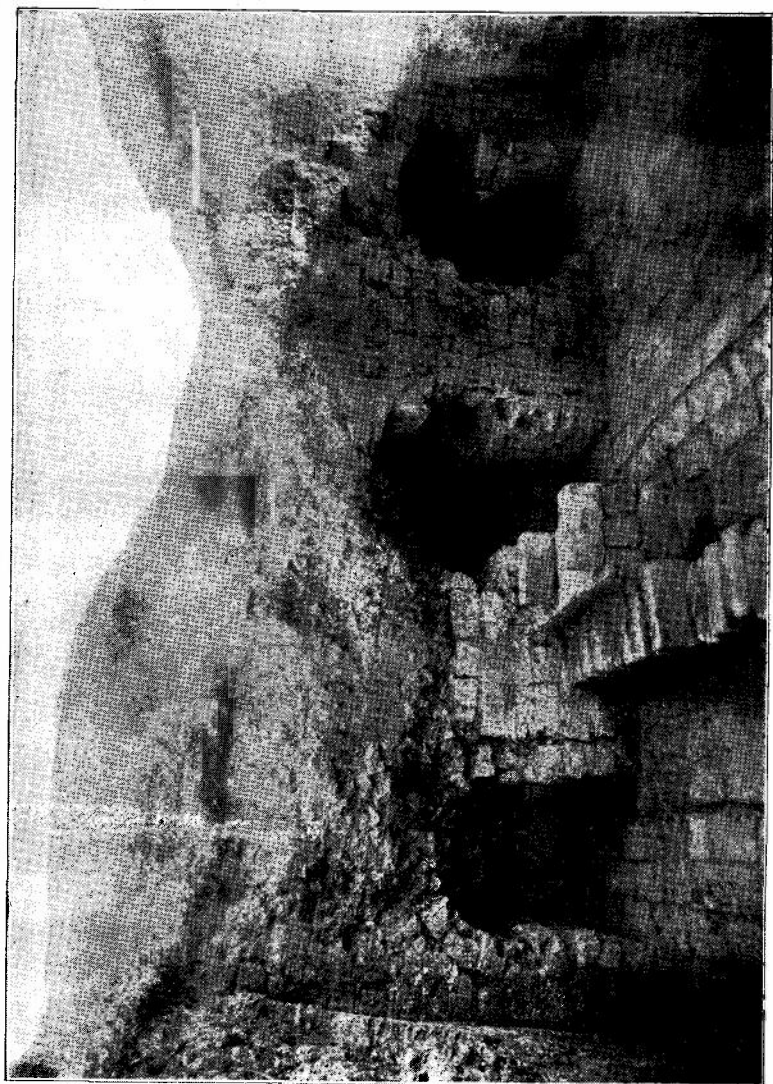
Nu er der det særegne og ret mærkelige, at en Del Sten af sidste Brænding staar urørt tilbage i Ovnen. De staar i Rækker og Stabler, saaledes som de er forladt — hvad saa Grunden end kan have været til dette Forhold. Heraf ses imidlertid, at der har kunnet staa 8 Rækker Sten i Ovnen. Det System, de er opsat efter, antyder Billederne.

Denne Omstændighed med nævnte Stenlevninger giver uvilkaarlig Fundet et ligesom mere levende Præg. Den i Tid saa fjerne Virksomhed kommer os nærmere derved, at vi klart kan se netop hvortil Menneskenes Hænder har naaet og hvor Tilfældet eller Tanken har sagt dem pludselig at holde op. — — Denne Sten er levnet — saaledes som den i Dag staar, stod den dengang — medens den anden ved Siden af, Naboen, blev taget op — hvor mon den nu er henne!

Men desuden fortæller dette i Ovnen tilbageladte sidste Hold Sten, at her standsede den hele Virksomhed. Ellers kunde der jo vel være Grund til at antage, at Teglovnens maaske havde fortsat Tilvirkningen af Byggemateriale ud over Middelalderens Grænse op mod nogenlunde nyere Tid. Saadant er altsaa udelukket, thi naar man ved Undersøgelse af de nyeste Sten finder disse at være rent middelalderlige, saa er hele Værket følgelig af tidligere Oprindelse.

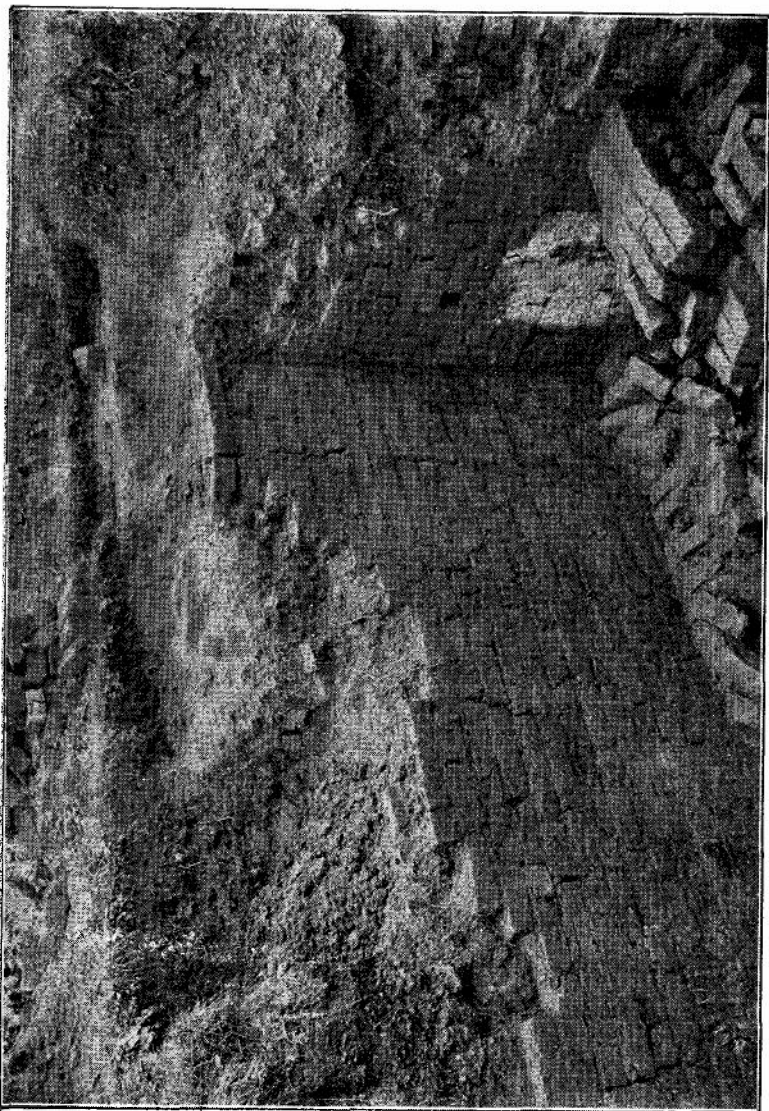
Hvorledes ser nu ofte omtalte Sten ud? Form og Størrelse er lignende de andre almindelige Munke-mursten, man kender fra gamle Kirker og Bygninger fra Middelalderen. De er her af en smuk mørkerød Kvalitet, glatte og veldannede, men bærer dog naturligvis Præg af at være strøgne enkeltvis i Haandform. Længden bevæger sig mellem en 26—29½ cm, Bredde

12—16 *cm* og Højde omkring $8\frac{1}{2}$ —9—10 *cm*. Bortset fra at det udflydende i disse Maal for en Del kan skyldes en større eller ringere Brændingsgrad, synes Afvigelserne at samle sig om tre Normaltyper med Længde henholdsvis 26, 28 og 29 *cm*, Højde og Bredde i Forhold hertil. De største Former forekommer i overvejende Tal og lader til at være jævntløbende, samtidige. Den hele Forskel stammer her maaske nærmest fra to ikke ganske ens Redskaber. Derimod kan der næppe være Tvivl om, at der mellem de mindre 26 *cm*-Sten og de andre er en Tidsforskel, saaledes at de største Sten sikkert maa betegnes at være de yngste. Flere Ting tyder herpaa. For det første er Ovnens Restbeholdning helt igennem af den største Slags. Og ser man hen til førnævnte Variation i Maal af samme Antal Skifte paa Ovnens forskellige Murdele, saa viser det sig netop, at de ældste Murpartier holder lidt mindre Maal end de andre, af hvilke den nyeste, østre Mur giver størst Maaltal. — Herpaa maa nu kanske kun lægges ringe Vægt, idet Rimelighed taler for, at de ældre Mure, som har været opvarmet tiere end de yngre, ved Ildens Indflydelse har kunnet trække sig noget sammen. Men endvidere lægger man Mærke til, at de mindre Sten ligger dybest i Affaldsdyngerne omkring Teglovnsplassen — altsaa er henkastet først — ligesom det i Forbindelse hermed kan noteres, at man ved Udgravningen fandt flest mindre Sten foroven i Ovnen, de større længere nede. Stor Tidsafstand kan der dog formodentlig ikke være mellem de forskellige Stentyper, thi ved en Undersøgelse af Kirkens Murværk — hvilken nedenfor berøres — ses det, at her findes Sten af begge Størrelser brugte i Flæng. Sandsynligvis stammer Stenene i Lindeballe Kirke fra Overgangen mellem nævnte Stenformer.

Nordmuren med Indfyryngsabninger, set inde fra Ovnen.

Fot. H. Albjerg, Vejle.

Ovnens sydøstre Hjørne.

Fot. H. Albjerg, Vejle

Mere interessante end disse Munkesten er imidlertid Tagstenene. Der har aabenbart været ført større Økonomi med Tagstenene end med Murstenene, der er kun fundet en eneste hel Tagsten, derimod en særlig stor Mængde mer eller mindre itubrudte. Der er to Slags, »Overliggerer« og »Underliggerer«, som hører sammen. Overliggererne kan lignedes ved flækkede 10 cm Drænrør, lidt bredere nedefter. Foroven findes paa den runde, udvendige Side 7—8 cm nede en større Tap (minder om en Hjelm), paa den hule Flade en lignende, men mindre og mere buttet. Underliggeren (det er af denne man har et helt Eksemplar) maaler 40 cm i Længden og er 15¹/₂ cm bred foroven, med en Indkrængning i nederste Ende, 10—11 cm bred. Underliggeren er bestemt til at hænge i Lægten og er derfor i øverste Kant forsynet med en svær Tap. En 7 cm fra oven er der et rundt Udsnit i Stenens Side, og naar nu to Sten er lagt ved Siden af hinanden, fremkommer saaledes et Hul, stort nok til at en Finger med Lethed kan føres igennem. Tænkes derefter Overliggeren hvilende over to Underliggeres til hinanden stødende Sidekanter, vil man se, at den mindre Tap paa Overliggerens Underflade netop passer ind i lige nævnte Hul for her at fæstnes. Den videre Tagkonstruktion udvikler sig heraf, men for Resten maa et middelalderligt Tag formentlig endnu et eller andet Sted være at finde i original Oplægning og Tilstand. En Ting er sikkert, et saadant omtrent dobbelt Tag maa have været særdeles tungt, men det har ogsaa utvivlsomt set godt ud og i udstrakt Grad svaret til sin Bestemmelse. Den Tap der var Tale om lignede en Hjelm faar alene Opgaven at virke som Dekoration. Det er helt morsomt at se, med hvilken Omhu den er paasat, men alligevel stundom lidt ved Siden af — alt jo gjort af

Hænder. Det er af Interesse at sammenligne og finde, hvorledes Formen nøje svarer til, hvad man kan støde paa i de nu saa fattige Ruinrester af det gamle, herlige Øm Kloster. De fremtrædende Træk svarer helt til hinanden, kun er denne Dekorationstap maaske lidt mere udformet, lidt finere i Udførelsen i Øm end her.

Medens der tilsyneladende kun er een Slags Overliggerer, findes Underliggerne i to Skikkelser, den ene med en rund, den anden med spids Lægtetap. Den første Form er den beskrevne, den anden synes at være af noget lettere Bygning, mere tyndskallet. Desuden er der ved sidstnævnte den Særegenhed, at Udsnittet i Siderne her har et mere aflangt Præg. Ellers er de ens.

Ejendommeligt nok findes der paa en halv Snes af de opgravede Teglsten tydelige Fodaftryk af Dyr, som har bevæget sig hen over Stenene, medens de endnu var bløde og ubrændte. En Kat, to Hunde — en stor og en mindre —, et Lam samt nogle Høns har efterladt sig paa denne Maade bevarede Mærker. Heraf skønnes, at der har været en Bebyggelse i temmelig Nærhed af Stedet.

Endvidere bemærkes at adskillige Sten saavel af de løse som indmurede — og af disse især Sydmuren — ved Brændingen har faaet en glansfuld, blaalig Glasur. Enkelte er helt flydt ud, saaledes ses paa Billedet af Østmuren henne i Sydøst-Hjørnet at Varmen har været saa stærk, at et Parti Sten er gaaet ud af Facon. Karakteristisk er det endelig, at Stenene er isprængt en betydelig Del smaa hvide Flintkorn samt mørke Partikler baade foruden og indvendig.

Over alt dette melder sig nu det Spørgsmaal: Hvor er Teglovnens Materiale brugt? Det hørte med til Nationalmuseets Opgave at konstatere dette, og Arki-

tekt Smidt undersøgte følgelig paa det omhyggeligste denne Side af Sagen. Ved at eftergaa Lindeballe Kirkes forskellige Mure, opmaale Stenene enkeltvis og i samlet Flade samt ved at anstille Prøve og Sammenligning mellem Stenene i Kirken og i Ovnene kunde det gennem alle Enkeltheder fastslaaes, at disse var identiske med hinanden, at Kirkens Sten er brændt i Ovnene. — Tagværket er i den Forbindelse ladet ude af Betragtning, da dette er fra nyere Tid. Men ved Gravning paa Kirkegaarden er der af og til fremkommet Dele af de gamle Tagsten.

Hvad derfor Teglovnens Alder angaar, da afhænger denne altsaa væsentligt af Kirkens. Lindeballe Kirke omtales 1350 i Fortegnelsen over Kirkerne i Ribe Stift, men rimeligvis ligger dens Tilblivelse betydelig længere tilbage. Den er i Stil en almindelig romansk Bygning og maa sagtens oprindelig være bygget af Kampsten, den Dag i Dag bestaar Inderskallen af Kamp, hvilket til Overflod mærkedes, da man i sin Tid — for en Menneskealder siden — indmurede de nusiddende store Jernvinduer i Sydturen. Det vides imidlertid, at Kirken engang i Middelalderen, i hvert Fald udvendig, blev ombygget, væsentlig fra Sokkelens øverste Kant genrejst af Munketeglsten. I denne Ombygningstid senere hen i Middelalderen fungerede saaledes Tegloven.

Den foroven gengivne stedlige Tradition har da Ret i begge dens Punkter: Her laa en Ovn, og Forbindelsen med Kirkebygningen var tilstede.

Nu fristes man til i nogen Grad at undres over, hvorledes dette Forhold i den fjerne Tid har formaaet at bundfælde saadant Indtryk hos Stedets Befolkning, at Meddelelsen herom uden Støtte af skreven Beretning har kunnet holdes fast gennem saa mange Aar. Det ligger nær at forestille sig Virksomheden ved

Teglværket af større Omfang end som saa. Strengt taget skulde der vel ikke saa overmaade stor Mængde Sten til for blot Lindeballe Kirkes Skyld, især naar det kun drejer sig om den ydre Murskal. Ganske vist kommer hertil det Taarn, som Kirken aldeles sikkert forhen har været prydet med. Men alligevel!

Denne Betragtning vinder i Sandsynlighed, naar man erindrer Ovnens forskelligaldrede Mure og ser hen til den store Masse Affald, som fandtes i og omkring Pladsen. Der tør ikke siges noget om, hvor mange Sten en Brænding har kunnet give, eller hvor mange Ovnfulde der i det hele med et rundt Tal maatte medgaa til Kirkens Bygning — for derudfra at regne noget. Men det synes ikke rimeligt, at man skulde finde paa og med Flid opføre en saa komplet og smuk Teglovn — til lokal Brug — for saa derefter at lade Fremstillingen trække saaledes i Langdrag, at Ovnen af den Grund maatte forfalde og Efterbedring finde Sted flere Gange. Heller ikke er det tænkeligt, at en temmelig begrænset Fabrikation skulde kunne afgive dette store Spild af enhver Art.

Yderligere Bevis har man i de to Slags Munkesten, men endnu bedre i de tvende Tagstensformer, nemlig den runde, tunge og den spidstappede, klejnere. Under Hensyn til den Orden og Nøjagtighed, der ellers ved hele Arbejdet og Anlægget er saa fremtrædende, er det ingenlunde troligt, man har kunnet lægge Tag paa en og samme Bygning med to saa — om end ikke grumme meget — afvigende Stenformer.

Nej, vi tager vist ikke fejl, naar vi forudsætter, at Teglværket har haft en mere end blot lokal Opgave. Endnu en Ting taler herfor, og den giver os samtidig Forklaringen paa, hvorledes det er gaaet til, at Ovnen har kunnet holde sig saa enestaaende godt.

Det er foran i Begyndelsen sagt, at under Udgravningen blev Lagene stadig renere, jo nærmere man kom Bunden, d. v. s.: Fyldet kom snart til at bestaa af større Stenbrokker, længere nede tildels af hele Sten, ligesom Farven efterhaanden i samme Forhold fik Teglens helt røde Ensartethed. Ovnens er altsaa ikke fyldt ved Skred, men Udjævningen er foretaget af Mennesker og har fundet Sted ikke længe efter sidste Brænding, ellers vilde de tilbagestaaende Sten ikke haft saa lys og friskt et Udseende, men være paa-virkede af Vejr og Vind. At Ovnens virkelig med Omhu er saaledes tilproppet, at der har været en Hensigt hermed, ses alene deraf, at Rummet under Hvælvingerne, som en tilfældig og mere planløs Dækning vilde ladet staa i alt Fald delvis hul, fandtes at være ganske tætpakket med mindre Stenstykker som for at hindre et Sammenskred. Hvad enten nu Afbrydelsen er begrundet i urolige Tidens Frembryden eller i foreløbig Tilfredsstillelse af Efterspørgslen — Hovedsagen er, man har villet bevare Ovnens. Dette peger videre ud.

Indenfor Lindeballe Sogn findes foruden Kirken ingen Bygning, hvor der i Middelalderen var Brug for Grundmur, og det er da ikke urimeligt at tænke, der kan være Forbindelse mellem Teglovnens og f. Eks. en, to eller flere af Omegnens Kirker. Størsteparten af disse har netop lignende Karakter som den i Lindeballe, om de fleste er det Tilfældet, at de senere hen i Middelalderen mer eller mindre er ombyggede fra Kamp med Munkesten¹⁾. Men ellers ligger det selvsagt udenfor Rækkevidde at komme nærmere ind herpaa.

Den Indvending, som her naturlig melder sig, at

¹⁾ Trap: Danmark.

Fragten synes uoverkommelig, forslaar ikke. For Datiden betød Fragtspørgsmaalet grumme lidt. Man var i den Henseende ikke saa godt vant. »Timgaard den røde lagde Vestervig øde«, hedder det i det gamle Rim. Stenene i Øm Klostermur førtes til Skanderborg Slot, Kalø til København o. s. v. Saa langt hen i Tiden som i 15-Aarhundredet, da der dog fandtes adskillige Teglovne til Kongens Slotte og ved større Klostre, paalægges det i Lehnsbrevene med udtrykkelig Vægt, at Teglovnene skal holdes godt vedlige, og Kongen tilligemed en Bygmester som Peder Okse dirigerer store Stenmængder sendt fra Slot til Slot over betydelige Afstande¹⁾.

Hvorfor er saa denne Teglovn lagt just her? Forklaringen ligger utvivlsomt i Tilstedeværelsen af de udstrakte Skove i denne Egn. Naar Kongen ligeledes i disse Lensbreve, f. Eks. over Silkeborg, hvor der var saa umaadelige Skovstrækninger, udtaler, at der ikke maa ske Skovskade ved Hugningen til Ovnene, naar han Gang efter Gang til sine Teglværker maa tilkøbe sig nye »Skovgaarde« for at forøge Vedbeholdningen og desuden ordrer Bønderne at skaffe Brændsel — saa er dette Udtryk for et stort Behov og Forbrug. Da noget tilsvarende — i beskednere Form — har været Tilfældet her, er anførte Begrundelse m. H. t. Beliggenhed ikke urimelig. Maaske ligger ogsaa en Antydning deri, at Jorderne omkring Pladsen har været Kirkens Ejendom. I 1790erne indgav Sognepræsten for Ringive-Lindeballe-Gadbjerg Menigheder Klage til Kongen over, at de gamle Indtægter af Lindeballe Kirkegods ikke længere fremkom paa tilfredsstillende Maade, og denne Klage gav Anledning til, at vedkommende Gods blev bortsolgt. Af de deraf ud-

¹⁾ Kancelliets Brevbøger.

skiftede Gaarde er nævnte Anneksgaard, hvor Ovnens findes, den største. Dersom nu Jorden allerede paa det Tidspunkt, da Teglværket anlagdes, tilhørte Kirken, var det i sin Orden, at man byggede paa egen Grund.

Det kan have lokal Interesse at faa oplyst, hvor de gamle Teglværksfolk har hentet Leret til deres Produkter. Paa Udstykningskortet fra 1790erne, hvor Højen med Ovnens findes afsat, er der en 100 Alen sydvest for denne tillige angivet en Fordybning i Jorden, i vore Dage lignende en almindelig dyb og bred Mergelgrav. Nu ligger Gaarden tæt herved, men dengang et Sted Syd for Kirken, hvilket ogsaa ses paa Kortet. Da der i den Tid jo ikke var Tale om Mergelgravning, kan Fordybningen, som paa ingen Maade har Præg af naturlig Dannelse, ikke godt være andet end den søgte Lergrav. Nogle Hundrede Favne mod Nord findes der i en Skovrest, kaldet »Ene-mærke«, en hel Del Huller, som ogsaa er fremkomne ved Gravning efter Ler. Umuligt er det ikke, at man ogsaa har skaffet sig Raastof herfra. Begge Steder indeholder Leret de omtalte smaa Flintesten, der ved Brænding bliver hvide, samt nævnte mørke Partikler, som ses i de færdige Sten. — Endvidere er tegnet paa det omhyggelige gamle Kort et Kildevæld, beliggende ganske kort Vest for Teglovnens. Nu er Vældet afdrænet og tørlagt, men Ejeren husker det som et vandrigt, blødt Omraade, hvor der ved Dræningsarbejdet fandtes forskellige Trædele, men den Gang ikke ænsede, men som han maa antage var Rester af Kar, Trug, Rækværk eller lignende. Her har de skaffet sig Vand til Æltingen!

— — —

Nu i Korthed tilbage til Udgravningen. Da denne var tilendebragt og det gode Resultat forelaa, frem-

satte jeg Ønske om, at det historiske Mindesmærke maatte blive bevaret for Egnen og Fremtiden, ved at der blev foretaget et eller andet i Retning af at skærme Ruinerne for Vejrligets ødelæggende Indflydelse. Herpaa svarede Nationalmuseet, at det særdeles gerne saa en saadan Ordning med Fredning, da Fundet var sjældent og værdifuldt, og at Museet vilde overtage og fredlyse Pladsen, dersom Ejeren gav Tilladelse hertil, og dersom der kunde blive opført et solidt Skærmtag over Ovnens. Den første Betingelse klarede sig let, idet den historisk interesserede Ejer, Sognefoged P. Larsen Jensen, beredvillig indgik paa at afgive Pladsen med nødvendigt Jordstykke samt Sti fra nærmeste Vej. Og hvad angaar Midlerne til Opførelse af Tag m. m., da var man saa heldig snart at faa uventet og afgørende Hjælp udefra. Nationalmuseet havde efter Fundets Omtale i Bladene faaet Forbindelse med Bestyrelserne for »Teglværksforeningen for Jylland« og »Teglværksforeningen af 1893«, og efter at Repræsentanter for Bestyrelserne havde aflagt Besøg ved Udgravningen, tilbød de to Teglværksforeninger at give Hovedparten af den Pengesum, Omkostningerne vilde andrage.

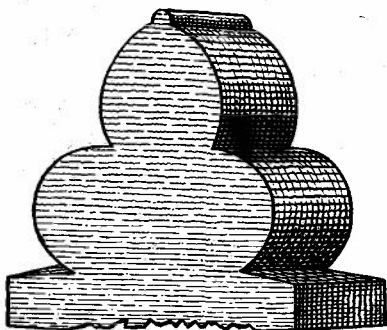
Den Interesse, de moderne Teglværkers Indehavere herved lagde for Dagen overfor et Minde fra deres Industris Udspring, var ikke alene for Ovnens Skyld meget kærkomment, men i Virkeligheden et smukt Vidnesbyrd om Samhørighed indenfor denne Erhvervsgrænse mellem Fortid og Nutid.

Da tillige Beboerne i Sognet vilde skænke Træmaterialet og besørge Kørslerne, kunde Museet med sit eget Bidrag se Sagen klaret, og der blev taget fat paa Sikringsarbejdet. I Løbet af Efteraaret og de første Vintermaaneder blev Bygningen saa vidt færdig,

at den kunde opfylde sin Bestemmelse og kun manglede den sidste Afpudsning, der fandt Sted, da Frostene i Foraaret ikke længere var en Hindring.

Efter Arkitekt Smidts Tegning og Plan blev der støbt en solid Betonmur i passende Afstand uden om Ovnene, og et stærkt Tag af Fyrretræ og gammeldags Vingeteglsten (fra Lysbro Teglværker i Balle ved Silkeborg) rejst herpaa. Saaledes staar nu en smuk Overbygning, der saa vidt muligt er holdt i gammel Stil. I Nordsiden findes en Kvist med Indgangsdør, og det er Planen at indrette det saaledes, at Folk let kan komme ind og se Ruinerne; der bliver naturligvis truffet Foranstaltninger til Sikring mod Overlast under saadanne Besøg.

Da Betonmuren i Nordsiden foran Indfyringsaabningerne skulde støbes, og en Del Jord derfor blev fjernet, fik hele Fundet en uventet Berigelse, idet der fremdroges nogle Eksemplarer af en Stenstype, som der ikke før havde været Spor af, nemlig hosstaaende Form eller Ribbesten. Det ses, at Halsen, den Del af Stenen som indmuredes, mangler. Samme

Brud er tilstede ved alle hidtil sete Sten. Højden paa de tre Afsnit er ialt 17 cm, Bredden 15 cm og Tykkelsen 9 cm. Det skulde være sært, om der ikke i nærliggende Jordlag ligger flere gemt af den Slags. Endelig fandtes tillige i Fyrrummet, tæt ind mod Ovn-muren, et stort Stykke Fraadsten samt flere lignende mindre Partier. — En Del af samtlige Frembringelser,

især Tagstenene, og nu disse sidste, er taget i Bevaring af Nationalmuseet, alt det øvrige vil blive gemt hen i Teglovnsbygningen.

Saaledes som Lindeballe Kirke i Nutiden staar, er der ingen Buer eller Ribber. Men maaske der forhen har været saadanne. Koret kunde vise Anlæg dertil, og Trap mener at kunne sige det med Hensyn netop til Koret. Ellers maa der have været Brug for Figurstenen andre Steder.

Der er foreløbig ingen Udvej til det meget ønskelige at kunne tidsfæste Teglovnen nøjere end Tilfældet er. Thi dels ligger Middelalderens Teglfabrikation hen i et ret mærkeligt Mørke, hvad skrevne Vidnesbyrd angaar, faa og fattige som disse er, dels er der — hidtil fundet — saa godt som intet levnet af synlige Rester at sammenligne med. Den bedste Ruin af middelalderlig Teglovn — før Lindeballefundet — er fremdraget ved Øksenberg i Svendborg Amt. Men da denne Ruin ikke er bevaret og ikke naaede at blive fotograferet, blot aftegnet, kan den vanskelig afgive noget særlig bestemt Holdepunkt. Tegningen af Øksenbjergovnen¹⁾ viser to Mursider, hvoraf den ene har 3 Indfyringsaabninger ligesom her, samt Gulv af Teglsten.

— — —

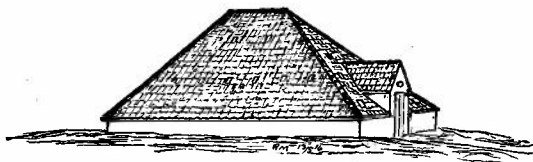
For Sognet især har det historisk Betydning og Værdi, at der bestaar denne nøje Forbindelse mellem Teglværket og den nærliggende gamle Kirkebygning. Med Udgravningen fik Historien sit, ved Fredningen erhvervedes et Minde for Fremtiden. Det er kun godt, at disse to Sider af Sagen saa heldigt forenedes.

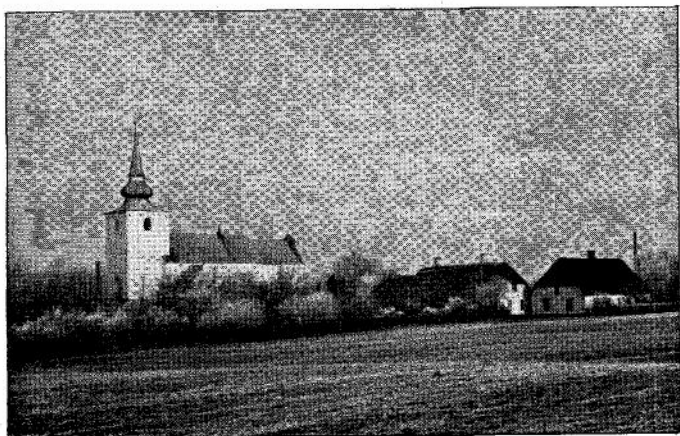
At Egnens Befolkning i de gamle Tider her formede Stenene til den Kirke, der ligger saa højt og syner

¹⁾ gengivet i Trap og i Fabricius Danmarkshistorie I. Del, Side 314.

saa langt ud — det maa for Efterkommerne nu og senere være et Minde, de vil bevare og tænke over.

Kirken blev færdig, men Taarnet faldt. Om man nu byggede videre, rejste Taarnet paany, gav Klokken sin rette høje Plads, da vilde det være at følge Fædrene efter i god Gerning!

Bredsten Kirke og Skole.

EN BRYDNINGSTID

SKILDRINGER FRA BREDSTEN SOGN

AF FRISKOLELÆRER M. JENSEN SINNING, BALLE

I.

Hist Kirken staar, den hvide;
der faldt i Ungdomstide
en Sæd til Sjælefred.

(Chr. Richardt.)

Vejle-Vandeldalen, der med Hensyn til Naturskønhed taaler at sammenlignes med den berømte Grejsdal, strækker sig i vestlig Retning ind i Landet og randes baade paa Nord- og Sydsiden af høje Bakkedrag. Staar man en Sommerdag paa en af Bankerne Nord for Dalen, har man den herligste Udsigt, man kan ønske sig: Langt ude mod Øst hæver Munkebjergskovene sig højt op over den blaanende Fjord; inderst ved Fjorden ligger Byen med de mange røde og hvide Huse, der maa kravle op ad Skraaningerne for at

skaffe sig Plads; og nede ved Bankens Fod slynger sig den smukke Dal med Aaens blinkende Sølvbaand mellem skovklædte Brinker. Hvor Dalen bøjer mod Sydvest, svinger Vardelandevejen op ad Bakkeskraaingerne paa Dalens Nordside, op til Landsbyen Bredsten, hvis Kirkespir skimtes i det fjerne.

Bredsten er nu en stor Haandværkerby, der ligger 11 km Vest for Vejle paa et Højdedrag, som delvis begrænses af Vejle-Vandeldalen mod Syd og Faarup Sø-Dalen mod Nord. Dette Højdedrag har rimeligvis ved sin ejendommelige Form givet Landsbyen Balle dens Navn, idet Balle betyder en ophøjet, rund eller halvrund Flade. Paa en Banke omtrent midt i Bredsten By og omtrent midt i Bredsten Sogn ligger den smukke hvide Landsbykirke.

Om den ældste Kirkebygning i Bredsten fortæller Sagnet følgende: Engang i gamle Dage vilde man bygge en Kirke i Bredsten Sogn. Grunden blev lagt, og Arbejdet var i Gang, endda paa to forskellige Steder, paa Kold Antonsens Ejendom i Ravning og paa Kristian Bruns Ejendom, Kjærbølling Mark. Men Bygearbejdet var forgæves og blev aldrig fuldført hverken det ene eller det andet af de to Steder; thi alt, hvad der byggedes op om Dagen, blev revet ned om Natten. Omsider fandt man dog paa Raad: Man slap to Studeløs og lod dem gaa, hvorhen de vilde, og hvor Studene søgte Hvile, der skulde Kirken bygges. Skæbnen — eller Forsynet — vilde, at Studene lagde sig til Ro paa en Banke Vest for den gamle Kolding-Viborg-Landevej ved Siden af en stor, bred Sten. Paa samme Sted blev nu Grunden lagt, og Kirken opført, uden at Nisser eller Trolde eller Skarnsfolk lagde Hindringer i Vejen for Arbejdet. Efter den brede Sten blev Kirken kaldt Brethesteen, senere Bredsten Kirke.

Dette er jo imidlertid et Sagn, hvis Kærne ogsaa knytter sig til mange andre Kirkebygninger rundt om i vort Land. Det er dog mere end et Sagn, at man de nævnte Steder har fundet Grundstensrids, der ved deres Størrelse og Form kaldte det gamle Sagn frem i Tankerne. Hvornaar der for første Gang rejstes en Kirke her i Sognet, er dog nok skjult i Sagas mørke Nat. Derimod vides det med Sikkerhed, at Bredsten Kirke var faldefærdig, da Justitsraad Lichtenberg af Engelsholm i Aaret 1738 — eller maaske 1739 — købte den. Han lod i de nærmest følgende Aar Kirken nedbryde til Grunden og opførte saa den Kirkebygning, som staar endnu. Den daværende Sognepræst, Pastor G. Bang, satte nederst paa Altertavlen en Indskrift paa Vers, hvori han udtaler Ønsket om, at Gud selv vil belønne Justitsraaden og give ham Plads i Him-melen, fordi han til Guds Ære har opført den ny, smukke Kirke. Den nævnte Indskrift kan man nu finde paa Altertavlens Bagside.

Med hvide Mure, med Blytag og med et Taarn, der prydes af et kuppelformet, slankt Spir, ligger nu Bredsten Kirke paa Banken, hvor der i Hundreder af Aar har staaet en Kirke. Og paa den kønne, velholdte Kirkegaard omkring Kirken slumrer mange af Bredstenfolkenes Forfædre i deres Grave. Medens de var i Live, har de paa Fæstegaardenes Marker rundt omkring i Sognet og paa de omliggende Herregaardes Hovmarker udført deres trælsomme Arbejde under Vilkaar, som ingen Nutidsbonde vil misunde dem. I Kirken og i Skolen har de »lært deres Kristendom« paa Ramse og maaske faaet den banket ind, naar andet ikke forslog. I Kirken har de vel ogsaa bøjet deres Hoveder og bedt deres Bønner, naar de af gammel

Vane, eller fordi de følte Trang til det, søgte hen i Guds Hus. I dette lille Skrift skal der fortælles en Del om Skole- og Kirkeforhold i Bredsten Sogn.

II.

Giv Tid! og Aandens Vinterblund
skal fly for herlig Sommer.
Giv Tid! og bi paa Herrens Stund, —
hans Skønhedsrige kommer.

(Ingemann.)

Tæt op til den sydlige Kirkegaardsmur ligger Bredsten Hovedskole. Der har Skolens Plads været i det mindste i 100 Aar, og det er vel sandsynligt, at Skolen i langt ældre Tid er bleven rejst paa den samme Plet. En gammel Fundats (o: Anordning) for Bredsten Skole af 20. Juli 1740 viser os, at man i Bredsten har haft en Skoleholder og Degn i samme Person for omtrent 200 Aar siden. Anordningen fortæller os ogsaa, hvor stor en Løn han hvert Aar skulde have. I Pengeløn fik han 16 Rigsdaler; af Korn: 3 Td. 2 Skp. 1 Fdk. Rug og samme Maal baade af Byg og Havre; af Fourage: 199 Lispund Hø og 202 Lisp. Halm; og af Brændsel: 26 Læs Træ eller Tørv. — Som Degn for Bredsten Menighed fik Skolelæreren: 3 Td. 6 Skp. Rug, Offer og Accidenser af hele Sognet, Smaaredsel, bestaaende af $7\frac{1}{2}$ Ol Æg og Mælk til 8 Lispund Ost, det vil sige: 600 Æg og 64 kg Ost — saa Degnefamilien har rimeligvis faaet mere end Smør paa Brødet. — Endvidere modtog Degnen — vistnok som Løn for Ringning i Kirken — den saakaldte »Ringkjærve: til Beløb af 6 Traver Havre, der er lig Værdien af 4 Td. Byg.« — Endelig skulde Balle og Kjærbølling Byer hver Sommer græsse 2 Køer for Skolelæreren.

Ved Udskiftningen, som for Balle Bys Vedkommende fandt Sted 1787, tillægges der Skolen en Jordlod, som »i nyere Tid« forstørres ved Køb af Jord; men Loden er i »en saa maadelig Forfatning«, at den i 1824 ikke kan yde Græsning til 2 Køer og 6 Faar.

Om Lærerne selv og deres Gerning i Skolen savnes der Oplysninger for den Tid, der ligger forud for 1814. Senere er der i en gammel Skoleprotokol optegnet adskilligt, som formodentlig kan have Interesse for den nulevende Slægt.

Frederik den Sjettes Skolelov udkom den 29. Juli 1814 og paabød, at der skulde udnævnes Skolekommissioner rundt om i Sognene. I den Anledning modtog Provst Pedersen, Sognepræsten i Bredsten, en Skrivelse fra Vejle Amts Skoledirektion, og d. 5. Juni 1815 foreslog han følgende Mænd til Medlemmer af de 2 Skolekommissioner, som foreløbig udnævntes, men i Aaret 1818 afløstes af en samlet Skolekommission for hele Sognet: »for Bredsten Skoledistrikt: som Skolepatron: Gaardmand og Selvejer Jes Jonassen i Nørre Stensgaard, og som Skoleforstandere: Gaardmand og Værtshusholder Jeppe Gregersen i Søndre Stensgaard, og Christian Olesen, Seminarist fra Tønder, opholdende sig i Vingsted Mølle. For Ravning Skoledistrikt: Til Skolepatron: Gaardmand Iver Christensen, og til Skoleforstandere: Gaardmændene Jens Jensen Grøn og Jørgen Jensen, alle i Ravning.« Disse Mænds Efterkommere, som der endnu er adskillige af her i Sognet, har Grund til at mindes deres afdøde Forfædre, der uden Tvivl nød Anseelse og maaske havde Penge paa Kistebunden.

I Aaret 1815 var der i Bredsten en Lærer ved Navn Bregnholt. Det ser ud til, at han paa den Tid var ret afholdt; thi Sognets Beboere har »godvilligen givet

Sammenskud til at udrede Hr. Bregnholms Skatter, som i hans fattige Vilkaar vare ham for overlegne.« Men hvad Beboerne giver ham med den ene Haand, det tager de ganske vist med den anden. Eller rettere: Skolekommissionen tager det, idet den som Følge af ovennævnte Hjælp finder Grund til at nedsætte det Løntillæg, som Skolelæreren efter 1814 skulde have haft i Form af Rug og Byg. Lønnen blev tilvejebragt ved Ligning, og Ligningen har maaske i Forvejen trykket Beboerne haardt nok. Nationale og økonomiske Ulykker havde jo i de Aar ramt vort Land, og de fleste Bønder sad lige efter Udskiftningen i smaa Kaar: »mange af Beboerne skulle have ondt nok ved at skaffe Bygget tilveje, og de fleste mangler Penge til at købe for.«

Omkring Aar 1824, da Jacob Laurberg blev Sognepræst i Bredsten, har Lærer Bregnholm tabt i Folks Omdømme. I Juli Maaned, kort efter Laurbergs Ankomst til Sognet, holder Skolekommissionen Møde i Bredsten Skole, og ved den Lejlighed erklærer Medlemmerne for den ny Sognepræst, at det i flere Aar har staaet daarligt til med Skolevæsenet i Bredsten Sogn, »især formedelst Kirkesanger og Skolelærer Bregnholms Uduelighed og Ulyst til at befatte sig med Undervisningen.« Det er unægtelig en slem Fejl ved en Lærer, den, der nævnes her! Og det er forstaaeligt, at Pastor Laurberg følte det »som en af hans vigtigste Pligter« at faa »Læreren til at efterkomme hvad der paaligger ham.« Foreløbig skulde der dog ingenting gøres i den Retning; for Skolekommissionen havde hørt, at Bregnholm var i Færd med at bytte Embede med en Skolelærer Kloster fra Viborg Stift, og den 15. Oktober 1824 »var Skolekommissionens

Medlemmer atter forsamlede i Anledning af den behagelige Tidende samme underhaanden foreløbigen havde faaet, at nemlig det i forrige Møde omskrevne Bytte kunde ventes approberet af D'hrr. Biskopper.«

Kommissionen fik nu travlt med at sørge for Lærerboligens Istandsættelse; thi Lejligheden var ødelagt »formedelst den slette Behandling saavel Bregnholm som Kone og Barn havde udvist mod samme«, og den ny Lærer ventedes allerede sidst i Oktbr.

Lærer Bregnholm havde ikke været helt alene om at holde Skole i Bredsten Sogn. Allerede 1816—17, maaske før, blev der holdt Vinterskole i Ravnng. Den følgende Vinter tilbød Ravnngfolkene at leje »en passende Stue i Byen til Skolehold og huse og koste Læreren i Omgang og derhos udrede« ham en passende Løn. Det fik de Lov til, og der blev saa antaget en Mand ved Navn Christen Larsen til Vinterlærer i Ravnng. Samtidig lejede Beboerne i Ollerup og Søskov »en i Ollerup bosiddende Husmand Jens Jensen til at undervise Ungdommen i disse Byer fra Januar Maanedes Begyndelse til Marts Maanedes Udgang.« I Vinteren 1818—19 holder førnævnte Chr. Larsen Skole i alle de tre Byer, nemlig 6 Uger af Vinteren i Ravnng, 3 Uger i Ollerup og 3 Uger i Søskov, og den følgende Sommer gør han Tjeneste som Hjælpe lærer i Bredsten Hovedskole paa Grund af det store Børnetal.

Ved Skolekommissionens Møde den 8. Septbr. 1819 er det til Behandling, om der ogsaa i Fremtiden skal holdes Hjælpe lærer. Provst Pedersen tør ikke anbefale det, da Udgifterne til en saadan Lærer »ville blive Sognet alt for trykkende, især i et Aar som dette, da adskillige have lidt megen Skade paa deres Kornavl,

og det synes, som Velstanden iblandt Landalmuen mere og mere aftager.« Men der maa have været Op-lysningstrang i Sognets vise Fædre; for trods de daarlige økonomiske Forhold besluttedes det at antage en Hjælpelærer paa ny, og det blev bestemt, at Børnene fra hele Sognet skulde søge Hovedskolen i Bredsten, ogsaa om Vinteren. Beboerne maatte saa, om det var nødvendigt, skiftes til at køre for Børnene til Skole. Sidstnævnte Bestemmelse er dog næppe bleven gennemført foreløbig; thi endnu i 1827 besøgte Provst Laurberg Biskolerne i Ravnning og Kjærbølling og fandt, »at Lærerne arbejdede ret flittigt paa Ungdommens Undervisning, saa vidt Evnerne tillod det.« Det ser ud til, at Evnerne ikke har svaret til den gode Vilje.

I Efteraaret 1824 rejste Lærer Bregnholt bort, og i hans Sted kom Seminarist Gyde Kristian Kloster, der virkede som Enelærer i Bredsten Hovedskole fra 1824—37. Der er i hans Tid ikke Tale om at holde Hjælpelærer, og Vinterskolerne nævnes kun nogle faa Gange i Skoleprotokollen. Provst Laurberg udtaler sig Gang paa Gang om, »hvormeget Skolelærer Klosters utrættelige Flid og gode Omgang bidrog til at fremme og vedligeholde denne Skolens gode Forfatning.« »Hans Forhold er eksemplarisk«, hedder det om ham i 1836. Han har rimeligvis været en god og dygtig Lærer; i hvert Fald har han været en Mand, der forstod at skaffe gode »Resultater« ved en Eksamen — og det til Trods for, at Børnetallet i hans Tid steg fra ca. 100 til 160 skolepligtige Børn, og han var ene om Arbejdet.

Hvad vilde en Lærer i vore Dage stille op med 160 Børn, som han skulde undervise ganske alene? Han vilde vist ret hurtigt faa graa Haar i Parykken, selv om han kun havde med Halvparten at gøre. Men

paa den Tid havde man opfundet en ny Undervisningsmaade, som gjorde det muligt for en enkelt Lærer at undervise en forholdsvis stor Børneflokk. Det var den saakaldte »Indbyrdes Undervisnings Methode«, som ret var kommen til Ære og Værdighed her i Danmark, takket være Kong Frederik den Sjettes Begejstring og utrættelige Arbejde for at indføre Metoden i alle Landets Skoler. Kongens Bestræbelser lykkedes saa godt, at indbyrdes Undervisning i 1833 anvendtes i 2110 af samtlige 2461 Skoler i Danmark. Metoden bestod væsentlig deri, at Læreren ved Hjælp af en »Signalpibe« ordnede og ledede Arbejdet, medens Børnene underviste hverandre ved Hjælp af trykte Tabeller i de forskellige Fag: Læsning, Skrivning og Regning. Paa nogle af Læsetabellerne fandtes et kort Udtog af Troselæren — paa den Maade fik Børnene deres Religionskundskaber i Orden. Ja, endogsaa Gymnastikken, der havde en høj Stjerne hos Kong Frederik, skulde indøves efter det samme Princip. Det hele gik som efter en Snor, alt lærtes mekanisk, Ramseriet var i Mode, og ved Undervisningen var der ingen Brug for Lærerens Personlighed.

Provst Laurberg skriver i Aaret 1826, at den indbyrdes Undervisning har i Bredsten Skole vist sig at være hensigtsmæssig, hvorfor der skal indsendes en Ansøgning til det kgl. danske Kancelli »om Tilladelse til at indføre denne Methode *for bestandig* i Bredsten Hovedskole.« Ja, saa underligt det end lyder, staar der virkelig de Ord: »for bestandig«. Mindre kunde altsaa ikke gøre det! Og Kancelliet gav sin Tilladelse!

Der fortælles om en ældre, dygtig Lærer i Søvind ved Horsens, at han ærgrede sig til Døde over de »Hundekunster« — saadan kaldte han den ny Methode. Han er nok ikke den eneste, der har ærgret

sig; den indbyrdes Undervisning kom ogsaa paa tværs af Klosters Arbejdsplan. Ganske vist har Kloster baade kendt Methoden og brugt den i sin Skole; men kun nødtvungen fulgte han den i tykt og tyndt. Det bærer Skoleprotokollen Vidnesbyrd om den Dag i Dag.

I Slutningen af 1820'erne rejste en Student Wille fra »Normalskolen« i København Landet rundt for at »ordne Indbyrdes Undervisnings Førelse i en ham dertil anvist Skole i hvert Provsti.« Den stedlige Skoledirektion anviste ham Bredsten Skole, og Studenten kom altsaa til Bredsten og ledede et Kursus i indbyrdes Undervisning for Provstiets Lærere, et Instruktionskursus, som man nu om Stunder vilde kalde det. Men kort efter modtog Skolekommissionen en Skrivelse fra Kancelliet, som gennem Student Willes Indberetninger havde erfaret, »at Skolens Lærer Kloster, skønt en tænkende og grundig Mand, der kendte de approberede Bestemmelser for ommeldte Methode, havde anset nogle af dem mindre anvendelige og hans egne Forandringer rigtige. — I denne Anledning skulde Kancelliet herved tjenstlig anmode Hr. Amtmanden og Deres Højærværdighed (Provst Laurberg) om — — nøje at vaage over, at Skolelæreren *uden Afvigelse* følger de approberede Bestemmelser for den Indbyrdes Undervisnings Methode.« Det overlades til Sognepræsten at tage sig af Lærer Klosters »Opdragelse«, og Provst Laurberg har nok været Mand for at udføre dette Hverv tilfredsstillende for Kancelliet.

Værre har det nok været at faa Befolkningen til at gøre *sin* Skyldighed. Folk havde i de trange Tider haardt Brug for deres Børn hjemme, og Skoleforsømmelser vare ikke ualmindelige. Der blev givet Opmuntringer af Skolekommissionen; men de hjalp ikke tilstrækkeligt, og i 1827 besluttede det vise Skoleraad,

som længe havde set igennem Fingre med Forsømmelserne, »uden videre Opsættelse at anvende Mulktering i Fremtiden for at bevirke, hvad som hidtil ikke med det Gode havde været muligt at opnaa.« Og de Folk, som i 1828 »ikke godvilligen havde betalt deres Mulkter, blev — — — anmeldte for Amtet til at udpantes.« I de følgende Aar anvendtes Mulktering ret ofte. Men det ser ud til, at den tilsigtede Virkning udeblev; thi gennem en lang Aarrække idømmes der bestandig flere Mulkter.

Mulktering anvendtes ogsaa for Udebliven fra Kirken. I 1830 befaler en Kancelli-Skrivelse, som for Resten kun er en Gentagelse af § 19 i Skoleloven af 1814, »at Børnene, som hører til den øverste Klasse i Skolen og er over 12 Aar gamle, skulle møde i Kirken og der forblive, saa længe Gudstjenesten varer, samt i Tilfælde af at nogle af disse Børn, 2 Gange efter hinanden, uden gyldig Grund forsømmer Kirkegangen, bør Skolekommissionen besørge disse straffede med lignende Mulkter, som er anordnede for Forsømmelser med Skolegangen.« En saadan Mulktering blev ogsaa brugt her i Bredsten Sogn. Det var nok værd at vide, hvad de arme Syndere, som maatte punge ud for deres Forsømmelser, tænkte og følte, naar de en følgende Søndag vandrede paa Kirkevejen.

Fra Aar 1833 er det paabudt at indøve Salmemelodier i Bredsten Skole, for »at Kirkesangen, der kunne bidrage saa meget til andagstfuld Opløftelse, maatte være harmonisk.« En Indberetning til Kancelliet giver Oplysning om, at »Konfirmanderne have Plads i Kirkens Chor, og de øvrige Børn sidde hos Forældrene nede i Kirkens Stole.« Alt sammen i Overensstemmelse med ovennævnte § 19.

En Provst her i Ribe Stift vilde i Aaret 1835 af-

holde Visitats i en af Provstiets Kirker; men her »havde han den Ubehagelighed, at ingen af de unge i Sognet fremtraadte paa Kirkegulvet« til Overhøring, skønt Tillysning var gaaet forud. Han indsendte da en Klage til Biskop Tage Müller i Ribe, og Klagen gik videre til Kancelliet, der straks udfærdigede en Skrivelse med den Oplysning, »at Udeblivelse fra Kirkevisitats efter Forordningen af 28. Febr. 1691 — ja, tænk engang: 28. Febr. 1691! — kan straffes med en Mulkt af 9 Mark Sølv.«

At alle disse Tvangsforanstaltninger har vakt Befolkningens Uvilje, er utvivlsomt. Men der var endnu paa den Tid Enevælde her i Danmark, og Folket maatte bøje sig for kongelig Vilje og nidkære Embedsmænds blinde Tjenesteiver.

Skoleligningen for 1835 viser, at 41 af Sognets 172 Familier har været fritagne for at betale til Skolen. Største Parten af de 41 er Enker, Aftægtsfolk, Haandværkere og Fæstebønder. Paa den Tid er der endnu 15 Fæstere i Bredsted Sogn; men 9 af dem er saa velstillede, at de betaler til Skolen. Aaret efter har Bredsten Sogn ialt 971 Indbyggere, hvoraf 160 er skolepligtige Børn. I Skoledistriktet, det vil sige hele Sognet, er der 71 Gaarde, 46 Huse med Jord og 41 Huse uden Jord. Det hedder, at »i Almindelighed er Beboernes Formuestilstand meget god.«

Skoleloven af 1814 krævede, at der i hver af Landets Kommuner skulde udarbejdes Forslag til en Skoleplan, som derefter skulde indsendes til Skoledirektionens og Kancelliets Godkendelse. Men Skoleforholdene i Danmark lod sig ikke ordne i Overensstemmelse med Loven i Løbet af nogle faa Aar, og mange Steder kørtes der med »midlertidige« Skoleplaner i mere end en Menneskealder. Her i Bredsten

Sogn blev Forslag til den endelige Skoleplan først vedtaget den 11. April 1836. Den Dag enedes en Del af Sognets gode Mænd, som var valgte til at ordne Skoleforholdene, om at antage en Andenlærer til Bredsten Skole, og det vedtoges at opføre en Bygning med to Skolestuer. Det ny Skolehus, som kort efter blev rejst, er endnu i Brug.

Efter den ny Ordning skulde Kloster være Førstelærer. Men i Sommeren 1837, før Ordningen endnu var traadt i Kraft, døde han. I flere Aar før sin Død var han en svagelig Mand. Han havde en Datter, som blev uheldig gift og senere skilt fra sin Mand, og efter Folks Sigende fik Sorgen over Datteren saa stor Magt over Kloster, at den blev Aarsagen til hans Død. Hans Mindesten stod i sin Tid paa Bredsten Kirkegaard og bar en Indskrift, som han selv havde forfattet, før han døde. Nu afdøde Hans Maltesen i Bredstenlund har nedskrevet og gemt ovennævnte Indskrift, der lyder saaledes: »Jeg har nydt megen Lykke og Glæde i Verden, men har haft megen Sorg og Lidelse i mine sidste Leveaar. — Nu staar jeg for min himmelske Dommer og bønfalder og beder om Naade og Tilgivelse for mine Synder, og beder ogsaa for dem, som har voldt mig saa megen uforskyldt Sorg.« Hans Enke, Karen Margrethe Kloster, boede en Tid hos Gaardejer Malte Christoffersen i Bredstenlund, senere i et lille Hus tæt ved Ballegaard. Til sidst maatte hun rejse omkring og tage Tjeneste som Husholderske, bl. a. hos en Gaardejer i Ildved.

Efter Klosters Død kom der en Lærer Kristensen til Bredsten som Førstelærer. Men allerede efter et Aars Forløb, i Decbr. 1838, blev han forflyttet til Skjern. Paa samme Tid var der i Jennum en Lærer ved Navn Toftgaard. Han søgte ogsaa det ledige Em-

bede i Skjern, men fik det ikke. Derimod blev han kaldet til Embedet i Bredsten uden at have søgt det. Folk mener, at det var Provst Laurberg, som havde en Finger med i Spillet. Han og Lærer Kristensen kunde nemlig ikke forliges, men var somme Tider

nær ved at ryge i Totterne paa hinanden.

Mourits N. Toftgaard

Mourits N. Toftgaard var Førstelærer i Bredsten i en lang Aarrække, fra 1838—77. Han stod uforstaaende over for den ny Tids Rørelser og søgte derfor at holde alt i den gamle Skure. En af hans Elever husker endnu ganske tydeligt, at Toftgaard en Dag i Slutningen af Januar 1848 kom ind i Skolen og fortalte om Kong Kristian den Ottendes Død. Nu saa det strengt ud,

mente Læreren; for den ny Konge, Frederik den Syvende, var en Mand, der ikke havde Forstand paa at styre Landet. Der var udspremt falske Lærdomme om en fri Forfatnings Velsignelser, og alle vilde have Ret til at raade, skønt ingen forstod sig paa det. Den ængstelige Lærer vred sine Hænder

i stor Vaande, tog saa det ny Testamente frem og læste Math. 24. Kap. for Børnene: »I skulle høre om Krige og Rygter om Krige; — Folk skal rejse sig mod Folk, og Rige mod Rige« — passéde disse Ord ikke fuldkomment paa Tiden med de ny Tanker, der voldte Brydninger rundt om i Europa? Jo, nu lakkede det sikkert mod Verdens Ende!

Naa, Verden bestod dog, trods den fri Forfatning, endnu i 1863. Men da saa det atter galt ud; thi ved et Barnedaabsgilde hos Gaardejer Søren Hansens i Balle blev Tanken om at oprette en Landbosparekasse for Vejle Opland udkastet og drøftet, og adskillige gav Tanken deres Tilslutning. Men der var ogsaa nogle, som var imod den, og de havde til Talsmand gamle Lærer Toftgaard, som mente, at der vilde skabes en Revolution i Vejleegnens Pengeforhold, hvis Tanken om en Landbosparekasse blev til Virkelighed.

Disse Smaatræk viser os klart, at Toftgaard hørte den gamle Tid til, og *det* mærkedes ogsaa i hans Skole, særlig i de senere Aar. Børnene maatte i hans Tid bestandig lære Balles eller Balslevs Lærebog paa Ramse, og mod sin Vilje blev han medvirkende til, at der oprettedes en Friskole i Balle.

Det skal dog siges om gamle Toftgaard, at han var en god og retskaffen Mand, som med Flid passede sin Skolegerning. I 1841 udtaler Kancelliet sin »Tilfredshed med hans rosværdige Nidkjærhed i Opfyldelsen af sine Embeds Pligter.« Det laa ham ogsaa paa Sinde, at hans Skolebørn voksede op til at blive gode og dygtige Mennesker. Derfor fulgte hans Tanker dem paa Vej ud i Livet, og derfor bliver han ofte omtalt med Agtelse og Ærbødighed af gamle Elever, som der for Tiden er mange af i Bredsten Sogn. Da han den 7. August 1877 tog Afsked med

Børnene i Bredsten Skole, havde han i Dagens Anledning digtet nedenstaaende Sang, der ogsaa tyder paa, at han havde Hjerter for Børnene og deres Fremtid:

1. Nu, kære Børn, for sidste Gang — er jeg blandt jer til Stede og føler dybt i Hjertet Trang — for eder da at bede:
at Gud med Faderkærlighed — vil lede hvert af eders Fjed paa Sandheds rette Veje.
2. Naar Livets Alvor kalder jer — fra Barndoms glade Dage, saa kommer Verdens Fristelser. — O Børn, vær da ej svage!
Thi Lastens Vej er let og bred; — men, kære Børn, I det jo ved, den fører ej til Livet.
3. Hold stedse fast ved Jesu Bud — I kender jo hans Lære; den fører jer til Naadens Gud — hos ham er godt at være!
Far saa nu vel paa Livets Vej — Forældres Raad I glemme ej, Guds Fred med eder være!

Da Lærer Toftgaard fik sin Afsked i Aaret 1877, havde han i 59^{1/2} Aar været sysselsat med Lærergerningen. Han døde i Bredsten den 21. Decbr. 1888 i en Alder af omtrent 87 Aar.

Fra 1837—1914 har der været mindst en halv Snes Andenlærere i Bredsten, og de har alle uden Undtagelse arbejdet sammen med Toftgaard i kortere eller længere Tid. Om enkelte af dem skal der fortælles lidt i det følgende.

Det var i 1837, at den ny Skolebygning, som der endnu holdes Skole i, blev rejst. Det nuværende Stuehus ved Bredsten Skole er opført seks Aar senere. Paa Stedet, hvor det endnu ligger, blev der nogle Aar før 1814 bygget et nyt Skole- og Stuehus, som delvis faldt ned »i Orkanen den 20. Decbr. 1824«. Bygningen genopførtes og udvidedes i Aarene 1825 og 1830, og i Overensstemmelse med den ny Skoleplan af 1836 indrettedes den senere til Beboelseslejlighed for de to Lærere.

I 1840 foreslog Andenlærer Bjerrum »at indrette og udvide hans Værelse til Beboelse for en gift Familie.« Men hans Andragende kunde ikke bevilges, og i 1842 flyttede han til Randbøl Skole. Nogle Aar senere udgav han et »Tavleregnings-Apparat«, en Regnebog, som ved Provst Laurbergs Medvirkning indførtes til Brug i Bredsten Skole. Det er ogsaa værd at lægge Mærke til, at Bjerrum *fortalte* den bibelske Historie for Børnene; thi det var dengang noget nyt.

»Saa kom der en Djævel, som hed Berg«, fortæller en af de gamle. Udtrykket er vel haardt nok; men Berg har dog sikkert ikke været nogen god Lærer. Han bankede Børnene for et godt Ord, og en Pige fra Søren Iversens (nu Kristen Bruns) Gaard i Balle skal han have pryglet saa eftertrykkeligt, at hun døde deraf. Maaske har han haft det som Lærerne, de saakaldte »Hørere«, paa Reformationstiden. Naar man spurgte dem, hvorfor de pryglede Drengene saa ubarmhertigt, svarede de: »Jeg haver saaledes købt min Lærdom og Visdom, jeg vil ogsaa saaledes sælge hannem.« Rygtet fortæller ogsaa, at Berg havde mange Fjender, og da han en Aften gik op til Balle Præstegaard, blev han overfalden af et Par mandhaftige Kvinder, som gav ham tilbage med Renter, hvad han havde uddelt i Form af Prygl. Kun saa meget vides med Sikkerhed, at han fik Brystsyege og døde efter kort Tids Forløb i Efteraaret 1843.

Bergs Eftermand i Embedet hed Peter Christian Nielsen. Han var udgaaet fra Snedsted Seminarium og havde senere været Huslærer hos Birkedal, Præsten i Sønder Omme. Det er derfor naturligt, at han var en Ven af de grundtvigske Skoletanker og havde Forstaaelse af Tidens Frihedskrav. Til omkr. 1851 var han Andenlærer i Bredsten og vandt sig i den Tid et

godt Navn her i Sognet. Allerede faa Maaneder efter hans Ansættelse skrev Provst Laurberg om ham, at han, »i den korte Tid, som var forløben, havde udvist megen Lyst og Duelighed til at virke paa sin Post.« I Skolestuen forstod han at fængsle Børnene og vinde deres Kærlighed. Han var noget af en Fremskridtsmand, hvad der f. Eks. viste sig, naar han i Læsetimerne lod Børnene sige »mæj« (mig) og »dæj« (dig). Dette blev stærkt kritiseret ved et Degnekonvent i Bredsten Skole Aar 1849, og alle de andre Lærere, som ved den Lejlighed var til Stede, enedes om, at de nævnte Ord burde udtales »mig« og »dig«, som de stod i Bogen. Naar Børnene i 1849 legede Krig, naturligvis som »Danskere« og »Tyskere«, var Nielsen Tilskuere og glædede sig ved Tanken om det, der kunde vokse op af Børnenes Leg. Fra Bredsten flyttede han til Bøgeskov Skole i Hads Herred, og en gammel Lærer her fra Egnen fortæller, at Biskop Monrad besøgte Lærer Nielsens Skole i Bøgeskov og gav den en ganske udmærket anbefaling. Senere blev Nielsen Førstelærer og Kordegn i Næstved, hvor han virkede i omtrent tyve Aar eller maaske længere. I Nakskov »Kloster« boede i 1914 en Frk. Jacobsen, der i en Aarrække styrede Nielsens Hus, efter at han var bleven Enkemand. Hun tegner i et Brev følgende kønne Billede af ham: »Han var en hyggelig og kærlig Familiefader, som ofrede sig for sine Børn og levede stille og ubemærket, deltog ikke i noget offentligt Hverv. — — — Med Hensyn til Skolegerningen var han nok en dygtig Lærer, afholdt af sine Elever.« I sine ældre Aar led han af en Hjertefejl, som voldte ham en pludselig Død i Efteraaret 1881.

I Løbet af en halv Snes Aar, efter at Nielsen var rejst fra Bredsten, stod adskillige Andenlærere som

Medhjælpere ved Toftgaards Side. Ingen af dem skal nærmere omtales her. Alt i alt kan det vist — uden at gaa nogen for nær — siges om Bredsten Skole i de Aar, at den havde et stærkt Præg af gammeldags Tankegang og Undervisningsmaade, og til Tider havde den Lærere, som gav et mindre smukt Eksempel. Men da mange af Sognets Folk i Aarene omkring 1864 vakttes af en aandelig Vinterdvale, blev ogsaa Spørgsmaalene om Undervisning og Opdragelse brændende i Befolkningens Sind, og saa voksede der en Friskole frem ved Siden af Folkeskolen.

III.

Endt er jo den lange Vinterdvale
under Enevældens nøgne Top;
Sneen smelted i de dybe Dale,
gammel Vanes seje Is brød op.

(C. Ploug.)

Det er godt at kende noget til den gamle Tid, hvis man ret vil forstaa den ny. I det foregaaende er Sognepræsten Jacob Johannes Laurberg nævnt adskillige Gange; men her skal der fortælles lidt mere udførligt om ham, fordi han var en ejendommelig Mand, som mere udpræget end de fleste hørte den gamle Tid til.

Gamle Provst Laurberg, som han tit kaldes af Folk her paa Egnen, var Konge i Bredsten Sogn i de 40 Aar fra 1824—64. Han var en Sognepave af den gamle, skrappe Art, og man kan nok sige om ham, at han førte et enevældigt Regimente, særlig i de første Regeringsaar. Da var det nok med et Vink, naar Gødningen skulde køres ud paa Præstegaardsmarken, eller Høet køres hjem: Straks stillede Bønderne paa Pletten! Efterhaanden bortfaldt dog dette Hoveriarbejde. Frihedslængslerne fra 1840'erne spo-

redes ogsaa her i Sognet, og den rene Enevælde kunde i Længden ikke bevares.

Provst Laurberg var ikke blot en myndig Mand, men kunde ogsaa være en striks Herre overfor sine undergivne. En gammel Mand har fortalt om Provsten,

Jacob Johannes Laurberg

at Tiggere altid blev vist bort fra hans Dør, og at Fattigfolk ofte fik Tilhold om at rejse bort fra Sognet, naar der var Udsigt til, at de vilde blive til Byrde for Fattigvæsenet. En anden af de gamle fortæller, at Laurberg en Dag mødte en fattig Enke, som havde et Barn uden for Ægteskabet, og tiltalte hende med Ordene: »God Dag, Jomfru »har væt'« (har været)!« Men Præsten fik Svar paa Tiltale, idet hun genhilsede ham: »God Dag,

Provst »har væt'«!« Laurberg var nemlig Provst i adskillige Aar, men beholdt ikke Provstegerningen til sin Død. Ved et Kirkeeftersyn i Nørup Kirke skal han engang have udvist saa stor Strengthed, at Kirkejeren, Generalløjtnant Pedersen, Engelsholm, blev forbitret og lovede at gøre alt for at faa Provsten sat

fra Bestillingen. Hvordan det nu end dermed forhold sig, sikkert er det, at Laurberg søgte og fik sin Afsked som Provst. Men baade i Tiltale og Omtale blev han fremdeles kaldt Provsten.

Den gamle Skoleprotokol, som før er omtalt, er i en lang Aarrække ført med en sirlig og smuk Haandskrift af Provst Laurberg selv. Den viser os, at han ogsaa som Skolekommissionens Formand optraadte med en faderlig Myndighed, der dog efterhaanden svigtede ham. I Aaret 1841 har Husmand Søren Christensen fra Ravning Mark, ogsaa kaldt Søren Kræmer, indsendt en Ansøgning til Kancelliet for at faa Tilladelse til at sende sine Børn i Lihine Skole; men Skolekommissionen har ikke villet anbefale Ansøgningen, fordi der var bedst Plads i Bredsten Skole, og »fordi at flere Udflyttere da ville komme frem med lignende Begjæringer, der ikke kunne opfyldes uden at gjøre Forstyrrelse i det nu Bestaaende.« Var det da saa stor en Ulykke, om en Tøddel af det bestaaende blev forandret?

I Vinteren 1842—43 bestemte Skolekommissionen, at den nuværende Beboelseslejlighed ved Bredsten Skole skulde opføres, og »man anmodede Sognepræsten at forfatte Konditioner, Tegning, Overslag m. m. til nærmere Fremlæggelse.« Hen paa Sommeren blev Bygningen rejst, og Skolepatronen havde da bestemt en Dag til at tage Syn over Arbejdet. Men i Skolekommissionens Møde erklærede Sognepræsten, at han ikke kunde møde den fastsatte Dag, og »at han i det Hele helst ønskede at undgaa at overvære samme, af den Grund: at Bygningen ikke ganske var opført efter den forfattede og af Skoledirektionen approberede Tegning.«

Efter den Tids Skik sagde Provst Laurberg »du«

til Sognets Folk, og naar nogen kom inden for hans Dør for at tale med ham, fik de ofte den Hilsen: »Hvad skal du?« En Dag kom Søren Kræmer fra Raving Mark op i Balle Præstegaard og bad Præsten om at udføre en kirkelig Forretning for ham en af de følgende Søndage. Laurberg svarede, som det ofte var hans Sædvane at svare Folk: »Det kan jeg ikke sige dig Besked om i Dag!« »Ja men, a ka' godt vent te Awten«, sagde Søren Kræmer, og saa tog han sin Mellemmad op ad Lommen, gjorde Tegn til at spise og lod i det hele taget, som om han havde god Tid. Det hjalp! Nu kom Provsten i Tanker om, at Manden godt kunde faa sit Ønske opfyldt.

Det var her i Sognet en gammel Skik, at Præstefamilien hver Sommer fik en Sødælksost i Foræring fra hver Gaard. Den Tid kom, da enkelte undlod at følge den gamle Skik. Saa kunde det ske, at vedkommende blev kaldt op i Præstegaarden og fik en kraftig Opfordring til at levere sin »Præsteost«, som den kaldtes. Men det kunde ogsaa ske, at en af Egnens Bønder fik Mod til at svare Hans Højærværdighed: »A spis mi Wost sjæl!« Efterhaanden blev det mindre almindeligt at give »Præsteost«; men der var dog adskillige Familier, som fulgte den gamle Skik hele den Tid, Provsten boede i Balle.

Det var ikke saa ganske lidt, hvad der i Aarets Løb bragtes ind i Præstens Spisekammer af Sognets bosiddende Folk. Om det var Kærlighed eller Frygt eller gammel Vane, der var Aarsag til de mange Foræringer, faar staa hen. Men der kom jo den Tid, da Børnene rundt omkring i Hjemmene naaede Konfirmationsalderen, og saa skulde de jo gerne konfirmeres. Det kom da an paa, om Poderne havde deres Religionskundskaber, og Forældrene deres Spisekamre i

Orden; for ellers var der en overvejende Sandsynlighed for, at Konfirmanderne maatte fortsætte deres »religiøse Studier« paa Skolebænken eller i Præstegaardens Konfirmandstue.

Den gamle Protokol indeholder Oplysning om, at Konfirmanderne i Vinteren 1827—28 blev udskrevne af Skolen ved en Eksamen i Marts med Undtagelse af 1 Dreng og 2 Piger, som »maatte vedblive endnu en Tid at søge Skolen, indtil de ved bedre erhvervede Kundskaber kunne findes delvise til at udskrives.« I 1831 er et lignende Forhold til Stede, idet 4 Børn ikke kan udskrives af Skolen paa Grund af manglende Skolekundskaber. Prøven, som Konfirmanderne maatte bestaa, før Udskrivning af Skolen fandt Sted, har sikkert for mange været et trangt Pas, der var yderst vanskeligt at slippe igennem. Men en Snævring, som var endnu trangere, ventede dem i Konfirmandstuen, og i denne Snævring kunde de daarligst begavede og fattigste Konfirmander sidde fast i 3—4 Aar.

De flinkeste af de Børn, der gik til Konfirmationsforberedelse om Vinteren, fik i Regelen Lov til at købe en Salmebog og en Skudsmaalsbog ved Faste-lavnstid, og saa vidste de, at de blev konfirmerede samme Foraar. Andre maatte vente med at købe Bøger til henimod Paaske, og efterhaanden, som Paasken nærmede sig, steg Spændingen. 14 Dage før Konfirmationen kunde Provsten sige til en Dreng eller en Pige: »Du bliver ikke konfirmeret i Aar!« Men saa kunde det ske, at Stymperens Forældre bar sig ad ligesom Jens Jensens Forældre i »E Bindstouw«, da de ønskede at faa Sønnen fritaget for Soldatertjenesten: De vandrede »op i Prejstgoeren mæ en Brik Smør aa en mægtig stuer swot Kok. Prejstmadammen beholdt baade Smørret og Kokken«, og — den arme Stymper

fandt som Regel Naade for Provstens Øjne og blev konfirmeret. I øvrigt havde alle Konfirmanderne Gaver med til Provsten; for det var ikke rart at staa nederst paa Kirkegulvet. Det hed sig jo nok, at Konfirmanderne stod efter Dygtighed; men i Virkeligheden spillede Gaverne ogsaa her en stor Rolle.

Fhv. Sognefoged Søren Hansen i Balle er konfirmeret af Provst Laurberg i Foraaret 1849, og han har i sine »Gamle Minder« fra de to sønderjydske Krige fortalt adskillige Træk om den gamle Provst. Han husker, at han kysede Provstens Haand til Afsked, da han en Dag midt i Oktober 1848 var med sin Fader ovre i Balle Præstegaard for at blive indskreven som Konfirmand. Med Søren Hansens Tilladelse gengives en Del af hans Optegnelser ordret:

»Konfirmanderne skulde møde hver Tirsdag og Fredag, præcis Kl. 9, hos Provsten til Forberedelse, og det maatte nøje passes ikke at komme for meget for tidlig, men langt mere ikke at komme for sildig. Vi skulde samles i Præstens Folkestue og opholde os der, til der kom Bud, vi skulde gaa over i Konfirmationsstuen, hvilket skulde ske meget anstændigt, og hvor han da mødte, strax efter at vi var komne paa vor Plads. — — — Der var mange af Konfirmanderne, det kneb for; han kunde tiltale de mindre gode meget haardt og undertiden fare op fra Stolen og lange en en Lussing. — — — Der var mange lange Svar, som skulde udtrykkes nøjagtigt, og skete dette ikke, var han meget utilfreds, og det gik da løs over den stakels Synder, der gik i Staa, eller ikke kunde faa ret begyndt. — — — Jeg var vel bange, men ellers glad ved ham; thi han tiltalte mig aldrig med et haardt Ord.

En Dag, han havde givet fri, og vi maatte gaa, sagde han til mig, jeg skulde blive; han vilde tale

med mig. Hvor blev jeg ikke forskrækket, da jeg var bange for, at det var noget ondt han vilde mig. Da de andre Børn var ude, lukkede han Døren og sagde: »Forleden Aar, da din Broder gik til Konfirmation, kom han herover og forærede mig et Par Snepper. Kan du ikke se at skaffe mig nogle af den Slags? Du kan jo sige det til dine Forældre.« Jeg blev glad og lovede at gøre, hvad jeg kunde, kyssede derefter hans Haand, som han rakte mig til Farvel, idet han bad mig hilse mine Forældre. — De andre Børn var nysgerrige for at faa at vide, hvad jeg skulde; men jeg sagde, det blot var et Bud, jeg skulde have med hjem til min Fader.

Jeg fortalte jo mine Forældre, hvad Provsten havde sagt til mig; de mente, han syntes vist, det havde varet alt for længe, inden han fik en Foræring, skønt han dog havde faaet Smør, Æg og Høns til Jul, hvilket var en almindelig Regel, Forældre maatte give, som havde Raad dertil, naar de havde Børn, der gik til Konfirmation. Ogsaa til Paaske skulde der gives Smør, Æg og Høns samt Penge; der var Gaardmænd, der gav 2 a 3 Specier. — Jeg maatte samme Eftermiddag paa en Hest og skulde ride ud til den Jæger, der havde skudt de 2 Snepper, Provsten havde faaet for 2 Aar siden, skønt det var en bidende Frost, og Jægeren boede ude ved Gjødding Mølle. Jeg traf Manden, men han mente ikke at kunne skyde den Slags Fugle, — — — da de kun kom paa Træk, men lovede at ville gøre, hvad han kunde. — Nogen Tid efter kom han til os med en Urhane, Snepper var ikke til at skyde i denne Tid. Jeg maatte saa over til Provsten med Urhanen og skulde sige, at Snepper kunde der ikke skydes paa denne Tid af Aaret. Han tog gladelig mod Hanen og talte ikke mere om Snepper.« —

Foruden Søren Hansen er der i Bredsten Sogn endnu adskillige gamle, som er konfirmerede af den gamle Provst, og flere af dem fortæller lignende Træk. En Morgen, da Provsten traadte ind i Konfirmandstuen, var der en af Drengene, som for Morskabs Skyld rakte sit ene Ben frem og væltede en Bænk, saa at en af hans Kammerater faldt ned paa Gulvet mellem nogle Blomster, der havde deres Plads i Krogen. »Ha, ha, ligger du der!« udbrød Provsten, idet han for frem og langede Synderen et Par veltrukne Ørefigener. — Ligeledes fortælles der om Provstens Haardhed mod en Dreng med en vissen Haand. Drengen havde svært ved at læse nogenlunde flydende i sit ny Testamente, og derover blev Provsten saa vred, at han den ene Gang efter den anden slog Bogen ud af Drengens Haand.

Den væsentligste Del af Provstens Undervisning bestod i Indøvelse og Overhøring af ganske bestemte Spørgsmaal og Svar, der var saadan affattede, at de passede til de forskellige Læresætninger og Anmærkninger i Balles Lærebog. Provsten fremsagde baade Spørgsmaal og Svar for Konfirmanderne, og disse maatte saa gentage Provstens Ord et Par Gange eller tre. Hvad der paa den Maade blev indøvet, skulde de kunne næste Dag — ellers vankede der! Forklaring af det, der lærtes, blev der ingen Tid til; Konfirmanderne maatte nøjes med den Forklaring, som laa i Svarene. Ældre Søkende kunde være de yngre til stor Hjælp, da Svarene var ordret de samme fra Aar til Aar.

Efter gamle Folks Gengivelser er optegnet følgende, der hørte til 1. Kap. i Balles Lærebog: »Hvad er det, vi ønsker alle sammen?« »At vi kunne komme vel igennem denne Verden og blive lykkelige her og salige

i Guds Rige.« »Kunne vi blive det, fordi vi ønsker det?« »Nej, vi skulle ogsaa stræbe derefter.« »Hvorved skulle vi da bevise, at vi stræber derefter?« »Der- ved, at vi samler os gode og nyttige Kundskaber.« — Mon Menneskers Kundskaber nu ogsaa kan være et gyldigt Bevis paa deres Stræben efter Salighed i Himlen?

Der findes endnu et løsrevet Blad med Spørgsmaal og Svar, som en af Laurbergs gamle Elever har nedskrevet i sine Drengaar. Vi læser Spørgsmaalet: »Naar er Samvittigheden god?« og finder et Svar, som vel nok tør kaldes aldeles forkasteligt, skønt man kan læse ordret det samme i selve Balles Lærebog. Svaret lyder saaledes: »Naar vi føler hos os selv, at der er intet med Føje at udsætte paa vort Forhold.« Og i Lærebogen hedder det videre: »Derimod er vor Samvittighed ond, naar vi fornemme hos os selv, at vort Forhold ikke haver været, som det burde.« Maaske disse Forklaringer er i Overensstemmelse med almindelig Sprogbrug; men indeholder de ikke alligevel en Forfalskning af Ordene »god« og »ond«?

Der er nogen Grund til at antage, at Provst Laurberg har været stærkt paavirket af Rationalismen. Den evangelisk-kristelige Salmebog blev brugt i Kirken, indtil den unge Laurberg i 1857 blev sin Faders Kapellan, og gamle Folk fortæller, at Provsten ofte føjede til, naar han fra Prædikestolen havde talt om et af de guddommelige Underværker: »Hvis det ellers er sandt.« Der har næppe været megen Opbyggelse at hente under Provst Laurbergs Prædikestol.

For at dømme retfærdigt om Provstens Person og Virksomhed maa man dog erindre, at han tilhørte en Tid og en Slægt, der i mange Henseender saa med andre Øjne end den nulevende Slægt saavel paa

Børneundervisning og Opdragelse som paa kristeligt Liv og Lære. I hvert Fald havde Provst Laurberg ogsaa sine gode Sider, og de bør ikke overses.

Vi giver atter Ordet til Søren Hansen. I sine »Gamle Minder« fortæller han om den Søndag, da han selv som Konfirmand maatte staa paa Kirkegulvet i 3 Timer, og derefter skriver han saaledes: »— — — her til Bredsten Sogn kom ikke alene de 2 Sognes Beboere, som hørte til hans Pastorat; men og mange udensogns Beboere kom for at høre hans Konfirmation, og Kirken var altid den Dag saa stuvende fuld, som den kunde være, saa det var paalagt Kirkeværgerne at staa med en Stang tværs over Kirkegulvet mellem Stolene neden for Konfirmanderne, for at disse ikke skulde blive paatrængte af den tilstedeværende Folkemængde. — Der var altid Ro i Kirken under Katekisationen, og skønt Folk ofte i den lange Tid gik ud og ind, skete det med beskeden Ro; thi det vilde ellers blive paataalt. — Der var mange, der ikke syntes om Provsten for den Strenghed, han altid traadte op med, og der kunde jo vel nok siges noget derimod; men jeg kan ved at tænke paa ham kun glæde mig over, at jeg er konfirmeret af ham, og jeg har mange glade Minder om ham, ikke alene fra den Vinter, jeg gik til Forberedelse hos ham, men og senere fra min Ungdomstid, ja, ogsaa efter at jeg var bleven gift. Jeg velsigner hans Minde!«

Det er ikke blot en gammel Konfirmand, der mindes Laurberg med venlige Tanker; ogsaa gamle Tjenestefolk taler med Agtelse og Ærbødighed om den gamle Provst. De fortæller, at Provsten selv var Ordensmand til Fingerspidserne, punktlig til det yderste og pligt-opfyldende i alle Forhold. Derfor forlangte han, at hans Tjenestefolk ogsaa skulde være tro i deres Ar-

bejde og gøre *deres* Pligt. Til daglig Brug skulde de vise Høflighed mod deres Husbond ved at staa med Hatten i Haanden. Markarbejdet skulde udføres med Omhu; Traverne paa Ageren skulde tælles; Kornets Maal skulde der holdes nøje Regning med; der skulde være Laas og Lukke for alle Korn- og Redskabsrum; Gaardspladsen skulde luges og holdes ren, og der skulde i det hele taget være god Orden i alle Gaardens Sager.

Men saa var det ogsaa Provstens Ønske, at Folkene skulde have en god Kost, og den Tjener, som forrettede et Ærinde til Provstens Tilfredshed, kunde vente sig en god Drikkeskilling, naar han kom hjem. I 1864 var Hans Laursen, Balle Mark, Karl i Præstegaarden, og han blev sendt ud for at hente Laurbergs Heste, som Prøjerne havde stjaalet. Af de tagne Heste fra Bredsten Sogn beholdt Prøjerne kun 5, og Hans Laursen kom tilbage med Laurbergs Heste i god Behold. Da klappede Provsten ham paa Skulderen og gav ham 9 Mark som Løn for vel udført Arbejde.

Ofte blev der sendt Bud til en Del af Sognets Drengene, om de kunde komme og luge Gaardspladsen. Drengene kom, og medens de udførte deres Arbejde, stod Provsten tidt ved Vinduet og lagde Mærke til, hvem der arbejdede flittigst. Naar Arbejdet var gjort, blev Drengene kaldt ind i Provstens Stue een efter een. Den flittige fik Ros og efter højeste Takst 8 Skilling i Dagløn; den dovne fik knap saa meget og blev paamindet om, at der er en Forbindelse mellem Flid og Dygtighed.

En Sommer havde Provsten en stor Mængde Jordbær i sin Have. Bærrene saa dejlige og indbydende ud, og de smilede med deres venligste Ansigter til Byens Drengene: »Værs'god, tag for jer af Retterne!»

Provstens Søn Kristian og et Par af hans Kammerater her fra Balle tog mod Indbydelsen, da Provsten en Søndag var gaaet i Kirke. De tre Drengene kløede løs paa Jordbærrene, og da Kristian Laurberg kom til Enden af en Række, udbrød han med en velfornøjet Stemme: »No er a færre!« Men i det samme benede han af, det bedste han havde lært. »Hwa løve do áder?« raabte den ene af Kammeraterne; men da han saa sig om, fik han Øje paa Provsten, som stod bag ved med et mørkt og strengt Ansigt. De to fremmede Lækkermunde kom over Gærdet i en Fart, og i den følgende Tid undgik de helst at møde Provsten. Kristian Laurberg fik sig nok en ordentlig Omgang Klø, og den havde han jo da ogsaa fortjent.

I Foraaret 1864 søgte Provst Laurberg sin Afsked, vistnok i Haabet om, at hans Søn og Medhjælper Laurits Laurberg skulde blive hans Eftermand i Embedet. Hans Ansøgning blev bevilget fra 1. Novbr. s. A. at regne. Provsten blev dog boende med sin Familie i Balle Præstegaard den følgende Vinter. Han var paa den Tid legemlig svag, og Sygdommen kunde til Tider forvirre hans Sanser. Hen paa Vinteren forværredes hans Tilstand, og Husets Folk blev kaldt op i Provstens Sovekammer for at tage Afsked med ham. Efter en af hans Tjenestefolk gengives følgende Afskedsord af den syge Provst: »Jeg er meget syg. Og jeg føler nu, at jeg ikke har været, som jeg burde. Jeg har været slem; men jeg tror nok, Vorherre vil være mig naadig. — Er du ikke vred paa mig?« — »Nej.« — »Jeg dør snart. Tak for din Troskab og for alt godt! Hils din Far! Far vel!«

Provsten kom sig dog igen, og i Foraaret 1865 var han rask nok til at rejse bort. Apoplektiske Anfald og andre Svagheder, som han i flere Aar maatte

slaas med, formørkede hans gamle Dage. Han døde i Horsens den 7. Juni 1870 og blev Ugedagen efter sin Død begravet paa Bredsten Kirkegaard.

Provst Laurberg var en af den gamle Tids Mænd, og saa længe han stod for Styret, søgte han at dæmme op for alt det ny. Det lykkedes til Dels for ham; men saa snart han var traadt tilbage, brød de ny Tanker og den ny Tids Rørelser igennem med vældig Kraft. Det tør maaske kaldes hans Lykke, at han ikke paa nært Hold blev Vidne til, hvad der voksede frem i Bredsten Sogn i den sidste Halvdel af 1860'erne; thi han vilde vel næppe have forstaaet, at det aandelige Liv maa skabe sig ny Former, naar de gamle staar trykkende og truende over for alt det, der er livskraftigt og levedygtigt.

IV.

Vaaren er i Luften;
lyttende til Livets Spil
venter Verden vide
paa, hvad Som'ren vil.

(Rasmus Nielsen.)

Trods det gode, som med Rette kan siges baade om Lærerne Toftgaard og Nielsen og om gamle Provst Laurberg, var Tiden før 1857 alligevel en forunderlig kold og død Tid her i Bredsten Sogn. Lad os høre, hvad Søren Hansen skriver, naar han omtaler de bevægede Aar 1848—50: »Jeg har senere ment, at der slet ikke i Sognet har været den mindste politiske Forstaaelse af hele den bevægede Tid. — Og hvorfra skulde vel en Forstaaelse kunne komme? Her havde aldrig været noget Røre, som saa mange andre Steder, til kristelig, aandelig eller politisk Vækkelse, alt var gaaet i gammel Slendrian, hvor der ikke kunde være

Tale om nogen Forandring i ældre Sæd og Skik. Præsten prædikede, Læreren holdt Skole, Bønderne passede deres Bedrift, og dermed var alt godt; hvad der var over dette, blev vist betragtet som ikke af det Gode. — Der var vist kun faa Bønder, der kunde læse ordentligt, og om de har kunnet det, har de vel næppe forstaaet, hvad de læste af politiske Afhandlinger.«

Pens. Lærer C. J. Vaaben, som i Aarene 1863—67 var Andenlærer i Bredsten Skole, skriver i et Brev fra Juli Maaned 1914 bl. a. følgende: »Samme Efteraar forlod jeg Bredsten, hvor jeg havde oplevet Slutningen af den skønne, aandelige Vaartid, som Kapellan Laurberg havde været Redskabet til at fremkalde.«

Laurberg — det Navn har en egen Klang for alle de gamle, som for Tiden lever i Bredsten Sogn! Det vækker Minder baade om den gamle Provst og om hans Søn Laurits Laurberg, der var sin Faders Kapellan i Bredsten og Skibet Sognemenigheder fra 1857—64. Der er ingen Tvivl om, at det er Sønnens Navn, der vækker de bedste Minder og de gladeste Tanker i de gamles Sind. Og det er ikke saa underligt, at det er saadan; thi i de sidste 70 Aar — og rimeligvis i et meget længere Tidsrum — har kun enkelte eller maaske ingen i Bredsten Sogn haft saa stor Betydning for det aandelige Livs Udfoldelse og Vækst som netop den unge varmhjertede Præst Laurits Laurberg.

Ja, det kan med Sandhed siges, at den Tid, da den unge Laurberg var sin Faders Kapellan, blev en aandelig Vaartid her i Bredsten Sogn, saa rig og saa velsignet, at der den Dag i Dag er Grund til at hædre Laurbergs Minde og sige Gud Tak for, at han har levet og virket.

Det er vanskeligt at skrive om Pastor Laurberg, naar man ikke har set og hørt ham, og hvis nogen af den yngre Slægt læser, hvad der fortælles om ham her, saa skal der først gives dem det Raad: Sæt jer med et stille og modtageligt Sind ved de gamles Fødder og lad dem fortælle! Thi naar de gamle her i Sognet fortæller om ham, saa lyder det fra mange Munde som med een Røst: Han blev den store Vækker, som viste os Vej hen til Gud! Og dette Vidnesbyrd lyder med en Varme og Kraft, som kun Selvoplevelsen kan lægge ind i Ordet.

Den unge Laurberg, Provstens yngste Søn, er født i Balle Præstegaard d. 22. Marts 1830. Her i Balle har han levet sine første Barndomsaar og tumlet sig mellem Bøndernes Børn som Anfører i deres Lege. Men han var kun 9 Aar gammel, da han blev sendt til Sønderho paa Fanø, hvor han tilbragte 4 Aar i Pastor Kleines Hus og modtog stærke Indtryk af den vestjydske Natur. Fra 13—18 Aars Alderen gik han i Ribe lærde Skole, hvorfra han tog Studentereksamen i det mindere Aar 1848.

Her paa Egnen saas Laurberg kun, naar han kom hjem i Ferierne, og det skete ikke særlig tidt; thi Provsten var meget nænsom over sine Heste, og Sønnen maatte bestandig gaa paa sine Ben den 9 Mil lange Vej fra Ribe til Præstehjemmet i Balle. Han kendte derfor de fleste Huse og Gaarde ved Vejen og vidste senere meget at fortælle om adskillige af deres Beboere. Naar han var hjemme i Julen, tumlede han sig ofte paa sine Skøjter og havde da mangan god Gang en Flok af Byens Dreng omkring sig. Saa morede de sig af Hjertens Lyst.

Efter at han var bleven Student, fortsatte han sine Studier ved Universitetet i København, og om det

Afsnit af hans Liv skriver hans Ven Pastor Spleis, der var Student paa samme Tid: »Studenterlivet levede han med i; han var fuld af Livslyst, sprudlende af Vittighed, havde et aabent Øje for det morsomme, og han kom i Vælten.«

Laurits Laurberg

I Sommeren 1854 tog Laurberg Præsteeksamen; men foreløbig blev han ikke Præst. En lille Tid opholdt han sig i sit Hjem, og derefter blev han Huslærer hos Hofjægermester Karlsen paa Gamle Køgegaard. Her kom det kristelige stærkt frem i hans Sjæl. Maaske har Gigtfeberen, som nu for tredje Gang lagde ham paa et alvorligt Sygeleje, været medvirkende til et religiøst Gennembrud i hans

Sind. Om dette Sygeleje har han udtalt sig i et Brev, hvoraf et Brudstykke skal nedskrives her:

»En Aften var jeg saa ussel, at jeg selv havde opgivet Haabet om at leve. Fru G. (maaske Fru Grundtvig, som var Hofjægermester Karlsens Søster) var herovre, og jeg sagde det til hende og ønskede blot, at det maatte ske hastigt, da jeg led meget. Jeg havde

hver Nat en Vagt af to Karle og en lejet Kone, og i mit Sovekammer stod to Senge, hvorfra jeg blev flyttet af den ene op i den anden, naar Smerterne blev utaalelige. Folkene hviskede om, at det snart maatte være forbi. Endelig kom ogsaa Hofjægermesteren; men som jeg mærkeligt nok aldrig talte vildt, naar han var til Stæde og ellers næsten altid — saaledes var jeg ogsaa nu mere rolig og besindig og sagde blot, at det var meget daarligt. Hen paa Natten led jeg saa voldsomt og kunde ingen Hvile eller Ro faa. Jeg kaldte da paa en af Karlene, som jeg ret godt led og spurgte, om han kunde (bede en) Bøn eller blot Fadervor. Ja, det kunde han da. Nu, saa bed for mig! Hvorpaa han tog min Haand, og medens vi begge græd, bad vi vistnok den inderligste Bøn, som nogen af os har bedt. En Time efter fik jeg Ro, faldt i den sødeste Søvn og vaagnede om Morgenen saa rask, at næsten ingen kunde kende mig. Senere fortalte K. (Karlen el. Karlsen?) mig, at han netop paa samme Tid og omtrent den hele Nat havde været i Bøn for mig.«

Den gamle Provst Laurberg havde holdt Kapellan siden 1846, først en Pastor Krarup og derefter en Pastor Jungersen, som i flere Aar boede med sin Familie paa den Gaard, der endnu bærer Navnet Lundskov. I Foraaret 1857 døde Prøvstinden, og samme Aar fik Jungersen Embede andetsteds. Imidlertid var Laurits Laurberg atter bleven rask, og Provsten ønskede nu, at Sønnen skulde komme hjem og blive hans Medhjælper i Embedet.

Men den unge Laurberg var meget betænkelig ved at paatage sig Præstegerningens Ansvar. Gamle Folk fortæller, at han nærrede Tvivl om Daabspagtens Ord og pintes af stærke Anfægtelser. I sin Sjælenød gik

han da til Nørup og betroede sig til sin Ven, den udmærkede Præst Hans Svejstrup. Han var omkr. 1840 bleven sin Faders Eftermand i Nørup Sognekald og havde paa virket Laurberg en Del i hans yngre Aar. De to Venner talte længe med hinanden, og da Laurberg endelig skulde gaa hjem, gik Svejstrup med ham paa Vej og fulgte ham helt til Balle. Men der var endnu noget, som laa Laurberg alvorligt paa Sinde, og han gik med Svejstrup tilbage til Nørup. Saaledes vandrede de to Mænd flere Gange frem og tilbage mellem Nørup og Balle, inden Bølgerne lagde sig til Ro i Laurbergs Sjæl.

Men nu maatte Laurberg tage Gerningen op som Faderens Medhjælper. I Eftersommeren 1857 blev han i Bredsten Kirke ordineret af Biskoppen i Ribe, og den 25. Novbr. s. A. holdt han Bryllup og førte sin unge Brud, Emilie Laurberg, født Prins, hjem til Balle Præstegaard. Det var Vennen i Nørup, som forrettede Brudevielsen.

Det kom ham nu til gode, at han fra sin Barn-domstid i Hjemmet og fra sine Vandringer mellem Balle og Ribe var kendt med Bondens Liv og Færd. Jævn og omgængelig, i mange Maader Faderens Mod-sætning, færdedes han mellem Egnens Folk, og han havde ofte et venligt Ord paa Læben. Budstikke-Bojsen skriver om ham i sit Blad: »Der var noget overordentlig elskværdigt ved hans Person, som ogsaa udtalte sig i hans aabne frejdige Aasyn.«

Laurberg havde et Par hvide Heste, som han var meget glad ved, og han vilde gerne selv være Kusk. Den gamle Smed Johan Brøchner i Balle fortæller, at Kapellanen fik sine Heste skoet og holdt dem selv op den Søndag, da Hans Kristoffer Hansen i Balle blev døbt. Mens Hestene blev skoet, kom Jens Mad-

sen, en af Byens Folk, forbi i stor Skynding. Han skulde være Fadder og mente, at det var paa høje Tid. Men da Laurberg saa ham, raabte han ud til ham: »Det haster ikke, Jens! Der bliver ikke noget af det, før jeg kommer.«

Ved Søren Hansens og Inger Kirstines Bryllup i Maj 1862 holdt Laurberg en smuk Brudevielsestale over Ordene: »Milde Øjne fryder Hjertet«. I Talen siger han bl. a.: »Nu behøver I ikke længer at skjule, at I ser mildt til hinanden, som det desværre er Egnens Skik, at unge Folk skulle, om de end elsker i Tugt og Ære, og saa behøver de dog i Sandhed ikke at skamme sig ved at lade alle og enhver være Vidne til, at de ser mildt til hinanden.«

Ved Siden af Laurbergs naturlige Jævnhed og Venlighed og hans Forstaaelse af de Mennesker, han var Præst for, var ogsaa hans Veltalenhed ham en god Hjælp i Præstegerningen. Om hans Evner til at tale skriver Pastor Spleis: »Den unge Laurberg var et Hjerte- og i høj Grad Stemningsmenneske med en ofte glødende Veltalenhed, der var ham naturlig; hans Ord faldt derhos forunderlig jævne, hans Tankegang var let at følge; hans Veltalenhed var saadan, at han helt levede i det, han talte om.«

Ja, han levede helt i det, han talte om, og netop deri ligger vel Forklaringen af, at han fik saa god Lykke, som han fik, til at gøre en stor Gerning i Bredsten Sogn. Det er ikke godt at vide, hvem der har haft den største Betydning for Laurberg med Hensyn til hans aandelige Udvikling. Man kunde vente, at han paa Præsteskolen i København var kommen under en stærk aandelig Paavirkning; men der er ikke meget, som tyder paa, at det ogsaa forholder sig saaledes. Derimod er det utvivlsomt, at de to

Præster Svejstrup i Nørup og Svendsen i Jelling har kaldt noget af det allerbedste frem i den unge Laurbergs Sjæl. Een Ting kan man i hvert Fald ved at lytte til de gamles Fortælling faa et stærkt Indtryk af: Laurberg var selv mægtigt greben af Jesus Kristus, og netop derfor kunde han ved sin Forkyndelse anslaa de dybeste Strengte i andres Sjæleliv.

Naar Laurberg med sin hjertegribende Tale slog til Bunds i Menneskesjælen, saa skete det for dem, der nu er gamle og bøjede, og for dem, der allerede er sunkne i Graven, at de følte noget af den samme Sjæleangest, som ogsaa Laurberg havde oplevet. Da udkæmpedes der en Nattekamp i Bøn; da bøjede Synderen sig for Gud og raabte med den gamle Kæmpe Israel: »Herre, jeg slipper dig ikke, før du velsigner mig!« men da dalede ogsaa Herrens Fred og Velsignelse ned i de bange Sind. »Hvad derefter fulgte af Fryd og jublende Lykke, det kan ikke fortælles«, siger en af de gamle, »og jeg havde heller ikke Lyst til at fortælle det, men vilde helst gemme det for mig selv. Men saa sagde Laurberg en Dag i sin Prædiken: »Har man erkendt, maa man ogsaa bekende. Dersom Ilden under Asken ikke faar Luft, gaar den ud,« og saa maatte Bekendelsen frem.« At Laurberg har udtalt sig i Overensstemmelse med de anførte Ord, kan enhver overbevise sig om ved at læse hans Tale ved Bispevisitatsen i Bredsten Kirke den 16de Juli 1862.

Ikke blot ved sin Forkyndelse, men ogsaa ved hele sit Liv søgte Laurberg at drage Mennesker hen til Gud. Han samlede Folk til Bibellæsning, først i Bredsten Skole, senere i Kirken; han og hans Hustru aabnede Præstehjemmets Døre for Sognets Folk og underholdt dem baade ved at læse for dem og paa anden Vis; han besøgte sine Sognebørn i deres egne

Hjem og prøvede paa at bringe Hjælp til de Mennesker, som laa under for en eller anden Last. Der er endnu Folk i Bredsten Sogn, som kan fortælle om, hvordan han kom i deres Barndomshjem og hjalp deres Forældre til at tage Kampen op mod Verdenslivets Fristelser.

Det er ikke underligt, at Laurberg vandt sig mange Venner i Løbet af de 7 Aar, han virkede som Præst i Bredsten Sogn. Men hvem der vil udrette noget i Verden, kan ikke være alle tilpas — Laurberg kunde det ikke heller! Den gamle Provst gik helst sine egne Veje, og for ham kunde Folk faa Lov til at være i Fred med Hensyn til deres Kristendom. Men den unge Laurberg gik dem tidt ind paa Livet. Fra Prædikestolen kunde han udtale sig haardt imod Banden, Kortspil, Drik og andre Daarligheder, og han siger selv i sin Afskedsprædiken, at der var dem, der blev vrede paa ham, enten fordi de syntes, han ikke var høflig nok, eller fordi de syntes, at han var for paa-trængende og nærgaaende. »Der er ingen Tvivl om, at Laurberg fra først af har været en rigtig streng Opvækkelsesprædikant. Endogsaa i hans sidste Tid laa det at prædike opvækkende nærmest for ham,« skriver hans Ven Pastor Spleis om ham. Men han føjer til, at efterhaanden blev Laurbergs Forkyndelse mere og mere evangelisk. Da de to Venner engang sad og talte sammen, spurgte Spleis, om han nu kunde holde den Slags Prædikener, som han begyndte med. »Paa det Lav, min Far! Nej, det kan jeg rigtignok ikke!« svarede Laurberg.

Den unge Laurberg var ikke nogen udpræget Partimand, men følte sig dog afgjort i nærmest Slægtskab med den grundtvigske Retning inden for Folkekirken. Det faar man et tydeligt Indtryk af ved at læse nogle

Breve, som Biskop Koch i Ribe har fundet i Bispearkivet, og som Pastor Hansen i Balle har skrevet af efter Originalerne. Sidstnævnte har givet sin Tilladelse til, at Brevene benyttes i denne Afhandling om Laurberg.

Den 3die Marts 1863 skriver Pastor Laurberg til Provst Theilade i Starup i Anledning af, at der i Provstens Pastorat var en Familie, som vilde løse Sognebaand til Præsten i Bredsten. Familien havde i længere Tid søgt Bredsten Kirke, og den havde tidligere udtalt Ønske om at løse Sognebaand til Laurberg, for at den kunde gaa til Alters i den Kreds, som den aabenlyst sluttede sig til. Men Laurberg havde fraraadet det, da »Sakramentets Kraft ikke er afhængig af Præstens Person«. Efter gentagne Opfordringer fra Familiefaderens Side sagde Laurberg dog ja til at modtage ham og hans Familie ved Nadverbordet, men kun paa den Betingelse, at det — med Provst Theilades Tilladelse — kunde ske uden Sognebaandsløsning. Manden lovede at henvende sig til Provst Theilade om Sagen, men fik det ikke gjort; thi kort Tid efter holdt Provsten et Foredrag i Starup Kirke, og ved den Lejlighed udtalte han Ønsket om, at de af hans Menighed, der følte sig knyttede til grundtvigske Præster, vilde løse Sognebaand »jo før, jo kjærere«, eftersom de grundtvigske Præsters Lærdom var »bygget paa Sand«. Nu vilde vedkommende Familie løse Sognebaand til en anden Præst, hvis Laurberg ikke vilde tage imod den.

Alt dette gør Laurberg Rede for i sit Brev til Provsten og spørger ham dernæst, om han vil vedkende sig de ovennævnte Udtalelser fra Mødet i Starup. Folk havde ogsaa fortalt, at Provst Theilade advarede sin Menighed mod at høre Laurbergs Forkyndelse; men Laurberg vilde helst tro, at hvad han havde hørt om

Provstens Udtalelser og Advarsler, var Bagtalelse. Hvis Provsten imidlertid vedkendte sig de nævnte Udtalelser, vilde Laurberg spørge, om han ansaa de grundtvigske Præster for at være falske Lærere, og da navnlig spørge, om han betragtede Laurberg selv som en saadan falsk Lærer og af hvilken Grund.

I Brevet skriver Laurberg endvidere saaledes: »Jeg skal villigt tilstaa, at jeg ikke har noget imod at henregnes til de grundtvigske Præster, men ligesaalidt som det vel sagtens gjælder nogen grundtvigsk Præst, at han vil staa til Ansvar for, hvad alle de, der kalde sig saaledes, maatte finde paa at sige eller skrive, ligesaalidt vil jeg lade det gjælde om mig, og det kan godt være, at naar det kom rigtigt til Stykket, vilde mange Grundtvigianere frakende mig det grundtvigske Navn, ja maaske endog kalde mig en Lovprædikant. — Men hvad enten man nu vil kalde mig grundtvigsk eller ej, saa vil jeg grumme nødtigt kaldes en falsk Lærer og vilde saa idetmindste gerne vide, hvad jeg prædiker, der er stridende mod den Tro, som Herrens Menighed døber paa som Salighedsvilkaar, og som er beskrevet og udviklet i den hellige Skrift.«

Man faar Indtryk af, at det er en Sag, der ligger Laurberg alvorligt paa Sinde. Han skriver, at han frimodigt og med velvillige Følelser henvender sig til Provsten, da han finder det gavnligt og for en Kristen nødvendigt at følge Anvisningen i Bibelens Ord: Naar du hører, at din Broder har noget imod dig, saa gaa til ham. — Vel hører han og Provsten ikke til samme kirkelige Retning; men »De prædiker«, hedder det i Brevet, »at den eneste Vej til Salighed er: »hvo som troer og bliver døbt, skal blive salig«, og det samme gjør jeg, idetmindste veed jeg ikke bedre. — Jeg døber med den samme Daab som De og paa den samme

Tro — — —. Saa vi have jo altsaa een Herre, een Tro, een Daab, een Gud og alles Fader og kunne da umuligt advare imod hinanden, som var Nogen af os en falsk Lærer.«

Provst Theilades Svar af $\frac{5}{3}$ s. M. er holdt i en venlig Form, men er i Grunden meget afvisende og overlegent. Han har ikke sagt og vil ikke sige om de grundtvigske Præster, at de fører falske Lærdomme; men han kan ikke sætte Forskellen mellem de kirkelige Retninger »i Ubetydeligheder eller Individualiteter, men i et helt forskelligt Udgangspunkt«, og han vil ikke gerne være Præst for de Folk, som gaar ud fra det grundtvigske Udgangspunkt, altsaa heller ikke for den omtalte Familie i Starup Sogn. »Det vilde have været mig kært«, skriver han til Slut, »om De virkeligt var gaaet til, istedetfor at tilskrive den Broder, De mente havde noget imod Dem.«

Det Svar skulde ikke lægge en Dæmper paa Uroen i Laurbergs Sind, og faa Dage senere, allerede den 11. Marts, skriver han et Brev til Biskop Daugaard i Ribe og betror sig til ham. Ogsaa i dette Brev kommer det frem, at Laurberg føler sig hjemme i den grundtvigske Lejr. Følgende Brudstykke viser det klart: »— — — følger Livsbevægelsen dog ikke gjerne i Hælene paa Grundtvigianerne, saa at hvor der kommer En af dem, der bliver der Røre og Livsbevægelse, hvorimod der saa utallige, saa utallige Steder hos de Andre kan være saa mageløst koldt? Er det hoymodigt sagt? Jeg maa tilstaae, at det er det, der har indtaget mig for de Folk, givet mig Lyst til at være som de; Enhver ser jo med de Øjne, man har, men med de Øjne, jeg har, har jeg ikke kunnet see Andet, end at det forholder sig saaledes.«

Men det kommer ogsaa klart frem, at Laurberg

ikke arbejder paa at uddybe Kløften mellem de forskellige Retninger eller Partier. Tværtimod vil han gerne være med til at skabe Forstaaelse og Brodersind: »Hvor er det dog en djævleblændt, satanisk Strid og Vrøvl den mellem Grundtvigianere og Ikke-Grundtvigianere; der gaar man og seer skjævt til hinanden — — — istedefor at række hinanden Haanden og arbejde sammen, *hvis* da virkelig isandhed Maalet er det Samme: at vinde Sjæle for Christus, og *hvis* man da alvorligt staar paa den samme Grundvold som er Jesus Christus og hans Ord. Og det erkender Partierne dog om hinanden gensidigt.«

Mon der ikke i Laurbergs Breve er meget, der har Ærinde netop til vor Tid? Mon vi, der føler os bedst hjemme i de grundtvigske Kredse, deler Laurbergs Trang til at række Haanden over til dem paa den anden Side af Kløften? Den, der regner det for en stor Lykke, at han fik Del i det Liv, som ved Grundtvig blev kaldt frem baade i Skole og Menighed, han tør vel nok stille sig selv og sine Venner i den grundtvigske Lejr et alvorligt Spørgsmaal: Ligger der ikke en farlig Fristelse paa vor Vej, Fristelsen til Selvgodhed og Hovmod ved Bevidstheden om de aandelige Værdier, som vi, takket være Grundtvig, fik Del i; Fristelsen til ikke at række Haanden frem, fordi vi er os selv nok og føler os hævede over de andre? Den Fristelse maa ikke faa Magt over os; for saa bliver der Kvalme og daarlig Luft i vore Stuer! Andre Mennesker, andre Fristelser, maaske ogsaa en Fristelse til ikke at tage mod den fremstrakte Haand! Men lad enhver feje for sin egen Dør.

Af Laurbergs Brev til Biskoppen skal der endnu gengives et Brudstykke, som giver udmærkede Oplysninger om Frugterne af hans Arbejde i Bredsten Sogn:

»Nu har Gud været mig saa god, at jeg har faaet harvet op i Hjerterne her i Bredsten; her er en vel-signet Frugt af Gjerningen; en Mængde unge Karle og Piger og unge Ægtefolk slutter sig sammen til rigtigt yndigt at favne Evangeliet, Alt gaar saa forunderligt stille og uden Udskeielser. Kirken er propfuld hver Søndag, her er en Sang, saa Murene er nærved at synge med, ved Bibellæsningen er her saa overfyldt, at man ikke kan vende sig hverken i Stole eller i Gange, ikke en Gang oppe ved Alteret, ikke et Menneske er bleven forrykt, men mange er blevne til andre, til nye Mennesker, ikke een Udskeielse — Gud lade det være sagt i en god Tid — har fundet Sted. Hvorfor skal vi ikke glæde os over det og overlade til den Onde at mukke over det, hvorfor vil nogen Præst blive vred over, at deres Sognefolk tager herhen som om det var en Forbrydelse eller dog Noget, de helst maatte lade være. Er der Liv her, og kan det oppe Nogen at komme her, saa skulde man jo ønske dem det, hvis man ellers under dem godt. Ja, kjære Hr. Biskop, De maa ikke blive vred paa mig; jeg skriver ikke dette for at prale, nei — Gud veed, jeg har i Vinter været saaledes i Djævelens Klør, og saadan under Fristelse og Anfægtelse, at hvis der er noget Menneske i Kongeriget Danmark, der har følt sig en Pjalt at være, saa er det rigtignok mig — men jeg skriver det i Følelsen af, at man gjør os sølle Grundtvigianere Uret istedetfor at jeg synes man skulde støtte os, *hvis* da virkelig den Livsbevægelse, der kommer af vor Prædiken, duer noget, hvad jeg synes den gjør.«

Ja, der var bleven Liv og Røre her i Bredsten Sogn, hvor der før var stille og dødt. Og da gamle Provst Laurberg i Aaret 1864 fik sin Afsked, ønskede Befolk-

ningen hellere end gerne, at Sønnen maatte blive hans Eftermand i Embedet. Afdøde Klaus Pedersen i Balle har fortalt, at der blev holdt Møde om Sagen hos Iver Thomsens i Lildfrost. Maaske har man her drøftet Spørgsmaalet i en snævrere Kreds. Thi fra flere Sider er der Enighed om, at der ogsaa blev holdt et stort Sognemøde i Bredsten Skole, hvor man behandlede Præstespørgsmaalet. Laurberg blev opfordret til at søge Embedet i Bredsten, og da han sagde ja til Opfordringen, blev der udfærdiget et Bønskrift til Kongen. Langt den største Part af Sognets Familiefædre skrev under paa det — ja, der er endogsaa dem, der mener, at der kun var fire Familier, som nægtede at skrive under; men *det* vides dog ikke med Sikkerhed. Derimod er der bevaret en Afskrift af det smukke Andragende, som tegner et kønt og klart Billede af den unge Præst. Et Brudstykke lyder saaledes:

»Vor nu afgaaede Præsts Søn, Hr. Pastor Laurberg, har i omtrent 7 Aar været ansat som personel Kapellan for sin Fader og i denne Tid bestyret hans Embede. Ham har vi under denne hans Virksomhed lært at kende som et ærligt, trofast og kærligt Menneske, som en alvorlig, troende Kristen, og som en beaandet og velsignet Herrens Tjener; han har prædikeret Kristi Evangelium i vor Kirke rent og ret, med Liv og Kraft, med Tro og Kærlighed; han har besøgt os i vore Huse; han har med Kærlighed taget sig af vore Børn og deres Undervisning; han har haft et godt Ord til de syge og døende, til de bedrøvede og de sorgfulde; han har gerne villet være tilrede med Formaning og Trøst, med Advarsel og Paamindelse, hvor det gjordes behov, og hvor der var Lejlighed dertil. — Hans Virksomhed har heller ingenlunde været uden Frugt; der er dem af os, hos hvem hans Navn smelter sammen

med Mindet om den første bevidste Bevægelse af Guds Naade i vore Hjerter, og der er ingen af os, uden han jo maa erkende ham for en samvittighedsfuld, alvorlig og nidkær Præst, som vi kan have Tillid til og maa have Agtelse for. Han er opvokset iblandt os; han kender os alle; han forstaar vort Liv og vor Tankegang, og han sætter sig ind i alt, hvad der vedkommer os; han kan dele vore Glæder og Sorger i smaat og i stort, i Livets daglige Forhold. Det kan derfor ikke undre Deres Majestæt, at vi have en inderlig Kærlighed til ham.«

Se, det er Ord, som ikke er til at tage fejl af, og man kunde have ventet, at Regeringen vilde have rettet sig efter et saa alvorligt Ønske. Men det skete ikke. Hverken Bønskriftet eller Laurbergs Ansøgning blev der taget Hensyn til. I en uheldig Stund var der dannet et nyt Ministerium, som vel maa have været døv over for Folkets Bønner og Tidens Krav angaaende de kirkelige Forhold.

Det var vel nok en Skuffelse for Laurberg, at han ikke fik Embedet efter sin Fader; men han tog det som en Tilskikkelse fra Gud. Han kendte sin Begrænsning og vidste, i hvilken Retning hans Evner gik. Til Vennen Pastor Spleis har Laurberg engang sagt: »Jeg kan røre op; men naar jeg har gjort det, er jeg ogsaa færdig; derfor maa jeg hen, hvor det kommer an paa at brække Hede op.« Og her i Bredsten Sogn var Heden brækket op. Her var der vakt et aandeligt Liv.

Saa søgte han da og blev kaldet til Embedet som Sognepræst i Taarup, Kvols og Borris Sogne mellem Viborg og Skive.

20. Søndag efter Trinitatis holdt han sin Afskedsprædiken, der samtidig var Høstprædiken, i Bredsten

og Skibet Kirker. Efter at have læst Dagens Evangelium om Kongesønnens Bryllup begyndte han sin Prædiken med den gamle Bordbøn:

»O, søde Gud! Du dækker Bord — for os med sunde Retter; os alle, baade smaa og stor', — du hver Dag kærligt mætter. O, maatte vi dog elske dig — og engang i dit Himmerig fuldmættes af din Naade.»

Derpaa talte han om, hvordan Gud trods de mørke Udsigter i Krigsaaret havde givet en god Høst og dækket et rigt Bord til Mættelse for Legemeerne. Men mest var der dog Grund til at sige Gud Tak, fordi han ogsaa havde dækket et rigt Bord med sunde Retter for Menneskesjæle. De sunde Retter var Ordet og Sakramenterne i den hellige, almindelige Kirke. Kirken var et Brudehus, hvor Menigheden ventede paa sin himmelske Brudgom, og Laurberg havde nu i 7 Aar haft Lykke og Velsignelse til at virke som Vorherres Brudesvend og Bydmand. »Alting er rede, kommer til Bryllup« — saaledes havde han begyndt, da han for 7 Aar siden, ogsaa paa den 20. Søndag efter Trinitatis, havde holdt sin Tiltrædelsesprædiken med Lignelsen om Kongesønnens Bryllup som Tekst. Saa vilde han da endnu en Gang, med al den Overtalelse han kunde lægge ind i sine Ord, indbyde Gæster til Vorherres Bryllupsbord. Og han vilde inderligt ønske, at han og hans Venner i Bredsten og Skibet Sogne, efter Adskillelsen og Savnet her paa Jorden, engang maatte samles i Guds Rige.

Det var den 1. November 1864, at Laurberg selv rejste bort fra Bredsten Sogn, medens hans Familie blev boende i Balle Præstegaard til først i Maj 1865. Hvad han nødvendigvis skulde have med sig straks, blev paa to Vogne kørt den lange Vej, 14—15 Mil, fra Balle til Dalsgaard Præstegaard i Taarup Sogn.

Rejsen kunde ikke gøres paa een Dag, og de rejsende maatte derfor overnatte hos Pastor Møllers i Sejling Præstegaard, hvor Fru Jutta Bojsen Møller dengang var Præstekone. Lysene var tændte, da de kom til Sejling og kørte ind i Præstegaarden. Her var nogle af Sognets Folk forsamlede. Men Pastor Møller var fraværende en Del af Aftenen. Efter Laurbergs Opfordring maatte da den ene af de fremmede Kuske, Hans Maltesen fra Bredstenlund, læse H. C. Andersens Eventyr »Den grimme Ælling« for de tilstedeværende, hvad Jutta Bojsen Møller godt kunde huske, da hun for nogle Aar siden var her i Balle og holdt Foredrag. Næste Dag kørte de rejsende videre og kom til Dalsgaard Præstegaard lidt før Aften.

Det er sikkert nok, at Laurberg havde vundet sig mange trofaste Venner her i Bredsten Sogn. Folk, som nu er noget oppe i Aarene, kan huske, at deres Mødre var bedrøvede og havde Taarer paa Kind den Søndag, da Laurberg holdt sin Afskedsprædiken. Nu var han borte; men Vennerne glemte ham ikke, og han glemte heller ikke dem. Derom vidner et Julebrev, som han i Julen 1865 skriver til de gamle, gode Venner i Bredsten og Skibet Sogne. I Brevet udtaler han en hjertelig Tak til sine gamle Sognebørn, fordi de har tænkt kærligt paa ham og foræret ham en Kikkert. Og han beder om, at Brevet maa blive sendt fra Hjem til Hjem, saa det kan blive læst af enhver, der gerne vil høre et lille Ord fra ham.

Det er et Brev, som nok er værd at læse — i Sandhed et dejligt Brev! Det indeholder de Juletanker, som har fyldt hans Sind og er komne frem i hans Juleprædiken et Par Dage i Forvejen. I Adventstiden har han gaaet og syslet meget med det gamle Ord: »Det er godt at være Barn om Julen«, og senere er han

kommen til at tænke paa Grundtvigs kønne Vers om Kirkeklokken:

»Mens som Barn paa Landet jeg var hjemme,
Julemorgen var mit Himmerig,
den du meldte mig med Englestemme,
kimed klart den store Glæde ind.«

Læs Brevet i Sammenhæng, hvem der kan faa det i Hænde! I vil sikkert ikke fortryde det! Men her skal dog gengives enkelte Uddrag af det lange Brev:

»Jeg erindrer godt, at da Svejstrup fra Nørup første Gang lod mig høre Sangen en Aften hjemme i Balle, saa vaagnede der dejlige Barndomsminder i mit Hjerte ved at høre dette lille Vers: Mens som Barn paa Landet jeg var hjemme — Julemorgen var mit Himmerig. Det var ret, som om dette lille Vers fremtryllede for min Sjæl en yndig Julemorgen fra min Barndomstid, og som jeg gennem Sangens Toner helt tydeligt endnu hørte Bredsten Kirkeklokke ringe.« — — —

»Ja, hvor Juleklokken har en dejlig Klang; det fik jeg ogsaa at fornemme i Aar. Da jeg Julemorgen kørte til Borris Kirke, saa begyndte Klokkerne at ringe i Taarup Kirke, just som jeg kørte ned ad Skovbakken, nedenfor hvilken Kirken ligger. Jeg ved ikke, om det var beregnet; men det samme skete ogsaa i Fjor, saa det kan godt være, at Gartneren paa Gaarden, der staar for Ringningen, har syntes, at det kunde være kønt at hilse Præsten med Klokkens Klang, naar han kørte forbi til Kirke, og derfor baade i Aar og i Fjor har staaet og passet paa, naar de hvide Heste lod sig se oppe paa Bakken, for saa straks at gribe fat i Klokkerebet; men jeg kan ikke beskrive eder, hvor Klokken hjalp mig til at komme rigtig i en dejlig Julestemning, og jeg kunde ikke lade være, mens Taarerne kom mig i Øjnene, at nynne det lille Vers:

»Kimer, I Klokker, ja kimer før Dag i det dunkle!
Tindrer, I Stjerner, som Englenes Øje kan funkler!
Født er i Dag — Barnet til Guds Velbehag!
Æren er Guds i det høje!« — — —

»Ja, det er godt at være Barn om Julen. Det er det, som det gælder om, at have Barnets Instinkt til at kunne mærke, at det er en, der har Kærlighed til os, der taler til os i Julen, og saa at have Barnets Evne til at kunne betro og forlade sig paa den, fra hvem der strømmer os Kærlighed i Møde.« — — —

Som Laurberg blev en Vækker af det slumrende Liv her i Bredsten Sogn, saaledes kom han ogsaa til at røre op og gøre en god Gerning der, hvor han flyttede hen. I Foraaret 1866 skriver han til sin gamle Fader i Horsens: »Det bedste er jo, at jeg er saa lykkelig at kunne samle mange Folk omkring mig, og at det gaar saa godt fremad heroppe, hvad aandeligt Liv angaar.« Og ogsaa deroppe i Limfjords-egnene lever der endnu Folk, som kan vidne om, at han var en udmærket Præst.

Kun godt 5 Aar fik han Lov til at virke i sit ny Kald. Saa kom Gigtfeberen igen og lagde sig som en truende Uvejrssky over Præstehjemmet. Hans Hustru plejede ham med stor Omhu og Kærlighed, og til hende sagde han, mens han laa paa Sygelejet: »Ja, kære Emilie! Er vor Kristendom en Skygge, ligedan er da vor Lykke; men det er den Gud ske Tak jo heller ikke.« Nej, for Laurberg var Kristendommen ingen Skygge, men derimod noget, som han baade kunde leve og dø paa.

I ca. 3 Uger laa Laurberg paa sit sidste Sygeleje. Han døde d. 11. Marts 1870. I det nordøstlige Hjørne af Taarup Kirkegaard lagdes hans Støv til Hvile Ugedagen efter hans Død, og der var den Dag rejst Flag

ved Flag fra Kirkegaardens Indgang til hans Grav. Nu er Gravpladsen omhegnet af en Tjørnehæk, og en Mindesten, som rejstes paa Graven d. 3. Novbr. 1870, bærer følgende Indskrift: »Præsten Laurits Laurberg, født i Balle Præstegaard d. 22. Marts 1830, død i Dalsgaard Præstegaard d. 11. Marts 1870, Ordets ydmyge Tjener sattes denne Sten af Venner.«

Det er Digteren Hostrup, der synger i en af sine Sange:

»Grønnes kun — se, det er Sagen —
 leve med og være vaagen,
 leve kort Tid eller længe,
 blot vi lyser op i Taagen.«

Disse Ord kunde ogsaa have dannet en passende Indskrift paa Laurbergs Mindesten. Ja, blot vi lyser op i Taagen! Gid Gud kunde bruge enhver især af os til det! Laurberg kunde lade sig bruge af Gud. Han fik ikke noget langt Liv — han blev knap 40 Aar gammel. Men han var et af de Mennesker, som stillede sig ydmygt i Aandens Tjeneste, og netop derfor fik han Lykke og Velsignelse til at lyse op i Taagen.

Ære være Præsten Laurits Laurbergs Minde!

V.

Sort ser det ud,
 men almægtig er Gud; — — —
 Lad kun Lovsang afløse din Klage;
 thi end lever den gamle af Dage
 (Grundtvig.)

Aaret 1864 var et Sorgens og Ydmygelsens, et Nederlagets og Skuffelsens Aar her i vort Fædreland, og da den sørgelige Fred blev sluttet sidst i Oktober, sank det danske Folks Mod saa dybt som sjældent

før. Overtroen paa egen Kraft og Styrke havde været herskende mellem de to Krige; men den var nu slaaet grundigt ned, og hvem der vilde være ærlig og gaa til Bunds i sig selv — Folket som den enkelte — maatte erkende, at Gud var den eneste Hjælper i Nøden, saavel i national som i kristelig Henseende. Mon ikke Modgangen og Trængslerne i 1864 var en væsentlig Aarsag til, at Kirkestien i de følgende Aar blev saa flittig traadt, som den, i hvert Fald her paa Egnen, blev? Midt i Ulykken fandt det danske Folk det bedste i sig selv, og derfor foregik der i forunderlig kort Tid en mægtig Rejsning i Folket, baade paa det materielle, det nationale og det kristelige Omraade. I det følgende vil vi undersøge, hvilken Indvirkning Begivenhederne i 1864 øvede paa Folk i Bredsten Sogn.

Der fortælles om Søren Frederiksen i Balle, en af de gamle, som var med i den sønderjydske Trearskrig, at han engang skal have sagt: »Dengang jeg var i Krig, da lovede jeg Gud, at hvis jeg kom hjem til min Far og Mor igen, saa vilde jeg tjene Gud alle mine Dage.« Noget lignende har sikkert mange af Bredstenfolkene tænkt i 1864, da Krigens Byrder trykkede haardt. Krigens Tryk mærkedes paa flere Maader. I $\frac{3}{4}$ Aar, fra midt i Februar til midt i November, var der hyppige Indkvarteringer her i Sognet, baade af danske og af fremmede Tropper, og rundt om i Hjemmene fik man at føle, hvad *det* betød. Gaardejer Christen Nielsen i Bredstengaarde døde, faa Dage før Østrigerne rykkede ind over Sognegrænsen, og mens Ligfølget den 12. Marts var forsamlet om hans Grav paa Bredsten Kirkegaard, trængte fjendtlige Soldater ind i Hjemmet og spiste det meste af den Mad, der var tillavet i Anledning af Begravelsen. Ogsaa andre Steder i Sognet stjal Soldaterne som Ravne. — En

Forestilling om Krigens Byrder faar vi vel ogsaa, naar vi hører, at Beboerne i Bredsten Sogn i Marts og Juni Maaneder 1866 fik udbetalt en Krigsskadeserstatning paa i alt 19449 Rdl. 1 Mark 7 Skilling; og endda var der ikke ydet Erstatning for mange af Fjendens Rapserier og heller ikke for de Ægtkørsler, som det danske Forsvar krævede. Og hvad betød saa Savnet af de materielle Værdier i Sammenligning med al den Angst og Sorg, der paa Grund af Krigen gik igennem Befolkningens Sind! Dertil kom nu den vemodige Afsked med Laurberg og det dybe Savn, som følte, da han var borte. Men der groede noget godt op af Sorgen!

Vil vi forstaa, hvad det var, der efter 1864 voksede frem og blev stærkt i Sindene, saa maa vi et Par Aar frem i Tiden. Aaret 1866 blev et Mærkeaar i Bredstenfolkenes Liv. Her som i andre Egne af Landet gik de politiske Bølger højt i Anledning af den gennemsete Grundlov, der sikkert nok havde flere Uvenner end Venner i Bredsten Sogn. Men desuden knytter der sig for Bredsten Sogns Vedkommende følgende fire betydningsfulde Begivenheder til Aaret 1866: Skytteforeningen stiftes, der løses Sognebaand til Jelling, der holdes Skovprædikener i Stensgaard Skov, og Balle Friskole bliver oprettet. Hver af disse Begivenheder skal omtales lidt nærmere i denne lille Bog, fordi der er Sammenhæng og Forbindelse mellem dem alle.

VI.

Til Vaaben, Brødre! Tag Bøssen fat!
Vor Bane ved vi, vort Maal er sat,
— og Maalet er: Danmarks Frelse!

Ja, Maalet var Danmarks Frelse! Man kunde vel ogsaa udtrykke Skytteforeningernes oprindelige For-

maal med en anden dansk Digters Ord: »Sønderjylland vundet, — det er Kampens Maal!« Derfor gjaldt det om at berede sig, saa at Grænsen kunde sættes et andet Sted end ved Kongeaen, naar vi igen skulde møde Fjenden med væbnet Magt. Paa den Baggrund voksede Skyttebevægelsen frem efter Krigen i 1864, og en Mængde Skytteforeninger blev oprettede i de nærmest følgende Aar rundt omkring i vort Land. Bredsten Sogn fik ogsaa sin Skytteforening, og ingen har virket ivrigere eller ofret sig mere for denne Forening end den varmhjertede Sønderjyde Bendix Peter Petersen, som paa den Tid var Ejer af St. Ballegaard.

Bendix Petersen er født i Altona d. 16. Febr. 1833. Hans Fader var Skibsfører for et Rederi i hans Fødeby; men Drengen opholdt sig indtil 17 Aars Alderen mest hos sin Moster, der havde en Købmandsforretning i Sønderborg paa Als. Derefter arbejdede han ved Landvæsenet i forskellige Egne af Landet godt en halv Snes Aar, indtil han i 1861 købte St. Ballegaard. Her boede han i 21 Aar. Han var en meget virksom og interesseret Mand, og alle giver ham det Skudsmaal, at ingen var saa tjenstvillig og uegennyttig som han. Han fik udrettet meget til Gavn for Bredsten Sogn, men fik ingen Betaling for sit Arbejde, og der er dem, der mener, at han heller ikke fik den Tak, han havde fortjent. Han var Foregangsmand paa mange Omraader.

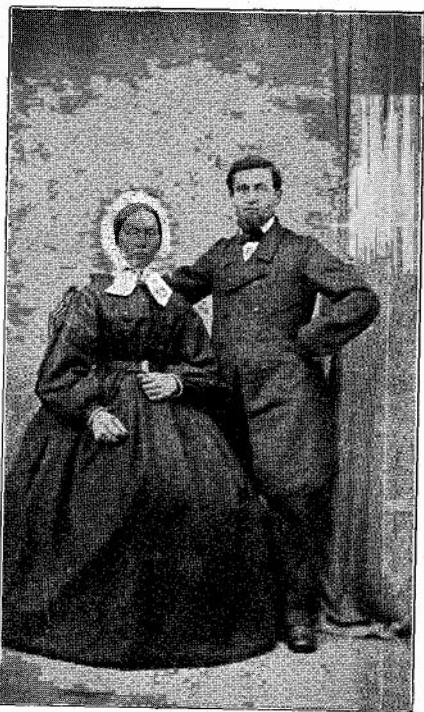
Før Bendix Petersen købte St. Ballegaard, tilhørte den Gaardejer Peder Christensen, hvis Datter Kirstine senere blev Bendix Petersens Hustru. Hun var en god og stilsfærdig Kvinde, som efter Folks Sigende fyldte sin Plads i Hjemmet og blev en udmærket Hjælp og Støtte for sin Mand. I en Dagbog, som Bendix Petersen har ført i omtrent 30 Aar, skriver han om sin Hustrus Død, der efter længere Tids Svag-

hed fandt Sted i Aaret 1881: »Tirsdag blev Kirstine ved Middagstid daarlig, Pastor Madsen (fra Jelling) blev hentet, og vi var tilsammen — — — til Alters i Sovekammeret, Onsdag den 12. Oktober lidt over Middag blev hun igen daarligere, og efter (at) hun (havde) velsignet mig og derpaa Børnene, bad vi Fadervor, Troen bekendtes, og (vi) bad Vorherre om, hvis hans Tid var kommen, ej at holde hende tilbage, men tage hende til sig, og i Løbet af faa Minutter udaandede hun Kl. 3. Hun blev begravet d. 19. October paa Bredsten Kirkegaard.«

I Bendix Petersens Dagbog findes ogsaa følgende Oplysning: »Den 8. April (1866) været Samling om en Rif-fel Skytteforening.« Nævnte Dag er der

rimeligvis taget Bestemmelse om, at der skulde oprettes en Skytteforening i Bredsten Sogn, og snart efter har man saa kunnet høre Bøsseknald og Kommandoraab, naar de unge Karle var samlede paa Skydebanen eller drog ud til feltmæssige Øvelser.

En af dem, der senere blev Deltagere i disse Øvelser

Kirstine, f. Christensen, og Bendix Petersen

var Lærer Andreas Ravn, dengang Andenlærer i Bredsten (1867—75), senere i en lang Aarrække Lærer i Gadbjerg. Han var udgaaet fra Jelling Seminarium, var ligesom sin Forgænger i Embedet stærkt paavirket af Forstander Svendsen og tog hjerteligt Del i det aandelige Liv, der rørte sig i Bredsten Sogn. Andreas Ravn har fortalt følgende om Skytteforeningen i Bredsten Sogn:

»Naturligvis havde Skyttebevægelsen fundet Vej og god Bund i den levende Ungdom her som overalt i Landet. Paa Ballegaard boede en Mand, en dansk Sønderjyde, ved Navn Bendix Petersen. Han var særdeles ivrig for denne Sag; han var derfor i en Række Aar Skytteforeningens Talsmand og Formand. I hans Gaard samledes Skytterne. Søndag efter Søndag eksercerede, marscherede og legede vi paa hans grønne Agre under Sang og Munterhed, men tillige med en Alvor, som om vi skulde ud mod Fjenden til Kamp for Sønderjylland — Revanchetanken stod os aabenbart i Hovedet. I Katdal Syd for Bredstenlund havde vi den Gang vore Skydeøvelser, som modsat Kirketjenestetiderne foregik Formiddag eller Eftermiddag; men senere paa Eftermiddagen mødte vi paa Ballegaard eller ved Friskolen til Sigteøvelse, Gymnastik, helst voldsomme Spring over Hesten, hvor Lykken som tiest var bedre end Forstanden. Engang imellem marscherede vi i Procession med Fane og Sang, og ikke sjælden foretog vi Felttjeneste, indbyrdes delt i tvende Afdelinger, hver med sin Hornblæser og sine Førere.

En meget kold Vinterdag mellem Jul og Helligtrekonger foregik en saadan Tur fra Lund og Ravnings vester- og sønderud over de dybt snedækkede Marker til Tørskind, hvor vi gjorde Hvil og blev vel mod-

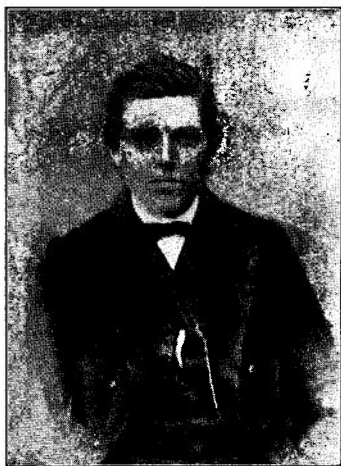
tagne af Gaardejer Jørgen Olesen og hans Hustru (den tidligere bekendte Frk. Pio). Turen hjemad foregik paa samme Vis med at indtage Stillinger, omgaa dem og kaste Fjenden. Og skønt det var bitterlig koldt, arbejdede, løb vi med Ungdommens Ufortrødenhed, kastede os i Sneen og blafrede løs med det løse Krudt, som om det var en virkelig Fjende, vi forfulgte paa Liv og Død, og svedte saa Vandet drev af os. — Et Par Gange udbød vi Skytteforeningen i Jelling paa Felttjeneste, der begyndte ved Vestenden af Faarup Sø og endte ved Hanghus.

Naturligvis var det hjempermitterede Soldater, der agerede Førere. Paa Turen til Tørskind var nuværende Oberstløjtnant Lund med (den Gang Korporal). Skyttebevægelsen var nærmest en frivillig Rejsning hos Folket med Revanchetanken som Baggrund; den dannede derfor som en Forskole for Hæren. Oberst Vaupell ved 5. Batl. i Odense lagde derfor sine Rekrutter varmt og indtrængende paa Sinde at indmelde sig som Skytter i Foreningerne, naar de efter endt Garnisonstid blev hjempermitterede, og tage kraftigt fat med Øvelse i Skydning samt vejlede unge Kammerater og kun fortælle fra Tjenesten, hvad de der havde set og øvet.

Fra først af var Bredsten Skytteforening, saa vidt jeg erindrer, en Kreds af Vejle Amts Skytteforening, men meldte sig ud, da den følte sig for fribaaren til at underordne sig de fælles Regler og navnlig til at staa under Officerernes Inspektion. — — — Hvor god og flink en Mand Bendix P. Petersen end var, hvor opofrende og ivrig han end kunde være for baade Skyttesagen og Brugsforeningssagen, saa var han dog stadig inde paa, at Bredstenerne var noget for sig, at de godt og helst skulde holde sig selvstændige og

isolerede fra andre, for at de ikke skulde føle sig generede af andre eller staa under andre, men var Karle for at staa paa egne Ben.«

Vi kaster atter et Blik i Bendix Petersens Dagbog og læser: »Søndag den 7. Oktbr. (1866) Præmieskyden her og Pigerne foræret en Fane til Skytteforeningen.« Her er der altsaa Tale om den første af Foreningens Skyttefester. Siden den Tid er der rimeligvis hvert

Andreas Ravn

Aar afholdt en lignende Fest; men det er en Selvfølge, at disse Fester efterhaanden har faaet et noget forandret Præg. Dengang var der ikke noget Forsamlingshus her i Sognet, og derfor samledes de unge, naar Skytteforeningen holdt Fest, i en eller anden Gaard, som oftest paa Ballegaard. I en Storstue, paa en Gaardsplads eller paa en Græsmark svang de unge sig i Dansen med Liv og Lyst eller

tumlede sig i munter Leg. Der var knap saa jævnt, og det gik ikke saa let som paa vor Tids stearinbestrøede Gulve. Men Glæden ved Samværet var næppe mindre end nu om Stunder, og Alvoren, der laa bagved, var sikkert større.

Seminarielærer Marius Sørensen i Jelling, som ogsaa har oplevet den Tid, siger, at Bredsten Ungdom var kendt for, at den kunde more sig med Sanglege som ingen anden Ungdom her paa Egnen. Ligeledes giver Andreas Ravn en smuk Skildring af de unges Sam-

menkomster i de Aar. Han skriver i et Brev: »Mødtes vi, en Flok unge, en Aftenstund i en Gaard eller paa en Gade, da slog vi Kred, tog hinanden i Hænderne og legede og suste (et staaende Udtryk) og sang en Times Tid og gik saa hver til sit, men alt i Sædelighed og god Forstaaelse. Ved vore Skyttefester, navnlig dem, der holdtes paa Ballegaard, legede vi mest Sanglege; ved en af disse Fester husker jeg ganske tydeligt, at vi ingen Musik havde, men tilbragte Tiden med Leg og Sang, naar undtages Tiden under Foredraget og Spisetiden. Men jeg var ogsaa hæst som en Ravn, da jeg lidt over Midnat gik hjem.«

Vi tør nok ønske, at der over Nutidens Gilder og Fester, for ældre som for yngre, maa være noget baade af den samme Alvor og af den samme barnlige og uskyldige Glæde, som der var over de unges Sammenkomster for et halvt Hundrede Aar siden — efter Ravns og andres Fremstilling at dømme. Og vi tør dristigt ønske, at det den Dag i Dag maa passe godt paa Bredsten Skytteforening, hvad der staar som Indskrift paa dens Fane: »Fremad for alle ædle Formaal!«

Før der fortælles om Sognebaandsløsningen, skal det nævnes med et Par Ord, at det ogsaa var Bendix Petersen, der mere end nogen anden gav Stødet til, at der allerede i Aaret 1868 blev oprettet en Brugsforening her i Balle. Kun to Steder i Landet, i Thisted og i Varde, var der Brugsforeninger før 1868. Foreningens nuværende Bygning blev taget i Brug den 4. Maj 1872, og paa Diskens Forside blev der malet med store, røde Bogstaver: »Frihed, Lighed og Broderskab«. Det er et godt Program — det gælder bare om, at det bliver brugt! Det kan vel nok siges, at »Vejle Vesteregns Arbejderforening«, som Brugsfor-

eningen blev døbt, har virket efter det Program i de Aar, der er gaaet. Men mærkeligt er det, at Foreningens Medlemmer anerkender Fællesskabets Betydning i de smaa Forhold, men ikke i de store. Andreas Ravn udtaler sin Beundring for den gode og energiske Begyndelse i 1868 og skriver saa: »Skønt mellem 1300 og 1400 danske Brugsforeninger — — — har sluttet sig sammen — — —, staar Balle Brugsforening endnu ene og isoleret, medens Aflæggere deraf i Kærbølling og Ravning har indset det fordelagtige ved Fællesskabet. Den mægtige »F. D. B.« har Kræfter til at konkurrere med alle, selv de største Grossister, opretter Aar efter andet Fabrikker og vil ad Aare konkurrere med Bankerne i Pengesager, hvorved mange og store Fordele indvindes for den almindelige Mand og Andelshaver. Alt dette rører ikke de gode gamle Venner, de staar paa deres eget. — — —

Jeg sender dig og mange andre gode Venner et Ønske om frugtbar og mandig Fortsættelse i Fædrenes Aand. Stands og stagner ikke; thi Livet er en Vækst og Udvikling.«

VII.

Jeg ser, at den kommer,
den liflige Sommer,
med snare Skridt.

I Aaret 1856 blev Hans Jørgen Marius Svendsen Præst og Seminarieforstander i Jelling, og i denne dobbelte Gerning virkede han i 16 Aar. Alle er vist enige om, at i disse Egne af Landet har der ikke i lange Tider levet nogen Mand eller Kvinde, der i den Grad som Svendsen har virket til Velsignelse for andre Mennesker og til Fremvækst af aandeligt Liv. Ved hans Jordefærd sagde Pastor Svejstrup saadan: »Der

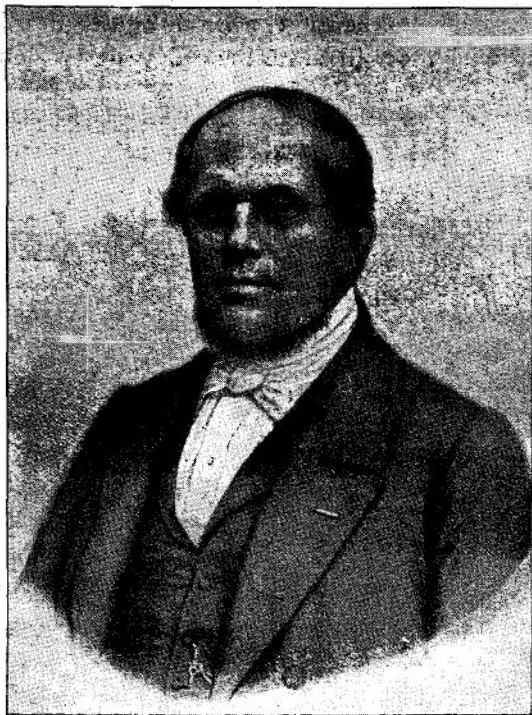
blev saa lyst heroppe i Jelling, da Svendsen kom her-til, og det var mig altid, naar jeg drog hid i hans Dage, som laa der Solglans over Stedet.«

Somme Tider kan det ske, at vi selv staar i Skygge, medens vi langt ude i det fjerne ser Solen skinne paa et eller andet Bakkedrag; men lidt efter lidt breder Solglansen sig, og til sidst naar den ogsaa den Plet, hvor vi selv staar. Saadan gik det ogsaa med den Solglans, som Folk fik Øje paa, naar de saa over mod Jelling i Svendsens Dage.

I sine yngre Aar var Svendsen Huslærer hos Pastor Agerbæk i Østerhæsinge paa Fyn. Her traf han flere Gange en gammel troende Mand, som gerne vilde vide, hvad Svendsen indeholdt. En Dag stillede den gamle sig Side om Side med den unge Huslærer, gav ham et Puf i Siden og sagde: »Livet, har han Livet, min Far?« Det var en kort og fyndig Prædiken, og den skal have været medvirkende til, at Livets Lys tændtes i Svendsens Sjæl, saa at det senere kunde kendes i hans Vidnesbyrd og derved sprede Solglans omkring ham.

Da Svendsen første Gang prædikede i Jelling Kirke, begyndte han med de Ord: »Den banker dristig paa, der godt Budskab bringer.« Og Svendsen havde faaet Hjerter og Evne til at forkynde det gode Budskab. En af hans gamle Elever, Lærer Balling, der i sin Tid var Lærer i Lindeballe, skriver om ham: »Det er en almindelig Mening, at han navnlig i at holde Bibel-læsninger næppe blev overtruffen af nogen, saa man skulde lede længe om den, der som han forstod »at udlægge Skriften, saa Hjerterne brændte«, udmærket hjemme i sin Bibel, som han var. Det var da ogsaa en Fornøjelse at se den Mængde af glade Mennesker, der myldrede paa Vejene, naar der en Maaneskins

Vinteraften havde været Bibellæsning i Jelling Kirke. Jeg har ingensinde hørt nogen, der som Svendsen kunde tale ud af Troens Ord. Dette Ord gik som den røde Traad gennem al hans Forkyndelse.«

Hans Jørgen Marius Svendsen

Blandt dem, der myldrede paa Vejene, naar der skulde være Bibellæsning i Jelling, var ogsaa den unge Pastor Laurberg fra Balle. Han og Pastor Svendsen var født samme Dato, nemlig den 22. Marts. Men da Laurberg blev sin Faders Medhjælper, var han en ung Mand paa 27 Aar, medens Pastor Svendsen var

14 Aar ældre og altsaa en fuldmoden Mand i sin bedste Kraft. Det er sikkert nok, at Laurberg blev stærkt paavirket af Svendsen, saa at der allerede før 1864 kom herlige Straaleglimt fra Jelling herover til Bredsten Sogn.

Gamle Folk husker endnu, at Laurberg ved et Barsedaaabsgilde i Ravning spurgte de tilstedeværende, om de ikke vilde med til Bibellæsning i Jelling. Det var der flere Koner, som nok havde Lyst til, og saa kørte de med Laurberg, der selv var Kusk. Da de var paa Vej hjem, spurgte han dem, hvad de saa syntes om Svendsen. »Ja, saadan kan De rigtignok ikke prædike!« svarede den ene af dem. Dette uforbeholdne Svar morede Laurberg, og han glemte det ikke siden; men han indrømmede gerne, at det var sandt.

Laurberg blev ikke træt af at vise Vej over til Jelling, og det er derfor naturligt nok, at der, allerede da Laurberg rejste, var knyttet et stærkt Baand mellem Præsten i Jelling og en Del af Beboerne i Bredsten Sogn. Og da Regeringen ikke tog Spor af Hensyn til Befolkningens Ønsker om at beholde Laurberg, men tværtimod — et Par Aar senere — beskikkede en rent umulig Præst til at gøre Tjeneste i Laurbergs gamle Menigheder, saa er der ingen Grund til at forundre sig eller forarges over, at Folk løste Sognebaand til Pastor Svendsen og til andre af Omegnens Præster. Tværtimod! — hvis de ikke havde gjort det, saa havde de svigtet det bedste i sig selv.

Da gamle Provst Laurberg havde faaet sin Afsked, blev Pastor Gravenhorst hans Efterfølger i Embedet. Men han virkede kun fra November 64 til April 65 som Stedets Præst. Ved Foraarstid, da baade den gamle Provst og den unge Laurbergs Hustru og Børn

flyttede ud af Præstegaarden, rejste ogsaa Pastor Gravenhorst bort, men i den Hensigt at vende tilbage med sin Familie og sine Ejendele. Han kom dog ikke oftere til Bredsten Sogn; thi en Sygdom lagde ham i Graven, kort efter at han var kommen hjem til sin Familie i Løgstør. Hans Enke og hans tre Sønner flyttede dog til Balle og boede her Naadsensaaet ud, og i det Aar blev Embedstjenesten besørget af en Kapellan ved Navn Koch.

Den 12. Januar 1866 blev Pastor A. Teilmann beskikket til Sognepræst for Bredsten og Skibet Menigheder, og to Maaneder senere blev han indsat i Embedet. Han var efter manges Udsagn et godt Menneske; men han var umulig som Præst. Vi faar et ret tydeligt Billede af ham ved at læse et Brev, som Provst Kirketerp i Øster-Snede har skrevet den 12. Juli 1866 til Biskop Daugaard i Ribe om de kirkelige Forhold i Bredsten og Skibet Sogne.

Det hedder i Brevet: »Det var alle, som blot kendte noget dertil, indlysende, at der maatte meget meer end almindeligt til for at kunne blive Laurits Laurbergs Eftermand, for blot nogenlunde at kunne tilfredsstille den vakte Hunger og Tørst efter Guds Ords mættende Kraft; der maatte en mægtig Personlighed, en troende, men som derhos var i Stand til at kunne tage af Herrens Haand og uddele til de mange, der begærer at faa; her er ikke Tale om en bestemt Retning, saa at naar Manden ikke er af denne, saa forkastes hans Vidnesbyrd; Pastor Koch, som bestyrede Embedet forrige Aar, tilfredsstillede i høj Grad Menigheden, og jeg mener han er forskellig fra Laurberg, og Nabo-præsterne Svendsen i Jelling, Blume i Nørup, Meier i Gadbjerg — forskellige i Aandsretning — søges alle

tre med Begærlighed af Bredsten Menighed, medens den beskikkede Sognepræst forlades, fordi der intet er hos ham at finde; han er aldeles ikke istand til at kunne give noget; jeg skal aldeles ikke indlade mig paa, om han *har* noget, men saa meget er vist, han er ikke istand til at være Ordets Forkynder; — man kan ikke forstaa ham, naar han taler, naar han læser. Hvad enten han læser, eller han taler, det er ufatteligt, en ganske forunderlig Smaasnakken, der fløjtende, hviskende gør Opfattelsen meget vanskelig selv under Samtalen mellem Mand og Mand — og næsten er umulig, naar Henvendelsen gøres til flere. — Dette samme Ubestemte, som er i Hr. Tejlmanns Udtale, er ogsaa i al hans Væsen; han er uskikket til at være Embedsmand, og da Embedet ikke er for Mandens Skyld, men Manden skulde kunne varetage Embedet, saa er det vistnok nødvendigt, at Embedet faar en Mand, der kan bestyre det. Bredsten Menighed er for Tiden en Hjord uden Hyrde; en stor Del har løst Sognebaand til Jelling og til Nørup; paa de hel- lige Dage overfylder Menighedsmedlemmerne Jelling og Nørup og Gadbjerg Kirker; desuden for at komme Begæret i Møde holder Svendsen og Blume Gudstje- neste et Par Gange om Maaneden i en Skov. Skibet Menighed tænker paa at komme ud af Forbindelsen med Bredsten og faa en Præst for sig selv. — Det gør mig inderlig ondt for Tejlmann; han ser saa god ud, skal være et godt Menneske og en troende Sjæl — men det er dog vistnok Pligt at meddele min Biskop, hvorledes det staar sig her, og som jeg be- gyndte, saa ender jeg og betegner Tilstanden saaledes som et af Menighedsmedlemmerne udtrykte (den) for mig: »De maa tro, Provst, at vi har det strengt« —

ja det maa i Sandhed være strengt for en Menighed at have en Sognepræst, som den med bedste Vilje ikke kan bruge.«

Provst Kirketerp skriver ogsaa, at Pastor Teilmann egentlig burde have været afskediget. Men da Manden nu engang er ansat i Embedet, foreslaar Provsten, at der gøres Udvej til at skaffe en Kapellan, som har Betingelser for at kunne tilfredsstille Menighedernes Trang.

Dersom Provstens Brev giver os et uheldigt Indtryk af Pastor Teilmann, saa faar vi endnu mindre Agtelse for Manden og større Medlidenhed med ham, naar vi læser et Par Breve, som han selv har skrevet til Biskoppen. I det ene af dem, som er skrevet allerede den 3. Maj 1866, klager han sin Nød og udtaler sig om alle de Besværligheder, som de fæle Grundtvigianere volder ham: Kirkeværgen vil ikke godvillig anbringe et rundt Vindue i Kirkemuren ved Prædikestolen, og det finder Teilmann dog aldeles nødvendigt, da det ellers er for mørkt til, at han kan læse sin Prædiken; — Birkedal har talt i Dons ved Paasketid, og ved den Lejlighed samledes der Penge ind til »hans Kapel«, som Teilmann kalder det; — Laurberg har forvænt Menigheden, »saa næsten alle Forretninger fordres om Hverdagene«; men Teilmann har nu sagt nej til »at vie en Sognefogeds Datter Onsdag før Skærtorsdag«. — Og nu, da Laurberg er borte, vil han ikke blive, hvor han er, men kommer af og til og prædiker og holder Bibellæsninger her i Sognet — ja, han skal saa galt vie et ungt Par efter Pinse. — Men Andenlærer Vaaben i Bredsten er dog Teilmann den værste Torn i Øjet. Præsten skriver i sit Brev: »Naar der ingen var, som ophidsede Bønderne, vilde dette Røre falde hen, men kommer Laurberg vil han

sandsynlig begjære at prædike som ifjor. Eller mulig lade Beboerne bede mig derom, og saa vil Seminarist Vaaben, som i denne Tid spekulerer paa at oprette en Friskole for sig eller en Fætter af ham i Jelling, saa vil han underrette og oplyse ham om alt m. m.»

Den samme fæle Seminarist har »nok bearbejdet Menigheden til at løse Sognebaandet«. Og 8 Dage før Brevet skrives, altsaa sidst i April, har Formanden for

Forstanderskabet, »hvis Hustru især er en ivrig Grundtvigianer«, meddelt Pastoren, at der var en Del Familier, som ønskede at løse Sognebaand. Ifald Teilmann har Ret, gik Formanden dog ind paa, at de vilde lade saadanne fordærvelige Tanker fare, hvis Præsten vilde holde en Kapellan, og det lovede Teilmann. Men det klarede ikke Sagen; thi længere fremme i Brevet skriver han: »Imidlertid havde

C. J. Vaaben

de saa Møde i Skolen uden mit Vidende, hvor Seminarist Vaaben især var virksom. Der kom saa en 5 a 6 Stykker med Formanden til mig med en Skrivelse, som jeg paa Grund af at Blodet stod mig i Hovedet og Brystet ei kunde læse. Jeg sagde blot til dem, hvad jeg havde sagt til Formanden stod jeg ved, og udtalede rigtignok nogle om at gaa ud, andre om, at jeg skulde tage Offer til Kapellan og m. m. — Men den næste Morgen (thi Klokken var da 10¹/₂ om Aftenen) saa saa jeg, at den overrakte Skrivelse var en

Anmeldelse af de 21 Mandfolk, som løste Sognebaand.«

Efter at Biskoppen ogsaa har modtaget Provst Kirkerterps Brev, svarer han Teilmann i et Brev af 17. Juli 1866 og beklager heri baade Menigheden og Præsten, da det er vitterligt, at de passer saa daarligt for hinanden. Han tiltræder Tanken om en Kapellan og slutter sit Brev med de Ord: »De ser vel, at jeg maa have baade Menighedernes og Deres Vel for Øje. — Gud staa mig bi, at jeg kan ramme, hvad det bedste er for begge Parter.«

Allerede den 26. Juli skriver Teilmann igen til Biskoppen, og nu sætter han sig paa den høje Hest og roser sig selv i høje Toner. Om Sognebaandsløsningen skriver han, at »det ej var for Guds Skyld det skete«, og Andenlærer Vaaben faar sig atter en Omgang: »Havde jeg ej haft den Seminarist, der intet Offer her nyder af Menigheden, saa muligen, at der ej var blevet flere Sogneløser. Dog er der siden Maj ej blevet mere end 2 til Jelling og 7 til Nørup, blandt hvilke kun 1 Gaard, og en af disse fortalte, at det var hans Hustru, der havde mældt ham og 2 andre, og han kunde ej gøre ved det, men jeg skulde faa Offer ligefuldt, for han kom aldrig i Kirke, da han ikke kunde høre.«

Teilmann mener om sine Prædikener, at de har »ej været blottet for kristelig Aand«, og han er da ogsaa klar over, at han i »de sidste 2 Maaneder har vundet mere og mere Land her i Bredsten«: Laurberg har skrevet et venligt Brev til ham; — Pastor Meier i Gadbjerg har trøstet ham med, at der kom nok Orden i Tingene; for Folk sagde, at de kunde godt lide ham; — efter Opfordring af Pastor Bluhme i Nørup har han talt i Stensgaard Skov, og Skovens Ejer har takket ham og indbudt ham til at spise til Aften; — han

har kastet Jord paa Iver Thomsens Barn fra Lildfrost, skønt Familien hørte til Sognebaandsløserne. — Saaledes fortsætter han i lange Baner, indtil han endelig slutter Brevet med følgende Ord:

»Som jeg har virkelig anstrengt mig at gøre alt saa godt som muligt, saa vil jeg og fremdeles gøre det, og det er det eneste, som har holdt mig oprejst, at jeg har holdt fast ved Troen, har stræbt efter ringe Evne at vandre i Kristi Aand, hvad saa de grundtvigianske Sogneløserne siger.«

Efter Pastor Teilmanns Fremstilling af Sagen var det altsaa ved et Møde i Skolen sidst i April, at Beslutningen om at løse Sognebaand blev tagen, og Teilmanns sidst anførte Brev tyder paa, at omkring ved en Snes Familier har gjort Alvor af det inden Udgangen af April Maaned. Det er dog sandsynligt, at der er bleven holdt mere end eet Møde om Spørgsmaalet. Der lever endnu gamle Folk, som mener, at Sagen blev drøftet ved et Møde hos den omtalte Formand for Forstanderskabet, Søren Frederiksen i Balle. Og der er mange gamle, som fortæller, at de første Sognebaandsløserne gik under Navnet »de 22«. Men efterhaanden voksede Sognebaandsløsernes Tal; thi Pastor Teilmann blev siddende i Embedet, indtil man en Dag i Foraaret 1869 fandt ham liggende bevidstløs paa Bredsten Kirkegaard, efter Folks Sigende med Armene slyngede om et Gravkors. Han kom ikke mere til Bevidstheden, men døde kort Tid efter. Hans Eftermand i Embedet, Pastor Sørensen (1869—77), har nedtegnet, at 49 af Sognets Familier var Sognebaandsløserne paa den Tid, da der var flest — største Parten til Pastor Svendsen i Jelling, de øvrige til Pastor Bluhme i Nørup, Svejstrups Eftermand efter 1861.

I de Dage groede der ikkè Græs paa Kirkestien,

skønt den var lang. Havde der før 1864 været sort paa Vejene af Folk, der vilde til Jelling for at høre Svendsen, saa blev Færdselen og Menneskemylderet paa Kirkevejen ikke mindre *efter* 1864. Især paa de store Højtidsdage kunde man se lange, lange Vognrækker paa Vej til Jelling Kirke. Der var ogsaa adskillige, som til Stadighed gik den lange Vej paa deres Ben, enkelte endda med de saakaldte »Klods-Træsko«. Og ikke blot fra Bredsten Sogn, men ogsaa fra Ødsted, Ammitsbøl og andre Byer længere Syd paa var der Folk, som kom vandrende paa Kirkevejen Søndag efter Søndag.

VIII.

Og hvor Guds Ord det lukkes ind,
 det lejrer sig og sjunger:
 Guds Fred! Bliv Lys i Sjæl og Sind!
 Bliv Sang paa Folketunger!

Spirene til det danske Folks Rejsning efter 1864 var plantet i Hjertemuld af det levende Ords Forkyndere, og denne Nedplantning fandt ikke alene Sted i Kirkerne, men ogsaa ved de store Folkemøder, som paa den Tid holdtes rundt om i vort Land. Her blev der baade af Præster og Lægmænd talt mangt et godt Ord til saavel folkelig som kristelig Vækkelse og Oplysning. I Dons ved Kolding holdtes der mange udmærkede Møder af den Art. Naar der var Møde i Dons, lukkede Peder Larsen Skræppenborg sine Døre op paa vid Gab, og somme Tider slagtede han en Ko og kogte Suppe til Gæsterne, der kom kørende langvejs fra, ogsaa fra Bredsten Sogn. Høstfesterne i Dons staar endnu i frisk Erindring for mange af de gamle her i Sognet. Ved disse Fester traf de for første Gang i deres Liv Mænd som Kristen Mikkelsen Kold, Vilhelm Birkedal og adskillige andre af dem,

der i aandelig Henseende ragede et Hoved op over alt Folket.

Fra Bredsten til Dons er der over 2 Mil, og det var for lang en Vej at gaa. Det kunde da ske, at Thomas Andersen og hans Hustru i Balle tog en Hest med over til Kristen L. Kristiansens i Ravning, og saa kørte de to Familier i Fællesskab. Nutildags vilde man næppe gaa ved Siden af en Hest fra Balle til Ravning; man vilde rimeligvis køre selv eller cykle — eller maaske blive hjemme, hvis der var alt for mange Besværligheder at overvinde. Men dengang sparede man sig ikke for en Smule Ulejlighed, naar det gjaldt om at høre et godt Ord.

Bredsten Sogn fik ogsaa sine Folkemøder, og dem er det Tid at omtale nu. I Stensgaard Skov, lidt Syd for Bredsten By, holdtes i mange Aar de saakaldte »Skovmøder«, der allerede har faaet en flygtig Omtale baade i Provst Kirketerps og Pastor Teilmanns Breve. Disse Breve viser os, at Skovmødernes Tid i det mindste naar tilbage til Sommeren 1866; men *det* er rimeligvis ogsaa det første Aar, de har været i Gang.

I Bendix Petersens Dagbog findes ved den 17. Juni 1866 følgende Oplysning: »Pastorerne Svendsen og Bluhme i Stensgaard Skov at prædike.« Ved at blade tilbage i Dagbogen finder man, at det var Pinsedag den 20. Maj, og deraf kan det let regnes ud, at den 17. Juni, da Svendsen og Bluhme prædikede i Skoven, var 3. Søndag efter Trin. Nu er det saa heldigt, at der findes et gammelt Brev, som netop stadfæster, at Svendsen og Bluhme talte i Stensgaard Skov en 3. Søndag efter Trin., og da Brevet nævner baade den samme Mødedag og de samme to Talere som Dagbogen, tør man vist drage den Slutning, at det om-

taler Mødet den 17. Juni 1866, rimeligvis et af de allerførste Skovmøder i Stensgaard Skov.

Brevet er dateret den 25. September 1872 og skrevet af Præsten Ludvig Wagner, der siden 1869 havde været Præst i Viuf og Almind, men nu opholdt sig i Svejts for sit Helbreds Skyld. Det er skrevet til Pastor Svendsen i Jelling, som i Efteraaret 1872 laa paa sit Dødsleje, men var død, Dagen før Brevet blev til. Et Brudstykke af det lyder saadan:

»Kjære gamle Ven! — I Nat drømte jeg saa livagtigt om dig, at jeg ikke længere kan modstaa min Lyst ogsaa at skrive til dig. Mine Tanker har saa tidt været hos dig i denne Sommer; hvor det er underligt at tænke sig: begge truede af en Sygdom, som let kan blive dødelig; den ene tvungen til at flakke om bort fra Hus og Hjem, fra Folk og Fædreland; den anden fængslet mellem de fire Vægge. Men saadan maa det jo være bedst for hver især. Han den gode Hyrde, som kender sine, han ved jo ogsaa, hvorledes de skal have det. — En af de Gange, jeg bedst kan huske dig, talte du netop om den gode Hyrde, ikke efter Joh. 10, men Luk. 15. Det var i Bredsten Skov en 3. Søndag efter Trin. Du og Bluhme tøvede med at komme; men en stor Skare var samlet, og saa fik jeg Lyst til at begynde. Jeg talte om Bethesda, om den Lægedoms Kilde, som Gud Fader har ladet fremvælde — — — Da jeg begyndte, kunde jeg se, at der var mange nysgerrige Blikke, da jeg var fremmed der paa Egnen, men Aanden hjalp mig til at blive varm, saa jeg tror nok, der var ogsaa mange, som blev varme ved Ordet, jeg havde at føre. Saa kom I to gamle bagefter og tog fat, hvor jeg havde sluppet, og skønt I ikke havde hørt et Ord deraf, passede det saa yndigt dertil. — — —

— — — Ja, det var Lyspunkter for mig i Seest, hvergang jeg kunde mødes i Dons med dig og de andre. — — —

Aah, jeg vilde saa gerne være rask og komme hjem og blive Præst igen paa det Sted, der er mig kærere end noget andet Sted paa Jorden! men jeg vil dog intet imod, hvad Gud vil! Saa Farvel i Jesu Navn!

Din hengivne

Ludvig Wagner.«

Der er et Par Menneskér, hvis Navne bør drages frem, naar der er Tale om Skovmøderne, og det er Hans Kristensen, Stensgaard, og hans Hustru Maren. Vi kender alle sammen Hans Kristensen og ved, at han gerne vil aflægge et Vidnesbyrd om sin Barnetro, hvor han finder Lejlighed til det. Vi unge forstaar ham maaske ikke altid; men der er gamle Folk, som forstod ham godt, naar han besøgte dem ved deres Sygelejer, talte med dem og sang for dem. Og vi vil alle være med til at sige Hans Kristensen og Maren Tak for Ofrene, de bragte, og Arbejdet, de gjorde, da Skovmødernes Tid var inde. Det var nemlig i deres Skov, at Møderne holdtes. *Han* fik Pladsen jævnet og Talerstol og Bænke stillet op, og *hun* paatog sig gerne den store Ulejlighed, som det var at bespise Talerne og de tilrejsende Gæster i deres Hjem. Ingen har ofret sig saa meget for Skovmøderne i Stensgaard Skov som Hans Kristensen og Maren.

Som Regel holdtes der Møde i Skoven hver fjortende Dag, naturligvis kun ved Sommertid, og Hans Kristensen mener, at Skovmøderne var i Gang i 11 Aar. Det ses dog af Bendix Petersens Dagbog, at der har været Høstfest i Stensgaard Skov saa sent som i Aaret 1878 (den 14. September). Men Skovmøderne har næppe

været hyppige efter Midten af Halvfjerdserne; thi i Aaret 1875 rejstes der et Forsamlingshus i Balle, og efterhaanden blev det dér, Folk samlede for at høre de Ordets Forkyndere, der Tid efter anden gæstede Bredsten Sogn.

Folk samlede ogsaa rundt omkring i Hjemmene; men det gik næppe saa tidt paa som nu om Stunder. De gamle fortæller, at der ikke blev gjort mange Anstalter med Hensyn til Mad og Drikke; men alt gik jævnt og tarveligt til. Det var oftest Venner med aandeligt Fællesskab, der kom sammen, og derfor har der sikkert kun været lidt eller intet af *det*, at Folk sad sammen til Gilde den ene Aften, og den næste Dag rakkede de hinanden til. Under Samværet havde de som Regel nok at tale sammen om; thi de var jo fælles om en aandelig Rigdom. Hvis Samtalen gik i Staa, blev der ofte læst et Stykke i en god Bog. Eller maaske var der en til Stede, som kunde lære de andre en ny Sang eller Salme.

En af de gamle siger om Sangen i de Dage: »Vi sang os sammen. Tonen var vel ikke altid saa rigtig; men i Lovsang kendes Fryden paa Lyden.« Ja, der har sikkert været Hjertevarme i den Sang, der lød baade i Kirkerne, ved Foredragene og rundt omkring i Hjemmene. Og Sangen har knyttet Hjertebaand, fordi den kom frem som et Udtryk for aandeligt Liv. Gud give os ogsaa i vore Dage et rigt aandeligt Liv, saa vi maa faa Lyst og Hjertelag til at synge som den Slægt, der levede i Sognebaandsløsningens og Skovmødernes Tid!

IX.

Som Solen skinner i Foraarstid,
og som den varmer i Sommerdage:
Al sand Oplysning er mild og blid,
saa den vort Hjerte maa vel behage.

De Forældre, der har modtaget en aandelig Rigdom, ønsker intet hellere, end at deres Børn maa faa Del i den samme Velsignelse. Det er derfor naturligt, at mange af Laurbergs og Svendsens Venner i Bredsten Sogn tænkte som saa: »Naar dog kun vore Børn maatte komme til at leve sammen med Gud, saa var deres Lykke gjort!«

Men mange af Forældrene syntes, at i Skolen fik deres Børn kun Stene for Brød. Toftgaard var — som før nævnt — paa visse Omraade en god Lærer; men den Religionsundervisning, han gav Børnene, faldt kun daarligt i Traad med den levende, aandfyldte Undervisning, som Konfirmanderne fik hos Pastor Svendsen. En af Toftgaards gamle Elever har fortalt mig, at han var bange for at komme i Skole efter Sommerferien; thi Skolebørnene havde 6 Sider for i Bibelhistorie, og *de* skulde kunnes — ellers vankede der! Men de kristelig vakte Forældre havde en stærk Følelse af, at Kristendom ikke er en død Kundskab, der kan læres paa Ramse, men en guddommelig Kraft, som aabenbarer sig gennem Ordet, fylder Menneskers Sind og omformer deres Liv. En saadan Betragtning kunde de ikke dele med Lærer Toftgaard, og efterhaanden blev det dem klart, at de for deres Børns Skyld maatte bryde med Skolen i Bredsten. Det var Trangen til at fremelske og værne om det bedste i Børnene, det var denne Trang, der skabte en Friskole i Bredsten Sogn.

Hos Kristen L. Kristiansens og Kristen Thomsens i Ravning var der et Par svagelige Børn, som ikke godt

kunde gaa den lange Skolevej til Bredsten, især ved Vintertid. Forældrene havde derfor, allerede før 1864, antaget en Lærer til at holde Skole for deres Børn. Den første, der paatog sig det Arbejde, var Christen Hansen fra Bredstenlund, en Broder til Søren Hansen i Balle. Han omtales fra flere Sider som en evnerig og elskværdig ung Mand, der vandt sig Venner, hvor han kom frem. I et Par Aar havde han under Pastor Laurbergs Vejledning forberedt sig til Optagelse paa et Seminarium, og senere havde han øvet sig i praktisk Skolegerning hos Læreren i Rugsted. Men en Sygdom, som han bar paa, greb om sig, og Seminariet maatte opgives. Saa var det, han fik Lov til at holde Skole i Ravnning, men ikke ret længe; thi han blev snart kastet paa Sygelejet og døde allerede den 4. August 1864, kun 19 Aar gammel. Nogle Dage senere talte Pastor Laurberg ved hans Grav over Verslinien: »Kærlighed forsøder alt« og sagde da bl. a. følgende:

»Hvor aabnede navnlig Børnenes Hjerter sig for ham, hvor han kom. Ja, naar man har set ham mellem en Flok Børn, set, hvor glad *han* var ved *dem*, og hvor glade *de* var ved *ham*, saa kan man ikke andet end beklage, at han ikke skulde naa det Maal, han havde sat sig; thi saa kunde man forstaa, at saaledes som han havde Gave til at drage Børn til sig og Gave til at tale med Børn, vilde han have kunnet blive til stor Velsignelse som Lærer. — — — Naar han sad der i sin lille Skole og talte med de smaa, og han følte, de holdt af ham, da erfarede han, at »Kærlighed forsøder alt«.

Blandt de Bredstenfolk, der først besøgte Kolds Højskole i Dalum ved Odense, var en ung Karl fra Ravnning ved Navn Anders Hansen, en Halvbroder til

Steffen Hansens Fader. Han var en alvorlig og varm-hjertet ung Mand, som blev stærkt paavirket af Kold, og da han kom hjem, sluttede han sig med Glæde til Sognebaandsløserne her i Sognet. Gamle Folk fortæller, at Anders Hansen ved en Høstfest i Dons kom løbende og raabte med glad Stemme: »Kold er her! Kold er her!« »Ja«, tænkte de, »Kold er vel ikke mere end et almindeligt Menneske.« Der skulde dog ikke gaa ret lang Tid, inden mange Mennesker i Bredsten Sogn fik Øjnene op for Kolds Storhed.

Da Anders Hansen kom hjem fra Dalum, havde han Lyst til at blive Skolemester, og han kom snart til at fortsætte Arbejdet med den lille Børneflokk i Raving, som Christen Hansen før sin Død havde samlet om sig. Lærer Vaaben, dengang Lærer i Bredsten, skriver, at der kun om Vinteren blev holdt Skole i Raving, hvorimod andre mener, at der ogsaa blev holdt Sommerskole. Det er sandsynligt, at Anders Hansen i det mindste har gjort Tjeneste som Lærer i to Vintre. Men saa blev ogsaa han syg. En Brystsvaghed tvang ham til at opgive Skolearbejdet.

Ved sin Tilbagetræden gav Anders Hansen Forældrene det Raad, at de selv skulde undervise deres Børn. Nogle af dem fulgte Raadet, og iblandt dem var Kristen L. Kristiansens Hustru i Raving, den gamle Ane Marie Kristensen, som nu hører til de ældste i Bredsten Sogn. Der kan ikke være Tvivl om, at blandt de mange vaagne, gode Forældre i de Dage var hun den, der først fattede og forstod Friskole-tanken.

Ane Maries Forældre ejede den Gaard, som nu tilhører Kold Antonsen i Raving, og hun er født i den gamle faldefærdige Bygning, der ligger et lille Stykke fra Vejen og i sin Tid var Stuehus. Hendes Fader

døde, allerede da hun var 6 Aar gammel; men flere gode Barndomsminder om ham har dog præget sig uudsletteligt i hendes Sjæl. Mens Moderen sad og spandt, hjalp han tidt sin lille Pige af Klæderne, lagde hende i Seng og lærte hende at folde sine Hænder og bede sin Aftenbøn. Saa snart Bønnen var bedt, skulde hun lukke sine Øjne og sige: »Nu sover jeg i Jesu gode Navn.« Ane Maries Moder var en af de Kvinder, der gerne vilde bøje sig for deres Mænds Meninger og Tanker om Gaardens Drift; men hendes Mand syntes, at hun burde selv have en Mening, og ved en bestemt Lejlighed lagde han de Ord i sin Hustrus Mund: »Er du Mand, saa er jeg Kone, saa vover jeg min egen Krone!« En Mængde af de gode gamle Ordsprog laa gemt i Moderens Sjæl, og ikke saa sjældent skete det, at et ægte Guldkorn fandt Vej over hendes Læber til Børnenes Hjerter. Da Ane Marie for første Gang skulde rejse hjemmefra, fik hun Moderens kærlige Formaning med paa Vejen: »Lad mig se, du er god mod andre; saa skal andre ogsaa nok være gode mod dig.«

20 Aar gammel blev Ane Marie gift med Kristen L. Kristiansen og flyttede saa ind i den Gaard, hvor hun nu har boet i over 60 Aar. Faa Aar efter Brylluppet blev Laurberg sin Faders Medhjælper, og Ane Marie var en af de mange, der følte sig grebne af den unge Kapellans levende, hjærtevarme Forkyndelse. Hendes Øjne kan endnu lyse og dugges af Taarer, naar hun fortæller om den Tid. Det har været hendes Styrke, at hun mere helt og udelt end de fleste gav sin Sjæl hen til det, som hun fik kært.

Der er Folk, som har kendt Kristen L. Kristiansen, der siger, at han var Ane Maries jævnbyrdige i aandelig Forstand; kun var han mere stiltfærdig og tilbage-

holdende. Alligevel kunde det godt være paa sin Plads, at Pastor Svendsen ved et Barnedaabsgilde i deres Hjem holdt en Tale over det gamle Ord, som siger, at »Kvinden er Livet i Huset«. Ane Marie var jo paa Færde alle Vegne og fulgte med optaget Sind Arbejdet i Gaarden og paa Marken. Men var der et

Ane Marie, f. Kristensen, og Kristen L. Kristiansen

aandeligt Spørgsmaal, som i særlig Grad fængslede hendes Tanker, da kunde hun saa udmærket godt faa Tid til at sætte sig blandt Gaardens Folk og læse en Tale eller en Afhandling for dem, før de efter Davretid gik hver til sit Arbejde.

Da Ane Marie efter Anders Hansens Raad gav sig til selv at undervise sine Børn, mærkede hun snart, at det ikke ret vilde gaa. At hjælpe og støtte en

Lærer i Arbejdet med hendes Børn, det kunde, og det vilde hun; men at gøre Arbejdet alene, det havde hun hverken Tid eller Evner til. En Formiddag gik det saa meget paa tværs, at hun lod Suppegryden passe sig selv, løb ud i Marken og klagede sin Nød for sin Mand. De talte sammen om Sagen, men øjnede ingen Hjælp.

Nu traf det sig, at Andenlærer Vaaben fra Bredsten netop den samme Dag, men lidt senere paa Dagen, aflagde et Visit hos Kristen og Ane Marie. Her fortalte han ganske tilfældigt, at han i Sommerferien, der stod for, vilde en Tur over paa Kolds Højskole i Dalum, hvor der skulde holdes et 8 Dages Kursus for Lærere fra hele Landet. Da fandt Kristen Kristiansen det forløsende Ord, idet han sagde til Vaaben: »Sig til Kold, om han ikke kan skaffe os en Lærer til vore Børn; men det skal være en god.«

Saaledes fortæller gamle Ane Marie Kristensen, og Lærer Vaaben bekræfter i Hovedsagen hendes Fortælling, men mener dog, at den nævnte Samtale mellem ham og Kristen Kristiansen fandt Sted i hans Lejlighed i Bredsten Skole. Ane Marie maa dog uden Tvivl have været til Stede under den Samtale, som hun fortæller om, og man kan være tilbøjelig til at tro, at hun ikke husker fejl, da det for hende drejede sig om noget saa betydningsfuldt som hendes Børns Fremtid. Det er vel mest sandsynligt, at der *baade* i Ravnings og Bredsten er bleven talt om Spørgsmaalet. Hvor der *først* blev talt om det, skal ikke afgøres her, da Udsagn staar mod Udsagn, og det er jo ogsaa mindre væsentligt. Hovedsagen, som der er Enighed om, er, at Vaaben tog Bud med fra Ravningsfolkene, da han rejste over til Kold. Mærkeligt nok, at det skulde blive en Folkeskolelærer i Bredsten, der skaffede en

Friskolelærer til Balle! Men endnu stod det vel ikke klart hverken for Vaaben eller for Forældrene i Ravning, hvad der skulde komme ud af den Samtale, der blev ført imellem dem, og det Ærinde, som Vaaben med god Vilje lovede at forrette for Kristen Kristiansen og Ane Marie.

I Juli Maaned 1866 rejste en ung Mand, en Lærer ved Navn Niels Ebbesen, fra Flakkehjerg Opdragelsesanstalt over til Kold i Dalum. Han tænkte paa at blive Friskolelærer, og han ønskede helst at faa Plads herovre i Jylland. Nu vilde han raadføre sig med Kold om sine Planer. Men Kold mente ikke, at Jyderne var færdige til at holde Friskole endnu, og derfor anviste han Ebbesen en Plads paa Langeland. Ebbesen sagde nej; han vilde ikke til Langeland. Saa bad Kold ham blive paa Skolen en Tid og tage Del i det Lærerkursus, der skulde holdes i August; maaske der da aabnede sig en Udvej. Ebbesen blev, til Vaaben kom, og snart efter fandt de to Lærere hinanden derovre i Dalum.

Om deres første Møde skriver Lærer Vaaben saaledes: »En Dag fik jeg god Lejlighed til at tale med Kold om Sagen, og jeg føjede til, at der rimeligvis i Bredsten Sogn vilde være Jordbund for en Friskole, da et stort Antal Familier (ca. 40) havde løst Sognebaand, dels og hovedsagelig til Pastor Svendsen i Jelling og dels til Pastor Blume i Nørup, og den Religionsundervisning (Balles Lærebog paa Ramse!), som Børnene fik af Førstelæreren, der havde Religionsundervisningen i de ældste Klasser, faldt kun daarlig sammen med den Undervisning, de under Konfirmationsforberedelsen fik hos de nævnte Præster. Hertil svarede Kold, at han netop havde en ung Mand her paa sin Skole, som nok et Aars Tid havde været paa

Blaagaard Seminarium uden dog at tage Eksamen, senere en Tid paa Flakkebjerg som Lærer eller Medhjælper, og nu havde han været her en Maanedstid; hans Navn var Niels Ebbesen (Sønderjyde, vistnok født paa Aarø i Lille Bælt). I det samme kom Ebbesen ind ad Døren. »Ja, der er Manden«, sagde Kold. Jeg talte saa med Ebbesen om Sagen, og det blev aftalt, naar han skulde komme til Ravning samme Efteraar for at tale med de paagældende Forældre.«

En Dag først i September var Kristen Kristiansens i Ravning i Færd med at køre Korn ind, og de saa da en fremmed, ung Mand, der kom gaaende hen imod Gaarden. Det var Ebbesen. Det varede ikke længe, før han var antaget til Lærer for deres Børn. De blev let enige med ham om Lønnen; thi Gerningen var ham kær, og han holdt Ideens Fane saa højt, at han ikke vilde stille nogen Betingelser, men sagde, at de kunde lønne ham, som de vilde.

Ebbesen kunde dog ikke straks begynde sin Skolegerning i Ravning. Undervisningen skulde nemlig gaa for sig i Kristen Kristiansens ny Stuehus, der just blev opført i Sommeren 1866, men ikke var færdigt endnu. Derfor rejste Ebbesen bort en Tid og fik, mens han var borte, Lejlighed til at høre Kolds bekendte Tale om, hvordan han blev Friskolemand, ved Vennemødet i København den 11. September 1866. Ebbesen skriver, at det var den 21. Oktober, han igen rejste til Bredsten Sogn. Nu begyndte han straks at holde Skole i Ravning.

Baade Christen Hansen og Anders Hansen havde forstaaet at vinde Børnenes Kærlighed; men de underviste dog nærmest paa den gammeldags Maade. Ikke saadan med Ebbesen! Hans Undervisningsmaade var ny og ukendt i Bredsten Sogn, og nogle af Forældrene

i Ravning snakkede om, at deres Børn lærte for lidt. Saa kaldte Ebbesen hele Forældrekredsen sammen og forklarede sit Syn paa Skolens Arbejde. »Jeres Børn kommer ikke til at lære paa Ramse«, sagde han til Forældrene; »men jeg vil *fortælle* for dem, saa deres Øjne skal tindre!« Selvfølgelig maatte der for 50 Aar siden være mange, som ikke ret vel kunde forstaa den Tale, og en af Fædrene udbrød: »A vil ha, te mi Bø-øn de skal lær nøj!« Den næste Dag blev de fleste af Børnene borte og kom ikke oftere i Skole til Ebbesen. Der var dog en lille Dreng, som Forældrene ikke kunde holde hjemme, fordi han havde faaet Smag paa Ebbesens Eventyr. Og nogle Forældre var der jo ogsaa, der syntes, at Ebbesens Undervisning var, som den skulde være. De blev naturligvis ved med at sende deres Børn til Ebbesen, saa at Skolearbejdet kunde fortsættes med Liv og Lyst.

Der gik ikke lang Tid, før Ebbesen ogsaa fik en Skole i Gang i Lildfrost. Nogle af hans gamle Elever fra den Kant mener bestemt, at de saa den ny Lærer for første Gang og hilste paa ham i Søren Peter Jessens Have en Dag, da de var paa Vej hjem fra en Skovfest i Stensgaard Skov, altsaa ved Sommertid. Det er rimeligt nok, at Ebbesen, allerede da han blev antaget til Lærer i Ravning, har været med Kristen Kristiansen og Ane Marie paa Besøg hos de gode Venner i den østlige Del af Sognet. Om han ved den Lejlighed ogsaa blev antaget til at holde Skole i Lildfrost, er usikkert, skønt der er enkelte, som mener det. Derimod er det sikkert, at der ikke er gaaet mange Uger til Ende, før Søren Peter Jessens og Iver Thomsens i Lildfrost, Jonas Jessens i Søskov og andre af de Forældre, som paa den Tid havde smaa Børn, bad Ravningfolkene om at faa en lille Andel i Ebbe-

sen. Det blev da ordnet saadan, at 3 Dage om Ugen skulde Ebbesen holde Skole i Kristen Kristiansens Endestue i Ravning og de øvrige 3 Dage i Søren Peter Jessens Endestue i Lildfrost. Skolen i Lildfrost blev snart den største af de to Skoler; thi her samledes der Børn baade fra Lildfrost, Søskov og Balle. Desuden kom der Elever til Ebbesen helt ovre fra Ferup-egnen ved Kolding. De boede sammen med deres Lærer, den første Vinter hos Søren P. Jessens og Kristen L. Kristiansens, senere i Friskolen, som blev rejst i Aaret 1867.

Allerede i November Maaned 1866 drøftedes Spørgsmaalet om en fælles Skolebygning, hvor alle Børnene kunde samles. Først var der Tale om at leje Rentzmanns Lade, det nuværende Ølbryggeri i Balle, og indrette en Skole dér; men den Tanke blev hurtigt opgivet. Saa blev der overvejet forskellige Byggeplaner, og en af dem, der skyndede mest til, naar der var Tale om at bygge, var den gamle Sognefoged Niels Christensens Hustru, Lise i Balle. Om hende siges der, at hun var saa hjertensgod, tog sig ofte af syge Folks Pleje og havde i det hele taget et aabent Øje for andres Nød. Baade hun og hendes Mand var ogsaa godt med i Friskolebevægelsen. For øvrigt kunde Folk let enes om, at der skulde rejses en Bygning. Men hvor? — det var det vanskelige Spørgsmaal. Nogle holdt paa, at Skolen burde bygges i Balle for at faa en central Beliggenhed. Men ved et Møde hos Søren Peter Jessens, vistnok den 29. November, enedes et Flertal om at opføre Bygningen i Anton Laursens Toft i Lildfrost. Som rimeligt kunde være, var Folk fra Søskovkanten godt fornøjede med den Bestemmelse, og ud paa Aftenen skal Jonas Jessen i Søskov have sagt: »Det var dog en dejlig Aften! Lad os nu synge

en Sang, før vi gaar hjem!« Men ikke alle var i Stemning til at synge, og flere af de gode Ballefolk sov kun lidt den Nat, der fulgte efter. De syntes, som rigtigt var, at Skolen fik de bedste Udviklingsmuligheder, naar Bygningen blev rejst midt i Sognet.

Tidlig næste Morgen gik Andreas Nielsen og Smed Johan Brøchner op til deres gode Venner i Sognefogedens Gaard i Balle. Her enedes man om, at Sagen skulde tages op til ny Behandling, og i Dagens Løb blev Folk indbudt til et Aftenmøde d. 30. Novbr. hos Andreas Niensens paa Balle Mark. Ved dette Møde tog Balle- og Ravingfolkene den Beslutning, at de vilde bygge en Skole i Balle, og der blev valgt tre Mænd, som skulde gaa omkring og virke for Tilslutning fra Lildfrost- og Søskovkanten. Disse Mænd, Andreas Nielsen, Thomas Andersen, Baungaard, og Kristen Johnsen i Raving, havde Lykken med sig, saa at Skolebygningen kunde rejses paa den Plads, hvor den endnu staar. Aktietegningen tyder paa, at Vennerne i Lildfrost foreløbig holdt sig lidt tilbage, hvad der vel heller ikke var saa underligt; men hele Vennekredsen stod dog trofast sammen om Niels Ebbesen, og Lildfrostfolkene var lige saa varmhjertede for den gode Sag som deres Venner.

Den lille trekantede Byggeplads blev straks købt af Søren Hansen i Balle for en Sum af 150 Rdl., og Bygmester Søren Frederiksen paatog sig at opføre Bygningen for 100 Rdl. mod at faa de fornødne Haandlangere til Hjælp. Alle hjalp til med at gøre Haandlangerarbejde eller køre Sten og Tømmer til Bygningen. Bendix Petersen har f. Eks. »kørt Mursten til Skolen« Mandag d. 3. og Tirsdag d. 4. Decbr. 66, »kørt en Del Kampesten til Friskolen«, rimeligvis til Byggegrund, en af de første Dage i Marts 67 samt »gjort en Dags

Haandarbejde til Friskolen« i Ugen mellem d. 17. og 24. Marts. Vennerne satte Ryg mod Ryg og Skulder mod Skulder, og netop derfor var der Glæde paa Færde, da Rejsekransen ved Foraarstid blev hejst over den Bygning, der nu er indrettet til Beboelseslejlighed i Friskolen. Den syge Lærer Anders Hansen i Ravning, som først bukkede under for Sygdommen i Foraaret 1871, kunde ikke være med den Dag; men Ane Marie Kristensen husker, at han stod op paa en Havebænk og kastede et langligt Blik i Retning af Balle.

Byggegrund og Skolehus havde ialt kostet 818 Rdl., og til den Pris lovede Søren Hansen at overtage det hele, hvis Skolen gik ind, inden 10 Aar var gaaet. Men nu var det nødvendigt at skaffe Penge til Veje, og det skete ved, at man tegnede Aktier, som skulde indbetales straks. Der var adskillige Skolebrugere, der ikke var Aktionærer fra først af, men som blev det i Løbet af faa Aar. Det gamle Skøde fortæller os, at der oprindelig kun var 13 Aktionærer, og de tegnede en samlet Aktiekapital paa 837 $\frac{1}{2}$ Rdl. De 13 Skoleejere var følgende Mænd: Kristen L. Kristiansen, Kristen Johnsen og Daniel Olesen i Ravning; Bendix Petersen, Ballegaard; Thomas Andersen, Baungaard; Andreas Nielsen, Balle Mark; Niels Christensen, Søren Hansen, Johan Brøchner og Søren Frederiksen i Balle; Hans Kristensen, Stensgaard; Jonas Jessen, Søskov; og Hans Rasmussen, Sødover.

Kvindens Gerning i Hjemmet er vel som Regel mere ubemærket, men langt fra mindre betydningsfuld end Mandens Virksomhed udadtil. Derfor maa det ikke glemmes, selv om vi oftest nævner Mændenes Navne, at der stod gode og trofaste Kvinder Side om Side med Mændene. En udensogns Mand, som var godt kendt med den Tids Befolkning i Bredsten Sogn, er

af den Mening, at Kvinderne gennemgaaende var mere levende interesserede og mere aandeligt udviklede end Mændene. Om *det* er rigtigt, skal ikke afgøres her. Men i hvert Fald har Kvinderne næppe staaet tilbage.

Nu havde Friskoletanken begyndt at slaa Rod i Sindene, Ebbesen var antaget til Lærer, og det ny Skolehus kunde snart tages i Brug. Men alt dette ny, var det nu ogsaa rigtigt og godt? Det kunde nok ske, at der en Gang imellem steg tvivlende Tanker op i Friskolefolkenes Sind, og da følte de Trang til at befæstes i deres Tro paa Friskolens gode Ide. Saa var der tre af de gode Kvinder i Bredsten Sogn, som kom i Tanker om, at de vilde en Tur over til Kold for at raadføre sig med ham. Det var Ane Marie Kristensen i Ravning samt en Datter og en Svigerdatter af den gamle Sognefoged i Balle. Datteren, Inger Kirstine, var gift med Søren Hansen, og Svigerdatteren, Kirstine, som nu bor i Balle, var gift med Andreas Nielsen paa Balle Mark. Det var i Forsommeren 1867, rimeligvis i Maj Maaned, at Afrejsen fandt Sted. Men paa den Tid var der ingen Bane mellem Vejle og Fredericia; den kom først Aaret efter. Saa spændte Andreas Nielsen sine Heste for Vognen og kørte de tre Koner til Fredericia. »Hvor længe bliver I derovre?« blev der spurgt ved Afskeden. Kirstine Nielsen mente, at de blev nok borte en Uges Tid; men Ane Marie fik sagt i en Fart: »Nej, a vil ét hjem om 8 Daww!«

Konerne var helt ukendte med Rejselivet, og da Færgen, de kom om Bord paa, satte sig i Bevægelse, og Landjorden begyndte at vige for deres Blik, saa troede den ene af dem i første Øjeblik, at det var Folkene paa Havnepladsen, der kørte deres Vej. De kom dog i god Behold over til Kolds Højskole, og her blev der taget godt imod dem. De hørte Fore-

drag og sad til Bords sammen med Eleverne; men hver Eftermiddag var de oppe i Kolds Stue, hvor de drak Kaffe og samtalede med Kold. »Kaffen var god; men Samtalen var bedre«, skriver Ane Marie Kristensen i nogle Mindeblade om den Tid. Og endnu husker hun tydeligt flere af Kolds Udtalelser til dem, f. Eks. denne: »Hvem der gerne vil være stor, skal ikke stræbe efter at blive herskende, men tjenende.«

Et Par Dage efter de tre Mødres Udfærd rejste Søren Hansen i Balle og Jens Andersen i Bredstenlund til Nyborg for at ordne et privat Anliggende, og det var en Aftale, at de paa Tilbagevejen skulde komme om ad Dalum. Men den Glæde og Berigelse at sidde paa Skolebænk hos Kold fik de ikke Del i; for da deres tre Slægtninge og Venner fra Bredsten havde opholdt sig paa Højskolen nogle faa Dage, vistnok 3, var Ane Marie bleven saa begejstret for Kold og havde hørt saa mange gode Ord af ham, at hun ikke syntes, hun kunde tage imod mere. Nu vidste hun, hvad hun vilde: Hun vilde straks hjem og fortælle sine Venner om alt det, hun havde oplevet, og saa skulde der rigtig holdes Friskole til Velsignelse for dem selv og deres Børn. Hendes to Rejsefæller syntes, det var en underlig Ide at rejse hjem saa hurtigt; hun havde jo været saa rask til at svare, da de drog hjemmefra. Men ingen Overtalelser hjalp: Hun vilde af Sted. De to andre besluttede sig saa omsider til at rejse med, og da de kom til Odense, traf de Søren Hansen og Jens Andersen, der nu maatte opgive Turen til Dalum. Snart naaede de alle fem til Fredericia; men her var der naturligvis ingen Vogn efter dem; for de kom jo hjem, før nogen havde ventet det. De maatte derfor leje en Vogn til Vejle, og der var de saa heldige at træffe et Køretøj fra

Ravning, just som de ved Mørkets Frembrud naaede Byen. Lidt senere naaede de hjem i god Behold. Men den Rejse glemte de aldrig. Hvad de paa den havde oplevet, var med til at præge deres senere Liv og Virksomhed.

Friskolefolkene havde ønsket, at Kold skulde komme herover og indvi den ny Skolebygning. De tre Rejsefæller bad ham om det, mens de opholdt sig paa hans Skole; men han svarede, at hans Nærværelse ikke var nødvendig; deres Friskole skulde nok faa en god Fremtid, naar varmhjertede Mødre stod Vagt omkring den. Forældrenes Tanker vendte sig nu fra Kold til Svendsen i Jelling; men da det kom til Stykket, turde de ikke indbyde ham, fordi de ikke kendte hans Syn paa Friskolen, og saa blev det ny Skolehus efter Sommerferien taget i Brug uden nogen særlig Indvielse.

Inden lang Tid var gaet, fik dog Friskolefolkene saa god en Tro til Pastor Svendsen, at de bad ham komme herover og tale i deres Friskole. Svendsen sagde ja, og til Forældrenes store Glæde kom det nu for Dagen, at de havde deres Præst med sig paa Skolevæsenets Omraade; thi han holdt en Tale, som de gamle siger om, at »det var en Friskoletale fra Ende til anden«. Og det blev ikke sidste Gang, Pastor Svendsen kom til at tale om Skolespørgsmaal for Folk fra Bredsten Sogn. Ogsaa paa det Omraade har han saaet en god Sæd, som maaske spirer og vokser i Hjerterne den Dag i Dag.

GAMLE JØRGEN JENSEN MOESGAARD

• 12. DECEMBER 1836, † 18. MARTS 1916

EFTER DEN GAMLES MUNDTLIGE FORTÆLLING

GENGIVET VED

JENS PETER HARBO

Det gør mig ondt, hver Gang én af de gamle gaar bort, uden at noget er optegnet af deres Oplevelser. Der gaar meget store Værdier tabt paa den Maade; Værdier, der aldrig siden kan skaffes til Veje. Gl. Jørgen J. Moesgaard, der i sine sidste Aar boede hos sin Søn Møller Moesgaard i Fredericia, kom hvert Aar ud til sin Datter paa »Johannehøj« i Asbo. Ved samme Lejlighed var han gerne min Gæst, og da jeg skønnede, at der var et rigt Væld at øse af, fik jeg ham til at fortælle sine Oplevelser. Hans Ungdomsoplevelser er paa Redaktionens Opfordring stærkt beskaaret. J. P. H.

Vestjylland er min Fødeegn. Min Bedstefar var *Jørgen paa Moesgaard* (Horne Sogn ved Varde). Min Far, *Jens Jørgensen Moesgaard*, havde sit Hjem i *Ølgod*, og min Mor, *Mette Kristensen*, var fra »Lykkesgaard«.

Mit Fødehjem paa *Lindebjerg Mark* solgte min Far 1842 til Lærerbolig, og mine Forældre flyttede saa til *Nøllund* (Grindsted S.), hvor jeg begyndte min Virksomhed som Gaasehyrde. — I 1845 blev jeg betroet et større »Embede«. Jeg fik baade Køer og Faar at passe. Men Herligheden derhjemme var snart forbi. Jeg skulde ud i Verden. Min første Plads var i *Paabøl* (Hoven S.). Det var i 46, og næste Aar kom jeg til *Utoft* som Faarehyrde. Hvor jeg den Gang var Eneherre paa Heden, har en rig Københavner nu en stor Plantage. — I 1848 var jeg i *Aaling* (Andsager S.) og i 49 paa Gaarden »Julingsholm« (S. Omme). Der var prøjsiske Husarer paa Gaarden. I det tredie Krigsjaar passede

jeg Faarene paa tre Gaarde i *Dynvig* (Hoven S.). Mine Undersaatler og jeg var tit helt ude ved *Sønder Felling Bjærge*.

Jeg boede hos *Jep Jensen*, der havde en af de øverste Gaarde. Om Morgenen, naar jeg havde lukket Faarene ud paa den nederste Gaard, fik jeg ved et Raab Faarene fra de andre to Gaarde til at komme. Naar jeg kom hjem med et Lam, fik jeg to Æg hos hver af Konerne. — Jeg var hjemme hvert Aar fra 1. Novbr. til 1. Marts.

Vinteren 1850—51 gik jeg til Præsten. Det var *Pastor Bøttcher*, S. Omme, Vilhelm Birkedals Eftermand. I *Grindsted* var der Vakance, der varede til Jul. Den ny Præst var *N. M. Blach* fra Ny Løgten ved Aarhus.

Den 27. April 1851 blev jeg konfirmeret og var saa hjemme den Sommer. — Den 7. Oktbr. rejste jeg til Kolding »Folkemarked«. Inden jeg kom saa langt, blev jeg »lejet hen« til *Niels Olsens Enke i Ejstrup* (Hvilested Kro) for 14 Daler Kurant. Her var jeg med til alt. Jeg tærskede og læssede Møg eller Mergel. Jeg var hjemme én Gang, det var fra Skærtorsdag til 2. Paaskedag. — Næste Aar var jeg ude to Dage om Ugen og tjente 6 Daler Kurant til et Lommeuhr. — Jeg arbejdede ogsaa ved et Landevejsanlæg (Vejle—Sønderomme—Skjern) og fik 3 Rigsbankmark om Dagen. Det var i Somren 54. — Fra November s. A. fik jeg Plads som Karl hos Sognefoged *Jens Andersen, Morsbøl* (Grindsted S.). Min Løn var 22 Specier. Da jeg en Dag kørte 70 Læs Gødning ud, udbød min Husbond: »Nær en ku' fo saa møj bestilt hver Daw, saa bløw de te nowwed e Or om.«

1. Novbr. 1855 fik jeg saa Plads paa Fyen. Det var paa »Hellerupgaard« (under Stamhuset Ravnholt), hvor

jeg skulde være Røgter og have 14 Daler for Vinteren. *Forpagter Bertelsen* var en dejlig Mand og altid flink. Da jeg, sammen med to andre jydsk Karle skulde rejse, kørte han os til *Odense* ($2\frac{3}{4}$ Mil). Der traf vi en Pottemand fra *Vorbasse* og fik ham til at køre os til *Stenderup*.

Fra Maj til November 56 havde jeg Plads hos min Svoger *Niels Damgaard i Gamst*, og fra November blev jeg *Staldforpagter i Damgaard Kro*. Jeg skulde give 45 Daler om Aaret og kunde have 20—30 Daler om Maaned. Jeg holdt ud i 7 Aar og oplevede i den Tid meget f. Eks. en morsom Tyvehistorie; men den lader vi ligge. — Her kom mange ind, mest kørende. »Pottemænd« fra *Heden* og »Humlemænd« fra *Fyen*. *Biskop Daugaard* fra *Ribe* var en sikker Gæst. Han havde før været Præst i *Thorstrup* (v. *Horne*) og kunde rigtig snakke op med Pottemændene fra disse Egne. Han rejste paa *Visitats* i *Stiftet*. — *Rosenørn-Teilmann*, *Nørholm*, kom tit kørende. Han var jo *Landsthingsmand* og blev siden *Minister*. De store *Købmænd* fra *Varde* kom ogsaa, *Knud Christensen*, *Ole Paludan* o. fl. — Fra *Ribe* kom *Fabrikant Gørtz*, der kørte ud til *Svigersønnen* i *Kolding*. — Og saa de mange *Fragtmænd*. *Poul Vonsild* fra *Ribe*, *Laust Guldager*, *Otto Pedersen*, *Christen Tønder* o. a. De kom med *Brændevin* fra *Bybjerg & Johansens Brænderier, Fredericia*.

Saa husker jeg de mange *Bomuldspakker*, der blev kørt til *Gørtz's Fabriker i Ribe* (nu »*Crome & Goldschmidt*«). I Aarene 57 og 58 kørte de *Haderslev Købmænd* fra *Horsens* over *Ribe* til *Skærbæk Mølle* med *Byg* til *Gryn* og *Mel*. *Egnens Boghvede* blev kørt ind til *Købmand Bastrup, Kolding* (*Gørtz's Svigersøn*). — Naar han selv kom kørende, gav han mig 1 *Mark* i *Drikkepenge* (8 *Skilling* pr. *Hest*) og 1 *Mark* for hvert *Fjerdingskar Havre*.

Det var paa den Tid, *Niels Jochum Termansen* kom frem første Gang. Der blev holdt Møde her i Kroen. *Pastor Hansen*, Vejen, anbefalede ham. — En anden Gang havde Møllerne Møde for at nedlægge Protest mod den ny Møllelov, der traadte i Kraft 1. Jan. 1862.

Den 27. April 1863 købte jeg en Ejendom i Follerup af min Svoger *Chr. Juul*. Ejendommen var paa 14¹/₇ Td. Land med Hartkorn 1 Td. 2 Skp. og 3 Fdkr. Jeg overtog Ejendom og Besætning for 7000 Kr.

Her kommer jeg saa til mine *Minder fra 64*. Først i Januar købte jeg 10 Td. Ærter paa »Follerupgaard« og kørte helt ud til Vestjylland med dem. Jeg kom over *Ølgod* til *Tistrup Kro*, hvor jeg kørte ind til *Lorenzen*. Mandag Morgen var der kommen Indkaldelse til tre Aars Mandskaber. De vilde saa leje mig til at køre dem til *Nyborg*, hvortil Turen maatte vare 48 Timer. I Varde solgte jeg Ærterne uden Fortjeneste. Tirsdag Aften kom jeg til *Glibstrup* (Nebel S.), hvor jeg tog ind til min Moster. Om Torsdagen var jeg i Varde for at købe Brædder til Sæder. I Tistrup Kro fik jeg Lejlighed til at »danne« Sæderne, og Fredag Morgen kørte jeg saa med 11—12 Mand. Den første Dag kom vi til *Krybily Kro*, 1¹/₂ Mil fra Snoghøj. Alle Værelser var fyldte af indkaldte Soldater, saa det kneb med at faa Plads. Vi skulde over med Færgen Lørdag Morgen. Det lykkedes ogsaa. Siden kom der 40 Vogne over den Dag. Saa gik det efter *Odense*. Inden vi kom der, var der to lange Rækker Vogne ved Siden af hinanden. Vi naaede *Odense* til den bestemte Tid, og jeg fik mine 17 Mark pr. Mand. Hele Turen tog 3 Dage.

Nu kom der en urolig Tid for mig. Jeg var »Fridsmand«, men var oversat i Forstærkning. Jeg stod i Lægdsrullen i *Andst* endnu, hvorfor jeg ikke mod-

tog mit Pas, da de andre fik deres. Fra Sognefogden kom der Bud til dem, at de maatte af Sted uden Op- hold. Jeg skulde forholde mig rolig, indtil jeg der- imod havde mit Pas i Hænde.

Tyskerne kom her den 8. Marts, men da var jeg lige kørt til *Grindsted* med et Læs Halm. Paa Tilbage- turen naaede jeg *Bredsten Kro*, men kunde da ikke komme længere. De danske Soldater var gaaet nord- paa og havde brækket Broen op ved *Vingsted Mølle* og ligeledes ved *Krap Mølle*. De drog efter *Balle*. Fjenden var lige bagefter, men blev altsaa standset lidt. Jeg kunde jo let blive taget i Ægt af en af Parterne. Da Tyskerne var forbi, kørte jeg efter *Rind* og ned til *Ravning*, hvor jeg boede hos *Chr. Johnsen* om Natten. Sognefogden maatte paa Tyskernes Ordre sørge for en ny Bro ved *Vingsted Mølle*. Jeg skyndte mig først over Broen og kom til *Ødsted By*. Her kørte jeg ind i en Port, mens Tyskerne tog forbi, og da de var væk, fortsatte jeg hjemad gennem *Mejsling*, *Stubberup*, *Tyvkjær* og *Smidstrup* til *Follerup*.

Tyskerne laa nu i *Herslev*. Det var Middag, og jeg var lige kommen til Bords. En Kone fra *V. Nebel* kom saa med mit Pas. Hun var lejet af min Svoger i *Gamst*, til hvem Passet var sendt fra Sognefoged *Møller* i *Gejsing*.

Den 8. Marts sloges de ved *Vejle*. Det var Dagen, før jeg fik mit Pas. De andre af samme Aargang var jo komne foran Fjenden, og ved *Brejning Mølle* kom de over Fjorden. Herfra kom de over til *Fyen* og kom i *Trøjen*. Jeg var nu afskaaret og maatte blive hjemme og køre i Ægt for Tyskerne.

Aftenen før Skærtorsdag kom der 90 Mand til vor Nabogaard. Det var Østerrigere. Skærtorsdag Morgen kom der en Soldat og vilde sælge sit Brød. Jeg

„saa' da, at en anden var efter mine Høns og vilde drive dem ind mod Skoven for at fange nogle af dem. Jeg fik i en Fart Hønsene kaldt tilbage og fik dem ind i deres Hus. Der var altsaa nu to Soldater, og de vilde ind og gribe Hønsene. Jeg satte Ryggen mod Døren, der slog ud. Hønsene var komne ind ad et lille Hul ved Siden af Døren. Østerrigerne havde puttet et Brød i Hullet, for at Hønsene ikke skulde smutte ud. De vilde puffe mig væk; men jeg tog i dem, en Lab paa hver, og jeg slap dem først, da de bad om »godt Vejr«. Den ene fik saa hentet en Trediemand, mens den anden stod paa Vagt for mine Høns. Den ny Mand havde Vaaben med og kom imod mig med draget Sabel. Han stak ogsaa til, men fik kun Hul i Trøjeærmet. Jeg truede med at melde Historien til »Hoffmanden«. De lod sig ogsaa kyse og nøjedes med nogle Hønsesjer til deres Hatte. Der blev Allarm i Naboejendommen, hvor de boede. Deres Befalingsmand skældte dem Huden fuld, da han fik Besked, og de fik ingen Hønsesleg den Gang.

En Underbefalingsmand og en Menig kom samme Dag og saa min Lejlighed efter, og saa fik jeg 32 Mand i Indkvartering. Langfredag blev der Forhør i Hønsesagen. De havde fortalt, at de kun vilde have Fjere, og om Lørdagen kom der saa to Officerer for at give mig en Revselse i Stedet for en Undskyldning, som jeg havde ventet. De spurgte mig først, om jeg kunde »Deutsch sprechen«. »Nej«, sagde jeg, »men der bor en Mand henne i det lille Hus«. Det var »Store Hans Peter«. Om jeg vilde »mit fahren«. Ja, det vilde jeg jo nok. Hans Peter forhandlede saa med dem. Den østerrigske Officer lignede en rigtig sort Satan. Han truede mig og raabte: »Der verfluchte Kerl, du gest nach Hause, und dort kanst du bleiben.«

Anden Paaskedag var mine Høns borte, og vi fandt senere Fjerene ude i Skoven. Hønsene var bleven smurt ind i Ler og stegte over en Ild i Skoven. Hønsørøverne havde derefter fortæret Stegen udefra ind til »Indmaden«, og saa kunde Ræven holde Gilde paa Resten.

Vi havde Indkvartering hele Somren. I »Sønderkovgaard«, Pjedsted Mark, hos *P. Madsen* (Lærer *Sønderskovs* Far, Fredericia), havde de Gaarden fuld af Tyskere og deres Heste. En Dag kørte jeg med Pelse til Forposterne i *Elbodalen* nedenfor. Jeg kom op til Gaarden, hvor alle Huse var fyldte af Heste. De stod ogsaa oppe paa »Stejlet« i Laden. Jeg fandt ind i en lille Stue, hvor Manden og Konen sad til Huse. Børnene var sat ud i Pleje hos Venner, og deres Kreaturer var borte. Der var ikke en Plet, der ikke var optaget. Deres Karle og Heste kørte alle i Ægt, og de havde ingen Anelse om, hvor de var henne.

En Gang imellem blev vi taget til Skansearbejde. Første Gang var det ved *Haurballepasset*. Det var en tidlig Morgen i Marts. De tog mig paa Sengen, og jeg maatte ikke en Gang faa mig vadsket. De kommanderede os til at tage Brød og Flæsk med til tre Døgn; men vi slap alligevel fri samme Dag. Da de fik Flokken samlet, blev vi stillet op i to Geledder. De fleste havde »puttet« sig, saa det saa' lidt smaat ud med Mandskabet. En Oberst spurgte, om der ikke var »mehr Bauern in dem grossen Dorf«. Der var ellers en Soldat opstillet ved hvert Kørehul langs med Vejen, for at vi ikke skulde gemme os bag Hegnene. Jeg husker, at en Kone var fulgt grædende med sin Mand, hvem hun ikke troede, hun skulde se mere.

Da *Fredericia* var i Tyskernes Hænder, var jeg ud-

taget til »Skansesarbejde«. Det var Voldene, der skulde sløjfes. Jeg gik og harvede, men maatte af Sted uden at komme hjem først. Jeg blev lukket ind i Herslev Skole. — Der var mange lukket ind førend mig; men de var allerede i Frihed, da jeg kom. De var gaaet gennem Vinduerne ud til Haven. Lærer *Bang*, der kunde tale Tysk, skulde skaffe de undvegne tilbage igen, ellers skulde han selv følge Trop. Han gik saa med Tyskerne ned til »Enemærke«, hvor *Madam Buhl* boede. Hendes Karl var gemt i et Skab paa Loftet. Der fortalte *Bang* saa, at han skulde selv med, hvis han ingen kunde faa fat paa, og saa maatte Karlen ud og af Sted.

Videre gik det, og de kom til *Follerup*, hvor jeg, som jeg sagde, gik og harvede. Det var paa *Fryden-dahls Mark*, min Nabo Farver Poulsens Ejendom, og *Poulsen* var ude hos mig. Vi maatte begge med, og en Dreng gik hjem med Hestene. Mens Farveren og jeg sad fængslede i Skolen, blev der spændt for Ægtvognene udenfor, og vi kom af Sted.

Der var en lang Række Vogne, da vi kørte gennem »Prinsens Port«. Siden blev vi kørt ud til Fælleden, hvor vi besatte Barakkerne, der var forladt af Danskerne. Vi blev stillet op i to Geledder, for at de kunde tælle os, og vi maatte saa gaa »til Sengs« i Barakkerne uden at faa nogen Forplejning den Aften. Der var Vagt ved Dørene. Nu ja, vi faldt snart i Søvn og sov til Morgen. Vi satte Munden op efter Davre; men der var ingen, der bød os noget. Der var saa en hel Del, der meldte sig syge for at slippe hjem; men de slap ikke saa let. Vi maatte pænt arbejde hele Formiddagen, saa sultne, som vi var. Danskerne havde levnet nogle Kartoffler. De blev saa kogte eller stegte og skulde saa gøre det ud for Middagsmad.

Vi pillede dem med Fingrene og puttede dem i Munden, og vi var enige om, at de samme Kartofler smagte helt godt uden Salt og Sul.

Næste Dag ved Middagstid kom der et stort Læs Mandskab fra Gamst og et andet Læs helt oppe fra Jelling. Imellem dem fra Gamst var *Hans Lauridsen* (afdøde Kaptajn Madsens Plejefar). Jeg husker, at H. L. udtalte, at Arbejdet kunde han nok holde ud, naar bare Kosten ikke var saa sløj. Endelig kom der Mad fra Omegnen. Det hjalp. Meget bestilte vi ellers ikke. Vi vilde helst »holde Snak«.

Om Onsdagen, da vi havde spist »Mellemmad«, gik jeg hen til en Pumpe for at hente Vand i en Flaske. Det var et godt Stykke fra Arbejdspladsen. Jeg kom til Vejen, hvor der var Færdsel ind til Byen, og jeg fulgte Strømmen gennem »Kongens Port«. Jeg kom ind gennem Byen og endelig ud af »Prinsens Port«, hvor jeg saa satte Kursen efter Hjemmet. Det var Aftenen før Kristi Himmelfartsdag, jeg kom hjem. Men jeg hørte nu, at der skulde »løses af« næste Dag. Min Nabo »Store Hans Peter« og jeg puttede os i Halmen over en Vognport. Vi kunde derfra holde Øje med, om der kom nogen. Der kom ingen, og vi slap fri.

Pinselørdag tog jeg til *Grindsted* for at se til min Far og Mor, og paa Tilbagevejen 2. Pinsedag kom jeg til *Vejele*, hvor de fortalte, at der nu igen var Overfart til Fyen. Jeg tænkte saa straks, at *min* Tid nu var kommen, skønt jeg i Virkeligheden kunde slippe som flere andre. Jeg kom hjem til *Follerup* 2. Pinsedags Aften, rejste saa om Onsdagen 17. Maj og kom over Bæltet samme Dag.

Paa Fyen kom jeg med en Vogn fra *Strib* til *Søndersø Kro*, og jeg meldte mig den 19. i *Odense*. Paa

samme Tid kom der tysk Ordre om at standse Trafikken over Bæltet, saa det var lige i rette Tid, jeg kom over. Mig fik de ikke standset.

Jeg kom paa Centralskolen og var der til 22. Juni. Siden flakkede vi omkring til de forskellige Landsbyer. I *Haarby* ved Assens var der St. Hans Blus, og vi kom ogsaa med til den Fornøjelse sammen med Byens Ungdom.

Den 29. Juni tog de Als. Da laa vi i *Staurby* ved Middelfart, og vi kunde høre, at de skød dernede. Vi laa og frøs om Natten. Jeg fik Tyfus og blev indlagt paa Lasarettet. Det varede 35 Døgn. Det var paa *Gyldensten* (ved Bogense), der ejedes af en tysk Godsejer. Endelig kom jeg tilbage til min Bataillon (13.), men har ikke mere at fortælle fra Tjenesten. Jeg var hjemme 4. Oktober.

— — — — —

Siden min Hjemkomst oplevede jeg ellers en Del, der vedrørte Krigen. I November Maaned blev der holdt et Gilde hos min Nabo *Hans Jepsen*. Der var Dans for de hjemvendte danske Soldater; men Østerrigerne vilde skam ogsaa med. De var jo ikke kommen væk endnu. Allerede først paa Aftenen blev det galt. De vilde have Lov til at danse med Pigerne. Lyset gik ud, og Slaget var i fuld Gang. Østerrigerne, der var de faa, flygtede ud af Gaarden. Manden lukkede Døren af, og de danske Jenser glædede sig over, at Fjenden var væk. Glæden kom for tidligt, for lidt efter kom de igen og havde da Sabler med. De hug i Døren saa det dundrede.¹⁾ Vi unge Karle kom saa ud af en Bagdør og fik fat i Grebe, Økser, Forke og Køller, og Fjenden maatte vige endnu en Gang. De løb ind over Markerne, som de var skoldede. Vi satte os saa i Ro og Mag og gav

¹⁾ Døren har til fornylig siddet paa sin Plads. Den bar tydelige Mærker fra hin Nat.

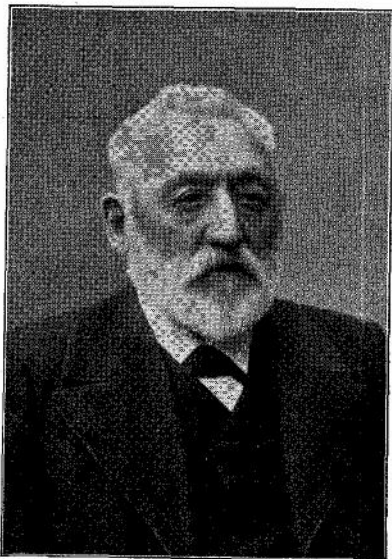
os i Lag med Kaffe-punchene. Østerrigerne kom hjem i Kvarter; men snart efter hørte vi, at der blev Allarm. Vi fandt det da klogest at slutte Selskabet. Vi vidste jo ikke, hvordan det vilde gaa tredje Gang. Men snart blev det et Mundheld, at »Slaget i Follerup var det eneste Slag, vi vandt i 64«. Af de, der var med paa dansk Side i dette »Slag«, kan nævnes tre Brødre, alle hjempermitterede Soldater. Det var *Peter, Konrad* og *Hans Møller* af Herslev. De bor nu alle tre i *Fredericia* ligesom jeg.

Allerede sidst i Oktober (altsaa inden omtalte Gilde) blev jeg ordret til at køre et Læs Prøjsere fra *Kolding* til *Haderslev*. Da vi kørte ind i *Haderslev* By, var der rejst en Æresport med Indskrift: »Velkommen hjem, I Schleswig-Holsteins Befriere!« Jeg blev i Byen om Natten. I Beværtningen, hvor jeg havde indstaldet, var der en Gæst, der udbrød: »Schleswig-Holsten sidder i Maanen!«

Efter Krigens Slutning fik jeg saa Ro til at holde Bryllup. Den 14. December 1864 blev en stor Højtidsdag for *Rasmine Rasmussen* og mig. Vi havde jo kendt hinanden fra Andst, og hun havde nu holdt Hus for mig i Follerup i den trange urolige Tid. Min Svigerfar, *Rasmus Nielsen*, var Fynbo og havde været Sognefoged i Klingstrup ved Svendborg. I Fyrreerne flyttede han til Jylland og blev Bestyrer af Gamst Fattiggaard. Han døde 18. Maj 1871, 77 Aar gammel.

Vi har haft otte Børn, og de seks lever. En Søn udvandrede til Brasilien 1886, men vi har aldrig hørt fra ham i de mange Aar. — En anden Søn, *Jens Moesgaard*, har haft Bøgeskov Mølle (ved *Fredericia*) i Forpagtning, og nu har han Mølleri og Købmandsforretning i *Fredericia*. — Min ældste Datter *Johanne* har

vor gamle Ejendom paa Follerup Mark, hvor jeg selv boede i 43 Aar. Hendes Mand, *Jørgen Kristensen*, døde i April 1907. Hun har fem Børn. Ejendommen hedder »Juulsminde« efter min omtalte Svoger Chr. Juul, der døde i Maj 1874. — Min næstældste Datter *Nikoline*, blev 3. Juni 1892 gift med *Andreas Jessen Bruun* fra Langetved, Sønderjylland. Det var et Dobbeltbryllup, idet Johanne og Nikoline blev viet samme Dag i Herslev Kirke. Andreas og Nikoline overtog 1892 Gaarden »Johannehøj« i Asbo (Bække S.). De har 9 Børn, hvoraf de 5 er voksne. — Saa var der en Datter, *Mette Kristine*. Hun døde som ung. — Min Datter *Birgitte Kirstine* er Husbestyrerinde paa Fyen (i Nærheden af Glamsbjerg St.). — *Maren Nielsine* har været Ekspeditrice ved flere store Varehuse og er nu Chef ved Sengeudstyrsafdelingen ved en af de store Manufakturforretninger (Illum) i København. — *Mathilde* gik som ung i Handelsskole i Fredericia, tog Eksamen og kom til København 1901. Hun har i flere Aar opholdt sig i Paris og London og er nu i Chicago, hvor hun underviser i Engelsk og Fransk.

Jørgen Jensen Moesgaard.

Gennem de mange Aar har jeg jo haft en Del Bestillinger og Tillidshverv. For Amt og Kommune kørte jeg i mange Aar Vejmateriale. Jeg var Vurderingsmand for *Nørrejylland Kreditforening* i 28 Aar (1883—1911), for *Østjydske Hagelskadeforsikring* i 21 Aar (1885—1906) og for *Wistofts Brandkasse* i 20 Aar (1886—1906). Af *Herslev Sogneraad* var jeg Medlem i 6 Aar (1892—98) og Formand for *Herslev-Pjedsted Vandsyn* i 12 Aar. — I Kreditforeningen har jeg arbejdet under følgende Repræsentanter: *Krülmann*¹⁾, *Givskud pr. Give*, *Petersen*, *Ballegaard v. Bredsten*, og *Hans Gertsen*, *Stallerupgaard v. Kolding*. — Af mine Kollegaer vil jeg nævne: *Mads Peter Kring*, *Ankjær*, *Mathias Ravn*, *Kaj Lind* (siden Lærer) og *Konrad Konradsen*, alle tre fra S. Vilstrup, og endelig *Thomas Andersen*, *Pjedsted*.

— — —

Der har været to Præster i Herslev i min Tid. Der var først Pastor *Jensen*, der har døbt mine Børn saa nær som én. Han var vor Præst i 32 Aar (1864—96). — Saa havde vi Pastor *Jørgensen* i 12 Aar (1896—1908). Han har konfirmeret mine Børn saa nær som Maren.

— — —

Til daglig bor jeg hos min Søn i Fredericia. Om Sommeren tager jeg imellem en længere Udflugt, mest til Fods. I 1906 gik jeg over *Vorbasse* til *Grindsted* og siden derfra til *Ølgod* ved Varde. — I Fjor (1913) var jeg atter paa min gamle Hjemegn for at se de store Fremskridt, der er gjort paa saa mange Omraader. Jeg var i *Grindsted* og *Nøllund* i tre Uger. I den Tid var jeg over tyve Steder og logerede de elleve Steder. Det var jo hos gamle Venner og flere af min Slægt. — Jeg besøgte f. Eks. Folkethingsmand

¹⁾ Alsing.

Laust Rasmussen i Grindsted. Hans Mor er født paa den Ejendom, der siden blev mit Barndoms- og Ungdomshjem. Værdien af L. Rasmussens Ejendom har fordoblet sig mange Gange, og det er slet ikke noget ualmindeligt deroppe. — I *Simmelsbro* besøgte jeg *Martin Pedersen*, hvis Kone er min Fætters Datter. Han bor lige ved Amtsskellet (ved Landevejen Grindsted-Sønderomme). Ejendommen er paa 70 Td. Land, og alt er dyrket op af den sorte Hede. En lille Granplantage har han op til Gaardens Bygning. Til Ejendommen har han nu købt 100 Td. Ld. Hede og Mose (Vejle Amt). Der saa' jeg bl. a. god Rug. — Saa var jeg hos *Jens Pedersen, Brundbjerg i Nollund*. Det er min Fætters Stedsøn. Hans Ejendom grænser op til Julingholms Hede. Af 130 Td. Land er 30—40 Td. dyrket op. Hartkornet er kun 2 Skp. Han fortalte mig, at han havde avlet 100 Traver Rug det Aar. Besætningen var meget god, et Par gode Følhopper og 20 Kreaturer. Han har haft Ejendommen i 25 Aar. Han købte den for 4850 Kr., men da var der kun et Par Stude og et Par magre Køer. Den store Plantage paa Julingholms Hede (14—1500 Td. Ld.) vil blive et mægtigt Læ for hans Ejendom, saa han behøver ikke selv at plante saa meget. — Jeg var ogsaa hos *Andreas Pedersen, Meld Hede*. Min Søster var hans Stedmor. Denne Ejendom er paa 70 Td. Land, hvoraf de 20 Td. er Granskov, Resten Ager og Eng. Han fik for 6 Aar siden (1908) det kongelige Landhusholdningsselskabs Sølvbæger for ypperlig Dyrkning af sin »Husmandslod«. — Hos *Peder Johnsen*, der bor ved den ny Kirke i *Nollund*, var jeg et Par Dage. Paa hans Ejendom (c. 70 Td. Ld.) saa jeg en dejlig Plantage, og han holdt 2 stærke Heste og 13—14 Kreaturer. Her som overalt er det hele opdyrket af den gølge Hede.

Mine Tanker om de umaadelig store Fremskridt paa Landbrugets og Aandslivets Omraade blev i alle Maader bekræftet og i mange Tilfælde langt overtrufne. Og det er nu helt underligt for mig at tænke tilbage paa min Barndom og Ungdom og paa, hvordan det *da* saa ud. Da var det altsammen smaat.

— — —

Jeg behøver vel ikke at fortælle, at mine hyppigste Besøg gælder mine Børn i *Asbo* og *Follerup*. Fra disse Ture til »Johannehøj« og »Juulsminde« har jeg mange rige Minder. — Og nu i Aar er der altsaa gaaet 50 Aar, siden min Hustru og jeg stiftede Bo paa Follerup Mark.«

EFTERSKRIFT.

Det er nu to Aar, siden gamle Jørgen Jensen Moesgaard fortalte mig sine Oplevelser. Han var den Gang rask og rørig og var det lige til det sidste, naar undtages en Del Svagheder, han ikke selv ænsede. I Fjor var han for sidste Gang ude i Grindstedegnen for at se til sine gamle Venner. Hans Oplevelser paa den Tur fortalte han mig ogsaa; men de blev ikke optegnede. Han lukkede sine Øjne Lørdag Morgen den 18. Marts. Han var Fredag Aften som sædvanligt gaaet tidligt i Seng, og efter alt at dømme er han sovet stille ind uden nogen Døds kamp. Han blev jordet paa *Herslev Kirkegaard* ved Siden af sin Hustru. Hans Slægt og Venner vil længe mindes ham, og hans optegnede Minder vil nu efter hans Bortgang faa ny Betydning for os.

Vi har Brug for slige Helte,
de, som aldrig kunde svige,
naar de vogted' Faar paa Heden
eller tjente Land og Rige.

Asbo, i April 1916.

Jens Peter Harbo.

SMAASTYKKER.

Tanker ved Doktor Sagers Grav i Kolding

den 29. Februar 1788.

I Aaret 1788 den 23. Februar havde Kolding By den Sorg, at Stadskirurgen Johan Carl Sager¹⁾ afgik ved Døden kun 46 Aar gammel, og han efterlod sig en Enke, som først skulde dø 55 Aar efter.

Denne sørgelige Begivenhed besynges af en Poet i Nr. 10 af Ribe Stifts Adresse-Contoires Efterretninger for 1788 i et indsendt Digt, der viser en Opfattelse af denne sørgelige Begivenhed, som maatte gøre det tunge Tab endnu pinligere for Kolding Borgere. Dette Mindekvad lyder:

Tanker

ved

vores fortjente Doctor Sagers Grav i Colding

den 29de Februar 1788.

Kun fjelden Colding brav Mand's Død beflager,

Er dette ej en Lykke?

Saa skulde man vel tykke,

Men vend og Tanken til en anden Side hen,

Og Lykke skal du ikke kalde det min Ven.

Hvor lidet er, kun lidt kan tabes,

faa gode levende, faa gode og begraves.

føl Smerte da ved Graven for vor Sager,

Hvis du ej kan, ej vil, man dig, end levende, beflager.

¹⁾ Johan Carl Sager, f. 1742 + 1788 ^{24/2} i Kolding (ifølge Skifteprotokollen ^{20/2}), Reservekirurg og Overskibskirurg i Flaaden 1768—72, Stadskirurg i Kolding og Kirurg i Koldinghus Amt 1772 ^{26/11}, gift 1773 ^{9/7} i København med Else Kathrine Closias, f. c. 1751, d. 1843 ^{20/9} i Kiel.

(Kr. Carøe: Kirurger 1738—85.)

Var Wessel ikke død for tre Aar siden fjernt i København, kunde han mistænkes for at være Ophavsmand til disse drilske Linier, som ganske er i hans Aand, men hvem der ikke forstod Spøg var Borgerskabet i Kolding og dets sande Repræsentanter: de eligerede Borgere. Denne Fornærmelse af Stadens hele Befolkning maatte hævnnes, og den 12. Marts satte de en Skrivelse op til den velædle og velvise Magistrat i Kolding. Dette Aktstykke¹⁾ vidner om et dybtfølt Raseri og om smaa Evner til at give det skriftligt Udtryk.

Mod Slutningen hedder det: »Ligesom det er vores Pligt ved enhver Lejlighed at paase Colding Bys sande Interesse og Vel, saa bliver i Henseende forommeldtes Indhold af os paa Byens Vegne en Fornødenhed ved den respective Magistrats for godt befindende Bestræbelse at lade paastaa Satisfaction og Fyldestgørelse for den Foragt, Byen udi forommeldte Vers er tilføjet; saaledes at Tanke-Afgiveren for dette maatte kunne erholde slig Belønning, at han for en anden Gang kan spare sin Hjerne og Tanker og lade enhver, hvad Colding By anbelanger, død eller levende (uden specialiter eller bevislig Opgivelse af det sigtende) være og blive den han er, som af os holdes for det fornemste levende som dødes Minde.«

Magistraten, som da bestod af Borgmesteren H. I. Bang og Raadmændene K. Bruun, C. G. Wissing og H. Diechmann, fandt Sagen saa alvorlig, at den straks den 15. Marts sendte Klagen videre til Stiftamtmanden i Ribe, under hvem alle Stiftets Købstæder da sorterede, og medgav den en Skrivelse med Anmodning »om Stiftamtmand Urnes Bidrag til den behørig Satisfaction«. Magistraten forment, at Udgiveren af

¹⁾ Ribe Stiftamts Arkiv: Indkomne Breve Kolding ang. 1788.

Avisen maatte kunne straffes i Henhold til Reskriptet af 20. Oktober 1773. Dette Reskript gik ud paa, at der i Ugebladene ikke maatte indføres noget, som angik Staten, Regeringen og almindelige Foranstaltninger, ej heller Stridsskrifter, især hvor Personer derved angribes, Rygter og uanstændige Fortællinger, og det motiveredes med, at Kongen med Mishag havde fornømt, at der ofte saavel i Adresse Contoires Efterretninger som i de trykte Aviser og andre Ugeblade var indført saadanne Bekendtgørelser og Efterretninger, som ikke alene i slige Tidender ej burde have Sted, men endog røbede Autors slette Tænkemaade og onde Hensigt.

Skønt Autors slette Tænkemaade i Forhold til Kolding ikke helt lod sig benægte, opnaede det fornærmede Kolding dog ingen Satisfaction hos Stiftamtmanden. Kr. Urne sendte d. 19. Marts Avisen tilbage til Kolding med følgende koldsindige Bemærkning: »Skulde enten Colding Bys eligerede i Almindelighed eller Magistraten i Særdeleshed derved finde sig fornærmet, henvender de sig derom med Klage til det kongelige Danske Cancelli.«

Efter denne Afsvaling fandt Magistraten og de eligerede det heldigst ikke videre at lade sig mærke med Fornærmelsen; i hvert Fald indeholder Kolding Bys Kopibøger intet om en Henvendelse til det kongelige Danske Cancelli.

Hans Knudsen.

Gaardene i Pjedsted.

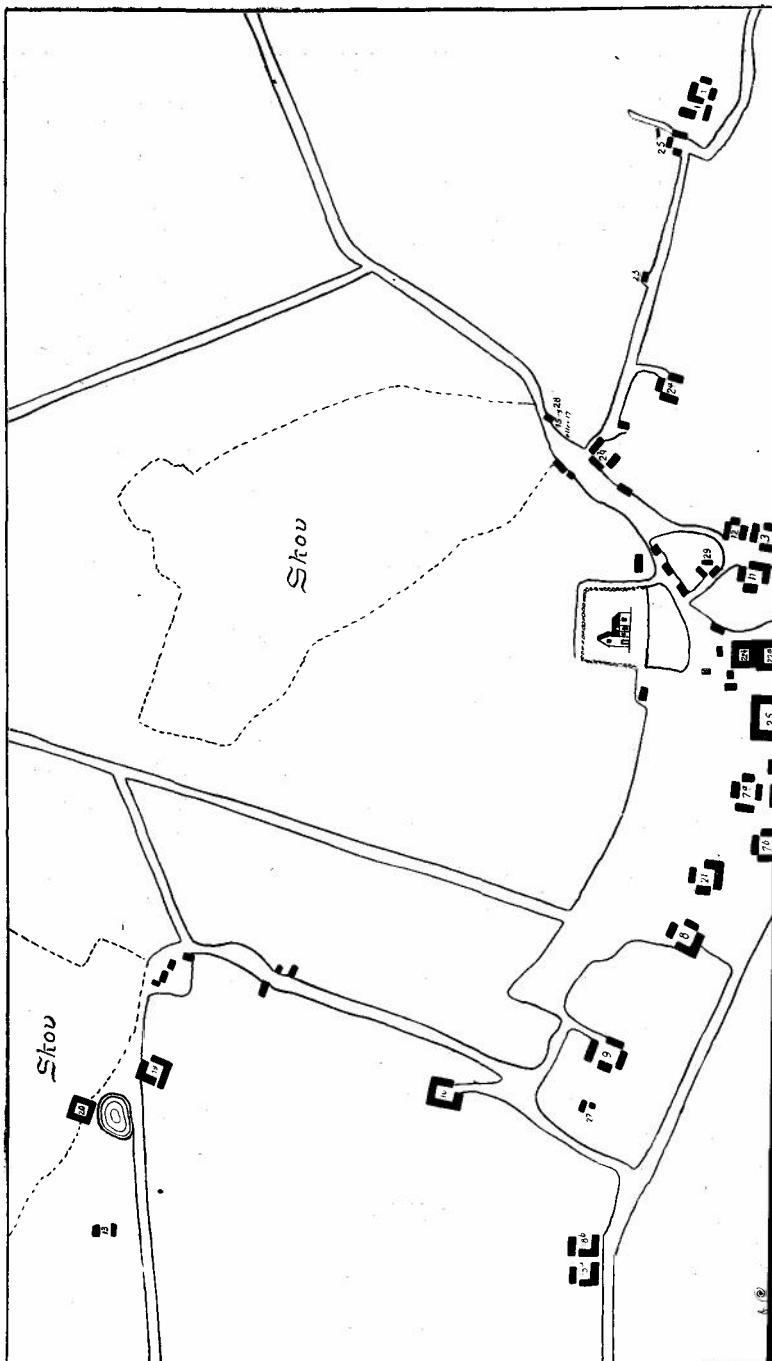
1662 var der 18 Gaarde og 5 Bol i Pjedsted foruden Gammelby Mølle og Bolet Gammelby Lykke; men Byen var da i en daarlig Tilstand; thi i Følge et

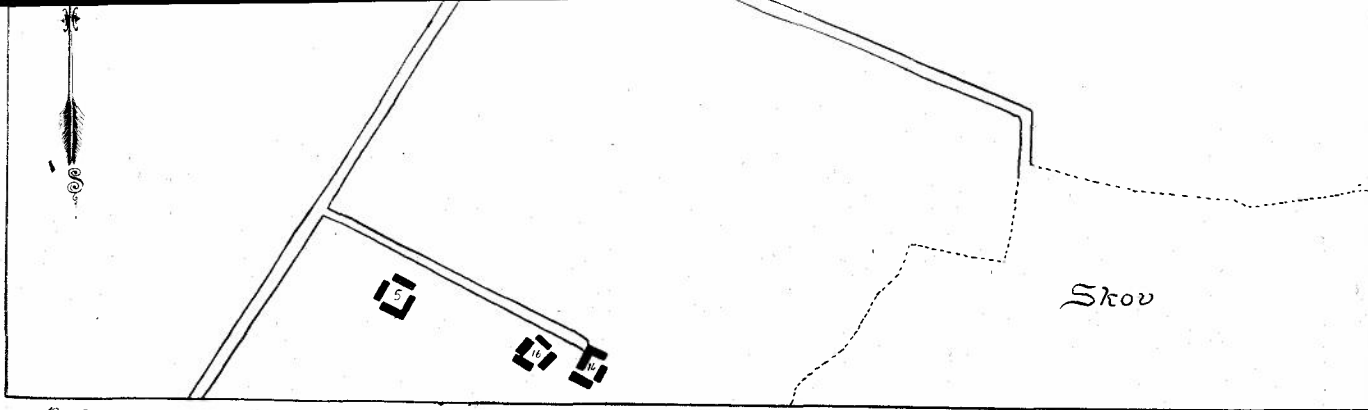
Tingsvidne fra 1663 i Holmans Herreds Tingbog var ikke mindre end de 14 af Gaardene øde og forarmede. 1688 ses der i Følge Matriklen at have været 19 Gaarde, 8 Bol og 2 Huse med Jord foruden Møllen og den hosliggende Lykke. De 3 af Gaardene, Nr. 1, Nr. 7 og Nr. 10 kaldes Selvejergaarde, Nr. 16 hører til Hospitalet i Kolding, og Nr. 21 og Halvdelen af Nr. 22 hører under Nebbegaard. Nr. 25 er Præstegaard, de øvrige Gaarde hører under Kronen. — Pjedsted By har fra gammel Tid været delt i 3 Dele: Pjedsted, Balle og Skovbølling. I Balle laa forhen 3 og i Skovbølling 2 Gaarde. Siden Udskiftningen er der i Pjedsted sket ret store Forandringer, en Del Gaarde er udflyttede paa Marken, og andre er udparcellerede. Vi vil nu se, hvorledes det er gaaet de forskellige Gaarde, og hvem der nu ejer dem. Gaarden Nr. 1, der 1774 var delt i 2, de saakaldte Suerkærgaarde, er udflyttet Nord for Byen til Vejen efter Brøndsted og samlet i en Gaard, desuden er det meste af Kirkens Jord og en Del af Præstegaarden lagt under den. Det er en Gaard paa 13 Tdr. Hartk., og den ejes af Th. Jørgensen. — Nr. 2^a, den saakaldte Ravnsgaard (1733 hedder Fæsteren Frederik Ravn), ligger paa sin gamle Plads og ejes af P. J. Ladegaard. Nr. 2^b blev derimod nedbrudt og udstykket 1855. — Nr. 3 kaldes nu »Grønvang«, den ligger omtrent, hvor den laa 1774, men der er lagt mere Jord under den, bl. a. fra Nr. 4, som man kaldte æ Hølleddgaard, der for mange Aar siden er nedbrudt og nedlagt, desuden er det meste af Jorderne fra de 2 smaa Gaarde Nr. 12 (Bolvigs) og Nr. 29 (Kocks) Gaarde lagde under den. Ejeren hedder Bertel Jensen. Nr. 5 laa indtil 1870 i Balle, men dens nuværende Ejer, J. L. Buhl, flyttede den 1870 ud til Landevejen Vest for Pjedsted Spang. Nu kaldes den

»Søndervang«, den er betydelig forstørret og har $11\frac{1}{2}$ Tdr. Hartk. Nr. 6, der 1774 bestod af 2 Halvgaarde, er forsvunden. Den ene af Gaardene og vistnok Dele af den anden blev i sin Tid flyttet ud til Sønderkoven ved Vejen fra Spang til Gammelby Mølle. Mens den laa her, kaldtes den »Sønderskovgaard«, men for nogle Aar siden blev den solgt og dens Jorder delte mellem Ejerne af Nr. 7^b og Nr. 16. — Noget af den ene Halvgaard menes at være Hans Degns Gaard, der ligger Vest for, hvor Sønderkovgaard laa, men ved samme Vej. — Nr. 7^a ligger paa sin gamle Plads. Man kaldte den forhen æ Tolders Gaard, fordi den har været ejet af en Mand, som kaldtes æ Tolder. Ejeren hedder nu Abr. Sørensen. Nr. 7^b blev 1855 udflyttet til Sønderkoven, den kaldes »Brantbjærggaard«. Den ligger sydvest for, hvor Sønderkovgaard laa. Dens Ejer er H. P. Andersen. — Nr. 8 kaldes nu »Rosenggaard«, den ejes af Laurits Jensen og er flyttet 2 Gange siden 1774, først laa den en Række Aar tæt Øst for Nr. 10, men saa flyttede man den omkring 1870 lidt længere mod Nord til sin nuværende Plads. L. Jensens Slægt har længe boet paa Gaarden. — Nr. 9 er Hans Basses Gaard, den ligger paa sin gamle Plads, og saa vidt jeg skønner, har Mændene paa Gaarden siden 1662 baaret Tilnavnet Basse, skønt Gaarden ikke altid er gaaet i Arv fra Fader til Søn. Denne Gaard er ogsaa forstørret, dens Hartk. er ca. $10\frac{1}{2}$ Tdr. Nu kaldes den »Gammeleje«. Nr. 10 ligger ogsaa paa sin gamle Plads. Den brændte for nogle Aar siden og er smuk opbygget efter Branden. — Den kaldes »Møllersminde«, og her boede i første Halvdel af 18de Aarhundrede Rasmus Pedersen Møller fra Børkop Mølle. Han var Farbroder til Biskop Rasmus Møllers Fader, Niels Hansen Møller i Stovstrup. — Rasmus Møllers Søn og Sønne-

søn boede ogsaa paa Gaarden. Den har fra gammel Tid været en af Byens største Gaarde. Nuværende Ejer er forhenv. Aamtsraadsmedlem, Proprietær Nielsen. 1908 var dens Hartk. 16 Tdr. Gaarden Nr. 11 blev 1861 flyttet til sin nuværende Plads Nord for Byen ved Vejen efter Børkop og Brøndsted og tæt ved Skoven »Brøndtang«. Nu ser jeg, den kaldes »Tanggaard«, sagtens efter Skoven. Ejeren er Holger Buhl. — Paa den modsatte Side af Vejen, ved hvilken Gaarden ligger, men lidt længere mod Syd, laa 1774 nogle Huse, bl. a. Nr. 15, her boede i sin Tid en Knapmager. En Bakke paa Vejen kaldes endnu »æ Knapmagerbanke«. 1733 bor forøvrigt Christen Hansen Knapmager i Nr. 12, og 1765 hans Søn Hans Christensen Knapmager paa samme Sted. Nr. 12, 13, 14 og 15 kaldes 1688 for Bol. — Nr. 16 er den Gaard i Balle, som i sin Tid tilhørte Kolding Hospital, den, tilligemed P. Pedersens Gaard i Brøndsted og Marinus Jensens i Skærup skænkede Kong Frederik d. II. d. $28\frac{1}{2}$ 1572 til nævnte Hospital. Gaarden ligger paa sin gamle Plads, men er meget forstørret. Den har ca. 13 Tdr. Hartk. I Vejviseren for Fredericia og Omegn ser jeg, man kalder den »Fruertoft«. Man siger efter en Frue, som en Gang har ejet den, jeg ved dog ikke naar. Nuværende Ejer er Sognefoged Th. Andersen. Hans Hustrus Slægt har længe boet paa Gaarden. — Nr. 17 er Nabogaarden mod Øst. Det er den største Gaard i Balle, og en enkelt Gang har jeg derfor set, man kalder den »Ballegaard«. Den ligger, hvor Bolet Nr. 14 efter Kortet skal ligge, men der er vist en Forveksling af Nr. 14 og 17, Gaardens Nr. er nemlig baade 1688, 1733 og 1765: 17. Denne Gaard er allerede 1774 ved Indkøb af nogle Bol, 14 og 27, en af Byens større Gaarde, og Købet er senere fortsat, den har

omtrent samme Størrelse som »Møllersminde«. Hans Hansen Elkjærs Efterkommere har endnu Gaarden i Eje. Nuværende Ejer er Proprietær Hartvigsen. Nr. 18 var forhen 2 Halvgaarde, som laa i en Lavning Sydvest for Nr. 10. De er forlængst blevne samlede i en Gaard, der, udflyttet Vest for Byen mellem den Gl. Landevej og Vejle—Fredericia Landevej, kaldes »Hvolgaard«. Det er en ret stor Gaard med ca. 10 Tdr. Hartk., og den ejes af S. Henriksen. Nr. 19 er den sydligste af de 2 Skovbølling Gaarde, den blev 1868 flyttet ud Nord for Byen. Den ligger Syd for det Bakkedrag paa Pjedsted Mark, som kaldes æ Bjerre, nu kaldes Gaarden »Frydensdal«. Da den flyttedes, kom dens Toft under Nr. 8. — Nr. 20 er nu den eneste af de Skovbølling Gaarde og Huse, der er tilbage i denne Bydel; thi Bolet Nr. 13 er nedbrudt tilligemed de øvrige Huse ved Skovbølling. Nr. 20 bærer derfor nu alene det gamle Navn. Gaarden ejes af Jørgen Andersen, og een af hans Forfædre boede allerede paa Gaarden omkring 1730. — Nr. 21 hørte, som sagt, en Tid efter 1670 under Nebbegaard, den ligger paa sin gamle Plads, men blev for ganske faa Aar siden, da den nuværende Ejer overtog den, en Del formindsket, idet en større Lod paa Søndermarken blev solgt til H. Degn og lagt under hans Gaard. — Nr. 22 var 1688 Byens største Gaard. Den havde da godt $13\frac{1}{2}$ Tdr. Hartk.; men Halvdelen ejedes af Kronen, og den anden Halvdel af Jens Lauridsen Risom til Nebbegaard. 1733 og senere er Kronens Del delt i 2 Dele. Gaarden har fra gammel Tid været kaldt »æ Bundgaard«, og Mændene paa Gaarden har ført dette Tilnavn. Den sydligste af de 2 sammenbyggede Gaarde, som laa her 1774, forsvandt 1880, og dens Jorder udparcelleredes. Den nordligste Gaard er ud-

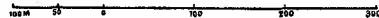
- Nr 1 Frederich Rasmussen og Niels Mortensen
 • 2^a Berthel Davidsen, & Jens Jørgensen
 • 3 Mads Pedersen
 • 4 Hans Nielsen
 • 5 Anders Didrichsen
 • 6^a Johan Friedrichsen, & Thomas Moortensen
 • 7^a Hans Hansen & Niels Hansen
 • 8 Hans Jensen

- Nr 9 Niels Pedersen Basle
 • 10asmus Pedersen Müller
 • 11 Lars Pedersen
 • 12 Povstine Høstmark
 • 13 Hans Jeppesen
 • 14, 17 og 28 Hans Lütke
 • 15 Hans Knappmeyer
 • 16 Mortus Nielsen

- Nr 18^a Meyens Madsen, & Hans Jørgensen
 • 19 Peder Jørgensen
 • 20 Thomas Andersen
 • 21 Søren Jørgensen
 • 22^a Peder Clausen, & Peder Hansen
 • 23 Mads Pedersen Husmand
 • 24 Jepp Nielsen
 • 25 Prestegaarden

- Nr 26 _____
 • 27 _____
 • 29 Niels Sørensen Kik

Fiedsted By og Sogn
 Coldinghus Amt
 Aar 1774

flyttet Nord for Byen ved Vejen efter Børkop Skov. Den kaldes »Thomasminde« efter den forrige Ejer, Thomas Bundgaard. Dens nuværende Ejer er Povl Bundgaard. Gaarden har $10\frac{3}{4}$ Tdr. Hartk. — I en Fortegnelse over Hartkornsejerne i Pjedsted Sogn fra 1770—80 ser jeg, at de Jorder, som 1670 fra Bundgaard lagdes under Nebbegaard, da væsentlig hørte til Hvolgaarde, Karensdal og Niels Sørensen Kocks Gaard Nr. 29. Jeg har længe formodet, at Gaarden »Karensdal« maatte være opført paa Jorder fra Bundgaard; thi Slægten Bolvig, der i sin Tid ejede Nebbegaard, var ogsaa Ejer af Karensdal. Præstegaarden i Pjedsted er for ganske nylig ombygget, og dens Jorder fra-solgte. Hvorledes det er gaaet med Bolene Nr. 23, 24 og 26 siden 1774, har jeg ingen Oplysninger om. Henvisning til Nr. 13. Det ejedes sidst af S. Hviid, der nu er Gaardejer i Klattrup.

J. J. Ravn.

Regnskab for 1915.

<i>INDTÆGT:</i>	Kr.	Ø.	<i>UDGIFT:</i>	Kr.	Ø.
Kassebeholdning den 1. Januar 1915.....	917	43	Udgivelse af Aarbogen:		
Medlemsbidrag.....	1920	—	a. Efterbetaling til II. Halvbind 1914...	7	50
Do. én Gang for alle.....	—	—	b. I. Halvbind 1915 (1400 Eksp.).....	849	05
Salg af ældre Aargange til Medlemmer...	31	50	c. II. — (1400 —).....	802	07
Subskribenter.....	39	—	Foredrag.....	72	51
Salg af ældre Aargange til Subskribenter	2	—	Anskaffelse af Inventar.....	—	—
Salg til Ikke-Medlemmer.....	38	02	Bestyrelsens Rejse- og Portoudgifter....	68	25
Aarsbidrag fra Stat, Amt og Kommuner..	400	—	Udsendelse af Aarbogen.....	105	06
Entre ved Foredrag.....	—	—	Kontorholdsudgifter	137	80
Renter af Kassebeholdning.....	49	58	Udgifter ved et til Arkiv beregnet Lokale		
Andre og uforudsete Indtægter.....	—	—	i »Koldinghus Ruin«	222	60
			Andre og uforudsete Udgifter	86	67
			Restancer	120	—
			Kassebeholdning	926	02
	Kr....	3397 53		Kr....	3397 53

Kapitalformuen:

	Kr.	Ø.		Kr.	Ø.
Indest. paa Kontrabog i Kolding Sparek.	1000	—	Beholdning overført til næste Aar.....	1065	62
Renter	65	62			
	Kr. . .	1065 62		Kr. . .	1065 62

Kolding, den 3. Februar 1916.

I. O. Brandorff.

Foranstaaende Regnskab, der er revideret af d'Hrr. Bankbogholder *B. Bertelsen*, Kolding og Grd. *Anders Jessen*, Almind, er befundet rigtigt, og derefter godkendt paa det ordinære Aarsmøde i Vejle den 29. April 1916.

AF JELLINGS NYERE HISTORIE.

VED SEMINARIELÆRER **MARIUS SØRENSEN**, JELLING.

DER havde fra gammel Tid været holdt Sysselting og Herredsting i Jelling; men Beboerne paa Kongsgaardens Jorder — Fæstere, Bestyrere og Arbejds-mænd — stod under »Gaardsretten« og havde ikke noget at gøre paa Herredstinget. En saadan lille særskilt Retskreds kaldtes et Birk. I Frederik den Anden's Tid er Las Mortensen, hvis Fader har en Gaard i Jelling, Herreds- og Birkefoged. Under Kristian den Fjerde er Søren Lassen Herreds- og Birkefoged. Her har vi vistnok Stamfædrene til de gamle Jellingbønder. Paa det gamle Jellingkort findes en anelig Bondegaard Østen for Kirken (det lange Hus, som ligger imellem, er Skolen); her boede i 1700erne Las Sørensen og Søren Lassen. Efter Enevældens Indførelse vilde man gøre Styrelsen simplere; Jelling Birk, som hidtil havde haft Retsdag hver Mandag, blev 1688 indlemmet i Nørvang-Thyrild Herred; men 1718 blev alt Krongodset i Amtet samlet under Koldinghus Amt, og Jellingbønderne fik da deres Værneting i Kolding. Kun Jelling By var Krongods. Hopballe (20 Tdr. Hartkorn) og Hørup (53 Tdr. H.) laa under Lerbæk; 2—3 Gaarde i Hornstrup laa under Højgaard. Styvel, en enlig Gaard med knap 6 Tdr. Hartk., ejedes af Laage; Skovbølling (26 Tdr. Hartk.) laa under Skovgaard.

1743 trængte Kong Kristian d. 6. til Penge; ja, det gjorde han nu altid; thi naar han brugte saa mange Penge til at bygge Kristiansborg, som alt Sjællands Jordegods var værd, og naar han tillige rustede Hær og Flaade, saa maatte han være i Pengetrang. Det var i Bondestandens allerværste Tid, 10 Aar efter at Stavnsbaandet havde trælbundet Bonden, da besluttede Kongen at sælge Krongods. Der kom Bud til Jelling, at Bønderne kunde købe deres Gaarde, og Prisen skulde være 59 Rdl. Courant for hver Td. Hartkorn. Jelling havde 75 Tdr. Hartkorn; man kan altsaa regne ud, hvad Byen skulde koste. Gaardene skulde sælges ved Auktion. Lars Sørensen og flere Bønder tog med et Sejlskib for at komme over til Hovedstaden. De tog af Sted i god Tid, hver med sin Madpose. Men uheldige Vejrforhold gjorde, at Skibet var 3 Uger undervejs, og derfor kom de en Dag for silde. En Greve havde købt Gaardene, men Bønderne købte saa igen af Greven. De fleste af Beboerne blev saaledes Selvejere; enkelte »ny Mænd« kom ind i Byen.

Det var et Held for Jellingboerne, at de fik købt dengang. Thi fra omtrent 1750 begynder Landbrugets Opgangstid, der naaede sit Toppunkt i Kronprins Frederiks velsignede Dage.

Men Købet var jo egentlig en Slags Andelsforetagende; thi selv om en Mand havde købt sin Gaard og Toft, ejede han ikke selvstændig sin Mark; alle Bønderne var Samejere af Byjorden og havde Fællesdrift. Kun Haughus kunde skille sig ud. Hvor Haughus nu ligger, var der tidligere en lille By, Tøsby Have kaldet; den gik under i Svenskekrigen; ved 1760 laa der »et lidet og lystigt Selvejersted i Kanten af Skoven« med 1 Td. 5 Skp. 2 Alb. Hartkorn og Skovskyld 2 Fjdk. Det lille Sted, som nu er vokset til

en sammenkøbt Proprietærgaard, fik sin Mark skilt ud og indhegnet, og Stuehuset fik smukke og bekvemme Værelser.

Byboerne maatte beholde Fællesskabet i en Menneskealder. Der kom nok Opfordringer til Udskiftning, men det var en vanskelig Sag at dele Byjorden ud, da den er af meget forskellig Godhed. I Aaret 1781 kom der en Lov fra Regeringen, som gjorde Udskiftning nødvendig. Da var Guldberg den styrende Mand i Danmark; Guldberg mente, Danmark vilde ryste i sin Grundvold, hvis Bonden blev løst af Stavnsbaand, men han forstod Nødvendigheden af Udskiftning. Forordningen gav enhver Bonde Lov til at kræve sin Mark udskilt fra Fællesskabet; han skulde have sin Jord samlet paa eet, højest tre Steder; de andre Lodsere skulde tage Del i Omkostningerne og i Indhegningen, og udskiftet Jord maatte aldrig lægges i Fællig mere. Nu var der ingen Raad mere, nu maatte der udskiftes.

At Folk bagefter har indset det gavnlige i Udskiftningen, har man Vidnesbyrd om i det gængse Ord »fælle er sælle«. Her er ikke Stedet til at udvikle Fællesskabets uheldige Sider eller sammenligne det med Nutidens »Andels«væsen; det kan enhver oplyst Fader nok forklare sin spørgelystne Søn.

Udskiftningen krævede Kort; der blev stærkt Brug for Landmaalere.

Jelling By blev ogsaa kortlagt. En Menneskealder senere blev der igen taget Kort over Byen (1820). Folk, som er kendt med Jelling, kan mere sig med at sammenligne disse to Kort og sammenholde dem med Nutidens Jelling. Der findes ikke nær saa mange Gaarde og Huse paa det yngre som paa det ældre Kort; det er, som ogsaa adskillige Gaarde vil ud af

Fællesskabet, ud paa deres egen indhegnede Mark. Ejendommeligt for det ældre Kort er de mange Tvil-linggaarde, to Halvgaarde, som er sammenbyggede. Østligst ligger Fr. Hansens og Peter Frandsens Nord for Vejen, Jep Møllers og Ole Olsens Syd for. Der-næst kommer Peder Markussens og Peter Ejsings Gaarde, adskilte ved »det lille Fort«; en tredje Gaard, sammenbygget med Ejsings, er forsvunden 1820 (nu »Mines Hus«). Størst Forandring er foregaaet Øst for Kirkegaarden; Skolen ligger der endnu, men hele tre Gaarde er forsvundne. Den vestligste, den største, var Sognefoged Søren Lassens Gaard (nu Steffen Ravns), de andre er Kr. Rosendahls og Niels Ravns. Det var den røde Hane, der fik dem ud af Byen; 1794 brændte Skolen og 6 Gaarde. Søren Lassen flyttede sin Gaard ned til Faarup Vej (den vestligste Gaard paa Kortet 1820); han købte Døre fra Tirsbæk gamle Hoved-bygning og byggede saa »det anseligste Stuehus i Vejle Amt«, som man sagde, et Hus, der endnu 120 Aar senere er tidssvarende Bolig for hans Dattersønnesøn. Rosendahls Gaard finder vi 1820 lige Syd for Gorms Høj; Stuehuset bebos endnu, saa længe det varer. Niels Ravns Gaard blev flyttet helt uden for Byen, ned tæt til Faarup Markskel; den kaldes Jellinggaard. I Byens Sydside er Præstegaarden og Mikæl Jensens Gaard let kendelige. I den vestlige Del af Byen kender man ogsaa let »Rosenvold« (saakaldet efter en senere Ejer, som efter en Ildebrand ca. 1851 flyttede Gaarden lidt tilbage fra Vejen; 1820 beboedes den af Land-inspektør, Kammerraad Søren Ravn, som har tegnet Kortet). Endvidere »Anesminde«, som har slugt den Gaard, der laa Norden for Kroen, og købt sammen, saa den nu er bleven Byens største Gaard.

Vi har nævnet, hvor Præst og Degn boede; vi maa

ogsaa nævne to andre af Byens Embedsmænd: Byhyrden og Smeden. Hyrden boede i Huset lige Øst for den sydlige Kongehøj, der hvor Jellings navnkundigste »Sjælehyrde«, Pastor Svendsen, har faaet sin Mindesten rejst. Smedens Hus ses i den anden Ende af den store Plet Gadejord midt i Byen; nu er denne store Plet blevet et smukt Anlæg med Mindestene for Folke, Vermund og Uffe, og Smedjen er flyttet ned til »Skiddendammen«, der i de sidste Aartier har faaet Navneforandring, idet den nu mest kaldes »Smededammen«. Tæt ved Smedens Hus laa og ligger endnu »Bybrønden«. Her holdt Bymændene i Fællesskabets Tid Bystævne under »Viefogdens« Ledelse og drøftede særlig Byjordens Driftsplan og Agrenes Fordeling i de forskellige Vange. Den Dag i Dag er en af Bymændene »Viefoged«; men ikke mange ved, hvad Navnet betyder; »Vide« betyder Straf (det findes i Ordet Helvede, Hels Straffested): Fogden skulde indkræve Bøder for Brud paa Bylagets Vedtægter.

Man lægger Mærke til, at der er flere Veje paa det gamle Kort, særlig Vejen Norden og Sønden for Byen. Saa længe Markerne ikke var udskiftede, kunde hver Mand jo ikke have Markvej til sin Jord; der maatte være Fællesveje til Vangene. En Vej, som er indhegnet til Drift af Byens Kvæg, kaldes fra Middelalderen af et Fort — paa Jydsk Fvoet.

Paa begge Kort er afsat en særlig bred Vej mod Syd, ad Skoven til. Den kaldtes æ Ku-Fvoet (nu »Skovgade«). Naar Byhyrden blæste til Udrykning, aabnes Portene for Køerne, og de drives ad Forterne. Midt i Byen, hvor nu Landevejen er lagt, gik æ Longfvoet; æ lille Fvoet gaar nordligere i en Bue og tog mod Køerne fra de mange Gaarde her. Snart var Kreaturerne samlet i æ Kufvoet. Nu drev Hyrden dem ad den østlige Skov-

vej. Det gjaldt om at holde denne Vej godt indgærdet. Hver Mand havde sit Stykke Risgærde at holde ved lige; naar Gærdet var istandsat, kom Synsmænd ud og rystede i Gærdestavene; kunde Rystelsen mærkes ud over de nærmeste Gærdestaver, maatte Vedligeholderen betale Bøder. Køerne drives altsaa Østen ud i Skoven. Det kunde ses paa de mindre Skovtræer, at Køerne gerne vilde afblade dem. Ved Middagstid var Kvæget naaet til »Svingelen«, »Malkepladsen« lige ned for æ Kufvoet. Her kom saa Pigerne med Malke-spande, og hver Pige skulde finde sine Køer og saa bære Mælken til Bys. Ved Aften havde Hjorderne gennemvandret Skoven og kom Vesten ind i Byen. Oldensvin og Heste gik ogsaa i Skoven. Hestene blev halvvilde, og Drengene fik Øvelse i Ridning ved at hente Heste hjem. En gammel Mand sagde engang til mig: »Drengene nu om Stunder kan jo ikke ride — vi maatte anderledes heran«. — Hvor Landevejen løber Østen ud af Byen, ligger »Østerbydammen« med »æ stuer Pold« midt i; her var den lille og den store »Gaasehave«. Ved Bygrænsen var Vejen spærret med et Led; Drengene kunde somme Tider tjene en lille Skilling ved at lukke op for en »fin« Vogn.

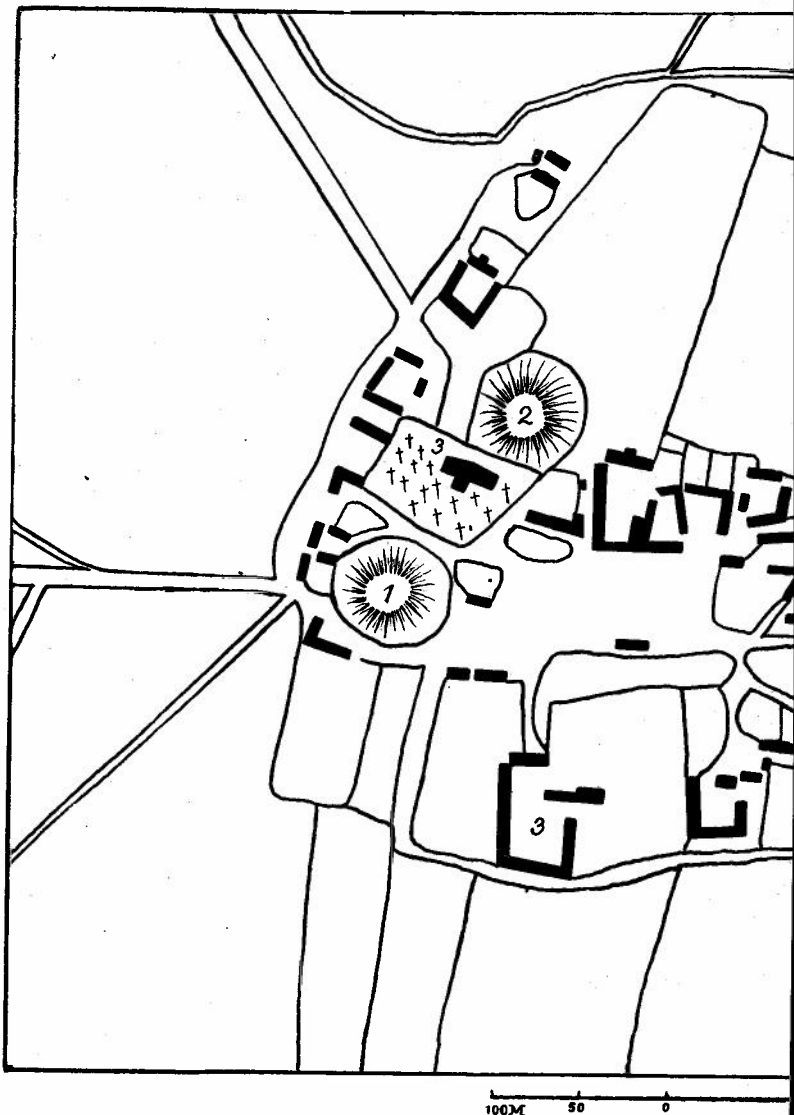
Kirken og Skolen.

Landsbyfolk havde dengang ikke saa vidt spredte Interesser, som Folk har nu om Stunder, men deres Hjembys Minder holdt de bedre fast paa. Flere Jellingpræster har været flinke til at skrive i Embedsbogen (liber daticus), som nu findes i Viborg Arkiv. I Kristian d. 7.s Tid, da man forberedte de store Landboreformer, skrev Provst Wedel en udførlig Beretning om Thyrid-Herred og da særlig om Jelling; den findes paa Universitetsbiblioteket. Naar man læser

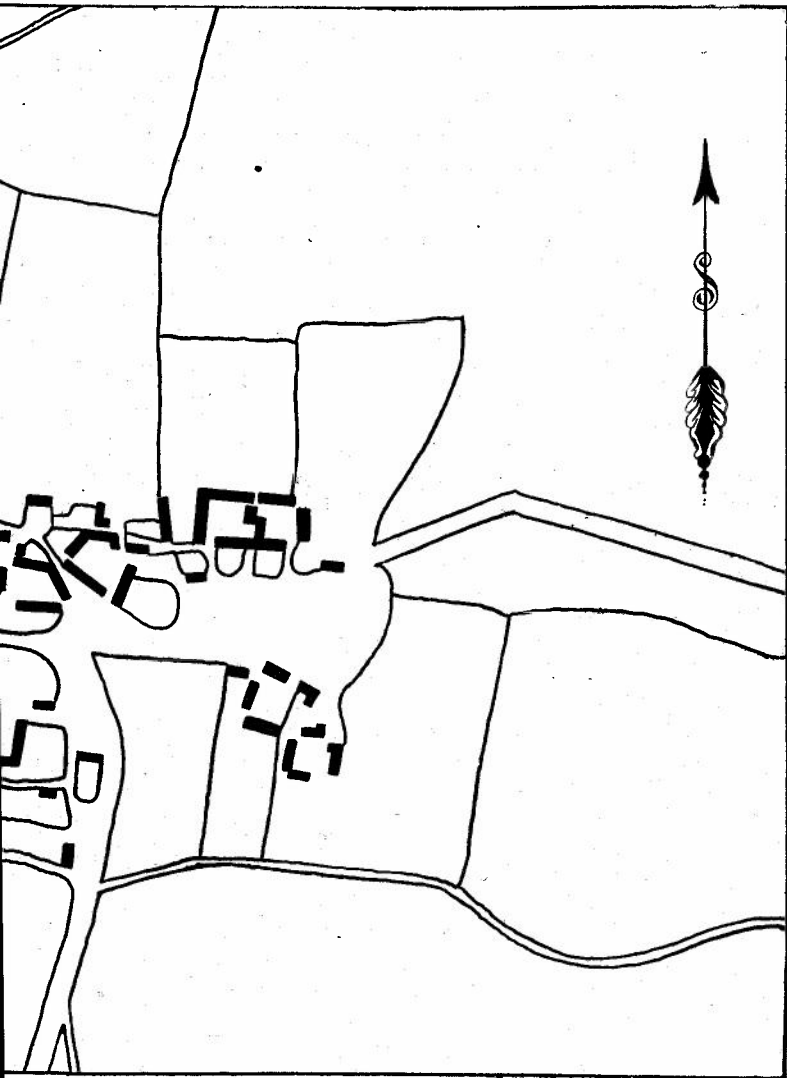
dette Skrift, kan man i nogen Grad slutte sig til, hvad Jellingboerne særlig mindedes af deres Bys Historie paa den Tid, de blev Selvejere.

Mindet om Kirkens Brand 1. Juli 1679 havde brændt sig ind i Sjælene, ogsaa fordi den halve By samtidig blev lagt i Aske. Det var Lynild, som voldte Branden. Af Kirken blev kun Murene tilbage.

I Nordsiden af Koret havde der været et Gravkapel; det gik til Grunde. En adelig Dame paa Faarup havde forespurgt hos Kong Kristian d. 4. 1620, om hun maatte faa Brugsret til dette Kapel, saa vilde hun give Mursten til Hvælvinger i Kirken. Lensmanden fik Befaling til at se, om Kirken uden Skade kunde hvælves, og desuden forhandle med Fru Maren Skram, om han ikke kunde faa hende til ogsaa at give Kalk og Arbejdsløn. Faarup fik Ret til Kapellet, og i det mindste Koret fik Hvælvinger; at de kunne gamle Kalkmalerier derved blev dækket, tog man ikke Hensyn til. Foran Kapellet blev sat en stor sort Stenplade, som skulde have haft Indskrift om de begravede adelige; Stenen findes endnu og er helt fyldt med Navne paa Jelling Præster fra længe før Reformationen og lige ned til vore Dage. I Stenrammen om Tavlen ses en Mængde adelige Skjoldemærker, som angiver, hvilke Slægters Blod der flød i de begravne. To store kvindelige Figurer var sat op ved Siden af Tavlen; ved Korets Omdannelse 1874 blev de sat ud i Vaabehuset. Jellingbønder har uden Sorg set Kapellet forsvinde; thi efter Maren Skrams Omlavning af Kirken blev der — maaske ikke ligefrem Slagsmaal om Stolestader, men dog saa megen Støj og Tummel, at Kongen maa skrive til Bisp og Lensmand og bede dem om at skaffe Tjenerskabet paa Faarup faste Stolestader i Kirken. Det var i Aaret 1642. Paa den Tid gik det

Nr 1 Kong Gorms Gravhøj
• 2 Dronning Thyra Danne.
• bods Gravhøj

200

300

Flar 1811.

(Opmaalt i 1780erne)

Kirken og Præstegaarden

Jellinge By

Thörild Herred, Coldinghuus Amt

ellers ikke saa »livligt« til i Danmarks andre Kirker; Kongen maatte paabyde, at Kirkerne skulde leje et Par Mænd til at gaa om under Gudstjenesten og støde dem i Hovedet, som var falden i Søvn, saasom disses Snorken foraarsagede Forstyrrelse. Faarupfolkene fik sikkerlig Ret til de øverste Dobbeltstole — endnu i min Barndom søgte Folk fra Faaruphuse til dem — men Jellingbønderne beholdt de bedste Stole, og de havde jo ogsaa de bedste Gravsteder lige uden for Kirken, paa Solsiden, hvor Salmesangen og Messen kan høres, medens Herskabet fra Faarup maatte jordes længere mod Syd, hvor den Del af Sognet havde Gravsteder¹⁾.

Det varede tre Aar, inden de fik Kirken bygget op efter Branden; den sydlige Korvæg maatte helt ombygges; derfor finder man ikke her Kalkmalerier. Menigheden var kirkevild. Præsten maatte gøre den lille Runesten til Alter, »thi der stod han under aaben Himmel og forrettede Prædiken, Altergang og anden Gudstjeneste, hvortil og den menige Mand bar deres Gaver og Offer til Præsten« (saaledes skriver Præsten Høyer en Menneskealder senere). Kong Kristian d. 5. kom i Besøg. Han gav 300 Rdl. til Kirkens Opførelse, og »hans høje Ministre« gav 265 Rdl. Der blev endvidere samlet Penge ind i Landets Kirker.

Da Kirken var bygget, lod Præsten male et latinsk Vers over Kordøren til Minde om den kongelige Gav-

¹⁾ Indtil for en Menneskealder siden kunde man saa temmelig se Sognets Geografi paa Kirkegaarden; man holdt paa Fædres Grave ligesom Naboth, ikke alene den enkelte, men hele Slægten skulde paa hin Dag gaa frem af den samme Grav. »Jeg vil gaa igen, hvis de begraver mig Norden for Kirken«, sagde en gammel Gaardmandskone til mig. Den højt agtede Pastor Ferslev havde ønsket saa inderligt at maatte blive begravet, saa kun Kirkemuren skille hans Grav fra Prædikestolen; han fik Lov til det, skønt det var i Jep Markussens Gravsted, og hans Grav blev muret 1830, men kun faa nulevende ved, at Præsten ligger i dette Gravsted.

mildhed. Dette kunde Menigheden ikke tyde, men Præsten forklarede Indholdet paa Dansk:

Den mægtige Monark, Kong Kristian den Femte
til Guds afbrændte Hus sin runde Haand ej glemte.
De store Rigets Mænd af ham Eksempel tog,
de hver sin milde Haand til Kirkens Tarv fremdrog.
Derfore Kongens Navn skal blomstre i vor Minde
tillige med hans Mænd. Hans Ros skal aldrig svinde.
Ja, hver en Gavmilds Lov, som Skerven sin frembar,
skal staa, mens Sten og Kalk den nybygt Kirke har.

Verset er forlængst forsvundet, men Kristian d. Femtes Navnemærke ses endnu paa Prædikestolens Himmel (et Femtal i et C).

Kirken blev genopbygget, men længe efter blev de gamle ved at sukke i Mindet om det gamle Tempels Herlighed. Magister Høyer, som blev Præst i Jelling 25 Aar efter, skriver bl. a. følgende: Kirken menes at have været en af de største i Landet. Kirken var med et anseligt Taarn og Sejerværk (Taarnuhr) beprydet, overalt med Bly bedækket. Rundt omkring paa Panelvæggene var alle Danmarks Konger afskildrede ligesom paa Københavns Raadhus. Tvende prægtige Klokker, hvis Lige saa vel i Størrelse som samstemmende Lyd skal findes i faa Landsbykirker. Paa et Billede fra 1591 ser man, at Taarnet rager højt op over »Skibet«; Vinduerne er smaa og sidder højt oppe i Muren; paa den østlige Ende af Skibets Tag synes at være et lille Bjælkestel, hvori hænger en Klokke.

En Sned Aar efter Branden gav Kirkeejeren, Oberst Bogenburg til Brantbjerg, Alterbæger, Disk og Æske til Brødet — alt af Sølv. De gamle hellige Kar maa sagtens være gaaet til Grunde under Branden. Men den næste Ejer af Brantbjerg, Hr. Morville, sælger Kirken til Kongen. Hvorfor han solgte den, ved jeg ikke; muligvis er Aarsagen, at man ikke agtede hans Kaldsret.

1704 blev Præsteembedet ledigt. Krigskommissær Nissen paa Rugballegaard ejede Hover Kirke, og han kaldede saa den 25 Aar gl. Mourits Mouritsen Hoyer til Præst. Hr. Morville mente, han havde Kaldsret. Og saa kom det til Proces; Højesteret dømte, at Hoyer skulde have Embedet. Om det har gjort noget, at Hoyers Forældre ejede Herregaarden Rask, og at den unge Mand kunde og vilde ægte Præsteenken, skal jeg ikke kunne sige (20 Aar senere blev Hoyer Præst i Vejle; her var ogsaa en Enke, som blev hans anden Hustru). Fra den Tid af var Jelling Kirke Kongens Eje indtil 1765.

Magister Hoyer var en fortræffelig Præst. Mange Fremmede kom til Jelling alene for at høre ham prædike. Kong Frederik den 4. kom flere Gange til Jelling i hans Tid. Kongen havde indført Landmiliti. De unge Karle skulde øve sig om Søndagen, ligesom Skytteforeningerne gør nu; deres Vaaben opbevaredes i »Vaabenhuset« til næste Søndag. Nogle Dage om Aaret holdtes større samlede Øvelser. Da Kaldet blev ledigt 1704, holdt Kongen netop Øvelser paa Faarup Mark. En Kaptajn Bloch ledede en større Udgravning i den nordre Høj. 5. Maj 1721 var en stor Dag for Hr. Hoyer. »Kongen, Dronning Anna Sofie og Prinsesse Charlotte Amalie spiste i Præstegaarden, og Præsten nød den særdeles Naade og Ære; at han maatte følge Højbemældte Dronning og Prinsesse op paa begge Højene og omkring ved Stenene og give allerunderdanigst Forklaring om det mærkværdigste, der kunde siges om disse gamle Monumenter«. Siden skrev Præsten en udførlig Beretning til Dronningen, og den blev læst og benyttet af Pontoppidan, som beskrev Danmark i et stort Værk.

Vi lægger Mærke til denne Hoffets Interesse for

Jelling Minderne; thi et Par Maaneder efter indlemmer Frederik d. 4. Sønderjylland i Danmark og modtager Slesvigernes Hyldest som Arvekonge. Alle Danmarkshistorier fortæller om Slesvigs Indlemmelse som et Hovedpunkt i Danmarks Historie, men saavidt mig bekendt har ingen i den Forbindelse nævnt Kongebesøgene i Jelling og Pastor Hoyers varme Tale om Danebod (jævnfør Frederik d. 7.s Besøg i Jelling).

Kongen skulde værne Landet, Præsten skulde værne om sit Embeds Indtægter. Samme Aar som Jelling blev solgt ved Auktion (1743), fik man en ny Præst, Peter Henrich Moss. Det var en aldrende Københavner, »en oprigtig og from Mand, der med stor Sagtmodighed igennemgik adskillige Husfortrædeligheder«. Han hørte til den Slags Ægtemænd, der siger »Om Gud vil«, hvis de ikke har hørt Konens Mening. Ægtefællen, Marie Christensdatter, var haard imod ham. Da Biskop Brorson var her paa Visitats, lettede Præsten sit Hjerte for hans Højærværdighed og klagede over Konen. Bispem vilde da have sat hende strengt i Rette og paalagt hende at være sin Mand underdanig som Herren. Men Præsten bad Bispem lade være; Bispem vilde jo knaphænde rejse, men Madammen blev.¹⁾

Byjorden blev altsaa købt, og Skoven naturligvis med. Præsten havde hidtil nydt sin Andel af Skovens Nytte, baade hvad Olden til Svin samt Træ angik. Men nu blev Præstegaarden rent forbigaaet. — »Gud ved af hvad Grund«, skriver Præstens Eftermand. Byens største Gaard skulde ikke have Del i Skoven. Hr. Wedel fik Embedet 1750. Ham skulde Bønderne ikke saadan køre med. Aaret efter hans Komme faldt der ved Kolding-Birk Dom i en Retssag mellem ham og Bønderne.

¹⁾ Om denne Præst se Vejle Amts Aarbøger for 1912, Side 176 ff.

Det var en gammel Sag, Præsten her havde redet op, og da den viser, hvor vanskeligt det kunde være for Kirkens Mænd at værne om Kirkens Gods baade over for Herremænd og Bønder, maa vi omtale den her, saa meget mere, som den giver Oplysning om, hvorfor Jelling Præstegaard den Dag i Dag ejer Skov og Eng ved Aaen nedenfor Rugballe By.

I den katolske Tid havde en Frue givet en Gaard i Rugballe, for at Præsten hvert Aar skulde læse Sjælemesse for hendes Forældre. I Aaret 1535, altsaa da Reformationen blev indført, toges der Sognevidne paa dette i Hover Kirke. Kongen havde brudt med den katolske Kirke; han havde kaldet Hr. Jens Nielsen til Sognepræst uden at spørge Bispem. Det var første Gang, Kongen havde givet et Sognekald til en luthersk Præst. Jens Nielsen kunde ikke og vilde ikke læse Messe. Hvorledes saa med Gaarden i Rugballe? Det synes, som Herremanden paa Lerbæk har til-egnet sig den!

100 Aar senere vilde Herremanden have sin Jord skilt ud fra Hover Bys Jorder og vilde have sin Hovedgaards Jorder betydelig udvidet. Havde han nu været Eneejer af al Jorden, saa alle Gaardene var Fæste under ham, kunde det have ladt sig gøre. Men Præstekaldet havde fra gammel Tid en Anneksgaard i Hover, og den raadete Herremanden ikke over. Herremanden og Præsten blev saa enige om, at Præsten skulde have den omtalte Gaard i Rugballe i St. f. Anneksgaarden og fremdeles oppebære alle tre Slags Tiende fra Anneksgaarden, som var større end Gaarden i Rugballe. Desuden skulde Præsten nyde hvert andet Aar 20 Skp. Rug, hvert andet Aar 20 Skp. Byg af »Stuifs Mark«, og det skulde Jelling Mænd svare, fordi den nedlagde Gaard »Stuifs« Mark laa ind under

Jelling Byjorder (Hr. Wedel bemærker, at man ikke maa forveksle Stuifs Mark med Styvel; den laa rime­ligvis Øst for Jelling). Jellingbønderne vilde nu se, om de ikke kunde unddrage sig den aarlige Afgift paa 20 Skp. Korn; men Hr. Wedel fik, som ovenfor nævnt, Dom over dem. Man kan tænke sig, det har været uklart, hvor megen Jord og hvor megen Skov Jellingmændene havde købt, da Kongen holdt Auktion over Byen. Da Rugballe Mænd i 1759 skulde dele deres Skov, sørgede Hr. Wedel for at faa sin Part, og det maa hans Eftermænd i Embedet takke ham for.

Lerbækgaard havde faaet sin Jord for sig selv. I Aaret 1765 vilde Ejeren, Hr. Nellesmann, udskifte Hover Bys Fællesjord, saa Gaardene blev lige store. Imod dette gjorde Pastor Wedel Indsigelse. Anneks­gaarden havde været større end de andre, og da Præsten jo havde Ret til alle 3 Slags Tiende fra denne Gaard, vilde han tabe ved, at Gaarden nu skulde gøres lige med de andre. Herremanden gav saa Præ­sten i Erstatning Tienden fra Holms Mølle.

Samme Aar købte Hr. Mogens Nellesmann Jelling Kirke af Kongen og fik Kaldsret til Præsteembedet. Han satte Kirken godt i Stand. Præsten og andre Jellingboere haabede, han ogsaa vilde istandsætte det gamle Kirkeuhr, saa det igen kunde sættes i Gang — »allerhelst det kan være baade til Zir for Kirken og Nytte for Byen«. Men Uhret blev desværre ikke istand­sat. Siden gik Kirken over til Ejeren af Skovgaard. Da sker det sørgelige, at Kirkeejeren sælger den ene af de store dejlige Kirkeklokker — man ser endnu i Taarnets Bjælkeværk, hvor den har hængt — og giver os en lille tyndmælet Klokke i Stedet; i min Barndom blev det fortalt, at samme lille Klokke havde været brugt til at ringe Folk hjem fra Hovmarken

derovre paa Skovgaard. 1810 solgte Hr. Chr. Albrecht-
sen til Skovgaard Kirken til Tiendeyderne i Sognet.

*

*

*

Kirken hun er et gammelt Hus; først langt ned i Tiden faar Landsbyerne Skoler. Men Jelling har dog været blandt de første, der gjorde Forsøg paa at rejse en Skole. I Kristian den 4.s Tid havde vi en Præst, som var meget ivrig for at hæge og værne om de gamle Kongeminder. Samme Præst ansøgte 1635 Kongen om Lov til at gøre et »Gadehus« til Degnebo og beskikke en dansk Skolemester. Jelling havde altsaa ikke en Degnebolig. Nu kunde man jo tænke, at den folkekære Kong Kristian gerne vilde gøre noget for Folkeoplysning; men det faldt tyndt ud. Kongen svarer, at de nok maa benytte Gadehuset, hvis Jelling Bønder vil svare ham en Rigsort, som Huset hidtil har ydet ham; han forudsætter, at Præsten og hans Medhjælpere vil beskikke en dygtig Karl til Skolemester, som flittig kan oplære Ungdommen. Den første Skolemester hed Peder Svendsen. I hvad Stand Gadehuset har været, skønner man, da Peder Svendsens Enke skal rømme Huset for den næste Lærer: hun vil ikke flytte, inden de har »fornøjet« hende for, hvad hendes Mand havde kostet paa Huset.

Der gaar 100 Aar, inden vi igen hører om Skole-
sagen i Jelling. Den pietistiske Kristian d. 6. havde faaet indført Konfirmationen og udgivet Pontoppidans Forklaring. Nu vilde han gerne have en Skole i hvert Sogn, og Lærerens Opgave skulde særlig være at lægge en Grundvold for Præstens Konfirmationsundervisning. Kongen bød, at Læreren skulde tale med hvert Barn om dets Sjæls Tilstand og pleje med Omhu Guds Naadevirkninger i Børnene.

1742 — Aaret før Jellingbønderne blev Selvejere — fik Jelling Skole sin Fundats. Børnene fra Rugballe skulde gaa til Jennum, og Børnene fra Skovbølling til Hygum, men alle andre Sognets Børn skulde undervises i Jelling Skole. I Fundatsen hedder det: »Hvis Degnen ikke skulde være bekvem til Skolehold, skal en anden duelig Person altid dertil beskikkes, og i saa Fald skal Huset følge Skoleholderen, siden det af Begyndelsen er dertil bygget; og Degnen maa da forsynes paa anden Maade. Hvad enten Degnen eller en anden forestaar Skolen, er den aarlige Løn fastsat at skulle bestandig være: Rug 5 Tdr., Byg 7 Tdr., Penge 12 Rdl., et Læs Brænde af hver Halvgaard samt et Lispund Hø og et Lispund Halm af hver Td. Hartkorn i Skolens Distrikt og Græsning paa Jelling Bys Mark til 2 Køer og 6 Faar, hvorfor Skoleholderen er forbunden at besørge de unges Undervisning efter Forordningen.«

Forordningen gik ud paa, at Læreren skulde undervise i Religion og Læsning; vilde nogen lære de højere Videnskaber: Regning og Retskrivning, skulde Læreren have særlig Betaling derfor.

Efter Tidens Lejlighed var det en ret stor Indtægt, Læreren skulde have; den var nu ogsaa større, end Landbefolkningen kunde bære i disse elendige Tider, hvorfor Kristian d. 6.s Folkeskole ikke blev gennemført.

Vi har set paa Kortet, hvor Skolehuset laa (i den nordlige Del af den nuværende Skoles Have). Det var et langt Hus med to hvide Skorstene, rødbrunt Bindingsværk i hvidkalket Mur, smaa 6-rudede Vinduer — Lærerens Lejlighed i den vestre Ende, Skolestuen i Midten, Faaresti og Nøds i den østre Ende.

Efter at Degneembedet og Lærerstillingen i nogle Aar havde været skilte, fik Jelling 1760 en 24-aarig

Student, Thorkild Thorbrygger, som kunde besørge begge Embeder. Han var Degn og Lærer i 55 Aar — i alt Fald af Navn.

Det var ikke ualmindeligt, at en Student, der ikke kunde gennemføre sine Studier og naa Embedseksamen, slog sig paa Degnevirkksomheden. Fra Holbergs Komædie kender vi Per Degn; han har lært Latin — saadan som det nu er — og han vil ikke undvære sin Latin for 100 Rdl., ja ikke for 100 til. En saadan halvstuderet Degn kunde i Nødsfald præke for Præsten. Thorbrygger var ligesom Per Degn stolt af sin Latin. Han levede af det, han havde nemmet i Ungdommen; i alt Fald paa sine ældre Dage læste han aldrig i en Bog eller en Avis. Han kunde Kingos Salmer, alle Kirkebønner, Bordbønner, Morgen- og Aftenbønner udenad, og ligesaa Thonboes Bibelhistorie — hvorfor skulde han saa umage sig med Læsning? Egentlig var han en Børneven og en meget godmodig Mand uden for Skolen, men i Skolen var han en Tyrant, der brugte Munden lidt og Haanden meget, som Datidens Pædagogik krævede; »der er Raad i Reb« hedder et gammelt Degneord. Thorbrygger lærte Børnene at læse og hørte dem i Lektier; de fremmeligste fik Lov til at øve sig i Skrivning, men saadanne overflødige Kunster som Regning indlod man sig ikke paa.

»Degnekald er min Tro et vanskeligt Embede, naar man skal have det paa den Fod, at det skal føde sin Mand«, siger Per Degn. Thorbrygger fik sit gode Udkomme uden større Umag; han blev, ligesom mange af Datidens Degne, fed for uden og mager forinden; ja, saa fed, at han ikke kunde svinge Tampen med tilbørlig Kraft, og saa mager, at han ikke kunde tilfredsstille Tidens Fordringer; i Halvdelen af sin Embedstid maatte han holde Hjælper.

Præsten slap ikke med saa lidt Arbejde; dryppede det paa Degnen, saa regnede det paa Præsten. Det havde sagtens været Thorbryggers Ungdomsdrøm at blive Præst; men han har ventelig fundet Trøst over Skuffelsen, naar han, fed og magelig, sad i Degnestolen og hørte Præsten læse op fra Prædikestolen alt, hvad Regeringen dog paalagde Sognepræster i de Dage. Saaledes i September 1781, det Aar, der var Udskiftning af Jorden, da fik Præsten Paalæg om at holde Mandtal, have Tilsyn med Kvægsyge, passe paa, at Rytterhestene kommer til Mønstring, paase, at der ikke findes ulovlig Brændevinsbrænderi i Sognet, og at ingen løber omkring og skærer Grise, Heste og Kalve, ligesom han ogsaa straks skal anmelde smitsom Sygdom.

Og siden vi er ved Præstens Tillysninger, lad os saa nævne en Ting til, som blev kundgjort Aaret efter til Opbyggelse og Formaning for den andægtige Menighed: Mange Bønderkarle flygtede bort fra det Land, der bød dem Pligter og ingen Rettigheder. Ved alle Færgesteder stod Politiet paa Vagt for at nappe disse Rømningsmænd. Her i Jylland var der ingen Færgesteder, og Folk her i Egnen havde den slemme Skik at lade Laderne staa aabne om Natten for Rømningsmænd, ja, der hviskedes om, at nogle lagde Mad ud til dem. Derfor maatte Præsterne oplæse den allerhøjeste Kundgørelse, at enhver var pligtig til at anholde en mistænkelig Person, og man kunde vente sig en Belønning af 6 Rdl. for Paagribelsen. Men skulde nogen understaa sig i at hæle med Rømningsmændene og fremme deres Flugt, da skulde de straffes med en Bøde paa 30 Rdl. eller Fæstningsstraf indtil 3 Maaneder¹⁾.

¹⁾ Om Thorbrygger er fortalt efter Rasmus Sørensen »Mit Levnedsløb«; Oplæsningerne fra Prædikestolen findes i Uldum liber daticus, men har naturligvis fundet Sted i alle Kirker, ogsaa i Jelling.

Man forstaar godt, at mange under saadanne Statsforhold sluttede sig til den jordflyvende Pietisme.

Med Kronprins Frederik kom der ny Tider; Frihedens Engel fløj over Lande og rørte ved Bondens Lænke, saa den faldt af.

Aaret efter Stavnsbaandets Løsning kom der Spørgsmaal til Præsten i Jelling om, hvorledes det stod sig med Skolen. Der var da 52 Børn i Skolen. I Hørup og Hopballe var der 21 Børn; disse 21 Børn blev undervist af en »omløbende Skoleholder«, som Degnen aarlig lønnede med 2 Rdl. 4 Mark (i vor Tids Penge vilde denne Sum løbe stærkt op mod 10 Kr.). Til den Pris kunde man næppe faa en første Klasses Lærer, men Myndighederne fandt dog Ordningen ret tilfredsstillende.

Nu kom Biskop Bloch paa Visitats. Thorbryggers Hjerte slog stærkt ved Tanken om Overhøringen; thi han kendte sin Begrænsning og vidste, at han hurtig kunde blive færdig med Katekisationen. Gav Bispen ham til Opgave »Daaben«, saa vilde han gøre de tre Spørgsmaal: »Hvo haver skabt dig? — hvo haver genløst dig? — hvo haver helliggjort dig?« Fik han derimod et af Budene, vilde han stille de to Spørgsmaal: »Hvad forbydes i dette Bud? — hvad befales i dette Bud?«

Disse indholdsrige og omfattende Spørgsmaal havde han mangfoldige Gange forelagt Børnene, og han vidste, Børnene hurtigt og med stor Klarhed og fyndig Kortshed kunde give Svar paa dem. Fyndig Kortshed — ja det var baade godt og ondt; thi sæt nu, at Hs. Højærværdighed vilde kræve noget ud over dette! Saa maatte Degnen stille alt i Guds Haand, selv saa han ingen Udvej.

Bispen gav ham Opgaven »Det fjerde Bud«. Thor-

brygger stillede hurtigt de to Spørgsmaal. Børnenes Svar traadte Spørgsmaalene i Hælene. Lang Pause fulgte. Endelig kom et tredje Spørgsmaal — Børnene kunde ikke svare. Da greb Hs. Højærværdighed ind og sagde: »I er allerede gaaet fra Budet! lad det nu være nok!« — Men da Thorbrygger sang Slutnings-salmen saa betagende dejligt, veg Skyen fra Bispens Aasyn, og han sagde til Præsten: »Det er ikke Sang, men Engleklang; han katekiserer som et Faar, men han synger som en Engel«. Den dejlige Sangstemme skaffede Degnen Bispens Velvilje, og den skaffede ham hans anden Hustru. Indtil 1814 var han ogsaa Degn i Hover; en Jomfru fra »Sofiesminde« kom til Kirke i Hover, og hun blev saa indtaget i Degnen, at hun hellere end gerne flyttede til Jelling som Degnekone og blev ham en udmærket Kone.

Kronprinsen og hans Mænd vilde have Samfundet omdannet — ikke omvæltet som de forfærdelige Revolutionsmænd i Frankrig. Hvorledes Thorbrygger stillede sig til saadan Omdannelse, fremgaar af følgende. 1794 brændte Skolen og nogle Gaarde. Vi har allerede omtalt, at Degnens gode Nabo, Sognefoged Søren Lassen, flyttede sin Gaard udenfor Byen ligesom ogsaa to andre Gaardmænd. Thorbrygger vilde — trods alle forstandige Folks Raad — have Skolen opbygget akkurat, som den var før. Han var en konservativ Mand. Svinetønden skulde fremdeles staa i Skolegangen (maaske fordi Børnene let kunde komme af med Levninger af Meldmadder); Lervæggen mellem Lejligheden og Skolen skulde igen sættes midt over Bagerovnen, saa Halvdelen af denne kunde gaa ind i Skolestuen. To lange Borde med fire lange Bænke stod igen paa nedrammede Pæle i Skolestuens Stengulv, og Loftet blev igen lagt saa højt, at man ikke kunde

støde Panden mod Bjælken, hvis man da ikke havde over Middelhøjde. Skolestuens Loft blev igen Hølad; det lusede godt, naar den aabne Lerovn med sin Straalevarme forgæves søgte at tø Isblomsterne paa Ruderne. Skolestuen blev igen skilt fra Faarestien ved en tynd Bindingsværksmur af raat Ler; Thorbrygger havde vænnet sig til at høre Faarenes Brægen i Samklang med Børnenes Sang, og det var jo altid en uskyldig Adspredelse for de smaa at se Faarene lejlighedsvis stikke Hovedet igennem Skillevæggen. Gamle Folk har gammelt kær. Godt var det, at ikke alle i Danmark var saa gammelkære og vanefaste som den Jelling-Degn.

Med det ny Aarhundrede kom Verdenskrigens Bølger ind over vort lille Land. Bølgeringene naaede ogsaa Jelling.

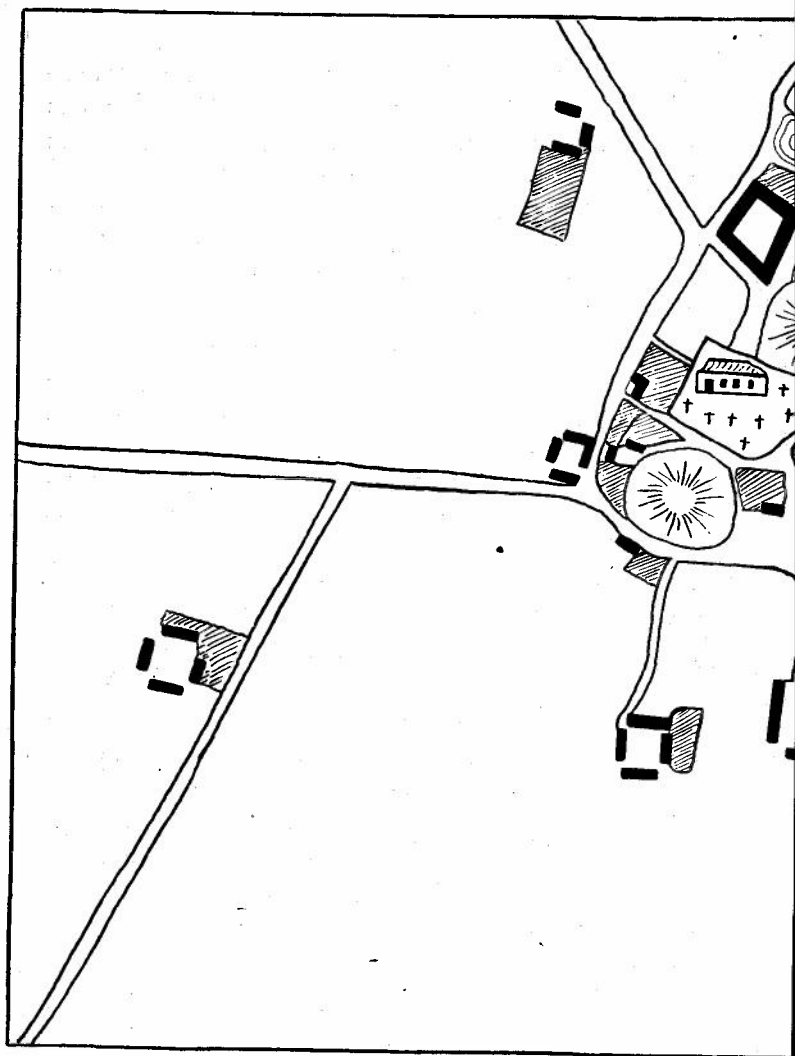
Nede i Præstegaarden sad den lærde Magister Rasmus Møller (Bondesøn fra Stovstrup, senere Bisp paa Laaland). Han fulgte med i Aviser, men han blandede sig ikke med Befolkningen. Hans lille Søn Povl Martin kunde ikke endnu være Mellemlid mellem Præstegaarden og Bøndergaardene; han sad foran gamle Trine og hørte Folkeeventyr, hvad der vel har gjort sit til, at han senere blev den navnkundige Folkedigter. Men Gaardejer Peder Jensen (Oldefader til Mikel Jensen og Peter Frandsen og dengang Svoger til Sognefoged Søren Lassen og flere andre Gaardmænd) var Mellemlid; han gik ned til Præsten og læste Aviser, og han læste enhver Bog, han kunde faa i Hænde. I Gildelag kunde han disputere med Præsten — Peder kendte sin Bibel ud og ind — og han var en Mester i at genfortælle. Gik han ud til sin Hedelod (der, hvor nu Mølvang Holdeplads er), vilde opvakte Hyrdedrenge gerne slaa Følge; thi her var noget at lære,

meget mere end i Skolen. Det var snarere Peder Jensen end Thorbrygger, der sørgede for Ungdommens Oplysning. Men hans Kone, Ane Larsdatter, syntes nu ogsaa, han havde vel mange Ting for.

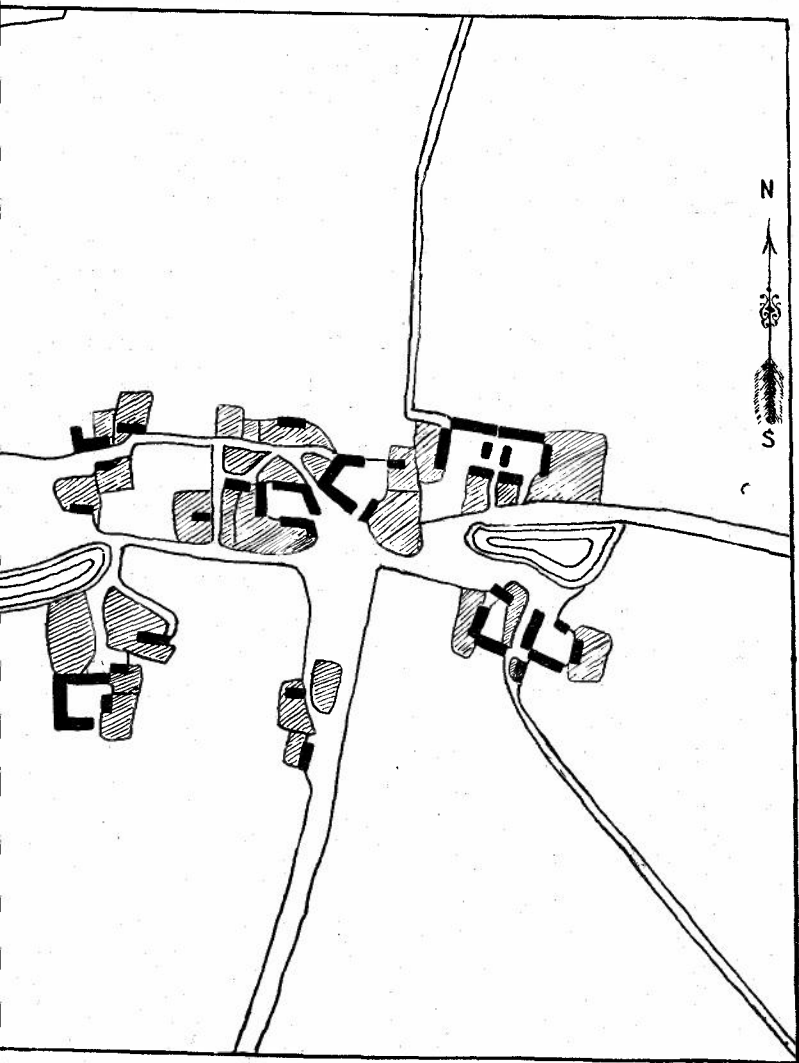
I Marts 1801 kom der kongelig Befaling til Præsten om at gaa rundt i Sognet og opkøbe alt ufarvet Vadmæl med samt godt, stærkt, ubleget Blaarlærred til billigst mulige Priser. Sognefoged Søren Lassen maatte af Sted til Kolding Amtstue efter Penge til Betaling og siden af Sted igen med det indkøbte Tøj. Peder Jensen maatte give mange Forklaringer til dette Opkøb. Han har maaske nok faaet Kundskab om, at Englænderne arbejdede Nat og Dag for at faa Skibe udrustet, som kunde tugte Russerne, naar Isen tøde i Østersøen, og som sagtens ogsaa vilde tugte os, der var tvunget ind i Forbund med Russen.

I Paaskeugen 1801 hørte Jellingboerne om Slaget paa Reden, hint navnkundige Skærtorsdagsslag. Snart fløj Sange over Landet, f. Eks. »Vi alle dig elsker, livsalige Fred« og »O, Nelson med dit Øje og med din ene Arm«. Det var ikke Tider til, at hver Familie kunde holde sig indenfor egne Vægge; Folk trængte til at samles. I de følgende Aar samledes Folk næsten hver Vinteraften i en eller anden Gaard, ligesom Hedens Folk i »Bindestuer«. Et yndet Samlingssted var Søren Henriksens (nu Ejsings) Gaard; den laa, hvor nu Gartneren bor. Kvinderne spandt, Karlene kartede. Luften holdtes nogenlunde frisk ved stærk Træk i den aabne Lerovn. Hvadenten nu Peder Jensen fortalte om Nelson og Napoleon, eller andre fortalte Eventyr, saa kunde Børnene ikke holde Opmærksomheden ved Lektiebøgerne; Thorbrygger mærkede godt, at det gik skralt med Skolearbejdet.

Den gamle Degn kunde ikke forlige sig med den

100 M 50 0 100 200 300

Felling By

Weile Amt

Opmaalt 1820

ny Tid. Heller ikke med den ny Præst. Den stille, lærde Magister Møller var flyttet til Laaland; Søren Henriksens Søn Jens (Fader til tidligere Lærer R. A. Jensen i Højen) kørte Præstefamilien over Fyn, Langeland og ind i Laaland. Den ny Præst hed Ferslev. Det er ikke for meget sagt, at Jellingboerne var begejstrede for deres ny Præst, ikke alene for hans dejlige Prædikener og hans Konfirmationsforberedelse, men ogsaa for hans blomstrende Taler over Ligbaarer og for hans vittige Taler ved Barselgilder.

Saa meget mere havde denne udmærkede Præstemand at betyde, som der kom meget bevægede Tider i hans første Embedsaar.

Det var en Dag i Høstens Tid 1807. I Søren Henriksens Gaard sad en Spaakælling imellem en Flok leende unge, som hun med rund Haand uddelte Guld og grønne Skove til. Da kom der Alvorsbud fra Præsten til Søren, om han straks vilde komme derned; Engelskmændene var gaaet i Land ved København, Kongen og Kronprinsen var rejst til Rendsborg. »Hold nu op med de Løjer! Nu bliver her andet at tænke paa!« raabte Søren; han greb sin Hat og sin sølvknappede Stok og ilede ned til Præsten; »nu faar vi at se, hvor godt vi blev færdige med Engelskmændene 1801«.

Krigens Alvor bankede paa Døren; Landsbyen leedes ind i Verdenshistorien — i August 107 Aar efter 1807 grebes vi jo af en lignende Folkeangst —. Efter kongelig Befaling maatte alle Mand væbne sig og øve sig i Vaabenbrug. En tyskfødt Boelsmand — Peter Sippel hed han og boede, hvor nu Landpost Niels Kidde bor — havde været Underofficer og blev straks udnævnt til Kaptajn; Skomager Johannes Hedemark (boede i en Hytte, hvor nu Cyklehandler

Kjær bor) blev Næstkommanderende, fordi han havde faaet nogen militær Uddannelse i Vejle Borgerkorps. Til Eksercerplads valgte man Kromand Jørgen Møllers Toft lige Vest for Thyres Høj (Jørgen Møller Oldefader til Købmand N. E. Møller). Det var en slem Forstyrrelse i Høstarbejdet, men for Fædrelandet maatte alt ofres. Sognefoged Søren Lassen var Overpolitimester; men man beskyldte ham for, at han sad nede i sit statelige Stuehus og grinte i Skægget af disse Krigsøvelser med Forkehelte og Plejelkæmpere, Drenge derimod lod sig helt rive med af Krigsaanden; de viste den syndigste Ligegyldighed for Skolen, Thonboes Bibelhistorie og Pontoppidans Forklaringer.

Sognefogden fik dog snart andet at bestille end le ad de unge Fædrelandsforsvarere. Han fik kongelig Befaling til at paase, at ingen i hans Sogn solgte Egetømmer; han skulde forbyde Snedkerne at lave Møbler af Egetømmer. Vor Flaade var jo taget af Englænderne; en ny skulde bygges; »til Stavn og Ror har Skoven Egeplanker« — ikke til andet end til Skibe.

I Marts 1808 kom der Bud til Jelling, at Kongen var død; han stod i et Vindue dernede i Rendsborg og saa General Bernadotte (Tipoldefader til vor nuværende Konge) rykke ind med fuld Musik og flyvende Faner; det skulde være en Hjælpehær, men Kongens syge Hjerne kunde ikke taale Indtrykket. Naa, Kronprinsen havde været den styrende i 24 Aar; for saa vidt gjorde Kongens Død ingen Forandring, vakte kun Vemod, Medlidenhed. »Vor gode, gamle Konge paa Slottet gik og græd«, sang Folk i Visen om Ulykken 1807; nu græd han ikke mere. Godt for ham, den stakkels Kristian den Syvende.

Et Par Uger senere, d. 30. Marts, tyede alle Jelling-

folk før Dag op paa Gorms Høj; der var en Kæmpebrand der Syd paa; hele Sydhimlen var glødende rød. Dagen efter hørte de, Koldinghus var brændt, vor sidste jydsk Kongeborg. Bernadotte havde ført Spanioler ind i Landet. De kuldskeære Sydboer kunde ikke døje vor danske Vinters 9—10 Graders Frost; derfor fyrede de saa skrap, at Borgen brændte. I de samme Dage blev Sindene ogsaa dybt grebne af Budskabet om Yndlingshelten Willemoes' Død, da vor sidste Orlogsmand gik op i Luer under Forsøget paa at skaffe Bernadottes Hær fri Fart over St. Bælt.

I April kom Spanioler til Jelling. Disse mørkladne, alvorlige, venlige Mænd, der red paa dejlige Heste og førte Sang og Guitarspil med sig, vandt alles Hjerter, særlig Mødrenes, fordi de legede med Smaabørn. Drengene lo, da de saa Soldater ride paa de mærkelige Muldyr, enkelte endog med begge Ben til een Side ligesom Kvinder. Hvor var det ikke morsomt for en Dreng at komme op paa et Muldyr! De fremmede røg Cigarer og Cigaretter; det havde man aldrig før set, at Tobak ogsaa kunde smøges paa den Maade.

Hvad det blev til med Skolen under saadanne Forhold, kan enhver forstaa. Og værre blev det, da Spanierne blev afløst af Franskmand; thi disse tog Skolen til Vagstue. Drengene kom alligevel flittigt til Skolen; thi det var meget interessant at se paa de ubeskriveligt livlige Franskmand. Alene det, at de tilhørte Napoleons glørværdige Armé og var kommen herop for at hjælpe os, gav dem Interesse. Og saa tog de sig af Drengenes Opdragelse, lærte dem at bruge Træsabler. Efter Sigende gik Napoleons Soldater med Marskalkstaven i Tornystret; Drengene følte sig halvvejs indlemmede i Napoleons Hær, og det hændte, at Hyrdekæppen blev til Fantasiens Marskalkstav. Dag-

lig spillede Franskmændene Kort i Skolen; den tabende fik en Træklemme sat paa Næsen.

Da Tropperne havde ligget den halve Sommer uden at gøre Nytte, begyndte det at gaa op for Folk, at Napoleon bare havde sendt dem herop, for at vi skulde give dem Føden. Krigerne forlod Byen. Søren Henriksens Rasmus, den senere landskendte Skolelærer og Politiker Rasmus Sørensen, og sagtens flere Drengene var klar over, at de vilde være Officerer. Eller maaske Handelsmænd.

Naar Drengene i en afsides Bondeby faar ny og dristige Ungdomsdrømme, saa har den ny Tid holdt sit Indtog i Byen. Peder Jensens Lars og Søren Christensens Lars drog ud i Handelslære. De ukonfirmerede ærgerrige Drengene var i alt Fald klar over, at de maatte have en bedre Undervisning end Thorbryggers.

Nu var det saa heldigt, at Hygum Degn kunde undervise i Regning. Den begavede Konfirmand Jøns Rasmussen gik til Hygum og lærte Degnen Kunsten af. Thorbrygger gav Jens en lille Løn for at holde Skole i Jelling; Jens flyttede sin Seng og sin Halvkiste ind i Skolestuen, og saa blev Thorbrygger fri for det besværlige Arbejde. Samme Jøns Rasmussen blev et Par Aar senere Degn i Lindeballe.

Takket være Pastor Ferslev — maaske ogsaa Landinspektør Søren Ravn, der havde købt Gaard i Jelling — var der kommet en vis Fremgangsvilje i Jelling Bønder. De fik Præstetienden afløst med Penge, og det slap de meget billigt fra. 1810 købte de Kirketienden af Albrechtsen paa Skovgaard. Nogle Jellingdrengene gik til Hygum i en Slags Fortsættelsesskole fra 1. Maj 1810 til 1. Maj 1811; det var Regning og kun Regning, det gjaldt. Jøns Rasmussen indførte nu

Klasseinddeling i Jelling Skole, og det hedder udtrykkelig, at nu fandt de større Drengene det ikke længer kedeligt at gaa i Skole.

Nutidens unge tænker sjældent paa, hvorledes Oplysningsvejen nu er banet for dem med gode Børneskoler, Fortsættelsesskoler og Højskoler.

Jellingdrengenes Trang til Oplysning deltes af mange frigjorte Bønders Sønner rundt i Landet, og det var Regeringens alvorlige Vilje at imødekomme denne Trang, selv om Krigen lagde Beslag paa den meste Tid og Kraft.

Baade 1809 og 1811 fik Pastor Ferslev, som og andre Præster, Skrivelse om at tage sig af Lærernes Uddannelse. Lærerne fik Spørgsmaal, om de paa egen Bekostning vilde gennemgaa et 3 Maaneders Kursus hos Præster i Egnen. Thorbrygger var midt i Halvfjerdserne; ham kunde der ikke være Tale om, men hans Hjælper Jens Rasmussen tilligemed andre Lærere her i Herredet gik i Sommeren 1811 en Dag om Ugen til Pastor Ferslev, en anden Dag til den lille Provst Petersen i Balle, og da Jens Rasmussen begyndte Vinterskolen, regnedes han for dygtigere end den Hygum Degn. Samuel Jørgensen i Uldum var 60 Aar, men han satte sig gerne paa Skolebænken. Lars Jensen i Langskov (Bedstefader til gamle Lærer Jensen fra Hygum) havde været Lærer i 48 Aar og var nu 67; han syntes, han var for gammel, og fik saa Tilhold om at »holde et dueligt Subjekt til Substitut«.

Thorbrygger var altsaa befriet for Skolearbejdet. Men saa blev det galt med Kirkesangen. Pastor Ferslev fik indført Evangelisk-kristelig Salmebog 1812. Det gik glat i Jelling, men i Sdr. Omme o. fl. Steder holdt Menigheden fast paa Kingos Salmebog. Thorbrygger kendte ikke Salmerne, heller ikke alle Melodier. Men saa traf det sig saa heldigt, at den førnævnte Skomager

Johannes Hedemark for en billig Penge vilde paatage sig Degnetjenesten baade i Jelling og Hover. Nu havde Thorbrygger kun een Sorg: at han ifølge sin Alder ikke ret mange Aar kunde nyde det gode Embedes Indtægter uden al jordisk Møje og Besvær.

Men hvor længe var Adam i Paradis? Jens Rasmussen blev kaldet til Lindeballe; baade Præst og Provst sagde, at nu maatte Thorbrygger holde en Seminarist til Hjælper. En Seminarist! — en af disse ny-modens »Skolenarre«! Den gamle Akademikus vred fortvivlet sine Hænder over Præstens og Provstens Forlangende: »Pastor Ferslev skulde tænke paa, han selv engang bliver gammel. Havde jeg nu haft min kære gamle Magister Møller! han vilde ikke have gjort mig gamle Mand den Tort!« — I saadanne Toner klagede den gamle Degn. Men Præsten skulde have en Lærer, der kunde indprente Balles Lærebog; det var hans Ærgerrighed at holde Konfirmation, saa det kunde spørges rundt i Egnen. Konfirmanderne skulde gaa i Kirke hver Søndag og skrive op et Uddrag af Prædikenen, som de saa skulde gøre Rede for. Der var i min Barndom, gamle Folk, som endnu opbevarede deres Optegnelser og glædede sig ved Tanken om Konfirmationsdage, da der var Telt uden for Kirkegaarden til Beværtning for Udensognsfolk. Præsten raabte sine Spørgsmaal nede fra Taarnet, for at Konfirmanderne skulde nødes til at svare højt, saa det gjaldede i Kirken. Pastor Ferslev forstod at holde Konfirmation; han fortjente at faa en dygtig Medhjælper i Skolen. En af Konfirmanderne sagde som gammel Mand til mig, at enhver af dem kunde regne sig til inden Jul, hvad han skulde op i til Konfirmation. Den Gang betød Konfirmation meget — Daaben kun lidt; det var jo i Rationalismens Blomstringstid.

Ingen Konfirmand kunde maale sig med Rasmus Sørensen, »den lille Magister«, som Folk kaldte ham, fordi han var opkaldt efter Magister Møller. Præsten roste ham i høje Toner i Menighedens Paahør, og inden et Aar var gaaet, sad Rasmus paa Lærestolen i Jelling Skole, den Træstol, som Jens Rasmussen selv havde flettet Halmsædet til. Den 14 Aars Dreng overtog Skolen paa eget An- og Tilsvær. Præsten holdt Visitats og sagde derefter til Degnen: »Nu kan De om Rasmus sige det samme, som Potifar sagde om Josef: Jeg gav al Ting under hans Hænder og bryder mig slet intet derom, medens jeg har ham, uden at æde og drikke; thi Herren er med ham og lader alt det, han gør, vel lykkes.« Thorbrygger havde aldrig hørt mere tiltalende Bibelforklaring.

Da Pløjetiden begyndte 1813, holdt Skolearbejdet op. Rasmus skar Tørv for Degnen og løb om til Bønderne for at faa bestemt, hvornaar de kunde gøre Degnens Markarbejde. Men ellers havde han Tiden til Raadighed.

Som alt omtalt havde Præsterne i alle Sogne travlt med at opkøbe alt sælgeligt Tøj. Det forslog endda ikke til Hærens Forsyning; vi kunde ikke indføre; thi Engelskmændene havde slaaet Laas for alle Sunde i flere Aar. Fabrikant Kock byggede Klædefabrikken i Grejsdalen — vi ser de gamle Bygninger fra Toget — nu gjaldt det om at skaffe Uld. Rasmus og Niels Ravn havde lært at regne; nu skulde det vise sig, om de kunde anvende deres Kundskaber i det praktiske Liv og gøre gode Forretninger.

Der var Penge nok mellem Folk, alt for mange — det vil sige Seddelpenge. Da andre Fabrikker gik i Staa paa Grund af Krigen, snurrede Kongens Seddel-fabrik des hurtigere og sendte en Snebyge af Sedler

ud over Landet, Sedler, der gjaldt fra 8 Skilling til 100 Rdl. Lars Sørensen i Skovdallunds Mølle fik hurtig den Sum samlet, han skyldte hen paa Møllen; thi i Sommeren 1812 kostede Havren $23\frac{2}{3}$ Rdl., Byggen $34\frac{5}{6}$ Rdl. og Rugen $61\frac{2}{3}$ Rdl.; selv en ærlig Møller kunde hurtig naa til Velstand, naar han toldede Korn til den Pris. Efter Nyaar 1813 gik han da gladelig til Vejle for at betale sin Gæld — lad os antage, den lød paa 600 Rdl. Da han kom til Vejle, hørte han det Rædselsbud, at Kongen havde nedsat Sedlerne til $\frac{1}{10}$ i Værdi; Lars' 600 Rdl. var pludselig bleven til 60 Rdl. Hjemvejen faldt ham tungere end Henvejen.

Og ikke nok med det. Kom man til Københavns Bank med de gamle »Kurantsedler« til Værdi 100 Rdl., saa fik man ikke 10 Rdl. i Sølv, men en Rigsbank-seddel lydende paa 10 Rdl. Men Folk havde ogsaa Mistro til de ny Sedler, og i Løbet af Aaret 1813 sank disse i Værdi til $\frac{1}{10}$. Bruger vi Nutidsbenævnelser, var det altsaa saaledes: For en 10 Kr. Seddel i gamle Penge kunde man faa en ny 1 Kr. Seddel, men for den kunde man faa en 10 Øre i Sølv. Kan vi saa undres over, at Manden i Styvel ærgerlig tændte sin Merskumspibe ved en gammel 5 Dalerseddel?

Tidligere havde man sagt i Jelling: »Hver Skilling er een«; nu sagde man ikke altid, at hver Pengeseddel var een; det skete, at Folk tog paa Slump i Seddelbunken, ligesom naar de talte Tørv. Konen maatte sy Mandens Lommer større; Rasmus fortæller, at Folk, der gik ud paa Handel, kunde være vanskabt af bare Penge, vinkelsidede eller bugede og udstoppede til begge Sider af Tegnebøger; Johannes Skomager maatte jævnlig sy revnede Tegnebøger sammen.

Alle handlede i Haab om, at de i næste Uge kunde faa den dobbelte Pris, Karlene med Piber og Uhre,

Mændene med Kreaturer og Ejendomme. Rasmus Sørensen og Niels Ravn købte Uld op til Grejs Mølle; ved Pinsetid gav de 7 Rdl. for Pundet, ved Mikkelsdagstider 48 Rdl.

Det kan man kalde »opgaaende Tider«; det kan man kalde »Dyrtid«. Der var »Penge nok« i Landet, alt for mange.

I Oktober rygtedes det, at Napoleon havde lidt et stort Nederlag ved Leipzig, i det saakaldte »Folkeslag«; nu forfulgtes Napoleons Hær af Tyskere, Russere og Svenske. Hvorledes vilde det nu gaa Napoleons Ven Frederik den Sjette? Sveriges Kronprins, Bernadotte, havde af Russerkejseren faaet Løfte paa Norge til Tak for Hjælpen mod hans gamle Kejser og Fædreland. Nu vilde Bernadotte undervejs til Frankrig gøre sig et Svinkeærinde op i Holsten for med Vaabenmagt at tvinge Kong Frederik til at afstaa Norge.

I December, da Jelling Folk begyndte at køre til Mølle og faa malet til Julebagning, fik de Indkvartering af »Kronens Regiment«. Efter nogle Dages Forløb drog Soldaterne mod Syd, mod »Kosakkerne«. Der gik Rygter om, at Kosakkerne var nogle rene Hyæner; Gud fri og bevare os for at faa dem herop! Der var dog nogle unge, stærke Mænd i Jelling, selv om tidligere Indkaldelsesordrer havde tyndet svært ud; Gammelmandssønner (Faderen over »de trej Snese«, som der staar i E Bindstouw) og Enkesønner var fri for Krigstjeneste. Men nu kom der ogsaa Bud efter dem! og værre endnu! der kom Bud efter alle vaabenføre Mænd under 45 Aar! Vi kan tænke os, de med sænket Hoved og tunge Skridt og med en højst nødvendig Madpose vandrede ad Kolding til, mens Oldinger, Kvinder og Børn saa langelig efter dem. Ak, Herre Gud! sikken Jul vi har i Vente!

Kongen havde nu i mange Aar holdt saa stor en Hær, at Omkostningerne havde ført til Statens Fallit. Nu skulde det vise sig, om Hæren kunde væрге det udpinte Land. Var der Kampmod, Sejrsaab i Regeringen? Ak nej! Der kom Bud til Jelling fra Øvrigheden: »I maa endelig være gode og villige mod Fjenden, naar han kommer! Giv ham Mad, men gem eders Vaaben vel! Føj Fjenden efter hans Forlangende, saa skal han nok være lempelig mod jer!« — Ja, Gud hjælpe os! Kosakken lempelig! nej han vil plyndre, brænde og skænde — der laa Sværdhug og Lansestik i Navnet Kosak. — Gamle Thorbrygger samlede sine Kostbarheder i en Kiste; Rasmus og Niels Ravn hjalp Tjenestepigen Kirsten og Madammen at bære Kisten ud i Laden og grave den ned. Thorbrygger tilbød Drengene, at de maatte lægge deres mange »Uldpenge« ned i Kisten, hvad de dog ikke vilde. Ogsaa i andre Hjem gravede man sit kosteligste Eje i Jorden.

Julenadveren blev nydt under Suk og Taarer; der var jo tomme Pladser ved Julebordet. Julemorgen ringede Kirkeklokkerne, men de ringede ikke den store Glæde ind. Alle søgte til Kirken; der var Trængsel om Siddepladserne. Præsten bad en lang og inderlig Bøn til Hærskarernes Herre om Frelse i Nøden. Der var stille Nyaarsaften, ingen Skyden, ingen »Buttepotter«, ingen Potteskaar paa Dørene. Nyaarsdag talte Præsten igen saa bevæget, at Kirken fyldtes med Suk. Vi kan tænke os Klangen, den graadfylde Klang, i Nyaarssalmen:

I Jesu Kristi Navn vi bede dig saa saare:

Giv os din Fred ad Aare! raad Bod paa alle Savn!

I den mørke Juletid ved vi, at Dagene vil længes, Solen stige, saa det igen kan blive Vaar. I Folkelivets Mørketider ser vi efter Ungdommens Sind, om der

lyser Livshaab, saa Solhverv kan ventes. Jellingdrene var under al denne Klagen ret kamplystne og frejdige. Rasmus var led og ked af denne stadige Henvisning til Gud, »som om vi ikke selv kunde gøre noget«. Han aftalte med Niels Faarhus, den største Skoledreng (boede, hvor nu Thomas Lindemann bor), at de to skulde ringe den store Kirkeklokke til Tegn, at nu skulde hver Mand dræbe sine indkvarterede Kosakker; Rasmus havde læst om, at saaledes havde Bornholmerne gjort i Svenskekrigen.

Naa, det var jo ubesindig Drengesnak; Bornholmernes »Svineslagtning« er et uhjemlet Sagn, og Drengenes Plan var kun Fantasteri. Men ikke faa forstandige Folk ventede en ærefuld Kamp dernede i Syd. Den Hærafdeling, vi havde i Holsten, havde gjort sine Sager godt, hvad der jo paa Jydsk er fortalt om i E Bindstouw. Ved Sehested »wa saa manne Finner, te den jen ku ett spøtt faa den Aahn; men vi ragt dem endda te Sii aa kam walhollen ind te Rensborre.« Hvad Jens her fortæller saa jævnt om, var en mindeværdig Vaabendaad — ja, »Prins Ekmøll«, en af Napoleons dygtigste Hærførere, fik en saadan Agtelse for de danske Soldater, at han regnede dem lige med Frankrigs bedste Tropper.

Denne vor tapre Hærafdeling laa nu i Rendsborg og ventede, at Kongen skulde komme fra Hindsgavl med Hovedstyrken, saa de i Forening kunde genne Svenskerne og Kosakkerne ud af Landet; ret længe fik Bernadotte ikke Lov til at blive i Holsten, saasom hans Hovedopgave jo var at drage ind i Frankrig. Studenter i København — blandt dem den tidligere Jellingdreng Povl Martin Møller — holdt Møde og af lagde under dyb Bevægelse det Løfte »i Tillid til Gud og af Kærlighed til Brødrene vilde de vove Livet«. I 400 Aar havde Norge og Danmark delt godt og ondt

som Tvillingriger; skulde vi nu uden hæderligt Sværdslag og for at hytte vort eget Skind afstaa Norge? Jellingdrengenes Kampmod var ikke meningsløst. Kunde og vilde Kongen nu med Hæder og Kraft jage Fjenden ud af Landet, saa vilde Folket med Kærlighedens Kaabe dække over hans mildest talt uheldige Politik.

Det faldt ind med en knagende Frost lige efter Nyaar, »en rigtig Kosakvinter«, der varede til efter Paaske. Den 14. Januar, Valdemar den Stores Fødselsdag, sluttede Kongen den æreløse Fred i Kiel, hvorved han afstod Norge. Norge var tabt, Æren var tabt, Tilliden til Enevoldskongen var tabt. Skamrødmen farvede mange danske Kinder.

Nogle unge Officerer — blandt dem A. Fr. Tscherning, som blev Krigsminister 1848 — var fortvivlede; enkelte brækkede deres Sabler, som de ikke maatte bruge. I København fandt man det tidssvarende at opføre paa Teatret »Jacob v. Thybo«, den storpralende Kryster af en Soldat.

Men her maa vi holde os til, hvorledes Fredsbudskabet blev modtaget af yngre og ældre i Jelling. Præstens Søn Søren (senere Prokurator i Ribe) var den første Budbringer; men han blev dænget til med Sne af andre Dreng, »den Gabmund«, som vilde bilde os ind, at Kongen slutter Fred uden Sværdslag. Det var den unge Slægts Syn paa Sagen.

12 Dage efter Fredslutningen holdt Pastor Ferslev Fødselsdag. Egnens Proprietærer og Møllere og »de honnetteste« af Byens Bønder var med. Alle Vinduer straaledede Natten igennem. Der blev danset, spillet Kort og drukket. Præsten havde forfattet en Vise i Anledning af den livsalige Fred; Omkvædet lød: »Ja, Gud var med os — han være med os — vi frygte ej Faren — vi byde dem Trods!«

Det var i fuld alvorlig Glæde, de sang saaledes; det var ikke en Spottevisе over Kongen og hans Hær, den Konge, der havde vist sig krigsgal i Fred og fredssyg i Krig. To Dage senere skulde Kongens Fødselsdag fejres i Vejle med Drik og Fredsdans; men Himmel og Jord stod i et Snefog, saa de, der gav sig paa Vej til Vejle, havde nær sat Livet til.

Hver Lørdag og Søndag var der Legestue i Landsbyerne; Ungdommen havde Penge nok og vilde mere sig; Musikanterne Rasmus Sørensen og Niels fra Hopballe Mølle tjente Paaskedags Nat i Høgsholt 30 Rigsbanksedler hver; Julesorgen varede ikke til Paaske; Folkeangesten dansedes væk. Vi forstaar godt, at Grundtvig samme Aar revsede sit Folk for den let-sindige, letfærdige, tomme Livsglæde.

Danmarks Historie oplyser os om, hvad Forskel det gør, om et Folk taber med Skam eller med Ære. I en Menneskealder efter 1814 maatte vi bære Nordmændenes Foragt. 50 Aar senere mistede vi ogsaa et Land, men i den følgende Menneskealder blev Sønderjyderne mere og mere hjertelig knyttet til os, saa vi kan sige, at da vi tabte Landet, vandt vi først for Alvor Folket.

Med Tabet af Æren, af Selvagtelsen, følger ogsaa Tabet af Fremtidshaab. Der var stor Forskel paa Jellingdrengenes Fremtidshaab 1814 og 1864. Rasmus Sørensens Krigerdrømme var dunstet bort; Enevoldskongen kunde ikke være Krigsherre. Og saa Rasmus efter, om Samfundet nu efter Krigen bød en dygtig og ærgerrig Dreng Stillinger, som var værd at hige efter, saa fandt han ingen. En Tid tænkte han paa at tage til Amerika. Drengen modnes til Yngling under denne Kritik af Samfundet. I Høsten 1814 fik han Bud om at komme ud til »Katrinerø« (den Gaard, vi nu kalder »Fattiggaarden«). Magister Rasmus Møller

var der i Besøg hos sin Broder, og med ham fulgte hans anden Kone, Digteren Christian Winthers Moder. Magisteren fortalte Rasmus, at nu kom der en ny Skolelov, som skulde blive til Velsignelse for Folket. Han fortalte om Biskop Bojsens Seminarium derovre paa Laaland, fortalte om den lovpriste Grev Reventlow, der mødte til Almueskolens Eksaminer i Højtidsdragt med alle sine Ordener paa Brystet. Fru Møller stemte i med; hendes Søn Christian skulde nu være Præst ligesom hans Fader; men havde hun flere Sønner, saa skulde de andre sandelig være Lærere; thi nu blev Lærerne Samfundets Støtter.

Rasmus overvejede Sagen. 1815 døde gamle Thorbrygger og blev baaret til Graven af Jelling Bønder. Enken gjorde stort Begravelsesgilde. Senere blev hun gift med Sognefoged Søren Lassen og hed saa Madam Lassen.

Præsten og Provsten vilde have Rasmus til fremdes at holde Skole; naar han blev 21 Aar, skulde han blive ansat i Embedet. Men Rasmus længtes efter en større Verden og videre Syn; 1816 tog han over til Seminariet paa Laaland, og Seminarist Niels Jessen fik Embedet.

Saaledes mistede Jelling sin begavede Fostersøn. Siden har Jelling sendt mange af sine mest begavede Sønner og endnu flere af sine kvikkeste Døtre ud til andre Egenes Skoler; men ingen af de senere har naaet Rasmus Sørensens Navnkundighed; han staar i Historien som Fløjmand, Forgænger, i den lange Rad af folkevækkende og folkeledende Skolelærere, som har præget vort politiske Liv til den Dag i Dag. Det var Livet i det lille Jellingsamfund, der dannede Rasmus Sørensens Syn paa Folkesamfundets Brøst og for ønskelige Reformers.

FRA EGTVED OG ØDSTED SOGNE

GAMLE BYKORT OG BERETNINGER

VED P. ELIASSEN, KOLDING

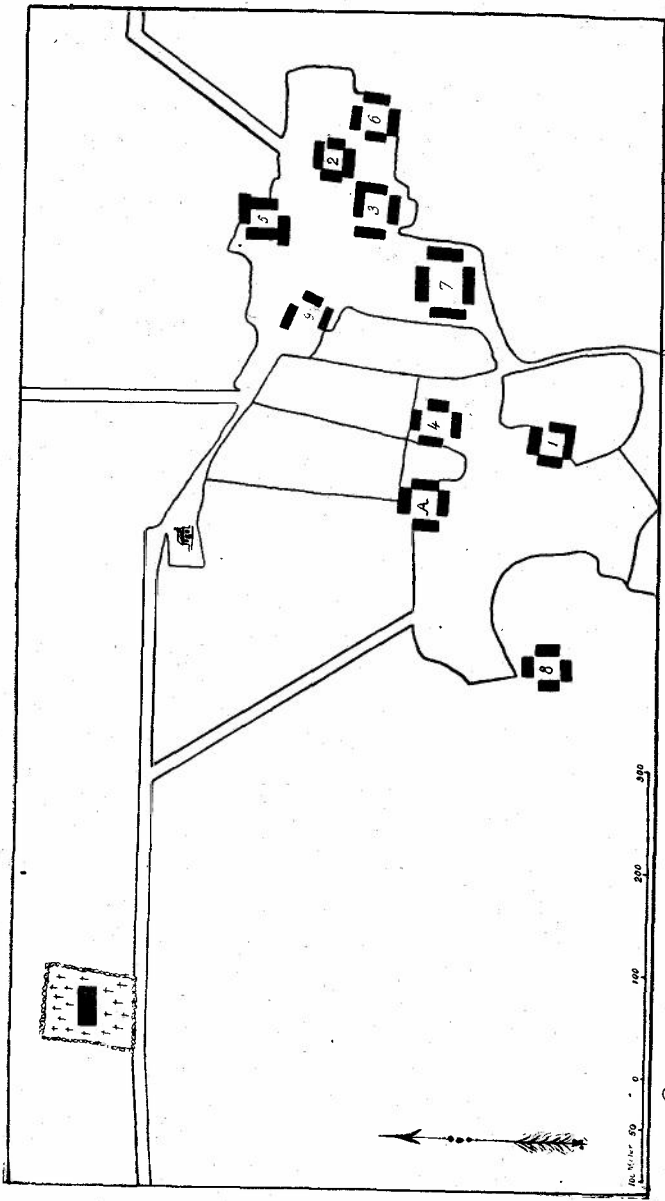
I. Gamle Bykort.

FRA gammel Tid bestod *Egtved By* af ialt 10 Gaarde nemlig 9 Bøndergaarde og saa Præstegaarden. Byens Form var ret uregelmæssig med 6 Gaarde og Skolen i den østlige Bydel, medens de tre Gaarde og Præstegaarden — den sidste var i den gamle Matrikul udenfor Nummer — laa i Byens midterste og vestlige Del. Kirken laa ligesom den Dag i Dag helt udenfor Byen.

Saaledes saa Byen ud 1773, da det ældste Kort blev optaget.¹⁾ Det Billede, dette Kort frembyder over *Egtved By*, er saa vidt forskelligt baade fra Byen nu og fra, hvad Sognets ældste Folk kan mindes, at de ved flygtigt Syn absolut ikke kan kende deres egen By igen, men ved grundigere Undersøgelse er der dog flere faste Punkter, der ikke har flyttet sig. Først og fremmest Kirken og dernæst Præstegaarden; den sidste betegnes her paa Kortet ved A.

Foruden Navnene paa Gaardenes Ejere 1773 skal her ogsaa anføres deres Størrelse efter den gamle Ma-

¹⁾ Kortene til denne Afhandling er, ligesom de fleste gamle Bykort, Aarbøgerne i de senere Aar har bragt, Kalkeringer, udført efter Matrikulkontorets Kort af Embedsmand ved Matrikulkontoret, Revisor A. Laursen, i hvem Aarbøgerne har faaet en fortræffelig Medarbejder.

Aigtved By og Soyn
 Perlov Herred, Coldinghuus Amt
 Aar 1773

- A. Prestemødet Nr 3
- Nr 1. M. Larsen
- Nr 2. Hans Nielsen
- Nr 3. Sermundsen
- Nr 4. J. Sermundsen
- Nr 5.
- Nr 6. M. Pedersen Nr 9
- Nr 7. Jørg Jensen
- Nr 8. Sim Jensen

trikul. Nr. 1, Niels Larsens Gaard, som Ejeren, der købte den paa Avktionen 1765, først fik Skøde paa henved 30 Aar senere, var for Ager og Eng sat til 3 Tdr. 3 Skp. 3 Fdk. 1 Alb. og havde en Skovskyld af 3 Fdk. 1 Alb. Gaarden Nr. 2, der her opføres som en samlet Gaard, var indtil 1765 delt mellem to Ejere, Hans Nielsen og Søren Jensen Seidelin, der hver svarede efter 2 Tdr. 3 Skp. 2½ Alb. foruden lidt Skovskyld. Men i 1769 købte Hans Nielsen den anden Part ud af Gaarden. I Skøderne fra den Tid staar der desværre ingen Beskrivelse af Gaardene og deres Tilstand. Nr. 3 tilhørte 1765 Hans Nissen (Hartkorn 3 Td. 2 Fdk.). Gaarden Nr. 4, Jens Germandsens (Hartkorn 4 Tdr. 2 Alb., Skovskyld 3 Fdk.) blev netop det Aar, Kortet er tegnet, stillet til offentlig Avktion og tilslaaet Naboen, Sognepræst Ancher Storm, for 425 Rdl., det er altsaa godt 100 Rdl. pr. Tønde Hartkorn. Nu er der jo betydelig Forskel paa gammelt og nyt Hartkorn, en Forskel, der ikke let her kan angives i Tal, men medens Hartkornet i Koldinghus Amt før Godssalget kostede 30—50 Rdl. Tønden¹⁾ og Prisen her er den 2—3 dobbelte, betales Hartkornet jo nu med op til 8—10,000 Kr. pr. Tønde! Gaarden Nr. 5 (Hartkorn 4 Tdr. 7 Skp. 2 Fdk. 2 Alb.) beboedes indtil 1765 af Anders Eliassen. Senere fik Sønnen Jep Andersen og (formentlig Svigersønnen) Jens Nielsen kgl. Skøde paa den. Jep Andersen gik allerede paa Aftægt 1772 og overlod da Svogeren det hele mod det sædvanlige, »skikkeligt Ophold af Klæder og Føde og siden en hæderlig Jordefærd«. Her er det vanskeligere at afgøre, hvad Gaardens Pris var. Gaarden Nr. 6 tilhørte 1773 Hans Pedersen, den var lidt mindre end Anders Eliassens Gaard. Gaarden Nr. 7, egentlig to Halvgaarde,

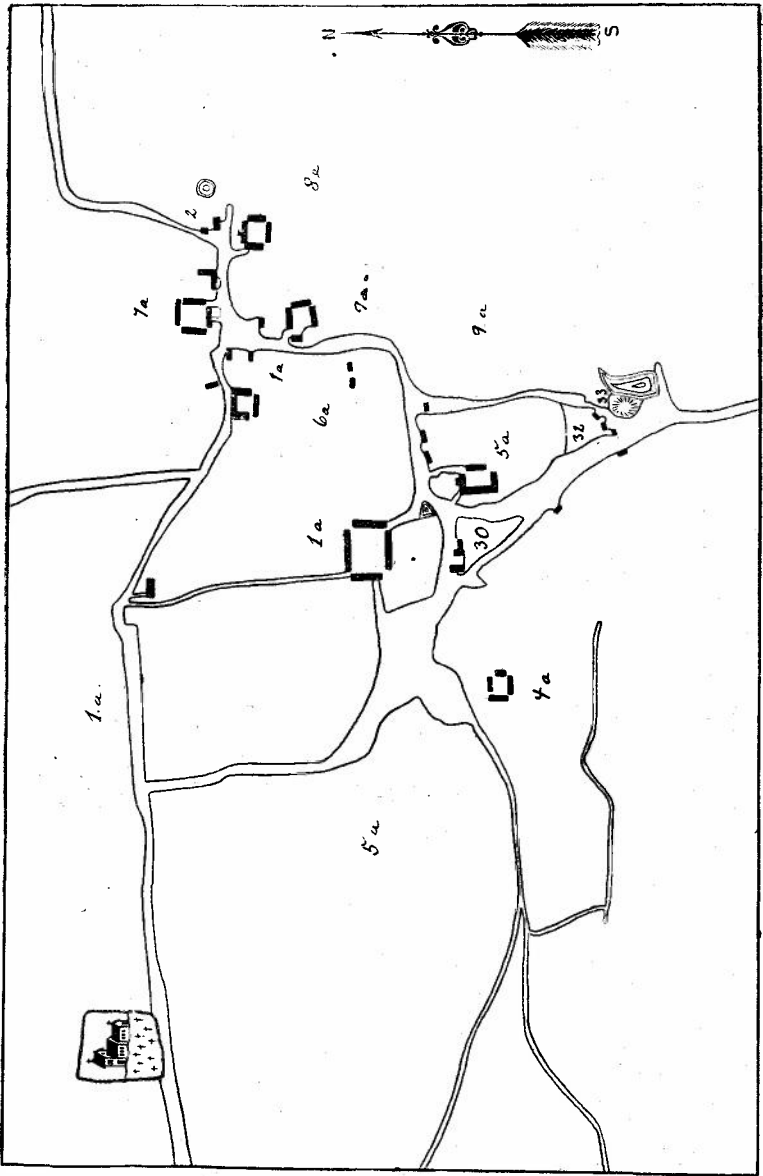
¹⁾ Vejle Amts Aarb. 1916, S. 92.

var Byens største Bondegaard (Hartkorn 6 Tdr. 4 Skp. 1 Alb.). Den ejedes paa Kortets Tid af Jørgen Jensen, der tidligere havde været selvanden Mand i den. Endnu har vi tilbage den vestligste Gaard, Nr. 8, Simon Jensens (Hartkorn 4 Tdr. 1 Fdk.), der senere blev Krogaard og som baade den nuværende Kro og ligeledes Møllen er stykket ud fra. Endelig Nr. 9, Chr. Hansens, senere Palle Jensens Gaard (Hartkorn 2 Tdr. 7 Skp. 1 Fdk.). Palle Jensen fik Gaarden samme Aar, Kortet blev tegnet. Han betalte den med ialt 432 Rdl., altsaa langt dyrere end Pastor Storm, at regne efter Hartkornet.

Der er paa Kortet nord for Præstegaarden tegnet et Hus. Det er en Enkebolig, »Aftensang«, som Pastor Peter Storm oprettede 1729 og som senere vil blive omtalt under Præstehistorien. I gammel Tid skal der have staaet en Række store Asketræer langs Vejen fra Præstegaarden til Enkesædet. Der er dem, der tror, at det egentlig var *Vejen*, der hed »Aftensang«. Syd for Præstegaarden ses paa Kortet den lille Branddam, der nu næsten helt er forsvunden. Ved denne lille Dam var Byens gamle Gadestævne, omtrent paa det Sted, hvor Apoteket nu ligger. Der stod her en Del gamle Asketræer, hvoraf det sidste endnu staar paa Skraaningen. Det næstsidste faldt for ca. 30 Aar siden. I Stubben blev der indrettet et Sæde, men det smuldrerede efterhaanden bort.

En enkelt, særdeles vigtig Bygning synes at være glempt paa det ældste Kort, den gamle Skole, der ligger og laa østen i Byen.

Medens det ældste Kort over Egtved By ikke i Mands Minde har været kendt af Beboerne, har der i mange Aar i Sognet været opbevaret en Kopi af Kortet fra 1821, der gemmes i Matrikulkontorets

Arkiv. Men medens Originalkortet her, hvoraf Gengivelsen her er Kopi, hverken er forsynet med Matrikulsnumre eller Navne, er de *nuværende* Matrikulsnumre anbragt paa den i Egtved Sogn (hos Gaardejer J. Hansen i Bølling) opbevarede Kopi. Enkelte af disse Numre har jeg derfor — for Anskuelighedens Skyld — overført paa den her aftrykte Gengivelse af Kortet.

Da dette Kort medtager lidt mere mod Syd, ses her ved Byens sydlige Indgang *Karpenhøl* eller; som den i det 18. Aarhundrede kaldes, »Korben-Høl« og ved Siden deraf »Korben-Høj« (»hvori en Høvding af det Navn *Korben* skal ligge begravet«, siger Danske Atlas). I Sognet har man vel nærmest sagt »æ Gaadhøj«, Gadehøjen.

Dammen spiller nu ikke den Rolle for Byen som i tidligere Tid. Hvorvidt der har været Karper i den, saa den deraf skal have sit Navn og ikke af en mystisk »Høvding« Korben, vides ikke. Den har været fuld af Karudser og er det vist endnu, og om Sommeren er den fuld af smukke Aakander. En Mand fra Sognet, der har været mig behjælpelig med disse Optegnelser, fortæller om en gammel Talemaade, hvori *Karpenhøl* var nævnt. Skete det, at en Karl fra Egtved hentede sin Brud andet Steds fra og det viste sig, at Rytet havde overdrevet hendes Rigdom, saa sagde man, at »hendes Penge druknede i *Karpenhøl*«, men det kunde jo kun siges, naar Bruden kom sønderfra. Samme Mand fortæller: En Dag i min Skoletid spurgte Læreren os om, hvor Vejle Aa havde sit Udspring. Da ingen af os kunde svare herpaa, sagde han: »I kan jo gaa ned og spytte i *Karpenhøl*«. Han har vel ment, at der udsprang Aaen, men Bækken til *Karpenhøl* kommer jo fra Holmskov fra den nu omtrent tilgroede »Brudsø«, saa det bliver vel der, Aaen begynder.

Bakken syd for Karpenhøl kaldes i daglig Tale for »Runvædderbanken«, egentlig Rundved-Banke. Vejen fra Karpenhøl til den østlige Bydel hedder Smalforte. Den er nu meget forandret. Der har her været en Rebslagerbane.

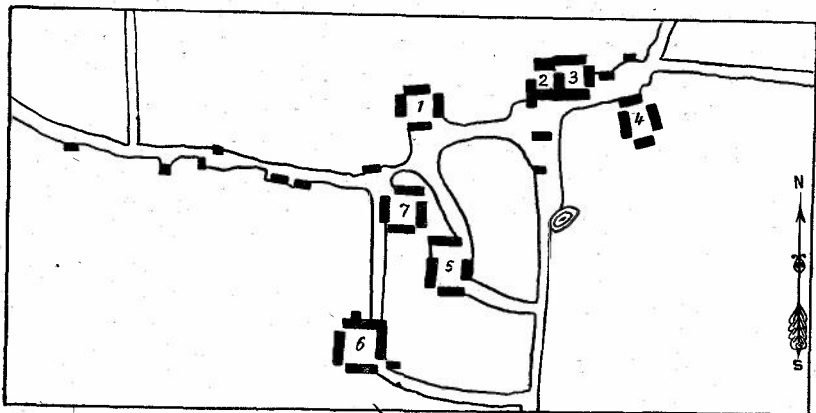
Nord for Egtved Skole, en 5 Minutters Gang fra Landevejen, ligger Bakken Raabjerg, et af de højeste Punkter i Sognet. Jorderne, der ligger nord og nord-vest for Bakken, er gammel Kirkejord, hvoraf der endnu svares en aarlig Landgilde til Kirken og desuden en bestemt Sum ved Ejerskifte. Bakken Raabjerg skal efter Sagnet have sit Navn fra en kongelig Jagt. Kong Frederik II var engang paa Jagt i Egtved, og Dronning Sofie skød da paa Bakken et Raadyr. Det er højst sandsynligt, at Navnet stammer fra en saadan lille Begivenhed. Frederik II var ofte paa Jagt i denne Egn ¹⁾. Et lignende Sagn knytter sig forresten til Gedbjerg paa »Graahøjgaard«s Mark i Vork.

Forskellen mellem Bykortet af 1773 og Bykortet af 1821 er navnlig den, at der i Tidsrummet mellem Optagelsen af de to Kort er flyttet flere Gaarde ud af Byen til Udmarkerne. Denne Udflytning skete først 1774, da Egtved By blev udskiftet ²⁾. For at Udskiftningen kunde ske, blev to Gaarde flyttet ud, *Hvidegaard*. Af de 6 Gaarde i den østlige Bydel var der saaledes 4 tilbage foruden Skolen og et Par gamle Huse. Nu er der her kun tre Gaarde. Den fjerde, der laa lige overfor Skolen, er flyttet ud for over 50 Aar siden.

Paa Kortet fra 1821 ses endelig en hel Del Smaahuse spredt rundt omkring over Byen og opstaaet paa Lodder, der er solgt fra Gaardene, særlig omkring 1800.

¹⁾ Se Kancelliets Brevbøger for ⁵/₁₀ 1587 o. fl. St.

²⁾ Se Vejle A. Aarb. 1906: 108.

Bølling March

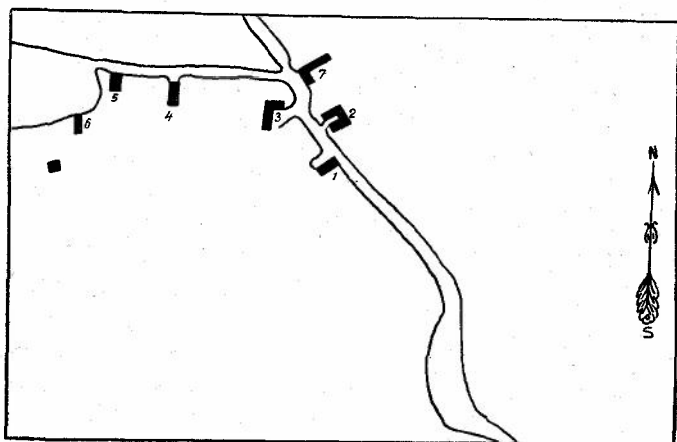
Opmaalt 1780

Nr. 1 Hans Roed

- 2 Lars Madsen
- 3 Jørgen Nielsen
- 4 Povel Mogensen

Nr. 5 Jens Haar

- 6 Povel Pedersen
- 7 Jens Povelsen

Fuglsang March

Opmaalt 1780

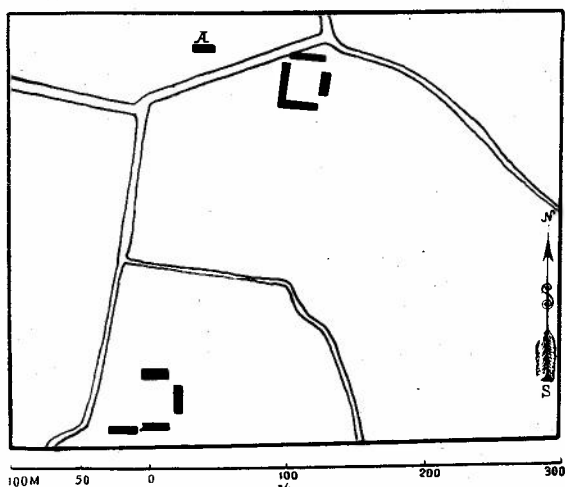
Nr. 1 til Nr. 4 i Bølling

- 2 - - 7 - -
- 3 Peder Andersen
- 4 Niels Nielsen

Nr. 5 Christen Ebbesen

- 6 til Nr. 6 i Bølling
- 7 - - 5 - -

Foruden Bykortene over Egtved er der opbevaret en hel Række Kort over Byer i Egtved og Ødsted Sogne. Ogsaa Kortene fra *Bølling* og *Fuglsang*¹⁾ er fra før Udskiftningen, der her skete 1783. Ejerlisterne giver tilstrækkelig Oplysning. Lars Madsens og Jør-

1:10000
 1. Skalen

Taagelund Mark, Egtved Sogn.
 Coldinghuus Amt
 opmaalt 1799
 Tegnet 1810

gen Niensens Gaarde danner en ret udpræget Tvillinggaard. Bølling By har dog flere Gange forandret Udseende, saaledes paa Grund af en Brand, der 1685 den 3. Juli lagde hele Byen i Aske »med Undtagelse af Joen Niensens Lade og Oluf Bøgvad og Søren Simonsens Gaarde, som var sammenbyggede og i Regelen tilsammen agtes for een Gaard«. Der kan ikke være

¹⁾ *Fuglsang* er opført i »Bølling Krog« kort før 1681 af Bøllingbeboerne. Egtved Bymænd klagede over de nye Bopladser og vilde have Husene revet ned igen. (Jerlev Herreds Tingbog 1681-82 for ²⁶/₁ ff.). Tiden har vist Resultatet.

Tvivi om, at de to Gaarde, der er sammenbyggede og som Ilden dengang skaanede, er den Tvillinggaard, der ses paa Kortet fra 1780. Branden i Bølling gav Anledning til en Retssag, der er karakteristisk for Tiden og som fortjener at kendes:

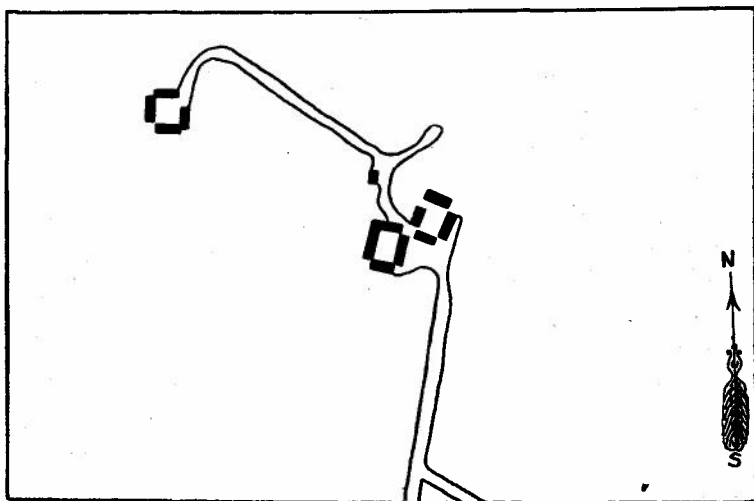
Efter Branden var Oluf Bøgvad flyttet til Røjgaard i Gesten, som han havde forpagtet. Gaarden i Bølling passedes af Sønnen, og en af de brandlidte, en Ritmester Lindenquist, havde her faaet Ophold. En Dag, da Oluf Bøgvad var i Bølling, saa han, at Lindenquist havde bemægtiget sig et Par af hans Træblokke. Det kom til et Mundhuggeri, og Lindenquist stod med en »dragen Degen« og havde en Pistol med opstrøgen Hane. Folk fik dem dog skilt ad, men bagefter udsprede Ritmesteren et Rygte om, at det var Oluf Bøgvad, der Brandnatten var set listende i »Bagertoft« og havde afbrændt Bølling. Oluf Bøgvad havde ogsaa truet med, at Lindenquist skulde faa en Ulykke til. Ja, samtidig sørgede Ritmesteren for at puste Liv i en ældre Mordsag. En Herredsfoged i Jerlev Herred og hans Søn (Datter) var for en Del Aar siden bleven dræbt¹⁾, og nu sigtede Lindenquist Oluf Bøgvad for Mordet — og fik Amtmand Schwartz paa Koldinghus til at tro paa Rygterne²⁾. Oluf Bøgvad blev puttet i strængt Fængsel paa Koldinghus, og Lindenquist mødte for Retten med Vidner paa ham. En Søren Grauesen fra Egtved vidnede, at Oluf Bøgvad for nogle Aar siden havde søgt at købe ham til at stikke Ild paa Bølling By en Nat, naar Vinden var i Øster (∴: altsaa bar fra Oluf Bøgvads egen Gaard). Han skulde nok faa »Svovlstikker«³⁾ dertil. Men Søren sagde Nej. En

¹⁾ Denne Mordsag skal omtales paa de følgende Sider.

²⁾ Brev fra Amtmanden 12/2 1686, paa Tysk, i Rigsarkivet, top. Saml. Papir. Vejle Amt.

³⁾ Der maa vel være ment Svovlpinde.

Mand fra Hvejsel vidnede, at han havde hørt Oluf Bøgvad true Ritmesteren med en ny Ulykke den Dag, da de to Mænd kom i Skænderi om Træblokkene. Det saa slemt ud for Oluf Bøgvad, men ved en Mængde Vidner blev det godtgjort, dels at Oluf Bøgvad den Nat, da Bølling brændte, sammen med to andre lod

Austrup Bye
Coldinghuus Amt

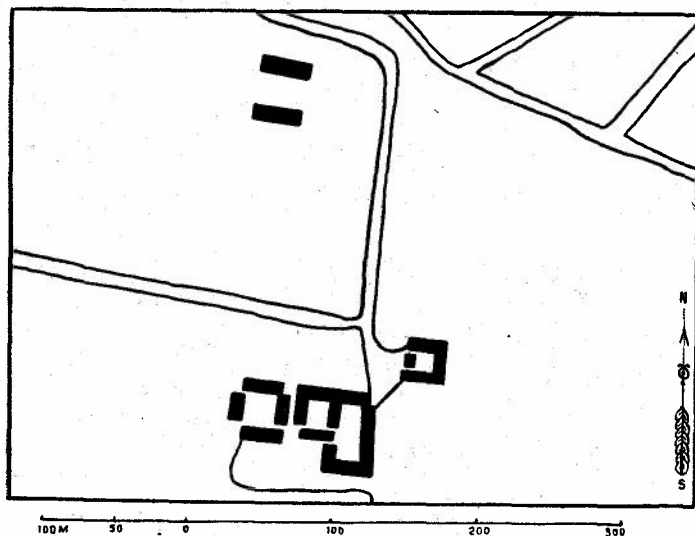

Opmaalt 1786

sig sætte over Lillebælt og altsaa ikke kunde være set i »Bagertoft« ved Bølling, dels at Ritmesterens Vidner ikke var uvildige, men Oluf Bøgvads Avinds-mænd — en af dem var en dømt Tyv — og endelig, at alle i Egnen, der havde kendt Oluf Bøgvad, altid i ham havde fundet en »god, ærlig, fin, hæderværdig og oprigtig Danemand«. Overretten frikendte ligeledes

Oluf Bøgvad, der dog fik et stort, økonomisk Knæk ved Forfølgelsen¹⁾.

Branden i Bølling blev aldrig opklaret, men der var noget galt, mente man, og en Person var efter Branden sporet fra Povl Eriksens Gaard til Joen Nielsen Griis' Gaard.

Ødsted Bye

Coldinghuus Amt

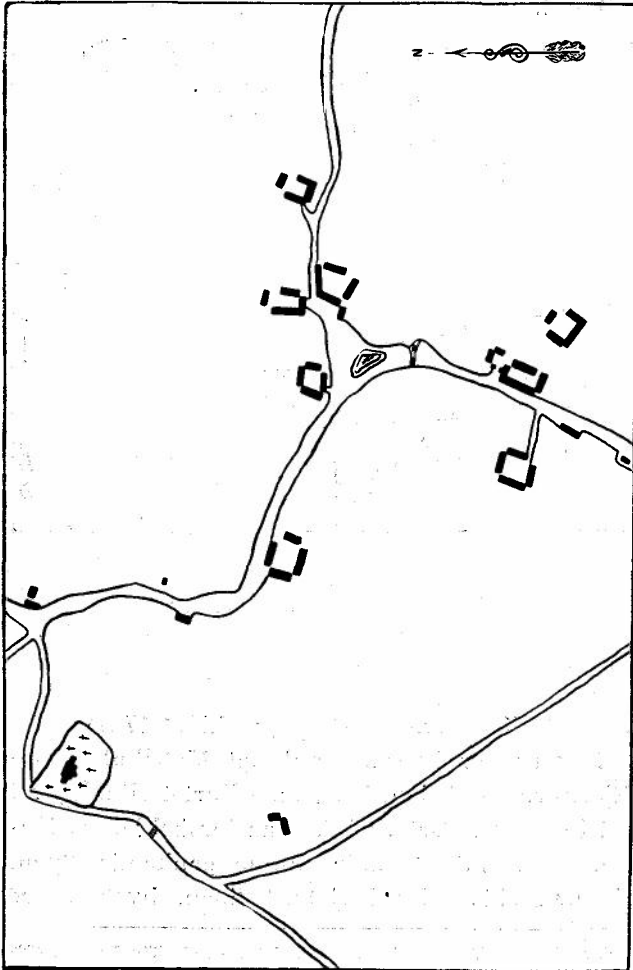
Opmaalt 1773

Copieret 1811

Det ældste Kort over *Oustrup* (udskiftet 1787) er fra 1786. Her er der hverken anbragt Matrikulsnumre eller Ejernavne ved Gaardene, men Kortet vil alligevel være af Interesse. Det er ikke saa forskelligt fra Nutiden, at man ikke skulde kunne genkende Byen. Endelig den sidste By i Egtved Sogn, hvorfra der

¹⁾ Jerlev Herreds Tingbog 10/2 1686, Andst Herreds Tingbog 29/4 1686 (Dommen).

findes Kort fra Tiden før 1800, *Taa gelund* (se Kortet Side 184) med den Skole, som den brave Herremand Gerhard Hansen Lichtenberg til Engelsholm og Keldkær her byggede for sine Fæsteres Børn 1741.

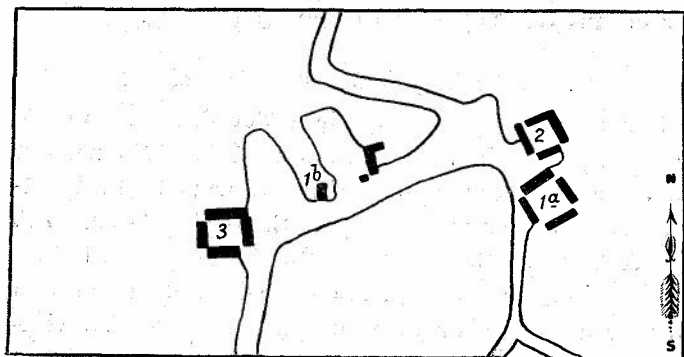

Bøsted Døes Jordler

BØSTED SOGN, JERLEV HERRED
VEJLE AMT

100 METR 50 100 150 200
1866

Fra Ødsted Sogn er der kun to gamle Kort. Kortet over *Ødsted By* 1773 (udskiftet 1769 og 1774) viser en Tvilling-, maaske en Trillinggaard. Avktionslisten fra 1765 viser hele 10 Fæstere med ialt 7 Gaarde, men nogle af dem maa allerede være rykket ud ved den første Udskiftning 1769, skønt Hofmanns Udskiftnings-

Nr. 1^a POVEL PRÆBENSEN

" 1^b PRÆBEN HANSEN

" 2 MADS ERICHSEN

" 3 ANDERS PEDERSEN

HØLLUND MARK

COLDINGHULLS AMT

Opmaalt 1774

tabeller intet har derom. Kortet over *Ødsted* fra 1821 vil de nuværende Beboere bedre genkende. De sydligste Gaarde paa dette Kort svarer formentlig til de sammenbyggede Gaarde, der er afsat paa Kortet fra 1773. Baade paa det gamle og det nyere Kort mangler Navne og Matrikulsnumre.

Kortet over *Høllund* fra 1774 behøver ingen videre Forklaring. Vejen til *Kærbølling Bro* norden ud ad *Høllund*, som ses her paa Kortet, kom engang paa

Tværs for de Høllund Mænd. 1673 havde de pløjet den til, skønt det var den gamle Adel- og Kongevej, men da de blev stævnedede i Retten derfor samme Aar, svarede de frimodigt, at »Kongen kørte der ikke, derfor havde de ikke fornødent at lade Vej ligge til ham«. Man kan ikke af Tingbogen se Sagens Slutning, men denne frimodige Synsmaade har dog næppe holdt Stik for en Prøve. Vejen er til den Dag i Dag.

II. De to Sogne for 150 Aar siden.

For at opnaa mere Dybde i det Billede, som de gamle Bykort giver fra Egtved og Ødsted Sogne, bør de ledsages af Sognepræst Knud Storms to Indberetninger til Samleren, Biskop J. C. Bloch i Ribe, 1766 og 1768. Knud Storms Indberetninger er yderst fængslende, men maa dog her omarbejdes alene af den Grund, at de er formede som Besvarelse af en vidtløftig Række Spørgsmaal. For imidlertid stadig at kunne skelne Præstens Meddelelser fra nyere Oplysninger, som paa mange Steder er højst fornødne, er disse sidste anbragte som Noter under Teksten, uden dog forhaabentlig at forstyrre Læsningen altfor meget. Selvfølgelig er Pastor Storms to Indberetninger samtidig formede som en enkelt Beretning og visse altfor udførlige Afsnit er helt eller delvis udeladt, saaledes en Opregning af de enkelte dalevende Fattige og deres Understøttelse.

Alle de gamle Præster havde saare travlt med at »forklare« Stednavne, men da deres Undersøgelser paa dette Omraade var uden Metode, kom de som Regel til forkerte Resultater, saaledes ogsaa Pastor Knud Storm, der ligesom mange andre efter ham har villet udlede »Egtved« af »Eg« (o: Egetræ). Navnet Egtved (ældste Former 1340: Ekthyuf, 1399: Eythwet, i Folke-

maalet: »Ejte«) er utvivlsomt oprundet af et *Personnavn* (ligesom »Ejstrup«). Dette er ogsaa Tilfældet med Navnene Ødsted, Thorsted og Rugsted og med Torp-Navnene Spjarup, Hjelmstrup og Ovstrup saavel som Ammidsbøl. De øvrige Stednavne skal vi ikke her komme ind paa.

Pastor Storm fortæller om sine to Sogne:

Personernes Antal over 12 Aar, Gamle, Fattige, Sengeliggende og Almissemlemmer medregnede, efter det til 1. Jan. 1768 forfattede Mandtal over Ekstraskatten er i Egtved Sogn 417 og i Ødsted Sogn 247¹⁾.

Bygningerne i Sognet er af Bindingsværk med Lervægge, undtagen i Bølling, hvor Mursten brændes til Husbrug. Tag af Rughalm, Bjælker og Sparreværk nu tildels af Bøg. Eg haves ikke, og det falder de fattige Bønder for kostbart at købe Fyrretræ til deres Bygninger. Ellers bestaar Bøndergaarde af een Længe Stuehus, een Længe Ladehus, een Længe Fæhus og een Længe Stald, Huggehus og Vognskur.

Ved Avktionen i Kolding 1765 blev Ryttergodset, altsaa hele Ødsted og en stor Del af Egtved Sogn, solgt og overgik til Beboerne²⁾, men vest for Mølleaaen i Egtved er der desuden en Del forhenværende og nuværende Proprietærgods (Fæstegods under Herregaard), nemlig *Taagelund*, der er en Gaard med to Beboere, Jens Sørensen og Jens Madsen, *Nordbæk* med tre Beboere, Jens Nielsen, Niels Nielsen og Jørgen Jørgensen, *Thorsted*, hvoraf to Gaarde, Anders Jepsens og Jens Iversens, hører til Egtved Sogn, endvidere *Spjarup* med 6 Beboere, Søren Nielsen, Joen

¹⁾ Hele Folketallet i Egtved Sogn var 1916: 2545, i Ødsted Sogn 1172.

²⁾ Vork og Risgaard købtes dog af Overauditor Sejdlin, Rugsted af Justitsraad Lowson, der ligeledes købte Gaarden Nr. 5 i Vesterby, medens Nr. 2 sammesteds købtes af Peder Saxesen og Nr. 3 i Høllund af Herremanden paa Engelsholm. Efterhaanden gled dog ogsaa disse Gaarde over i Beboernes Hænder.

Sørensen, Christen Bul, Stephan Nielsen, Hans Hansen og Anders Thomsen, *Vollundgaard* med to Beboere, Rasmus Jørgensen og Jens Jessen, og *Ligaard*¹⁾ med een Beboer, Jacob Andersen. Vesten for *Ødsted* Kirke er *Nyberg Mølle*, tilhørende(?) Mølleren Anders Nielsen, og indenfor Mølleaaen i Oustrup By er der to Proprietærbønder, Søren Michelsen og Christen Hansen. I *Refsgaard* een Proprietærgaard med tre Beboere, Søren Bertelsen, Anders Michelsen og Niels Jyde. (Hele den vestlige Del af Egtved hørte en Tid under Engelsholm og Keldkær²⁾).

Herregaarde er her ingen af i disse Sogne, men vesten for Bølling ligger Tomten (Rudera) af et gammelt Slot, kaldet Mastigaard³⁾, hvorom endnu kendes Volde og Diger. Efter Traditionen skal Folkene i Egnen have svoret ved Masti, saa han maa have været af stor Estime. Ligeledes ligger ved Vork By Ruiner af en Gaard, kaldet »Koldborg Slot«, hvorom ingen videre Efterretning haves⁴⁾. Sønden for Vollundgaard ligger Ruinen af Karberg Kirke⁵⁾, som maa have været Kapellet til Egtved. Ved en Dam i Egtved By kaldet Korbenhøl ligger Korbenhøj, hvor en Høvding ved Navn Korben skal være begravet. Paa Rugsted Mark

¹⁾ Kaldes i gammel Tid ogsaa »Ley« eller »Lihe«.

²⁾ Sml. Danske Magazin 1. R. IV. 327.

³⁾ Se Vejle Amts Aarb. 1913, 107.

⁴⁾ Trap formoder, at det er Voldstedet til »Vestergaard« i Vork, der ejedes af Jep Vilsen Ferke til Keldkær, hvis Søn, Poul Jepsen, solgte den til Bent Bille 1488.

⁵⁾ Karbjerg har i Middelalderen været et særskilt Sogn, der er blevet delt mellem Egtved og Randbøl Sogne. Karbjerg Kirke nævnes i Ribe »Oldemoder« omkring 1330-50, men anføres da som øde. Derimod eksisterede *Yding* Kirke, der var øde efter Reformationen. 1558, 17. Decbr., fik Præsten Mads Buch *Yding* Kirkes Bol (Brevets Ordlyd i Rørdams Kirkelove I. 558). Blandt de Steder, der er forsvundne, er »Arsbalik« i Egtved, der nævnes 1399 (Erslevs Breve fra Middelalderen) og *Egtvedtorp*, der nævnes 1546 (Kronens Skøder I). Vest for Kolding Landevej, lidt sydligere end Rundvedbakken, ligger en anden Bakke, der i ældre Tid siges at have heddet *Torpet*. Nu er Banken meget forandret og har et andet, ikke saa pænt Navn.

er Ruiner af Yding Kirke, som maa have været Kappellet til Ødsted Kirke.

Paa Tudved Mark er *Bavnehøje*, hvor Bavn antændtes i Krigstid, og *Tinghøj*, hvor Tinget har været holdt under aaben Himmel. Derom ligger Sten, som Folket har siddet paa.

I Egtved og Ødsted Sogne bruges Jorden i 6 Aar og hviler i 6 Aar. Det første Aar om Foraaret saas Boghvede i Grøn-Land, Mikkelsdag næstefter Gøderug, tredie Aar tages anden Kærv Rug, fjerde Aar Boghvede, femte Aar tredie Kærv Rug og endelig sjette Aar en Kærv Havre eller fjerde Kærv Rug, hvor Havre ikke kan vokse, fordi Jorden er for sandet.

Rug er i Egtved Sogn det eneste, hvoraf Beboerne hidtil har kunnet sælge lidt¹⁾, navnlig siden deres Opdræt ved Kvægsygen er forsvækket. I Præstegaarden har i min Tid Kvægsygen været fire Gange og borttaget næsten alt. Boghvede avles i Egtved til fornøden Husbrug, men kun lidt Byg og Havre, i Vestersognet næsten intet, thi Egnen er skarp, sandig og tyndbørig og har hidtil for Rug og Boghvede ikke kunnet give mere end 4 Fold, for Havre højst 2 — 3 Fold, hvilket synes at ville blive mindre, efterdi Konge- og Kirketiender nu er solgte, og Bønderne derfor maa betale de Tien-der i Kærven, som de før havde for en billig Penge²⁾. Og naar Foderet gaar bort tillige med Besætningen, saa forringes Gødningen og følgelig ogsaa Avlingen, saa at Bøndernes Næring vil blive armelig og kum-

¹⁾ Om dette Salg, der foregaar til Kolding, siger Præsten et andet Steds: «Kolding giver altid en Mark eller to mindre for Tønden end andre Steder i Landet. At fare til Fredericia, Varde eller Horsens dermed, kan dog ikke betale sig».

²⁾ Dette Forhold blev imidlertid ordnet faa Aar efter, længe før det kom til at gøre Bønderne Skade. (Kirketienden, se Skødeprotokol Nr. 2, Fol. 81. Kvægtienden og Kongekorntienden se samme Steds Fol. 180).

merlig, efterdi de nu formedelst Pengelaan til at købe sig selv for er forarmede og forgældede og aarlig skal betale tre Gange saa meget i Rente som forhen i Landgilde.

I Ødsted er Sognefolkene Næring ligesom i Egtved. Dog vokser der mere Byg og Havre end i Egtved Sogn, derimod mindre Rug. Hvede, Ærter, Vikker, Hør, Hamp og Humle avles ikke i nogen af Sognene, thi Egnen er skarp. Det er vel prøvet, men kan ikke lønne Umagen. Det liden, som kan sælges af Rug og Havre, føres til Vejle.

Med Hensyn til Skov, da er der sønden for Egtved og Bøgvad Skov til Fornødenhed, men da Bønderne, som har købt deres Skovsparter, nødes til at sælge deraf til deres Udgifter, saa vil Skovene vel ikke vare saa længe. Træet kan sælges til Vesterboerne til Lægter, Klover, Bundstager, Hilder, Træsko og Vogntømmer, hvorved Skovboerne slider deres Heste og Vogne op og forsømmer deres Avling, og det, som vindes ved at køre med Træet 5—6 Mile vesterpaa, er ofte fortæret paa Rejsen, førend Bonden kommer hjem igen. Hjelmdrup og Ballesgaard har ogsaa Træ til Fornødenhed. Med Hensyn til Ødsted Sogn da har Ammidsbøl paa den søndre Side Skov til Fornødenhed, grænsende op til Starup Skov, og kan sælge lidt til de andre Bønder. Ødsted By og Vesterby har norden for sig lidt Skov, men Tudved, Rugsted og Høllund har ingen Skov¹⁾, men Klynemose og Fladtørv paa Heden. Fladtørv har Egtved

¹⁾ Men Tingbogen viser, at 1670 $\frac{1}{8}$ havde de tre Byer alle Skov, Tudved ialt $4\frac{1}{2}$ Otting, Høllund 2 Otting og Rugsted Kronens Skov, findes ingen Olden. Tingbogen for $\frac{3}{4}$ 1672 viser, at Egtved Skov var en Del forhugget, baade i Krigens Tid og siden, Bølling og Ammidsbøl Skove vel ved Magt, Bøgvad, Vork, Tudved og Vesterby Skove nogenledes ved Magt, men *Taaqelund* Skov ganske ruineret og omblæst. *Kronens* Part af Skovene er stadig mere forhugget end Selvejerparten.

Vestersogn ogsaa, ja til hver By og Sted i Egtved er der Klynemoser, til Egtved By dog saa langt borte, at man ikke kan hjemage over 6 à 7 Læs med Vogn en hel lang Sommerdag. At køre til Vejle eller Kolding, 2 Mil, med et Læs Klyne for en Mark 8 Skill. eller Træ for 2 Mark kan næppe betale Vognlejen.

Ulve og Ræve haves ikke. Raadyr, Hjorte og Harer samt Fuglevildt er næsten bortskudt og fordreven af begge Sogne, siden Bønderne købte sig selv, og hver, som vil, skyder.

Af Fiskeri haves ikke synderligt i Egtved uden nogle faa Foreller i Bækken og nogle Gedder og Aborrer i smaa ferske Søer, som menes at være kommen af udgravede og opbrændte Tørvemoser, nemlig *Skærse* sønden for Egtved Skov, hvor Bunden er skarp Sand og Fiskene derfor faa, og *Hejlskov Sø*. Fiskeriet her laa i gamle Dage til Koldinghus, men da Bøndernes Enge omkring Søen blev nedtraadt, naar de selv om Sommeren skulde gøre Hoveri med at fiske, saa udførte de om Vinteren Blokke og Grene paa Isen, saa at der om Sommeren ikke kunde drages med Garn. Den tredie af disse Søer, *Brudsø*, har sit Navn af en Brud, *Wusse*, som med sin Brudeskare i Snefog om Vinteren blev forvildet og kom ud paa Søens Is, som ikke kunde bære, hvorfor de alle druknede.

I Ødsted Sogn er der paa Ødsted Mark en fersk Sø af samme Beskaffenhed som *Hejlskov Sø*. Den er kommen af udgravet og afbrændt Tørvemose og er somme Steder lav, somme Steder 18—20 Favne dyb, saa de faa Fisk, der er deri, ikke kan tages med Vaad, og de større Gedder opæder de smaa, saa at Yngelen ikke kan blive til.

Af Haandværksfolk er der ingen i begge Sogne, undtagen de, som efter Forordningen maa bo paa

Landet. Fattige Kvinder, som spinde, maa leve af Vand og Brød af Frø(!), om de skal betale deres Ekstraskat, eller og bliver de udvist af Husene, hvis Ejere hverken vil eller kan betale for dem.

(De nye Selvejere skulde betale Ekstraskat for Mand og Hustru, Aftægtsfolk og *Husarme*, Børn og Tyende.)

Præsten opregner de Fattige i Sognene, der nyder Almisse. 1766 er der i Egtved Sogn 7 og i Ødsted Sogn 4, der nyder Understøttelse, væsentligst i Naturalier. Byrden fordeles paa Sognemændene. »Der er flere Fattige, men Sognene formaar ikke at give mere«.

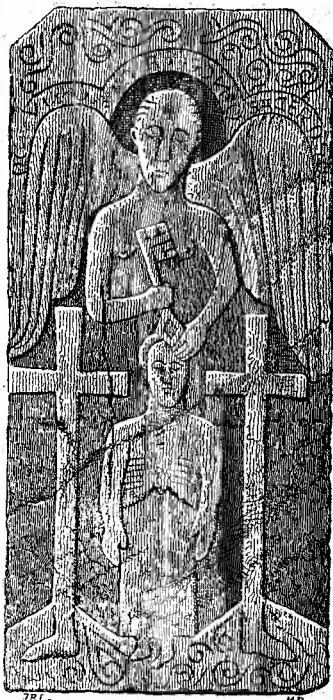
Præsten ser i det hele meget mørkt paa Forholdene, navnlig efter Godssalget. Grunden til dette Sortsyn kan maaske delvist forklares ved det Tab, han selv personlig venter som Følge af Egnens Overgang til Selveje. Herom siger han bl. a.:

Siden Ryttergodset blev solgt, taber Præsten af hvert Højtidsoffer omtrent $\frac{1}{6}$, thi gamle Aftægtsfolk og andre uformuende *kan* tildels intet give, fordi de skal betale Ekstraskat, *vil* ikke heller, fordi Præsten skal skrive dem i Ekstraskat. . . Nogle holder alt tilbage og kommer ikke til Offers. Akcidentserne er ligeledes $\frac{1}{3}$ forringede og derover, saa at de fornemste Gaardkoner, som plejede at ofre en Rigsdaler ved deres Kirkegang, nu næppe giver 4 Mark, de ringere 3 Mark, og Husmændenes Koner 1 Mark. Ved Børns Daab ofrer den, som bærer Barnet, 1 Mark eller 24 Skilling i det højeste og har kun 4 eller 5 i deres Følge, som hver ofrer 3 Skill., medens der tilforn blev gjort Barselgilder, hvor en Snes Personer ofrede med Kirkekoner og Børn. Saaledes ogsaa med Bryllupper. Det var derfor at ønske, at Præsterne paa Landet maatte befries for at skrive deres Sognefolk i Skat¹⁾, ligesom

¹⁾ Vejle Amts Aarb. 1914: 148 f.

Købstadpræsterne, paa det Sognefolkene ikke skal anse deres Landsbypræster som Toldere og Syndere og være færdige at rebellere (gøre Oprør) imod dem. Tienden synes ogsaa at blive ringere. Kvægtienden er langt ringere end i forrige Tider, thi Kræet er ved grasserende Sygdomme bortdøet. Faarene har i mange Tider været besmittet med Kopper og Skab, og af det besmittede kan ingen Tiende fordres. . . .

Efter dette fyldigere Ud-
drag af Præstens Beretninger
om de to Sognes Sager i
Almindelighed, skal nogle
faa Oplysninger uddrages
om de to *Sognekirker* og
om *Skolerne* og deres *Læ-
rere* i det 18. Aarhundrede.
Om Ødsted Kirkes Bygning
og Udstyr fortæller Præsten
intet, der kan interessere
Nutidslæsere. Om Egtved
Kirke meddeler han om
en »Kampesten« i Vaaben-
huset, at den viser »St. Pe-
der med Nøglen«, og derfra

slutter han, at Kirken var viet til St. Peder. Den om-
talte Sten er her endnu. Det er en Gravsten fra Tiden
1200—1300, sat over en Præst. Den Døde er afbildet
paa Stenen, staaende mellem to Kors (to Kirker?).
Oven over den Døde staar en Engel med udbredte
Vinger og trykker mod den Dødes Pande Nøglen til
de Saliges Boliger. Billedet gengives her efter J. B.
Løfflers »Danske Gravstene fra Middelalderen«.

En aaben Begravelse, der i 18. Aarhundrede var i Egtved Kirke, skildres saaledes: »Ved den søndre Side af Taarnet er afgangne General Ingenhavens og Frues aabne Begravelse, hvori staar deres Ligkister med sort Læder betrukket. Der nedenunder er min Hr. Formands (Peter Storms) og Frues aabne Begravelser med en Lem over.« Generalmajor Johan Peter *Ingenhaeff* (Ingenhaven), en vestfalsk Adelsmand, der 1701 blev Chef for Ribe Stifts Regiment (Landmilitsen) skal have været en dygtig og energisk Officer. Han ejede noget Gods i denne Egn, og da han i Februar 1717 afgik ved Døden, bisattes han i Egtved Kirke. Hans Frue, Øllegaard, f. Rantzau, levede paa Sneumgaard hos en Svigersøn til 1759, da hendes Kiste stilledes ved Siden af. En Søn af Ægteparret var Kommandant i Fredericia 1774—81.¹⁾

Ved Egtved Kirkes Ombygning 1863 blev Kisterne sænket under Gulvet, og der blev indrettet Siddepladser i det gamle Taarnrum.

Om *Skolerne* i de to Sogne fortæller Pastor Knud Storm: Kong Frederik IV lod bygge en Skole i Ammitsbøl By for Ryttergodset i Ødsted Sogn og en anden i Egtved By for Ryttergodset i Egtved Sogn. Skoleholderne ved disse Skoler faar deres Løn efter Instruksen af 28. Marts 1721, hvilken Løn den største Lodsejer i Skoledistriktet indkræver og leverer til Skoleholderen. Den største Lodsejer besørger ogsaa Skolens Reparation og Vedligeholdelse.

Salig Etatsraad Lichtenberg har for 62 Tdr. Hartkorn Proprietærgods i den vestre Del af Egtved Sogn efter den af daværende Stiftamtmand og Biskop ifl. Forordning af 29. April 1740 og 24. Nov. 1741 approberede Fundats af Dato 16. Marts 1741 bygget en

¹⁾ Biogr. Lex. VIII, 295 f.

Skole i Taagelund i Egtved Sogn. Efter Fundatsen skal Skoleholderen aarlig af hver af de 62 Tdr. Hartkorn have 1 Fdk. Rug, 1 Fdk. Byg, 1 Fdk. Boghvede og 4 Skill. i Penge, endvidere 1 Lispund Hø og 2 Lispund Halm af hver Tønde Hartkorn i Spjarup, Vollund, Taagelund og Li. Af Thorsted og Nordbæk skal der af hver Tønde Hartkorn svares 4 Lispund Halm, intet Hø. Af hver Tønde Hartkorn i Skoledistriktet skal Læreren i Taagelund have $\frac{1}{2}$ Læs Tørv, og endelig skal han have fri Græsgang til en Ko og ét Faar paa Taagelund Mark. Til hans Løn er ifl. Forordningen af 29. April 1740 henlagt Lysepengene af Egtved og Ødsted Kirker, tilsammen 10 Slettedaler.

Præsten slutter sin Omtale af Skolerne med følgende Ord:

»Det er knap, at Bøndernes Børn formedelst svært Trældomsarbejde kan faa Tid at gaa i Skole fra Rug-sæden bliver lagt om Efteraaret til Ploven begynder at gaa om Foraaret. Ellers læser Skoleholderne baade Vinter og Sommer, naar de kan faa nogen at læse for . . .«

Der findes i Egtved Præstegaard en *Liber daticus*, begyndt af Pastor Ancher Storm 1776. Heri skriver Pastor Købke om Skolevæsenet, som han var ret. forfaren i, siden han selv holdt Privatseminarium i Præstegaarden:

»Den 1. Nov. 1816 blev Skolevæsenets interimistiske nye Ordning indført her i begge Sogne. I Begyndelsen uden betydelig Modsigelse. Denne har først ret taget Overhaand fra Aaret 1818, da de to uværdige Skolelærere H. Snitkiær i Egtved og N. Tholund i Taagelund blev afskedigede af det danske Kancelli, begge, især den første, med en særdeles god Pension. De har opvakt Partier imod Skolevæsenet, og Tiden

vil vise, hvad Ende deres Uvæsen tager — Ødsted Sogn har til Dato paa faa nær ikke vist betydelig Utilfredshed. 6 duelige Skolelærere, alle af mine Elever og hver med Karakteren »meget duelig«, er ansatte i Sogdenes Skoler. «

— — —

Det vilde være interessant, om de to Sognes senere Skolehistorie kunde fremdrages af de stedlige Lærere. Beretningen maa desværre her slutte ved et særdeles spændende Punkt.

III. Præsterne indtil ca. 1800.

I alle de af Præsterne til Biskop Bloch i Ribe indsendte Beretninger spiller Sogdenes Præstehistorie en ganske væsentlig Rolle. *Den ældre Præstehistorie for Egtved og Ødsted er af betydelig Interesse*, og Pastor Knud Storms Redegørelse bør derfor for de første 6—7 Præsters Vedkommende aftrykkes uden Forkortelse. Netop med de udførlige Oplysninger om de enkelte Præsters Slægtskabsforbindelser er Redegørelsen af stor Betydning langt ud over de to Sogne, og hverken Wi-bergs Præstehistorie eller senere genealogiske Samlinger kan erstatte dem. Hr. Knud Storm, der har viet sine Forgængeres Personalhistorie, o: sin Slægt, den allerstørste Interesse, fortæller:

1) *Peder Scodborg* var før Reformationen den sidste Præst i Ødsted Sogn. Det er troligt, at han tillige har været Præst til Egtved Sogn og boet i Egtved Præstegaard, thi paa Anneksgaarden i Vesterby, som er rette Præstegaard til Ødsted Kirke, boede i Hr. Peder Scodborgs Tid en Anneksbonde, navnlig Las Kydt, som gav Hr. Peder Scodborg al Skyld, Udgift og Rettighed, som gik af Gaarden, hvilket det her nedenfor anførte Tingsvidne viser. Om hans Vokation (Kaldelse) og Genealogi haves ikke større Ting.

2) *Mads Buch* fulgte efter Hr. Peder Scodborg og var Sognepræst til Egtved og Ødsted Sogne over 52 Aar og Provst i Jerlev Herred.

I hans egenhændige, til hans Søn og Efterfølger i Embedet udgivne Attest, dateret 15. Juli Anno 1583, som nedenfor anføres, kalder han sig Sognepræst til Egtved og Ødsted Sogne og Herredsprovst i Jerlev Herred.

Hans Vokation (Kaldelse) anbelangende, da skriver han i bemeldte Attest, at det var 52 Aar siden, han annammede Ødsted Sogn (følgelig ogsaa Egtved, thi han var Præst til begge Sogne) af gamle Biskop Iver Munk¹⁾ med hans Kollatsbrev derpaa. Og hans Søn i hans derefter gjorde Irettesættelse Anno 1584 skriver, at hans Fader endda levede, hvoraf erfares, at Hr. Mads Buch i det Aar 1531, som var 52 Aar før den til hans Søn 1583 af ham udgivne Attest, har sukkederet (efterfulgt) Hr. Peder Scodborg og at han bemeldte Aar annammede Kaldet og blev ordineret af Biskop Iver Munk, nemlig 5 Aar før Reformationen. Han maa da og have antaget den lutherske Religion, efterdi han forblev som Provst og Præst i sit Embede indtil 1584. Hans Genealogi anbelangende, da maa han efter Reformationen have indladt sig i Ægteskab²⁾ og haft tvende Sønner³⁾, thi Prokansler Pontoppidans Annaler III Side 23 melder, at Kong Frederik II paa Hertug Hans af Haderslev hans Forbøn 1566 havde givet den gamle Mads Buch i Egtved skriftlig Forsikring, at en af hans Sønner, enten Jens eller Niels, hvilken der studerede vel og kunde erholde et godt

¹⁾ Biskop i Ribe Stift, død 1539.

²⁾ Mads Buchs Foresatte, Bispen Iver Munk, indlod sig ikke i Ægteskab, men havde ikke desto mindre to Sønner.

³⁾ Mads Buch, hvis Hustru hed *Ursula* (Kancel. Brevbøger 8/7 1578) havde foruden Sønnerne en Datter, *Lene*, gift med en Gaardfæster (Kancel. Brevbøger 28/10 1582).

Vidnesbyrd af Biskoppen, skulde beholde Kaldet efter Faderen ¹⁾).

3) *Niels Buch* blev derefter sin Fader i Embedet adjungeret, i hvilket han overlevede Faderen indtil Aar 1588. Hans Kaldelsesdatum vides ikke, og derfor veed man ikke heller, hvo der haver ordineret ham, enten Paulus Mathiæ eller Johannes Lagenius ²⁾, som var Biskopper i Ribe i Hr. Niels Buchs Tid, men han maa være udvalgt af Menighedens dertil beskikkede Mænd med Provstens, hans Faders Raad, efter den da anbefalede og ved Præstevalg og Kald brugelige Maade. Efter Magister Peder Storms Beretning skal Hr. Niels Buch have haft en Datter, som kom i Ægteskab med Hr. Stephan i Veerst, hvis Datter, Mette Stephansdatter, 1590 14. Juni kom i Ægteskab med Hr. Søren Poulsen i Egtved efter hans Kirkebogs Formelding, hvor han kalder hende Mette Stephaneia Virstensis.

Forbemeldte Efterretning om disse trønde Præster, nemlig Peder Scodborg, Mads Buch og Niels Buch grunder sig paa efterskrevne, nemlig:

I. Et Tingsvidne af Jerlev Herreds Ting 1542 og forhvervet af Hr. Mads Buch, saaledes lydende:

Alle Mænd, dette Brev se og læse, hilse vi, Hans Nielsen udi Hjelmstrup, Tingholder til Jerløv Herreds Ting, Eskild Nielsen i Torp, Niels Joensen i Bølling og Joen Joensen i samme Steds (og gøre vitterligt for alle, at Aar efter Guds Byrd 1542 Onsdagen før Paaske, da var skikket for os hæderlige Mand Hr. Mathias Buch, Præst til Egtved og lovlig bedes og fik et fuldt Tingsvidne af 8 trofaste gamle Danne-mænd, som vare Niels Svendsen af Torp, Peder Olesen, ibd., Nis Persen, ibd., Las Mortensen i Tudvej, Christen Tudve-

¹⁾ Ekspektancebrevet paa Kaldet efter Faderen er udstedt paa *Koldinghus* 8. Jan. 1567. (Kanc. Brevbøger.)

²⁾ Poul Madsen og Hans Laugesen, Biskopper i Ribe, henholdsvis 1561-69 og 1569-94.

sen i Rogsted, Nis Iversen i Vorch og Jep Tudvesen, ibd., og Svend Krog i Rogsted, hvilke fornævnte 8 Dannemænd alle samdrægteligen vonde (vidnede) paa deres Helgens Ed¹⁾ med oprakte Fingre, at dennem fuldt vitterligt er, at den Gaard, som Peder Kydt nu iboer, er rette Præstegaard til Ødsted Kirke, og Las Kydt, Peder Kydts Fader, som boede i samme Gaard, han gav Hr. Peder Scodborg, som var Sognepræst til Ødsted Kirke, den Skyld og Afgift og al Rettighed, som gik af fornævnte Gaard og ingen anden, saa længe han var deres Sognepræst, at saa er vonden for os, det vidner vi forbemeldte Mænd med vore Indsegler trykkede nedenfor dette vort aabne Brev.

II. Mads Buchs aabne Brev af 15. Juli 1583 lydende;

Jeg Mathias Buch, Sognepræst til Egtved og Ødsted Sogne og Herredsprovst udi Jerløf Herred kender og gør vitterlig for alle med denne (!) min aabne Brev, at fra den Tid, jeg annammede Ødsted Sogn af gamle Biskop Iver Munk og indtil nu, som er halvtredsindstyve og to Aar siden, som min (!) Kollatsbrev udviser, da haver jeg, baade udi gamle Biskop Iver Munks Tid og indtil denne Dag efter Ordinan- sen havt Forsvar og oppebaaret Sagfald, Herlighed og al anden Rettighed af Annekspræstegaard udi Vesterby, som Sognemænd i Ødsted Sogn vitterligt er, og ikke Lensmanden paa Riberhus, Koldinghus eller noget andet Steds haver be- fattet sig med eller oppebaaret noget Sagfald, Herlighed eller Rettighed af til denne Dag. At saa er udi Guds Sand- hed, som foreskrevet stander, mærker jeg mit Signet neden- for denne (!) min aabne Brev.

Af Egtved den 15. Juli Anno 1583.

Mathias Buch. mpp.

III. Niels Buchs Irettesættelse lydende:

Efterdi Forsvar med Herlighed og al Rettighed, som af Arrild haver været gangen og given af Ødsted Annekspræste- gaard udi Vesterby, haver fulgt Sognepræsten Hr. Peder Scodborg udi gamle Bisper deres Tider og min Fader, Hr. Mads Buch, som endnu lever, haver været Sognepræst til

¹⁾ Reformationen har altsaa heller ikke her straks kunnet afskaffe at vidne ved Helgenerne.

Ødsted Kirke udi 52 Aar, haver og udi gamle Bisp Iver Munks Tid og indtil denne Dag haft Forsvar og oppebaaret al Sagfald og al Rettighed af fornævnte Gaard og ingen anden, og ikke nogen Mand haver set eller hørt, at Lensmanden paa Riberhus, Koldinghus eller deres Myndighed haver oppebaaret nogen Sagfald eller Rettighed af fornævnte Gaard til denne Dag, saa sætter jeg i al Dom og Ret, om samme Sagfald, som er en Part af Herligheden og Rettigheden, ikke bør at følge Sognepræsten til Ødsted Kirke, eftersom Ordinansen og kgl. Majestæts Brev tilholder. Anno 1584, Niels Buch i Egtved med egen Haand. (L. S.)

4) *Søren Povlsen* var Sognepræst til Egtved og Ødsted Sogne efter Niels Buch. Han blev kaldet af Menigheden 1588 og ordineret af Johannes Lagonius, som da var Biskop i Ribe. Han var født i Kolding 1561¹⁾. Hans Fader Povl²⁾ og Moder Else Povls levede i Ægteskab tilsammen 20 Aar og havde tre Sønner, Søren Povlsen, Iver Povlsen og Povl Povlsen. Efter den første Mands Død kom deres Moder i Ægteskab med Ancher Mogensen, Borgmester og Tolder i Kolding, og efter ham var de Anchersener opkaldede, som herefter skal vises. Forinden jeg videre beskriver Søren Povlsens Ægteskab og Efterkommere, vil jeg meddele lidt om hans tvende yngre Brødre.

Iver Povlsen var født i Kolding 1566. Han blev Borgmester i København 1615, død 1622. Hans Skilderi haves endnu i Egtved Præstegaard³⁾, hvorpaa hans Vaaben med en rød Ørn over, uden Tvivl til Minde om hans Herkomst fra Kolding, hvis Slot kaldtes Ørnborg⁴⁾, hvorfor og nogle af de Povlsønner

¹⁾ Paa Ligstenen staar 1562.

²⁾ Den ansete Borger Povl Jensen, der da har været gift 2 Gange. Povl Jensens Efterkommere af 1. Ægteskab opregnes i den gamle, nu i Kristiania opbevarede Slægtbog, der er aftrykt i Danske Samlinger II. 6, 244 ff. Else Povls nævnes Side 247. Hun døde 1625, 90 Aar gl.

³⁾ Længst forsvundet.

⁴⁾ Kun *poetisk* er Koldinghus kaldet Ørnborg. Iver Povlsen har vel snarest optaget Ørnen i sit «Vaaben» (han var ikke adelig) efter Kolding Bys Vaaben.

havde ladet sig kalde Ørn. Bemeldte Borgmester Iver Povlsen havde en Søn ved Navn Peder Iversen, som blev sin Farbroder, Hr. Søren Povlsens Efterfølger i Egtved.

Den yngste af de tre Brødre var Magister Povl Povlsen (Paludan), f. i Kolding 1567, blev Rektor ved Kolding Skole 1600, Kapellan i Kolding 1608. Aar 1612 blev han Sognepræst i Kolding og Provst i Brusk Herred indtil 1635, da han døde, som ses paa Ligestenen i Koret i Kolding Kirke. Hans Søn Povl Povlsen blev Hører i Kolding Skole 1641, 16. Juni.

Videre Efterretning om Søren Povlsens tvende Brødres Børn og Efterkommere har jeg ikke, dog synes det troligt, at de Poulson'er¹⁾ henhøre til denne Familie, thi da Søren Povlsens Sønesøn, Biskop Ancher Anchersen, var Rektor i Kolding og 1675, 26. November lod sin Datter Dorothea døbe i Kolding Kirke, var derved efter Kolding Kirkebogs Formelding 5 Faddere af Familien, og Maren Madsdatter, Jens Poulsons, bar Barnet. Bemeldte Jens Poulson var Assessor i Kommercekollegiet og Herre til Søbygaard. Han lod sig kalde Ørn efter Kolding Vaaben . . .²⁾

Søren Povlsen, Sognepræsten til Egtved og Ødsted, var den ældste af disse tre Brødre. Han var som ovenmeldt født i Kolding 1561. Aar 1570 kom han til Herlufsholm at gaa i Skole, 1578 til Roskilde og 1584 til Akademiet i København. 1586 rejste han til Leipzig, og 1588 blev han kaldet af Menigheden og ordineret af Biskop Johannes Lagonius til Sognepræst i Egtved og Ødsted. Han var ogsaa Provst for Jerlev-Slaugs

¹⁾ Den nu uddøde Adelsfamilie Poulson.

²⁾ Jens Poulson var ikke adelig, og Paastanden, at han kaldte sig Ørn, holder næppe Stik, men da Familien paa Søbygaard (ved Aarhus) senere adledes (1718) satte den virkelig en kronet, tilbageskuende, gylden Ørn i sit Vaaben, saa Pastor Storms Formodning om Afstamningen kan udmærket passe.

Herred, men naar han blev udvalgt dertil, vides ikke. 1590, 14. Juni viede Mag. Andreas Benedicus (Andreas Bentsen Dalin), Sognepræst i Kolding, Hr. Søren til sin første Hustru, Mette Stephansdatter af Veerst. Hun levede i Ægteskab med ham i 27 Aar indtil 1617 og blev velsignet med 8 Børn, nemlig a. Anna, b. Catharina, c. Povl, d. Peder, e. Stephan, f. Petrus, g. Ancher — som blev opkaldt efter Hr. Sørenes Stedfader, Borgmester Ancher Mogensen i Kolding. Det 8. Barns Navn vides ikke.

1618, 22. November, havde han Bryllup med sin anden Hustru, Inger Nielsdatter, som overlevede ham og døde uden Livsarvinger. Hun blev begravet af Hr. Peder Iversen i Egtved 7. Søndag efter Trinitatis 1656.

Anno 1633 antog han sin yngste Søn Ancher, da 25 Aar gammel, til sin Kapellan, som tvende Aar efter blev forflyttet og efterfulgte sin Farbroder, Mag. Povl Povlsen, som Sognepræst i Kolding og derefter Provst i Brusk Herred. 1637 kom Ancher Sørensen i Ægteskab med sin Hustru, Maren Nielsdatter Bøgvad, der døde 1639 i Barnsnød, efterladende en lille Søn, der kaldtes Søren efter sin Farfader i Egtved. Samme Søren Anchersen Colding blev Sognepræst i Ringkøbing 1664. Fra ham stammer Lægen Ancher Anchersen, Filologen og Historikeren H. P. Anchersen og Skolemanden Søren Anchersen.

Sognepræst i Kolding Ancher Sørensen var anden Gang gift med Anna Jeremiasdatter Wolf og havde med hende 7 Børn, deriblandt Ancher Anchersen, der blev Biskop i Ribe. Hr. Søren Povlsens ældste Søn, Povl Sørensen, blev Præst i Hjarup og Vamdrup.

(Efter en endnu længere Opredning af alle disse Slægtsforhold vender Pastor Storm endelig tilbage til sit egentlige Æmne, Egtved-Præsten Søren Povlsen.)

Søren Povlsen døde i Egtved 1640 og blev begravet i Koret i Egtved Kirke, hvor hans Epitafium (nu om-lavet til Præstetavle for Tiden efter 1842) var oprejst med følgende Indskrift (den latinske Indskrift gives her paa Dansk, oversat i de smukkeste Vers af Dr. phil. Fr. Moth, Kolding):

Under Guds ledende Haand af mit Liv ni Aaringer yded
Kolding; til Musernes Kunst otte Herlovia ¹⁾ gav,
Roskildeseks, to Skolen den høje ²⁾, saa ³⁾ Fædrenestadens
Lærdomsanstalt ⁴⁾, til sidst Leipzigerstudiet to.
Hid ⁵⁾ jeg kaldtes af Fromheds Hverv, der ikke blev
frugtløst:

Vidner er Fattig og Rig, Uven i Fællig med Ven.
Femti Solhverv og tvende dertil mit Øje har skuet,
Medens som Præst og som Provst Kaldet jeg røgtede her.
Aaringer tre Gange ni jeg i Ægteskab leved med Mette
Stephans Datter, og Børn to Gange fire jeg fik.
Derpaa knyttet til Inger, af Niels en Datter, men barnløs
var jeg i Aaringer to, fulgte af tre Gange syv.
Syvti og otte Aaringers Tal blev mig givet til Herberg
Livets trælsomme Bo, hyllet i Mørke og Mulm.
Herren med Legem og Sjæl og i Tro mine Pligter at yde,
Ingen at træde for nær, derpaa min Stræben gik ud.
Børn jeg mistede seks, kun tvende jeg lader tilbage,
Slægten med Afkom dog øget, i Tallet en Snes.
Lev, men i Gud, min Hustru, I Børn og Børnebørns Skare!
Levet uselvsk i Gud Livet alene har Værd.
Sjælen til Himlene steg for Triumfer evigt at fejre;
Hisset den venter engang Hylstret, der lagdes i Muld ⁶⁾.

¹⁾ Herlufsholm. ²⁾ Accademia, maa vel være Universitetet. ³⁾ c: De to Aar gælder Opholdet ved Universitetet og i Kolding tilsammen. ⁴⁾ Gymnasium. ⁵⁾ Det vil sige til Egtved.

⁶⁾ Digtet i sin latinske Form er aftrykt i Treschows Jubellærere, men i den ledsagende Tekst er Præstens Fødselsaar etc. ganske forkert opgivet.

(Det fortælles om Søren Povlsen, at han engang paa en af sine Sognerejser dræbte en Ulv med en Vognkjæp. Stenen, der i gammel Tid opbevaredes i Præstegaarden, har følgende Indskrift:

Med denne Sten og Bøgegren
blev dræbt Graaben i Agerren.

Denne Sten skal i sin Tid være foræret til Jægermester Zepelin¹⁾ paa Refstrup.)

5) *Peder Iversen*, der overtog Kaldet 1639, Aaret før Søren Povlsens Død, var som allerede meddelt sin Formands Brodersøn, en Søn af Borgmester Iver Povlsen i Kjøbenhavn, i hvis Vaaben er et Skjold, delt i to lige Dele. I den venstre Del deraf staar Halvdelen af en flakt rød Ørn i hvidt Felt, og paa den højre Side et Bjerg med et Træ i blaat Felt. Derover en blaa Hjelm med Løvværk omkring ved begge Sider af Skjoldet, og ovenover Hjelmen en oprejst rød Ørn, som vender Næbet til venstre Side og udbreder Vingerne. Hans Moder var Karen Iver Povlsens, hvis Herkomst jeg ikke veed, men hendes Vaaben paa hendes Skilderi er et Skjold delt i tvende Dele med blaat Felt til venstre og hvidt Felt til højre Side. Midt paa Skjoldet er en gylden Knop med et gyldent Kors, som udstrækker sine Grene til det øverste og nederste og til begge Sider af Skjoldet. Derover en blaa Hjelm med hvid Plumage, og ovenpaa Hjelmen en gul fransk Lilie med en Figur, hvoraf en Heraldikus maaske kunde kende, af hvad Familie hun var²⁾).

Anbelangende Hr. Peder Iversens Ægteskab, da boede Kaptajn Jens Rasmussen Munk i hans Tid paa Gaarden Hjeldrup. Med hans ældste Datter, Margrete

¹⁾ Treschows Jubellærere. Om Zepelin se Vejle A. Aarb. 1911, 34.

²⁾ Ligesom Borgmester Iver Povlsens saaledes synes ogsaa hans Hustrus «Adelsvaaben» at være — hjemmelavet.

Jensdatter Munk, kom Hr. Peder i Ægteskab 1642. (Pastor Storm meddeler derpaa, at baade paa Gaarden Hjelmdrups Mandsstol og Kvindestol staar et adeligt Vaaben, som han mener er Familien Munks. Det fremgaar imidlertid af Beskrivelsen, at det er Lensmand *Caspar Markdaners* Vaaben.) Hr. Peder Iversen kaldes af Mag. Peder Storm paa den Pille, hvorpaa han ved sit Monument (∴: Epitafium) har anført sine Formænd, *Dominus Petrus Munck*, uden Tvivl fordi han var gift med en Munk.

Peder Iversen var Præst i Sognet i 20 Aar indtil 1659. Han havde 7 Børn, nemlig a. Karen, f. 1643 $\frac{4}{12}$, kom i Ægteskab med sin Faders Efterfølger i Kaldet. b. Else, f. 1648 $\frac{6}{9}$, gift med Terkel Horsenius, Sognepræst til Bresten i Tørrild Herred. Hr. Terkel var Halvbroder til Hr. Søren Jensen Horsenius, som efterfulgte Hr. Peder Iversen i Egtved. c. Hr. Jens Peder sen Munk, døbt i Egtved Kirke 24. Sønd. efter Trinitatis 1650, blev Sognepræst til St. Peders Kirke i Slagelse og Slotspræst til Antvorskov . . . d. Inger, døbt 1653 $\frac{9}{2}$. Hendes Mands Navn vides ikke¹⁾, men hendes Søn var Mag. Povl Lundager i Bogense. e. Mette, døbt 1654, 1. Søndag i Advent, gift med Byfoged Vil sund i Frederiksborg. f. Kirsten, gift med den store Ebræer og lærde Mand, Mag. Peder Winther til Haarslev og Tingjellinge paa Sjælland. g. Elisabet, døbt 1656, 7. Sønd. efter Trinitatis, gift med en Mand paa Faarup Gaard i Tørrild Herred . . .

Peder Iversen skriver i sin Kirkebog, at den giftige Pestilense grasserede 1654 og i de sidste Aaringer af hans Betjening var de Kejserslige, Svenske, Polakker og Brandenborgere i Landet, hvorom Hr. Peder 1658 20. Dec. ved et Barns Hjemmedaab skriver: »NB. Udi

er ikke Wibergs Præstehistorie kender Manden.

de store Plynder Dage, Herre, forbarm Dig over os!« Hans Hustru og Datter Karen maa paa den Tid være flygtet fra deres Hjem, thi hans Hustru Margrete Jensdatter Munk døde og blev begravet i Kolding 1659 ²⁰/₂. Hr. Peder døde ogsaa selv samme Aar og blev begravet foran Alteret i Egtved Kirke, hvor hans Ligsten findes. Hans ældste Datter Karen opholdt sig imidlertid hos Mag. Ancher Sørensen i Kolding.

6) *Søren Jensen Horsenius*, som var født i Horsens og dér havde været Rektor, fulgte efter Hr. Peder Iversen. Han begynder sin Kirkebog med disse Ord: Den sørgelige Tid Anno 1659 lod jeg mig af Guds synderlige Indskydelse den 1. Maj Dom. Cantate høre paa Kaldet og blev derefter udvalgt at være deres Sjælesørger. Derefter blev jeg udi Ribe af den hæderlige og høj lærde Mand Peder Jensen Kragelund, *Doctore et Superintendente*, inaugurereret (indviet) til det hellige Ministerium (Embede) den 25. Maj, Onsdagen næst efter Pinse-Helligdage.« Han blev udvalgt og kaldet til Sognepræst af Hr. Peder Christensen Marebæk i Vorbasse (som var af Bispen beskikket til at forrette Præstens Bestilling) tillige med 7 udnævnte Kaldsmænd af Egtved og Ødsted.

Den 16. April blev Hr. Søren Jensen i Magister Ancher Sørensens Hus i Kolding trolovet og to Aar efter i Egtved Kirke viet til sin Formands, Peder Iversens Datter Karen Pedersdatter Munk. De havde to Sønner og en Datter Margrete. Hr. Søren Jensens Hustru døde 1696. Samme Aar afstod Søren Jensen Kaldet til

7) *Peder Hansen Storm*, f. i Aarhus 1668. Aaret efter, at Peter Storm var flyttet ind i Egtved Præstegaard, blev han gift med Hr. Søren Jensens Datter Margrete. Den gamle Hr. Søren Jensen levede 12 Aar sammen

med sin Efterfølger og Svigerson og døde 1708. Biskop Muus prædikede over ham. Magister Peder Storm havde 7 Børn, 4 Sønner og 3 Døttre. Af de 4 Sønner blev de tre Præster (deriblandt Jens i Højen og Jerlev) og en blev Toldskriver i København. De tre Døtre blev alle gift med Præster, den yngste, Karen, med Eftermanden, Knud Storm. Peder Storm, der 1710 blev Provst og 1718 antog Magistergrad, levede til 1742, men allerede 1733 afstod han Kaldet til Eftermanden. Magister Peder Storm byggede 1729 nord for Præstegaarden et 9 Fags Hus som Bolig for Kaldets Præstenker. Huset kaldtes »Aftensang«. Fundatsen er trykt i Hoffmanns »Foundationer og Gavebreve« IV Side 721. Huset blev solgt 1821. Kapitalen er nu ca. 1500 Kr., hvis Renter tilfalder en Enke paa Kaldet og ellers oplægges. Indskriften paa Epitafiet over Peter Storm er forfattet af Sønnen, Provst Jens Storm i Højen.

8) *Knud Storm*, f. paa Alrø ved Horsens (vistnok en fjærn Slægtning af Peter Storm) kaldedes til Egtved og Ødsted 1733 og blev gift med Karen Storm, med hvem han fik 12 Børn. Det er Knud Storm, der har forfattet Optegnelserne i foregaaende og tildels nærværende Afsnit. 1769 blev han Provst i Jerlev og Slaugs Herreder. Han døde 1774 og blev begravet under Pastor Søren Poulsens Ligsten i Koret, hvor der var aaben og opmuret Begravelse. Et Par Aar før han døde var han bleven efterfulgt af sin Søn

9) *Ancher Storm*, der beklædte Embedet til sin Død 1785.

— — —

Hele Præsterækken fra Reformationen og til 1785, i over halvfjerde Aarhundrede, hørte altsaa til *en og samme Slægt*, enten i direkte Linie, ved Indgifte eller paa anden Maade. Rækken blev brudt 1785 af en

Svigersøn af Borgmester Junghans i Kolding, Hører (10) Hr. *Christian Warming* (1786—1799), hvem det efter de største Anstrængelser, navnlig fra Borgmester Junghans' Side, lykkedes at faa kaldet — der var Strid om, hvem der havde Kaldsretten — og efter Warming kom Præsten (11) *J. P. Køpke* (1800—1818), men derefter kom der atter et Skud af den gamle Præsteslægt i Sognet, (12) *Knud Storm*, en Sønneson af Knud Storm den ældre og gift med Ancher Storms Datter. For Tiden 1818 til Præstens Død 1841 havde den gamle Slægt generobret Egtved Præstegaard, men dermed var dens Saga her ogsaa forbi. At det sidste Kapitel har været særdeles bevæget og stormfuldt, derpaa tyder en Mængde Folkesagn i Egnen om Drikkegilder og Slagsmaal. Dem skal jeg ikke her komme ind paa, da det tilmed er vanskeligt nærmere historisk at fæstne dem. Som Sagn er de optegnede ret righoldigt i Evald Tang Kristensens Samlinger.

IV. Herredsfogden i Ammidsbøl.

En mærkelig Historie.

Undertiden dukker der, naar man gennemlæser de gamle Tingbøger, en enkelt Person frem, stærkt belyst gennem en Uendelighed af Processer, og samler man de enkelte Træk, faar man frem forunderlige Livsbilleder, hele Romaner, der hverken mangler »Spænding« eller dramatiske Optrin, og fremfor Digternes Skikkelser har det Fortrin, at de har haft Kød og Blod, virkelig har levet og sat deres Præg paa Tid og Egn. Men medens Digterne kan fremføre deres Figurer i fuld Belysning og gøre Rede for indre Bevæggrunde og disses Brydning mod ydre Tilskyndelser, tegner Tingbøgerne kun deres Personer op i enkle Rids, Silhuetter uden nøjere Detailtegning. Saaledes frem-

træder ogsaa her *Niels Lauridsen Ammidbøls* mærkelige Historie.

I Modsætning til Marcus Møllers Historie i »Vejle Amts Aarbøger« 1914 er der med Hensyn til Kilderne for *Niels Lauridsen Ammidbøls Historie en Del* Huller, idet Tingbøgerne for Jerlev Herred for Aarene 1674 og 75 og Foraaret 1678—Jul 1680 desværre mangler, et Tab, der ikke lader sig erstatte gennem Viborg Landstings Dombøger, der ganske mangler for Aarene 1656—1714. Enkelte vigtige Punkter kan oplyses af Højesterets Dombøger for de paagældende Aar, men det er kun et Faatal af Sagerne, der naaede til København. Ødsted Kirkebog kan ikke yde nogen Hjælp til Oplysning om *Niels Lauridsen Ammidbøls Slægt* og Afstamning, thi denne Kirkebog begynder først 1690, et Tidspunkt, da Hovedpersonen, disse Blade beskæftiger sig med, længst laa under Grønsværet paa Ødsted Kirkegaard.

Niels Lauridsen Ammidbøl maa være født i Jerlev Herred. Han var bosiddende paa en Ryttergaard i Ammidbøl og tog Bynavnet som Stamnavn, ligesom hans Broder, *Jerlev Lauridsen*, tog et Bynavn til Fornavn. *Niels Lauridsen* staver ofte Stamnavnet »Amledsbøl« eller »Amledsbølle«. *Niels Lauridsen Ammidbøl* har været af formuende Slægt, det viser Sølvtojet med hans Faders Navn. Ogsaa hans Hustru, *Else Jørgensdatter*, synes at være af en formuende Slægt. Hendes Fader var *Jørgen Jensen* i Holm, men hvor »Holm« laa, fremgaar ikke klart af Sagen. Sandsynligheden taler dog for, at »Holm« er Søholmgaard ved Taulov, siden Konen efter en slem Konflikt en Tid opholder sig der i Egnen. *Niels Lauridsen Ammidbøl* har megen Slægt i Koldingegnen, og det er netop indenfor sin egen Slægt, han har sine argeste

Fjender, »Frænde er Frænde værst«. Efter disse Bemærkninger lader vi Tingbøgerne selv fortælle.

I Aaret 1669 den 1. September fremstod Pigen Wusse Madsdatter paa Jerlev Herredsting og bekendte godvillig og utvungen, at hun ikke vilde lyve et Ord og saa sandt Gud skulde hjælpe hende, saa hun aldrig blev forløst med det som hun gik og har paa, dersom nogen anden var hendes Skadesmand, at Niels Lauridsen udi Ammidsbøl var hendes rette Barnefader. Imidlertid hun tjente ham, tog Niels Lauridsen hende med Magt, saa hun maatte bedrive Skam med ham. Og da hun var bleven frugtsommelig, sendte han hende til sin Kones Broder paa en Gaard, som hedder Bøllund. Der skulde hun gøre Barsel og siden udlægge til Barnefader hvem, som hun kunde finde paa, blot ikke ham.

Wusse tilføjede som særlig Grund til, at Niels ønskede sig fritaget for Paterniteten, at hun og Niels »var i noget nær Slægt paa deres Fædres Side«. En Række Vidner møder frem paa Tinget og bevidner, at Wusse ikke havde tjent andre, siden Niels Lauridsen kom til Ammidsbøl, end ham. Ganske vist var hun nogle Gange rendt fra ham, naar han slog hende. Hun kunde da blive borte en Dagstid eller 3—4 Dage, indtil Niels hentede hende igen. Enkelte Vidner imod Niels Lauridsen var denne og de følgende Tingdage særlig ivrige efter at bringe ham i Ulykke, særlig et Ægtepar i Ammidsbøl, *Laurids Pedersen* og hans Kone, *Dorete Lauridskone*, der bragte et helt nyt Punkt i Niels Lauridsens Synderegister frem. De beskyldte ham for at have sammenrottet Sognemændene mod Øvrigheden. Laurids Pedersen vidnede under Ed, at Niels i sin Tid var hos ham for at overtale ham til

at underskrive et Klagemaal over Kontributionen, men Laurids havde afvist ham. Derimod lykkedes det Niels at faa alle de andre Sognemænd med til Klagen. Han holdt først Møder med Sognemændene paa Ødsted Kirkegaard. Her fortalte han, at Amtsskriver Rudolf Faust var bleven banket (slagen) af Marskallen med en Kjæp. Ved saadan Snak gjorde han Sognemændene afspændt. Senere red Niels om paa Marken og havde et hvidt Klæde paa en Kjæp ligesom en Fane. Denne Fane svingede han med indtil Sognemændene kom ridende, hvorpaa hele Skaren red til Kolding, og Niels red foran som en *Kaptajn*. Deres Ærinde var at opsøge Kongen, der opholdt sig paa Koldinghus, og for ham forebringe deres Klage, thi som Niels Lauridsen saa ofte sagde: »Jeg agter ingen uden Kongen!« Laurids Pedersen og Dorete Lauridskone tilføjede i deres skriftlige Klage: »Desligeste truede Niels Lauridsen mig Laurids Pedersen, at fordi jeg ikke vilde lyde ham ad og klage med, saa skulde vi intet nyde af det, som han forhvervede . . . Ellers gør han adskillige stor Uret, baade saaer og pløjer fra de andre Fattige, som ikke tør klage, og naar Amtsskriveren skikker Lægdssedler ud til Sognet, som Herredsfogden og Delefogden skulde ligne dem imellem, da haver Niels Lauridsen dem uafvidendes selv lagt Skatten paa de Fattige, som maatte udstaa Eksekution, medens han var fri«.

Medens disse Skyer trak sammen over Niels Lauridsens Hoved, saa man ikke noget til ham, thi han frygtede det værste. Alene Anklagen for Voldtægt var alvorlig nok, thi efter Jydske Lovs 2. Bog 16. Kapitel kunde han sværges *fredløs* af Sandemændene. Her var der desuden Tale om en Kvinde, som han skulde være for nær i Slægt med, altsaa en Art Blodskam

efter Datidens Love. Endelig var der Anklagen for »Oprør« mod Myndighederne. Det er forstaaeligt, at Niels for at vinde Tid holdt sig skjult, ialfald om Dagen, om Natten sov han vist i Regelen i sin Seng. En Lørdag Aften kom der to Ryttere til Ammidsbøl for at paagribe ham, men Niels sprang ud af Vinduet i bar Skjorte, og Pigerne maatte liste sig til at række ham Klæder og »Mundering«. Ogsaa Niels' Kvæg forsvandt ved den Tid fra Byens Fællesgræsning, thi en Fredløs' Kvæg var jo hjemfalden til Konfiskering. Hans Svigerfader paa Holm, Jørgen Jensen, og andre var imens paa Færde for at hjælpe ham. Saaledes kom han til en Borger i Kolding, Staffen Christensen, og bad ham paavirke Amtsskriver Rudolf Faust, at denne ikke vilde være imod de Vidner, som Niels Lauridsen agtede at føre paa, at Wusse og Niels ikke var saa nært beslægtede som Ordene gik. Staffen fortæller, at Jørgen Jensen første Gang bød ham 50 Daler og hans Kone to Rosenobler, »ja senere vilde han give flere Penge«. Han sagde: »Jeg kan ikke nægte, at Galskab er jo sket og beklagede, at han havde giftet sin Datter med Niels Lauridsen . . . Han vilde betale med haarde Rigsdalere. Kunde Niels Lauridsen ej komme videre, saa kunde han da rømme Landet og lev i Fyn«. Staffen Christensen maatte gerne tilsige Amtsskriver Rudolf Faust 4 Stude, hvis han vilde være ham beforderlig, men Staffen havde da sagt Nej.

Efter alle disse Begivenheder mødte Niels Lauridsen selv en Dag, 30. September 1669, paa Jerlev Ting, der dengang maa være holdt paa aaben Mark. Niels Lauridsen begærede af Herredsfoged Morten Pedersen nogle Tingvidner læst og paaskrevet, men det vilde Herredsfogden ikke. Saa gav Niels Lauridsen sig selv til at læse dem, men »desmidlertid kom Jacob Lau-

ridsen Beck, Husfoged paa Koldinghus, ridende og stod bag Tingstokkene og begærede Niels Lauridsen fast. Straks opstod Herredsfogden og befalede alle Kongens Tjenere, som var til Tinge, at de under deres Faldsmaal skulde tage Niels Lauridsen fast som han stod for Retten og føre ham til Koldinghus. Niels raabte og begærede mange Gange Fred paa Kongens Ting, men Varselsmændene tog fat paa ham og fratog ham hans Degen (Kaarde). Med det samme blev Niels Lauridsen omstødt ned paa Jorden. Niels maatte som Fange lade sig føre til Fængslet paa Koldinghus.

Medens Niels sidder indespærret her, maa vi se, hvad der er blevet af Wusse Madsdatter. Wusse sad, da hun angav Niels for Voldtægt, som Fange paa Koldinghus, sandsynligvis i samme mørke Hul tilhøjre for Porten, hvor Niels nu sad, men da hun havde aflagt sin Tilstaaelse, blev hun sluppet ud. Dette blev Niels' Redning, thi paa Nim Birketing vest for Horsens maatte hun bekende, at hun havde udlagt en anden Barnefader end den rigtige. Hun tilstod allerede 18. September 1669, at hun havde tjent paa Bøllund, og Søren Rasmussen, Bøllund, var hendes rette Barnefader. Men hun undskyldte sig, thi hun var bleven *tvungen* til at udlægge en falsk Barnefader. Ridefoged Chr. Nielsen fra Koldinghus og flere med ham havde ført hende fra Bøllund til Koldinghus, hvor hun kom i et mørkt Rum. Med haarde Ord og Tillokkelser tvang man hende her til at udlægge Niels Lauridsen!

Nu har det næppe gaaet altfor hastigt med at faa den indespærrede Niels Lauridsen paa fri Fod, thi Sagen maatte jo for Landstinget i Viborg som alle Sager, der gjaldt Æren. Men endelig 3. Marts 1670 faldt Landstingets Dom, og Niels Lauridsen blev sat

paa fri Fod. Dermed var de to Klagepunkter mod ham bortfaldne. Det tredie Klagepunkt, Tilskyndelse til »Oprør«, var i Forvejen faldet til Jorden. Niels beviste med en Række Vidner paa Jerlev Herredsting, at han aldrig havde klaget over Øvrigheden, men vel sammen med de andre Sognemænd over Skattebyrderne. Det var derfor, de alle var redet til Kongen paa Koldinghus.

Naar man nu synes, at Niels Lauridsen fortjente en forsvarlig Oprejsning, saa kan man ikke nægte, at den fik han ogsaa i fuldt Maal, thi Sagen kostede nok Herredsfoged Thomas Pedersen hans Embede, og den 17. August 1670 blev *Niels Lauridsen Ammidsbøl*, der faa Maaneder i Forvejen havde flakket om som fredløs, udnævnt til Herredsfoged i Jerlev Herred. I Udnævnelsen¹⁾ staar der intet om Grunden til hans Udnævnelse, men det var i Sandhed en stor Oprejsning, som han ikke behøvede at gøre større ved private Søgmaal, men heller ikke det undlod han. Man finder efter Niels Lauridsen Ammidsbøls Tiltrædelse alle hans Avindsmænd stævnet for Retten, om saa det er den gamle Herredsfogeds Kone, Dorrete Thomaskone, saa stævnes hun for en Trøje af Fløjl til 3 Rigsdaler, som Niels Lauridsen Ammidsbøl (han bruger fra nu af altid Tilnavnet) kræver hende for. Hullet i Rækken af Tingbøger afskærer fra Muligheden af at se Processernes Udfald.

Vi springer frem i Tiden lige til Aaret 1675, da den næste store Ulykke overgik Niels Lauridsen Ammidsbøl.

Den 11. April 1675 rejste Herredsfoged Niels Lauridsen Ammidsbøl til Viborg Landsting. Da han atter kom tilbage 18. April fandt han sin Gaard tom og

¹⁾ Jyske Registre Nr. 196. Indlæg er ikke bevaret.

udplyndret. Hans Kone og Børn var borte og med dem næsten alle hans Værdisager. Han tog i Vidners Overværelse Syn over Stuer og Lader og lod lyse til Tinge, at han »af udædiske Mennesker og sammenrakkede Røvere og Tyve« var bleven udplyndret. Af hans Gods var der forsvundet et beslaget Skrin af norsk Arbejde. I Skrinet var der en stor Sum rede Penge, meste Delen i »haard« Mønt, en Guldkæde og et Armbaad af hamret Guld, to Armbaad af fransk Arbejde indlagt med Rubiner, nogle Guldsmykker, ægte Perler, 5 Guldringe, nogle Guldknapper og Guldmonter, to Kander beslagne med Sølv, en Sølvpote, en Sølvkasse og 11 Sølvkeer. »Paa en Del af Guldet og Sølvet fandtes min salig Faders og salig Moders Navne udstukket, paa en Del var mit eget Navn«. Endvidere var der bortrøvet Sengeklæder, Dynner, Puder, Lagen og Spærlagen, Herredsfogdens egne livskaarne Klæder, Uld- og Linnedtøj, et andet Skrin med fine Klæder, Lagener, Duge og Haandklæder, Kobber, Jærn og Messing, en graa Rytterkappe, rent Korn paa Loftet, Flæsk og Viktualier, en beslagen Vogn og to Heste, den ene en kgl. Rytterhest.

Efterlysning skete paa Hjemtinget og alle omliggende Ting og forkyndtes i Ødsted og Egtved Kirker Søndagen Cantate, den 2. Maj. Værdierne i det ene Skrin opgøres af Herredsfogden til 1466 Rigsdaler foruden Perler og forarbejdet Guld.

Der begyndte nu en Eftersøgning, der varede lige til ved Juletid samme Aar, da man fandt den flygtede Kone og Børnene hos Værten Johan Tidemann i »Den gyldne Engel« paa Heisterberg i Byen Slesvig, hvor man ogsaa fandt en Person, Rytterkarlen Søren Lauridsen, en Søn af Herredsfogdens gamle Fjende (og Slægtning) Laurids Pedersen i Ammidsbøl. Rytter-

karlen blev fængslet paa Gottorp og senere udleveret til Koldinghus Arrest. Konen og Børnene blev ført til hendes Slægt (til Faderen), og i Tingbogen finder man indført en mærkelig skriftlig Forklaring, der lyder saaledes:

»Jeg underskrevne Else Jørgensdatter af Ammidøbøl hermed min store Nød tilkendegiver, hvorledes jeg er bragt og ført af min Frelse, med umyndige Børn og Midler borttaget som efterfølger: Anno 1675, Natten mellem 13. og 14. April er min Tjenestepige bortgangen og har med sig stjaalet en Kaabe, et Spærlagen og nogle af mine egne livskaarne Klæder. Saa som det skete i min Mands Fraværelse, sørgede jeg meget derover, og den 14. April sad jeg i min Stue og græd derfor. Da indkom Laurids Pedersens Hustru Dorrete Jørgensdatter og hendes Søn Niels Lauridsen, og hun spurgte, hvad jeg skadede. Da sagde jeg, jeg maa vel græde, min Mand er intet hjemme og den Pige i Nat stjal det Gods fra mig. Jeg vil rejse til min Faders, hvad Raad han giver mig.

Da svarede Dorrete Jørgensdatter og sagde: Mine Sønner skal føre Eder hjem til Eders Faders. Hvor er Eders Mands Skrin med Penge, Guld og Midler? Det skal I have med Eder. Jeg svarede ved min Ed: Hverken veed jeg, hvor dette Skrin er, ikke heller vil jeg mig dermed befatte eller med mig have, hvortil Dorrete svarede Jo og sagde til hendes Søn, fornævnte Niels Lauridsen: Kom, lad os lede udi Sengen, og saa ledte de i min Mands Seng og fandt dér en Sølvkande og nogle Sølvskeer i Halmen. De stak i Jorden med en Kaarde, og som de dér ikke fandt Skrinet, sagde hun til sin Søn Niels: Kom, lad os lede i Bagerhuset. Saa gik de ud i Bagerhuset og i den nørre Side i det østre Hjørne. Her flyttede de en ny Vogn og et Dej-

trug, og Dorrete sagde til Sønnen: Stik dér med Kaarden. Han stak i Jorden, og de fandt min Mands beslagne Skrin med hans Midler, Penge og Guld. De gravede det op af Jorden og bar det ind i Stuen. Jeg sagde, at jeg ikke vilde have med Skrinet at bestille, men hun svarede: Mine Sønner skal føre Eder hjem dermed til Eders Faders. Samme Dag om Aftenen kom hendes Sønner, Søren Lauridsen og Lild Christen Lauridsen og sagde, de vilde føre mig til min Faders. De tog to Heste af min Mands Stald og spændte for hans beslagne Vogn. Søren Lauridsen tog det jærnbundne Skrin og bar det ud i Vognen, Christen bar i Vognen af det andet Gods. Kørte de saa af Gaarden med mig, Børn og Gods. Da vi kom udenfor Porten, da kom den anden Christen Lauridsen til, Sørens Broder. Og de lod mig ikke andet mærke end at de vilde føre mig til min Faders, førend jeg mærkede, at vi var paa Vejen til Kolding. Da jeg sagde, at jeg kun vilde til min Faders, svarede Søren: Vi vil føre Eder sønden Kolding og saa fly Eder Besked fra Eders Fader, hvor I skal hen, og Søren Lauridsen kørte saa selv Vognen til henimod Kolding. Begge hans Brødre, begge Christen Lauridsen'er, red ved Vognen. Søren gav nu de to Brødre Besked, hvor de skulde hen med mig. De førte mig saa til Hejsager til Gert Hansens, hvor de tingede Logement. Her kom Søren Lauridsen til os. Efter at vi var kommen dertil, opbrød Søren og Christen mig uafvidende det jærnbundne Skrin. Dette skete i Gert Hansens Hus i den østre Stue i Hejsager. De tog af Skrinet alle Midler og Penge. Da jeg kom til, havde Søren taget Pengene af Skrinet, og nogle Lærredsposer stod hos ham paa en Kiste. Da jeg spurgte, hvorfor de gjorde det, svarede han, at han vilde forvare de Penge og Midler,

indtil jeg havde dem fornøden. Han laante saa en Kiste af Gert Hansen og lagde Pengene og det andet deri, som han tog af min Mands Skrin. Søren beholdt Nøglen til Kisten. Han gav mig 100 Slettedaler. Saa førte Søren Lauridsen og hans Broder mig over til Als med Børn, Heste og Vogn. Vognen blev sat hos Hr. Laurids paa Als. Den sorte, blissede Hest, som var for Vognen, ihjælskød de ved Nordborg med en af Søren's Pistoler. Den anden af min Mands Heste for Vognen var en brun Hest. Den gav Søren til Gert Hansen for hvad der var dem imellem. Søren rejste igen over til Hejsager og tog de Penge og Midler. Saa kom Søren Lauridsens Søster Else Lauridsdatter og en Kone af Haderslev, Kirsten Christoffers, til mig og førte mig til Flensborg. Dér skulde Søren give mig min Mands Penge og Midler, at jeg kunde rejse hjem igen. Da Søren kom til Flensborg, tog han fra mig 40 Daler af de 100, han havde givet mig og to Par Guldknapper af hamret Guld, som var min Mands. Han førte mig til Uge Præstegaard, hvor hans Søster og Konen af Haderslev var. Vi var der i nogle Uger, og Søren sagde, han var Kvartermester. Han red bort nogle Dage og kom igen. Han sagde nu, at jeg ikke kunde komme hjem, min Mand lyste saa strængt efter sine Penge og Midler. Han berettede, at min Fader ikke vilde have mig til sig. Han førte saa Børnene og mig til Klovtoft, hvor vi var en Nat, senere til Lygum, hvor vi var en Middagstid. Jeg vilde have været hjem. Han red saa bort igen og sagde, han vilde ride til Ammidsbøl og hente de Penge, han tog af min Mands Skrin, de var hos hans Fader, Laurids Pedersen. Han sagde ofte, han vilde søge Lejlighed til at skyde min Mand ihjæl og lade hans Gaard afbrænde. Søren kom igen til Lygum og foregav, at

han havde kastet Nøglen til Skrinet bort. Derfor kunde han ikke give mig Pengene. Han flyttede mig til Ravsted og derfra til Slesvig, hvilket var mig haardt imod. Han tingede Logementet hos en Mand, Mathias Carlsen. Han og hans Søster var saa en 8 Dages Tid hos mig. I den Tid tog han en Sølvkasse og afbrød det ene Øre, to Sølvkeer og 3 Rigsdaler in Specie, som var min Mands, og hans og hans Faders Navne stod derpaa. Deraf lod Søren sig gøre 10 Dusin Sølvknapper til en Kjol. Han lod Knapperne lave af Nikolaj Mechlenborg i Slesvig, og den ny Kjol drog han paa sit eget Liv. Samme Tid havde jeg ikke flere Penge end 6 Rigsdaler, som blev stjaalet fra mig tillige med en Guldring og et Guldsmykke. Da Søren saa havde Midlerne fra mig, rejste han bort og lod mig sidde i Elendighed med mine umyndige smaa Børn. Jeg havde ingen Midler at komme hjem for, ej heller turde jeg komme hjem, formedelst de saaledes havde frataget mig Penge og Midler. Jeg var saa i Slesvig indtil Gud sendte min fattige Mand og hans Broder did, hvor de fandt mig og mine Børn i Mathias Carlsens Hus. De fandt Søren i et Hus der straks hos. Min Mands Broder løste mig af Logementet med 9 Daler og flyede mig Heste og Vogn til Kolding og underholdt mig og mine Børn paa Rejsen, at jeg igen kunde komme i min Frelse, som de bedrageriske Mennesker Dorette Jørgensdatter og hendes Sønner har bortført mig af. Ellers haver fornævnte Dorette Jørgensdatter og hendes Datter og Sønner altid i nogle Aar højliggen arbejdet paa at sætte Splid mellem mig og min Mand, og de søgte Lejlighed, naar min Mand ikke var tilstede, til at belukke og bedrage mig Korn og andet, der var i Huset, fra med videre deres Bedrageri, endog jeg ikke noksom kan fuldtakke

min Mand for god ærlig Omgængelse i alle Maader, saa jeg fattige Kvinde klager min Nød for Gud og kristen Øvrighed, at de slig min Nød vil lade gaa til Hjærte og slige Bedragere og Røvere, Dorette Jørgensdatter og hendes fornævnte Sønner og Anhang at straffe, som mig fattige Kvinde med umyndige Børn forført haver. Dette forskrevne mit Klagevidne jeg Ord efter Ord ved min højeste Ed vil og kan med en god Samvittighed vedstaa, saa sandt Gud sender mig fri af min *Barselseng* (!) til Herredsting eller Landsting, hvor Behov gøres.

At bekræfte til Vitterlighed mit Navn her nedenunder skrevet og venligen ombedet med mig til Vitterlighed at underskrive ærlige og velagtede Mænd Jens Sørensen og Mads Nielsen i Vilstrup.

Datum Vilstrup, d. 3. Jan. Anno 1676.

<i>Elsæ Jørgensdatter,</i>	<i>Mads Nielsen,</i>	<i>Jens Sørensen,</i>
egen Haand.	egen Haand.	egen Haand.

Herredsfoged Niels Lauridsen Ammidsbøl, der tit og ofte havde været Genstand for Nabofamiliens Forfølgelse (ofte havde Dorrete løftet Skørterne med en spottende og uhøvisk Opfordring, en anden Gang var hele Familien efter ham med en Boløkse og lange Stænger), forfulgte sin Sag med megen Strængthed, hvad der jo ogsaa var Grund til, men Dorrete tog al sin Sladder og Ondskab i Brug for at plumre Vandene. Herredsfogden afmaledes som et forfærdeligt Menneske, som Konen nok havde Grund til at flygte fra, og tilsidst saa Herredsfogden sig nødsaget til — navnlig til Brug over for Landstinget — at skaffe sig et personligt Skudsmaal af 40 Mænd fra Herredet, der vidnede under Ed, at »ingen med god Samvittighed kan sige eller paastaa Herredsfoged Niels Lauridsen Ammids-

bøl andet end som godt og en ærlig Mand vel egner og anstaar i alle Maader, og har han ellers skikket og forholdet sig imod os menige Herredsmænd ærligt, oprigtigt og vel i alle Maader paa Tinge og i Retten saa og udenfore og os med Retten forsvaret og haandhævet, naar nogen os eller nogen vilde forurette, saa vi ikke kan fuldtakke Gud og Kongen for saa oprigtig, retfærdig og trofast en Herredsfoged og ønsker han fremdeles maa leve og være vores Herredsfoged. . . . (Han har været) de Fattige en stor Hjælp med Laan og Mag til deres Skatter og Udgifter, hvormed han dem Tid efter anden har forstrakt, indtil nu forleden Aar den ærlige Mand Midler og Formue af slemme Mennesker er bleven bortrøvet . . . «

Fangen paa Koldinghus, Søren Lauridsen, paastod ihærdig, at han anklagedes uretfærdig for det, som Niels Ammidsbøls Hustru selv havde begaaet. Han var ikke flygtet, men var paa Vej til sit Regiment («ad vores Armé til»), da han blev fængslet i Slesvig og ført til Kolding, hvor man nu vilde paadømme hans Sag ved civil Ret i Stedet for at udlevere ham til sine Officerer og Krigsretten.

Paa dette sidste Punkt fik Søren Lauridsen Hjælp fra — Militæret, idet Obersten paa Nygaard i en Skrivelse af 26. Jan. 1676 krævede Fangen udleveret. Obersten forlangte, »at Søren Lauridsen straks og uden Ophold skal udleveres til Regimentet med Kongens Hest og Mundering. Hvad Beskyldninger, der er rettet mod ham, kan paa sine tilbørlige Steder efter kgl. Majestæts Krigs-Ordinance udføres, efterdi højstbemeldte Hans Majestæts Tjeneste i disse vidt udseende Tider ingen Forhindring, langt mindre nogen Forhaling eller Ophold taaler.«

Om nu Husfoged Johan Lehmejer virkelig har ud-

leveret Fangen til Obersten, er vel tvivlsomt, men sikkert er det, at Fangen kom ud af Fængeleiet og — naturligvis — straks flygtede, og dermed er han for bestandig ude af Sagaen. Han omtales som »undvigt«. Dommen i Sagen faldt ved Landstinget i Viborg og lød paa, at den undvegne Fange Søren Lauridsen var dømt fra sit Liv (til Galge og Gren) efter først at være underkastet *pinligt Forhør*. Denne Dom stadfæstedes ved Højesteret 10. Juli 1676¹⁾ med den Tilføjelse, at »Husfogden bør igen tilstede at forskaffe den undvigte Person eller selv at svare til Sagen, saa vidt Lov og Ret er«.

Husfogden bønfaaldt Kong Christian V om Fritagelse for det tunge Ansvar og fik Andragendet bevilget i kgl. Skrivelse af 27. August 1676. Det hedder i den kgl. Skrivelse, at siden det vilde være Johan Lehmejer aldeles umuligt Fangen igen tilstede at forskaffe, har Kongen under Hensyn til Johan Lehmejers lange Tjeneste besluttet at fritage ham for Ansvarét.

I den følgende Tid hører man ofte Herredsfogdens Navn, men aldrig Konens. Formentlig er Konen bleven hos sin Fader eller er død. Børnene tog Herredsfogden til sig. Af en Optegnelse i Tingbogen 1677 ser man, at Herredsfogden nu virkelig er bleven »Kaptajn« for Beboerne paa sin Egn. Paa Tinget læstes nemlig kgl. Forordninger af 16. August 1675 og 14. April 1677, hvorefter Herredsfogden tilholdt hele Herredets Indbyggere og Almue til efter disse Forordninger at have »Vagt og Gevær«, og saasnart Kongens Befaling indløber, da at mønstre herreds- og sognevis med Herredsfogden som deres Kaptajn. Endelig skal Beboerne levere det resterende Véd til *Bavnen*, som er anordnet

¹⁾ Dombogen Fol. 709 b—725 b.

at skulle staa »paa det store Bjerg imellem Vesterby og Vork, som den af gammel Tid standen haver og derved den behørig Vagt med god Opsyn, to Personer hver Dag og Nat fra den ene Middag til den anden«. Almuen skal rette sig efter at møde paa Mønstringspladsen mellem Vesterby og Vork, naar den faar Tilsigelse derom af deres Kaptajn og Underofficerer, med fuld Gevær«. Herredsfogden skal som deres Kaptajn sognevis efter Gudstjenestens Forretning om Søndagen mønstre og undervise Almuen. Man maa her huske paa, at Tiden falder under *den skaanske Krig*.

Der var i 1677 en mærkelig Sag, der udspandt sig mellem Herredsfoged Niels Ammidsbøl og Skriver Mikkell Ottesen paa Koldinghus (ansat under Amtsskriver Mathias Lihme). Mikkell Skriver viste sig ved flere Lejligheder som en brutal og desperat Karl¹⁾, der kunde modtage Folk paa Skriverstuen med Stokkeslag og ikke undsaa sig for at bruge Skældsord, ja endog ved Tinget at hente sine Pistoler som en Trusel. En Tingdag kaldte han Oluf Mortensen Bøgvad i Bølling for en »Snaphane«, og Oluf — der vist ikke just var en Engel (se Ildebrandsaffæren) — svarede med at kalde Skriveren »en Madsfos og Bærenhyter«. Denne Mikkell Skriver blev en Dag dømt for »Ulyd« paa Tinget. Dette førte til en vidtløftig Sag, som gik baade til Landsting og Højesteret, og hvori Mikkell Ottesen anklagede Herredsfogden for en uretmæssig Dom og Tingskriver Børge Christensen for Forfalskning af Tingbogen, idet den Snor, hvormed Tingbogen var gennemdraget, var afskaaret og erstattet med to snoede røde Bændler. Det viste sig, at Børge Christensen var uskyldig, og Klagen mod Herredsfogden synes alle-

¹⁾ Tingbogen 1677, 31. Januar.

rede at være bortfalden under Sagens Behandling i Viborg.

Dette er den sidste store Sag, Herredsfoged Niels Lauridsen Ammidsbøl har deltaget i, thi endnu før Sagen afsluttedes for Højesteret, havde den tredie og sidste store Ulykke ramt Herredsfogden, idet han paa den anden af de to forordnede Bededage, den 26. April 1678 *tillige med sin Datter Sidsel blev ynkelig myrdet, da han var undervejs til Ødsted Kirke.*

Som allerede nævnt mangler Jerlev Herreds Tingbog for den Tid, Mordet blev begaaet, og selve Dramaet og den paafølgende Mordsag kan derfor — efter Højesterets Dombøger — kun skitseres.

Mordet synes at være foregaaet før Kirketid den paagældende Bededag. Stedet har været tæt ved Ødsted, thi Mordet blev set af Ødsted Folk, der stod i deres Botofter. Kort efter mødte nogle Sognefolk, der kom fra Kirke, to formummede Ryttere, der havde gjort sig ukendelige ved at besmøre sig i Ansigtet og »ved Haars Sammenknyttelse«. Rytterne vendte, da de saa Sognefolkene, og red sydpaa den Vej, de var komne. Da Folk fandt hen til Mordstedet, var baade Herredsfogden og lille Sidsel døde. Egentlig kendt Rytterne havde ingen af Kirkegængerne, skønt de forreste af dem vekslede nogle Ord med dem. Ikke desto mindre kom det snart ud, at den ene af Rytterne var Morten Olufsen, en Søn af Oluf Mortensen Bøgvad i Bølling. Det sagde snart hele Egnen. Syn og Forhør blev straks optaget af Regimentsskriver Knud Pedersen i Starup. Den myrdede Herredsfogeds Broder, *Jerlev Lauridsen*, rejste straks til Amtmand Fr. v. Vier egge og fik dennes Anbefaling paa en Ansøgning om Herredsfogedembedet. I Anbefalingen, der er stilet til Oversekretær Dietrich Schult i Danske Kancelli hedder

det, at Jerlev Lauridsen er »bosiddende Borger i Fredericia og kødelig Broder til den myrdede Herredsfoged. Han er født paa Stedet og erfaren, har ogsaa tjent Deres høje Excellence«. I sin Ansøgning om Herredsfogedembedet motiverer Jerlev Lauridsen Ansøgningen med, at han er Lavværg for de smaa fader- og moderløse Børn, som han vil opdrage og agter Gaarden sig at antage og holde Hans Majestæts Rytterhold og Redening af, som ellers vilde blive øde. Ansøgningen bar Frugt, thi allerede 26. April 1678 forelaa Jerlev Lauridsens Udnævnelse som Herredsfoged.

Mordsagen er gaaet sin Gang ved Hjemtinget og i Viborg. Den 3. Juli 1678 kørtes Sandemændene til Viborg, hvor de atter var 9. Oktober. De udpegede tilsidst to Personer som Gerningsmænd, nemlig Rytterne Morten Olufsen og Jacob Skaaning, men Oluf Mortensen i Bølling var allerede i Forvejen paa Færde for at skaffe et Alibi for Sønnen. Han synes at have været i den danske Feltlejr ved Helsingborg, hvor han 30. August 1678 skaffede sig Attester fra forskellige Personer ved Ritmester Jacob Ulfeldts Kompagni (Oberst Bülows Regiment), lydende paa, at den paa-gældende Bededag havde Morten Olufsen sammen med de andre Ryttere i Kompagniet overværet Prædikenen i Onsted Kirke i Vor Herred og at han bagefter havde været sendt til Aarhus som Ordinans. Det hjalp dog ikke, thi Jerlev Lauridsen skaffede andre Vidner, og 18. April 1679 var han i Kolding og begærede skriftlig hos Amtmanden, at den salige Niels Lauridsen Ammidsbøls Lig maatte blive gravet op, »at den skyldige kunde lægge Haand paa det«. Om denne Begivenhed, der vel maa have fundet Sted i Ødsted Kirke eller paa Kirkegaarden, finder man intet optegnet, men kort efter er der udstedt Attest af Oberstløjtnant Johan

Otto Rabe, at »Morderen Olufsen haver rømt for Ger-ningen Riger og Lande, Regiment og Tjenesté«.

Sandemændenes »Tov« i Viborg lød saaledes:

»Fremkom Sandemændene, nemlig Jes Søfrensen, Søren Sørensen, Niels Jørgensen, Jens Jensen og Niels Christensen og gjorde deres Ed og Tov, efter at der var sat Fylding paa dennem af Peder Jensen og Lau-ritz Biering, Landstingsskriver, og udlagte Jacob Skon-ning og Morten Olufsen under Oberst Bülow's Regi-ment og Ritmester Jacob Ulfeldts Kompagni, at have myrdet og ombragt Niels Ammitzbøll og hans Datter Zidsell Nielsdatter og derfor svor dennem Mord og Manddød over og fra deres Fred, hvorpaa de bad dennem Gud til Hjælp«. Dommen ved Landstinget lød overensstemmende dermed.

Oluf Mortensen Bøgvad i Bølling indankede Dommen for Højesteret, der paakendte Sagen 26. Avgust 1680¹⁾.

»Sendemændenes Tov bør i alle Maader ved Magt at stande og den bortrømte Morten Olufsen at miste sin Fred og hvor han kan antræffes at gribes og straffes paa sit Liv med Stejle og Hjul, hans Hoved-lod at være forbrudt, Halvdelen til den Dødes Arvin-ger og Halvdelen til hans Herskab.«

Ligesom Forbryderen Søren Lauridsen saaledes synes ogsaa Morten Olufsen at være undsluppen den jordiske Retfærdighed. Den myrdedes Arvinger blev ikke rige ved Morderens halve Boeslod, det blev nemlig kun 8½ Rigsdaler! Jerlev Lauridsens Procesomkostninger løb op mod et Par Hundrede Rigsdaler. Det synes som om Morderens Fader, Oluf Mortensen i Bølling, ikke saa retmæssig har opgjort sin forbryderiske Søns Bo, men Processen derom er det næppe værd at komme ind paa.

¹⁾ Højesterets Dombog 1680, I. Fol. 170 ff.

Jerlev Lauridsens Virksomhed som Herredsfoged var saare kort. Endnu før Mordsagens Slutning blev han afskediget for ikke at have »observeret sin Ed og Pligt ved Ryttergaardens Besigtigelse i Jerlev Herred, men skal have set gennem Fingre dermed og ej rettelig antegnet, hvad til enhver Gaard saas kunde«. Denne Redegørelse ligger som Indlæg til Bertel Jensens Bestalling som Herredsfoged. (Jyske aabne Breve Nr. 67, 10. Juni 1680.)

Om Oluf Mortensen Bøgvads eller rettere hans Søns Bevæggrunde til Mordet paa Niels Lauridsen røber Papirerne intet. Et Træk af Oluf Mortensens senere Liv er fortalt foran under Omtalen af Bølling By. Den myrdede Herredsfogeds efterlevende Børn synes ikke at være opdraget af Jerlev Lauridsen, men af deres Bedstefader, Jørgen Jensen paa Holm. Børnenes Moder hører man intet om.

SMAASTYKKER

En Rettertingsdom fra 1544.

Af Adjunkt Dr. phil. **Henrik Ussing**, Sorø.

I Sommeren 1915 kom forhenværende Gaardejer Niels Gydesen, Javnsgaard paa Erresø Mark, hen til mig og rakte mig et gammelt, stærkt sammenfoldet, slidt og sværtet Pergament og bad mig læse det for sig.

Paa den blankslidte, klattede og graanede Yderside lod der sig med nogen Møje læse: Hans Hansen, Møller, — skrevet med »danske« Bogstaver, som de brugtes for 100—200 Aar siden. Paa den Side, der kom frem, naar man begyndte at folde Dokumentet ud, stod der med meget tydeligere Haand, men ogsaa med gamle »danske« Skrifttræk: Niels Knudtzens Skiøde udi Staustrup. Og neden under *det* nogle næsten helt ulæselige Bogstaver. Hans Hansen Møller og Niels Knudtzen har jo nok en Gang været det gamle Pergaments Ejere.

Foldes Dokumentet helt ud, viser det sig at være 17 Tommer bredt og 9 Tommer højt. I den brede Rand for neden er der kradset nogle Bogstaver og Tal, som øjensynligt stammer fra langt senere Tid end Dokumentet selv, bl. a. Aarstallet 1775. En Pergamentsstrimmel, der er flettet ind gennem et Par Huller i Dokumentets Underkant, har før baaret et Segl; men dette er nu revet af.

Selve Dokumentet er skrevet med en smuk, flydende Haandskrift fra Reformationstiden, der vel somme Steder har lidt Overlast af Fingerslid, af Sammenfoldningen og af Pletter, men som ellers er tydelig og let at læse for den, der er fortrolig med de gammel-dags Skrifftegn.

Gennem Teksten føres vi ind i en fjærn Tids Retspleje, gammeldags Landboforhold o. s. v., ligesom vi flygtigt strejfer Personer, hvis Navne er kendte i vort Lands Historie. Af Indholdet fremgaar, at der forud for dets Affattelse er gaaet følgende Begivenheder:

Paa den nuværende Stovstrup Mark, Elbo Herred, laa der i Middelalderen en By, der hed Husby. Denne By var blevet nedlagt, og dens Jorder drevs af Bønderne i Stovstrup. En Bys Jorder maalttes den Gang i *Bol*; et Bol var saa at sige en Normalgaard, og 1 Bol kunde igen deles i 2 Halvbol, 4 Fjerdinger, 8 Ottinger o. s. v. Nu tilhørte i Middelalderens Slutning $\frac{1}{2}$ Otting Jord af den gamle Husby Mark *Skt. Jørgens Gaard* i Kolding; men en Bonde i Stovstrup havde denne halve Otting i Fæste og drev den sammen med sin egen Gaard og svarede i Landgilde til *Skt. Jørgens Gaard* $\frac{1}{2}$ Ørte Byg hvert Aar, samme Jord bruges (d. v. s. dyrkes med Korn), og $\frac{1}{2}$ Tønde Havre hvert Aar, den ikke bruges (d. v. s. ligger hen i Græs). En Ørtug (Ørte el. Orte) Byg er 12 Skæpper.

Om *Skt. Jørgens Gaard* kan man læse i P. Eliassens Bog om Kolding, S. 233—235. Den laa i Byens vestlige Udkant, og den ejede 16 hele Bøndergaarde foruden en Del mindre Jordlodder, deriblandt altsaa den halve Otting Jord paa Husby Mark. Fremdeles havde »*Skt. Jørgen*« ogsaa en Blok ved Sønderbro i Kolding, hvori Sømænd og Vejfarende kunde lægge en Skærv. Alle Indtægterne baade af Jordegodset og Blokken blev

af Kronen, der var Skt. Jørgens Gaards Ejer, forlenet til en Mand, som skulde nyde Indtægterne mod, at han i Skt. Jørgens Gaard lader afholde Messer og Gudstjeneste og giver fattige, syge og spedalske Menesker Livsophold. Ved Overgangen fra den katolske til den lutherske Tid kom der imidlertid nogle stærkt bevægede Aar for Skt. Jørgens Gaard. Den sidste katolske Sognepræst i Kolding havde Gaarden i Forlening; men han forsømte Gudstjenesten, og Frederik d. 1. befalede derfor, at Forleningen skulde tages fra ham og gives til den kongelige Sekretær, Jesper Brochmand, mod at han paatager sig baade den aandelige og den legemlige Forsørgelse af de fattige, syge og spedalske i Skt. Jørgensgaards Hospital. Jesper Brochmand havde nu Jørgensgaarden med Hospital og Kapel i Forlening til 1541. Dette Aar overtog en Kolding-Borger Gaard og Hospital med samt Indtægter og Forpligtelser. Superintendenten (Bispen) i Ribe faar Overtilsyn med Anstalten. Men allerede 2 Aar efter (1543) lægges Skt. Jørgensgaard under det nystiftede Hospital i Ribe. At Forstanderne for dette Hospital har haft deres Vanskeligheder med Bestyrelsen af Skt. Jørgensgaards Jordegods, fremgaar tydeligt af det gamle Dokument, og 1545 tages Gaarden fra Hospitalet i Ribe og lægges under Koldinghus.

Medens Jesper Brochmand havde Jørgensgaarden, var den omtalte halve Otting Jord paa Husby Mark i Stovstrup først bortfæstet til en Gaardmand i Stovstrup, der hed Niels Ebbesen; men da en anden Mand, Bendix Pedersen, havde faaet Jorden af Niels Ebbesen, skaffede Hans Pedersen i Stovstrup sig paa Elbo Herredsting i Aaret 1536 en skriftlig Udtalelse med Herredets Segl, et saakaldt *Tingsvidne*, der gik ud paa, at den omtalte halve Otting Jord havde været brugt

til den Gaard i Stovstrup, som Hans Pedersen bor i, før Bendix Pedersen fik Jorden af Niels Ebbesen. Elbo Herredsting holdtes vist i *Tingskov* i det nordvestlige Hjørne af Erresø Sogn, hvor næsten alle Herredets daværende Sogne stødte sammen. Med Tingsvidnet i Lommen begiver Hans Pedersen sig til Mester Jesper Brochmand i Kolding og forestiller ham, at han (Hans Pedersen) er den, der har rette Krav paa at faa den halve Otting Jord i Fæste. Jesper Brochmand aner ingen Svig og udsteder et Brev til Hans Pedersen om, at denne skal have den halve Otting Jord mod at yde den Afgift, som plejede at udredes af den.

Formodentlig har Bendix Pedersen, som Jorden blev taget fra, straks gjort Indsigelse; men Hans Pedersen staar foreløbig, med Jesper Brochmands Brev i sin Haand, som Sejrherre, og driver den omtalte Lod saa længe Jesper Brochmand er Forstander for Jørgensgaarden, og ligesaa i de to Aar, da Koldingborgeren har Gaard og Hospital i Forlening. Da Gaarden lægges til det nystiftede Hospital i Ribe (1543), iler Hans Pedersen ud til Ribe til Superintendenten (Bispen) Hans Tausen og de andre Forstandere for Ribe-Hospitalet og fortæller dem den samme Historie, som han havde fortalt Jesper Brochmand. Hans Tausen, der først Aaret i Forvejen var blevet Biskop, og de andre Hospitalsforstandere er lige saa godtroende som Jesper Brochmand, og de udsteder et Brev til Hospitalet i Ribe, i Følge hvilket Hans Pedersen fremdeles skal have den halve Otting Jord i Fæste. Men allerede samme Aar indhenter Skæbnen den uretfærdige. En ny Mand træder frem som Hans Pedersens Modstander; det er Michel Jepsen. Han er nu kommet i Besiddelse af den Gaard, hvortil den halve Otting

tidligere i lang Tid har hørt, og han faar Hans Tausen og de andre Forstandere i Ribe til at udstede et nyt Brev (endnu i Aaret 1543), hvorved de overlader Michel Jepsen Jordan mod den sædvanlige Afgift, medens de tilbagekalder og erklærer for dødt og magtesløst at være det Brev, som Hans Pedersen med sin vrang Undervisning først havde forhvervet sig af dem, saaledes at dette Brev ikke skal komme Michel Jepsen eller Hospitalet til Skade i nogen Maade.

Nu er det Hans Pedersens Tur til at søge at skaffe sig sin paastaaede Ret. Parterne mødes Onsdag efter Alle Helgens Dag (Alle Helgens Dag er 1. November) paa Elbo Herredsting. Her bliver der nedsat et Udvalg paa 8 Mænd, som skal fastsætte et Forlig mellem Michel Jepsen og Hans Pedersen; dette Udvalgs Afgørelse gaar ud paa, at intet skal betales i Kost og Tæring, men Michel Jepsen skal beholde det nævnte Stykke Jord, og Hans Pedersen skal ingen Adkomst have til det.

Hans Pedersen opgiver imidlertid ikke Ævret; men han henvender sig til Kongen, formodentlig paa Kongens Retterting, og faar paany »med en vrang Undervisning«
Stadfæstelsesbrev paa, at han skal have den halve Otting Jord paa Husby Mark. Men Glæden varer kun kort. Hans Pedersen stævnes med de sædvanlige 6 Ugers Frist til at møde for Landets øverste Domstol, Kongens Retterting, for at Sagen kan faa sin endelige Afgørelse. Paa den fastsatte Dag, Onsdag efter Skt. Povls Omvendelsesdag (Skt. Povls Dag conversionis er 25. Januar) i Aaret 1544 sættes Rettertinget i Odense i Nærværelse af Landsdommeren i Fyn, Rigsraad Jacob Brockenhus, og Mester Jacob Nielsen, Kannik i Ribe, der vel er mødt som Repræsentant for Hospitalet i Ribe. Som fuldmyndig paa Michel

Jepsens Vegne møder paa den ene Side Christiern Nielsen i Erresø, og paa den anden Side møder Hans Pedersen i Stovstrup. Fra begge Sider fremlægges nu Dokumenter, Overdragelsesbeviser, Tingsvidner, Forligskontrakt o. s. v., og bl. a. godtgør Christiern Nielsen, at Hans Pedersen aldrig har haft Ret til Jorden, men at den har været brugt til Michel Jepsens Gaard i over 26 Aar. Og derefter afsiges Dommen, der gaar ud paa, at det *sidste* Brev, som Forstanderne til Hospitalet i Ribe havde udstedt, og den Kontrakt og Forligelse, som er affattet i Overensstemmelse dermed, bør staa ved Magt, og Michel Jepsen skal altsaa samme halve Otting Jord nyde, bruge og beholde, hvorimod det kongelige Stadfæstelsesbrev og de andre Breve, som Hans Pedersen med vrang Undervisning har forhvervet sig, skal være døde og magtesløse og hverken komme Michel Jepsen eller Hospitalet i Ribe til Brøst eller Skade i nogen Maade. Dommen er nedskreven i Rigens Kanslers Dombog I (Side 215), som opbevares i Rigsarkivet.

Derefter udstedtes samme Dag det gamle Domsbrev — vort sværtede og slidte Pergaments-Dokument — i Kongens Navn i Form af et »aabent Brev«, der gør Dommen vitterlig for alle. Det afsluttedes med en latinsk Vending, der gerne anbragtes ved Slutningen af Rettertingets Domsbreve: Datum ut supra nostro ad causas sub sigillo teste Georgio Quitzou justitiario nostro dilecto; paa Dansk: Dato som ovenfor; under vort Rettertingssegl (sigillum ad causas); med os elskelige Retsformand (d. e. Rigens Kansler) Jørgen Quitzou som Vidne. Og endelig hængtes Kongens Rettertingssegl i en Pergamentsstrimmel under Dokumentet.

Striden var endt — Hans Pedersens mange »vrang Undervisninger« havde ikke hjulpet ham. Michel Jep-

sen fik Lov at beholde sin halve Otting Jord. Det har nok været med Selvfølelse og Stolthed, at Christiern Nielsen fra Erresø har foldet det flunkende fine Pergamentsdokument ud for ham og vist ham de sirlige Skriftegn, som maaske ingen af de to Mænd har været i Stand til at læse, og særlig har deres Øjne nok dvælet ved Kapslen med Kongens Segl. Og Dokumentet er blevet omhyggeligt opbevaret fra Slægt til Slægt; det er tit blevet trukket frem, og det er blevet gransket af mange Par Øjne. Det er ved Siderne blankslidt og brunligt af de mange Fingre, som har holdt paa det i Tidens Løb, mens Øjnene har søgt at famle sig til Meningen. De fleste af dem, som i det hele taget har kunnet læse Skrift, har nok kunnet arbejde sig igennem Kongens Titulatur, som de kunde udenad; men saa har de vist rystet paa Hovedet og ladet Dokumentet gaa til den næste i Selskabet. Thi de almindeligt brugte Skriftræk har inden et Hundrede Aar efter Domsbrevets Udstedelse forandret sig saa meget, at de gamle Skriftræk fra 16. Aarhundredes Midte har forekommet fremmede og ukendte.

Men selv om ingen har kunnet læse det, er Dokumentet blevet lige trofast opbevaret. Det er jo ikke store eller historisk vigtige Ting, det omhandler, og dog har det samme Evne som alt gammelt, at drage Tanken ud af Øjeblikkets Trædemølle og fæste dens Opmærksomhed paa Slægternes Samhør, paa Ligheden trods Forskellen i de skiftende Slægtled. Og *nu* maa det gamle Dokument tilmed efter Udsagn af en arkivkyndig Mand som Professor i Historie, Dr. phil. Knud Fabricius betegnes som en Sjældenhed. Det kan være en Paamindelse til alle, der har gamle Ting i deres Værge, om at opbevare dem godt, selv om man ikke uden videre er i Stand til at forstaa dem eller fatte deres Værdi.

Jeg gengiver herefter det gamle Rettertingsbrev med dets egne Ord, men med den Stavemaade, vi bruger nu om Stunder, da den gamle Stavemaade fra 16. Aarhundrede maaske vilde volde nogle af Aarbogens Læsere Vanskelighed.

Vi Christian med Guds Naade Danmarks, Norges, Venders og Goters Konning, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn og Ditmarsken, Greve udi Oldenburg og Delmenhorst gør alle vitterligt med dette vort aabne Brev, at Aar efter Guds Byrd 1544 Onsdagen næst efter Sancti Povls Dag conversionis i vor Købsted Odense, nærværende os elskelige Jakob Brockenhus, vor Landsdommer i Fyn, og Mester Jakob Nielsen, Kannik udi Ribe, var skikket for os paa vort Retterting Christian Nielsen i Erresø, fuldmyndig paa Michel Jepsens Vegne i Stostrup, paa den ene og Hans Pedersen i Stostrup paa den anden Side, og var i Dag den rette sjette Ugedag at møde efter vor sex Ugers Stevning Lydende, som vi udgivet haver imod den Stadfæstelse, som fornævnte Hans Pedersen af os med en vrang Undervisning nogen Tid siden forleden forhvervet haver, lydende paa en halv Otting Jord, liggende paa Husby Mark, som tilforne haver været til sancti Jørgens Gaard uden for Koling og nu er lagt til Hospitalet udi Ribe. Da i Rette lagde fornævnte Hans Pedersen et Brev, som os elskelige Mester Jesper Brochmand havde udgivet, som den Tid var Forstander for sancti Jørgens Gaard, lydende: at efter den Undervisning, som fornævnte Hans Pedersen havde gjort for hannem, at samme halve Otting Jord skulde være kommen fra hans Gaard, da havde han undt og i Leje ladt fornævnte Hans Pedersen samme Jord at nyde, bruge og beholde for slig aarlig Leje, som der plejet af at gange, hvilken Jord Bendiks Peder-

sen i Stostrup den Tid havde udi brugelig Hævd etc. Item et Tingsvidne under Guds Aar 1536, lydende: at den fornævnte halve Otting Jord haver lejet¹⁾ og været brugt til den Gaard i Stostrup, som fornævnte Hans Pedersen iboer, før end Bendiks Pedersen fik hende af Niels Ebbesen, item med flere Breve: Dog kunde fornævnte Hans Pedersen ikke gøre beviseligt, at samme Jord var given fraa hans Gaard, som han for Mester Jesper beret havde. Desligeste havde fornævnte Hans Pedersen Mester Hans Tausens, Superintendentens udi Ribe og de andre Forstandere deres Brev til Hospitalet udi Ribe, lydende: at de havde undt og i Leje ladt fornævnte Hans Pedersen samme Jord efter den Undervisning, som han havde ført for dennem: Der imod i Rette lagde fornævnte Christiern Nielsen paa Michel Jepsens Vegne et andet Brev, som fornævnte Mester Hans Tausen med de andre Forstandere til Hospitalet udi Ribe havde siden udgivet under Guds Aar 1543, lydende: at de have stedt og i Leje ladt fornævnte Michel Jepsen fornævnte halve Otting Jord, som længe havde været brugt til hans Gaard for $\frac{1}{2}$ Orte Byg til Landgilde hvert Aar, samme Jord bruges, og $\frac{1}{2}$ Tønde Havre, hun ikke bruges, og dermed igenkaldet og aldeles dødt og magteløst gør det Brev, som Hans Pedersen havde forhvervet tilforne med vrang Undervisning og det Brev ej at komme Michel Jepsen eller Hospitalet til Skade udi noger Maade etc. Desligeste beviste fornævnte Christiern Nielsen, at fornævnte Hans Pedersen aldrig havde fanget fornævnte Jord udi brugelig Hævd, men den havde været brugt til den Gaard, Michel Jepsen iboer, udi 26 Aar og mer, med mange Tingsvidner han i Rette lagde i den Sag.

¹⁾ maaske : ligget.

Der udover i Rette lagde fornævnte Christiern Nielsen en Kontrakt og Forligelse, som var udganget et Tingsvidne efter af Elbo Herredsting under Guds Aar 1543 Onsdag efter Alle-Helgedag, lydende: at 8 Mænd, som var tiltroet af Tinge til samme Forligelse-Maal, havde saa forligt Michel Jepsen og Hans Pedersen, at Kost og Tæring skulde være kvit, og Michel Jepsen skulde intet have derfor, men fornævnte Michel Jepsen skulde nyde og beholde fornævnte Jord, som han haver i Brugning og han haver fæst, og Hans Pedersen at være den aldeles ubevaret og aldrig at befatte sig dermed i noget Maade etc. med andre flere Breve, han i Rette lagde, om hvilken Sag de gave dennem i Rette paa baade Sider. Da efter Tiltal, Gensvar, Brev, Bevisning og Sagens Lejlighed, sagde vi der end paa for Rette, at det sidste Brev, som fornævnte Forstander til Hospitalet udi Ribe have udgivet (og dermed gjort det første dødt og magteløst), og den Kontrakt og Forligelse, derefter gangen er, dennem bør ved den fulde Magt at blive, og fornævnte Michel Jepsen samme halve Otting Jord at nyde, bruge og beholde efter fornævnte hans Brevs og Kontrakts Lydende for slig Skyld og Afgift, som samme hans Brev beviser og indholder, og det vort Stadfæstelse-Brev, med hves andre Breve fornævnte Hans Pedersen saa efter en vrang Undervisning forhvervet haver, at være døde og magtesløse og ej efter denne Dag at komme Michel Jepsen eller Hospitalet udi Ribe til Brøst eller Skade i noget Maade. Datum ut supra, nostro ad causas sub sigillo, teste Georgio Quitzou, Justitiario nostro dilecto.

Foran Fredericia 1848.

Nedenstaaende Optegnelser skyldes afsk. Strandkontrollør og Telegrafbestyrer i Lohals *Vilh. Rohde*, født 1831, død 1914. De er velvilligst tilstillet Aarbogens Redaktion af Postekspedient J. T. Rohde i København.

»Det var henimod Solnedgang den 7. Mai 1848, da to Kanonchalupper, hvoraf den ene. Nr. 3, kommanderet af Løjtnant Treschow, havde mig blandt sin Besætning, efter en temmelig besværlig Sejlads fra Flensborgfjorden ankrede op i den sydlige Ende af Fænø Sund. Vi traf dér sammen med to andre Kanonbaade, der ligeledes var beordrede fra deres sædvanlige Station for at deltage i et paatænkt Angreb. Hvorpaa, vidste vi ikke, men vi tænkte jo nok, at det maatte gælde Fredericia, der var besat af Prøisserne.

Vinden havde lagt sig, og Sundet laa speilblankt for os. Til højre stak den skovbevoksede Hindsgavl Odde frem, til venstre laa det smukke Fænø, og i Baggrunden høinede den jyske Kyst sig. Det forekom mig den Gang, at jeg aldrig havde set noget skønnere.

Ikke længe efter vor Ankomst dampede Dampskibet »Hekla« ind i Sundet og gik til Ankers tæt ved os. Kanonbaadernes Førere bleve ved Signal kaldte der ombord, formodentlig til Krigsraad. Da de vendte tilbage, blev der foretaget et nøje Eftersyn af Ammunitionsbeholdningen, og denne blev yderlig forøget med en Del Granater, som bragtes os fra Fænø, hvor der vel maa have været et Depot for saadanne Sager. Mandskabet, med Undtagelse af nogle Vagter, fik nu Lov til at søge Køien, og snart laa hele Eskadren i en dyb Søvn uden at lade sig forstyrre af Vagternes Raab hvert Kvarter: »Alt vel«.

Jeg erindrer ikke, om jeg drømte noget den Nat eller om jeg i det hele skænkede den Dag i Morgen nogen Tanke. I 17 Aars Alderen har man jo et godt Sovehjærte.

Det var meget tidligt, da vi bleve purrede ud og gik i Gang med at lette. Vi roede hen under »Hekla«s Agterende og fik Slæbetov ombord. »Hekla«s Chef, Kaptain Steen Bille, stod paa Kommandobroen og kommanderede vor Ordning. I det deiligste Veir gik saa Damperen med sine 4 Kyllinger bagefter sig op ad Lillebælt. Da vi passerede Kongebroen, stødte endnu 2 Kanonbaade til os og fik ligeledes Slæbetov. Den ene af disse Chalupper kommanderedes af en ganske ung Kadetunderofficer, Mac Dougall. Han havde et Par Dage iforvejen haft en temmelig varm Dyst med et tysk Batteri ved Snoghøj. Om han i denne Affære havde Døde eller Saarede, erindrer jeg ikke nu, men der gik senere en hel Del Ry om denne Bedrift. Mac Dougall blev endogsaa placeret i en af de mange Sange, som i hine Dage fremkom. Sangen var egentlig om Steen Bille og begyndte saaledes:

Kender I kanske den lille
 Raske Kaptain Steen Bille?
 Det var ham, der nylig kom
 Hjem med »Galathea«, som
 Havde sejlet Verden om.

I skulde bare se ham mule
 Prøisserne med Krudt og Kugle.
 Hvor han faar de Tyske fat,
 Gi'r han dem ombord lidt Kat,
 Saa kunde de dog sige, at
 De havde set en dansk Fregat.

Og længere hen i Visen findes saa følgende:

Og Mac Dougall skød saavel
 Hundred Prøissere ihjel!

Her skylder den historiske Sandhed at oplyse, at Fiendens Tab indskrænkede sig til 1 dræbt Læge, et Par saarede og 1 demonteret Kanon. Ombord i Kanonbaaden var nok ogsaa en Kanon bleven gjort ubrugelig ved, at Slæden gik i Stykker paa Grund af, at Kanonen var bleven for stærkt ladet.

Efter denne lille Digression gaar jeg videre i min Beretning.

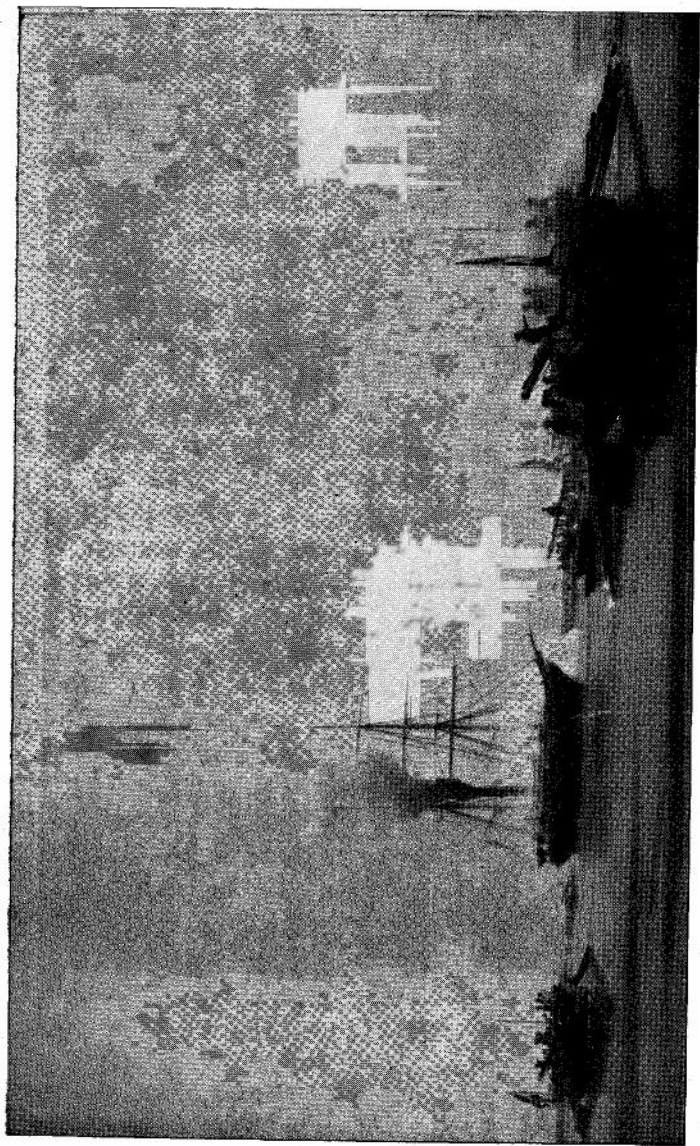
Vi passerede Middelfart og fik et dundrende Hurra af en Mængde Soldater, som stod paa Skibsbroen, og dreiede saa op ad Fredericia til. Imidlertid havde vi ladet vore Kanoner, 60-Pundigeren med Granat, 24-Pundigeren med Kugle, og Betieningsmandskabet stod paa deres Pladser. Som altid, naar Kanonbaadene ventede at komme i Affære, var Masterne lagte ned, saa kun Flagstang og Vimpel ragede i Veiret. Aarerne hvilede i deres Gaffler og var klare til Brug. Fienden lod under Opseilingen slet ikke høre fra sig. Forude saa vi paa Fredericia Kastel et mægtigt sort-rødt-gult Flag veie. Kluden stak os svært i Øinene, og vor Løjtnant sagde, at den skulde vi se at faa pillet ned.

Ankommen i Møllebugten slap »Hekla« os, og for Aarerne indtog vi vore forskellige Pladser i ordre de bataille. »Hekla« lagde sig i Midten med 3 Baade paa hver Side, saaledes at vi dannede en Halvcirkel. Vor Baad var den yderste paa venstre Fløj. Næppe havde vi indtaget vor Plads, før et Batteri ved Erritsø aabnede en hæftig Ild imod os. En Kugle tog vor Vimpelstage, og Splinterne saarede let et Par Mand. For mit Vedkommende fik jeg en i min skotske Hue, men det opdagede jeg først senere. Vi tog nu en passende Afstand fra Batteriet, og tilligemed vor Nabobaad besvarede vi Fiendens Ild af alle Kræfter og naede snart at bringe ham til næsten fuldstændig Tavshed.

Imidlertid var »Hekla« og de andre Baade komne i en livlig Kamp med Kastellet. Strømmen satte os nordefter, og pludselig saa vi igennem Krudtdampen, at vi var komne ganske nær Kastellet, som overøste os med Kardætsker, der dog ombord hos os ikke gjorde anden Skade end at rive Splinter af Dækket og knække et Par Aarer. Paa den anden Baad blev Chefen, Kaptainløjtnant Middelbo, saaret i Underansigtet. Han og vor Chef blev enige om at trække sig ud af Kardætskernes Omraade. Vi gav Fienden en Salut med et Par Skraasække og roede tilbage, til vi laa i Nærheden af »Hekla«, der spyede Ild som en Vulkan, medens dens Chef stod paa Hiulkassen med Kikkerten under Armen og veltilfreds gned sine Hænder. Gennem Raaberen gav han os Ordre til at rette vor Ild paa Kastellet med Brandgranater. Jeg stod netop ifærd med at række »Laderen« en 60 Punds Granat, da jeg ved at kaste Blikket til Siden saa en fiendtlig Kugle hoppe henad Vandfladen mod os og forsøgte hurtig at beregne Muligheden af, at den kunde træffe mig, da Kuglen slog ind lige under mig i Vandgangen. Der hørtes et højt Skrig, og da jeg saa ned i Lasten, opdagede jeg, at den Mand, der rakte Granaterne fra Krudtmagasinet, laa og jamrede sig. Kuglen var gaaet imellem hans Laar og havde pillet en Del Kød af dem, men ikke beskadiget Knoglerne. Paa Kuglens videre Vej havde den taget Hovedet af en Mand, der laa i sin Køje. Det var et fælt Syn; Stumper af Hovedet og Hiærnen var spredt omkring, kun Hagen med lidt Skæg var alt, hvad der var tilbage af, hvad der havde været et Ansigt. Samme Mand, en Helbefaren, havde under Opseilingen staaet rystende ved Styreapparatet, klagende over Hovedpine og bedt om Tilladelse til at lægge sig. Den fik han

af Løjtnanten med den Tilføielse i spøgende Form: »Det er da vel ikke snarere Mavepine? Men gaa du nu blot ned og læg dig med Bagdelen til Overdyne; her kan du alligevel ingen Nytte gøre!« Da Kuglen gik ud i Vandgangen, havde vi nu hele to Grundskud, som Tømmermanden stoppede med Træpløkke. Kort efter saa vi en Bygning i Kastellet i fuld Brand og hørte en Explosion. Det var nok Arsenalet, der røg i Luften. Nu fik vi nok en Kugle gennem Siden.

Fra »Hekla« kom en lille Kadet i en Jolle paa Siden af os og spurgte, hvormange Døde og Saarede vi havde, og om vi manglede Ammunition. Vi var nu temmelig forkuede efter et Par Timers Kamp, og da Bille fik Besked derom, gav han vor Baad Ordre til at trække sig ud af Ilden og gaa over under Fyen. Han skulde nok dække vor Retræte, sagde han. Vi roede da bort efter Ordre og fulgtes efterhaanden af de andre Baade. Sidst gik »Hekla« bort. Vore Saarede satte vi i Land paa Strib og seilede derefter til Middelfart Havn. Strax efter vor Bortgang begyndte Prøisserne at beskyde Strib Færgegaard, som snart stod i lys Lue. Paa Strib var der bygget Skandser, men de manglede nok Kanoner til dem. Og næppe havde vi i Middelfart landsat vore Døde, før Tyskerne kørte Kanoner op lige overfor Byen og beskød den med Brandgranater, der antændte et Par Gaarde. Den fiendtlige Ild besvaredes med et Par Skud fra »Hekla«, som derefter gik ad Kolding Fiord til. Vi paa Kanonbaadene var imidlertid gaaet op i Byen for at se paa Ildebranden og skulde netop til at hjælpe Soldaterne med at rive et Hus ned, da vi blev kaldte ombord. Kanonbaadene gik ud af Havnen og giordes klar til at besvare Ilden, da der pludselig hørtes Kanonskud fra Kongebroskoven, hvor et Par Feltkanoner

Foran Fredericia 1848.

var bragt op. Efter et Par Skud trak Fienden sig tilbage.

Under hele Affæren var vort Mandskab i det allerbedste Humør. Dertil bidrog ikke mindst vor Løjtnants hele Maade at være paa. Han opmuntrede Folkene paa alle Maader, rev Vittigheder af sig, medens han i Skiorteærmer baxede med og rettede en af Kanonerne og lod sin Oppasser, en ægte Nyboders Søn, flittig skænke Dramme ud til Folkene. Vi havde vor Divisionschef, Kaptainløjtnant Krieger, ombord hos os, men vi hørte meget lidet andet fra ham, saalænge Skydningen stod paa, end at han, naar Kuglerne vandede henimod os, raabte: »Duk jer, Manne!« Aaret efter led han Heltedøden ved Eckernførde.

Hvad der egentlig var Hensigten med dette Angreb paa Fredericia, har jeg aldrig faaet nogen rigtig Oplysning om. Der blev rigtignok sagt, at Bille havde til Hensigt at storme Kastellet, efter at en Storm var bleven forberedt ved en voldsom Kanonade, men at han fraveg denne Plan, fordi Overkommandoen nægtede ham den begærede Hiælp af et Par Batailloner, og at han derfor besluttede at nedskyde det tyske Flag og sprænge Arsenalet i Luften. Vort Tab var ikke saaringe endda: 6 Døde, 7 haardt og 10 let saarede, medens Fienden efter Sigende ikke havde mistet mere end én Mand og ikke faaet en eneste Kanon demonteret. Og hvem bragte et Trofæ hjem? Det gjorde Tyskerne, idet en af Kanonbaadenes Joller drev ind til Fredericia, hvor Tyskerne modtog den som et kærkomment Bidrag til den tyske Flaade, satte den paa en Vogn og førte den i Triumf til Berlin, hvor den maaske nu pranger i »Ruhmeshalle«.

Saavidt Vilh. Rohdes Optegnelser.

I Mikaelis Kirkebog for 1848 ved Fortegnelsen over

konfirmerede Dreng skrives den daværende Sognepræst, Dr. theol. Rørdam i Marginen:

NB. Da jeg skrev Antegnelserne paa denne Folio Mandag den 8. Maj 1848, Formiddag Kl. 9, blev jeg pludselig afbrudt ved en Kanonade fra en dansk Flotille, bestaaende af eet Dampskib og 5 Kanonbaade, hvorved Byen blev beskydt, uden at man veed Hensigten dermed. Preusserne lede ingen Skade. Men adskillige Huse bleve ramponerede af Kugler og Granater, og 2de Piger saarede, den ene dødeligt. Kanonaden varede omtrent i 2 Timer. Arsenalbygningen brændte, antændt ved de sidste Skud, hvorpaa Preusserne skød Strib Færgegaard i Brand, samt et Par Steder i Middelfart. Det Hele maa have været en Misforstaaelse eller Ufornuftighed fra dansk Side.

Rørdam.

— — —

Redaktionen ser sig i Stand til at vedføje et hidtil utrykt Billede af den omtalte Begivenhed. Billedet er en udmærket Gengivelse af et Maleri, der ejes af Etatsraad *Emil Glückstadt*. Maleriet er udført af Marinemaler *Niels C. M. F. Dahl* (1812—1865) og de paa Maleriet værende Figurer af *Niels Simonsen* (1807—1885).

REGISTER.

(Ved P. ELIASSEN.)

- Aagaard, Lb., 1913: 98, 1914: 164
Aagesen, Niels, Smed, 1914: 164
Aagesøn, Svend, 1913: 128
Aamand, P. J., 1914: 140
Aareladning, 1914: 202 f
Aastorp, Lb., 1915: 123
Abercron, C. F., Kaptajn, 1914: 67
Abildgaard, P. J., 1914: 29
— S., Arkivtegner, 1913: 70, 143, 197, 1914: 7, 1915: 172
Adamsen, Morten, 1914: 120
Adolfson, Simon, i Vejle, 1915: 16, 18 f, 47, 51, 196
»Aftensang« i Egtved, 1916: 179, 211
Aggersbøl, Hdg., 1913: 1, 4, 8, 1914: 33
Aggesen, Anders, Salpetersyder, 1913: 117 f
Ahlefeld-Laurvigen, E. C. F., Greve, 1914: 73
Ahrenfeld, Ellen, 1913: 4
Ahrensberg, Madame, Vejle, 1915: 206
Ahrentz, G., Landinspekt., 1915: 121
Akcise, 1914: 116
Albrechtsen, Chr., til Skovgaard v. Jelling, 1916: 152
Aller, Lb., 1915: 120
Almind, Lb., 1913: 98, 171, 1914: 119, 140, 142, 153, 158, 1915: 107 f, 1916: 92
Alsted, Gd., 1913: 3, 5
— Jacob, cand. mag., 1913: 120
Amlund, Gd., 1913: 75, 78
Amlund, Hans, 1913: 76 f, 91, 1914: 206
Ammidsbøl, Lb., 1913: 98, 212 ff, 1916: 194
— Niels L., Herredsf., 1916: 213 ff
Ancheren, Ancher, Biskop, 1913: 171, 1914: 32
— Ancher Sørensen, Præst, 1915: 113
— Familien, 1916: 206
Andersen, Age, Salpetersyder, 1913: 118 f
— Hans, Skipper, 1913: 17
— Jacob, Ligaard, 1916: 192
— Jens, Bredstenlund, 1916: 108
— Jep, Egtved, 1916: 178
— Jørgen, Snede, 1914: 30
— Jørgen, Byskriver, 1915: 168
— Martin, Partikul., 1915: 46
— Mikkel, Bytjener, 1913: 33
— Gdr. i Snede, 1914: 30, 52
— Mikkel Chr., Hornstrup, 1914: 61
— Niels, Skipper, 1913: 17
— Niels, Grejs, 1914: 30
— Niels Ladegaard, Gdr., Er-ritsø, 1915: 240
— Oluf, Kapellan, 1914: 4
— Peder, Ejstrup, 1914: 123
— Sofie, Frk., Vejle, 1915: 45
— Thomas, Balle, 1913: 91, 1916: 105
— Thomas, 1916: 122
Andresen, Jes, 1913: 112
Andst, Lb., 1913: 98, 1914: 169, 1915: 106 f

- Andst Herred, 1914: 109, 111
 Anesminde i Jelling, 1916: 140
 Anholm, 1914: 4
 Ankerhus, 1915: 109
 Ankær, 1913: 97 f, 106, 1914: 127
 Anna Sofie, Dronning, 1913: 141
 Antonsen, Kold, 1916: 22
 Arbejdspenge, 1914: 145 f
 Arevad, Niels, Lærer, 1913: 102
 Arrebjerg, 1913: 110
 Arsbalk, 1916: 192
 Asp, 1914: 30
 Assenbjerg, 1915: 153 f
 Assens, Jacob, 1914: 17
 August af Sachsen, Kurfyrste,
 1913: 64
- B**aastlundhus, 1913: 90
 Baastrup, 1914: 30
 Badenhaupt, Johan, Amtsskriver,
 1914: 143 ff
 Bagertoft i Bølling, 1916: 186
 Bagger, Præst, 1913: 97
 — Anders, i Vejle, 1915: 18 f,
 47, 50, 79
 — Chr., i Vejle, 1915: 206
 Baggesen, Major, 1914: 74
 Baldwin i Vejle, 1915: 78, 206
 Balle, Lb., 1916: 21 f, 128
 Ballesgaard i Egtved, 1916: 194
 Balling, Lærer i Lindeballe, 1913:
 81
 Bang, Lærer i Herslev, 1916: 117
 — Musikant i Vejle, 1915: 205
 — Claus, Provst, 1915: 96
 — G., Præst, 1916: 23
 — H. J., Borgmester, 1916: 126
 — Jørgen, til L. Grundet, 1914:
 43
 — Mathias, i Vejle, 1915: 78
 — Zach. Hansen, Kaptajn, 1915:
 217, 235
 Banner, Mette, 1913: 73
 Barner, Nik., Regimentsfeltkær,
 1915: 168
 Barsøe, P., Lærer i Smidstrup,
 1913: 104
 Bartels, C. F., Major, 1914: 69
 — R. Th., Sekundløjtnant, 1914:
 69
 Bassen, Oberst, 1914: 149
- Bastrup, Lb., 1914: 129
 — Købm. i Kolding, 1916: 112
 Bavnehøj v. Vesterby, 1916: 226 f
 Bech, Jacob Laur., Husfoged, 1914:
 114 f, 128, 131, 1916: 216 f
 Beenfeld, Oberst, 1914: 136
 — Poul, Oberst, 1915: 169
 Behr, Joh., Vinhandler, 1913: 41
 Beinkuhl, Joh., 1913: 43
 Below, Henr., Lensmand, 1914: 5,
 1915: 164
 v. Bentzon, Chr., Kammerherre,
 1913: 182
 Berg, Konsumtionsforpagter, 1913:
 174 f
 — Lærer i Bredstøn, 1916: 37
 — Carl, Urmager, 1915: 46
 Bergendahl, J. J., Præst, 1915: 239
 Bernbaum, Friedr., Trompeter, 1915:
 11 f, 23, 25, 33, 43
 — Jul., 1915: 206
 Bersodde, 1913: 10
 Bertelsen, B., Bankboghold., 1915:
 134
 — Fr., Bager i Vejle, 1915: 95,
 206
 — Jørg., 1914: 25
 — Søren, 1915: 192
 Bie, Landinspektør, 1913: 105
 Biener, Elias, Renteskriver, 1913:
 39 ff
 — E., Præst, 1914: 155, 169
 Biering, Madame, i Vejle, 1915:
 15, 18, 46, 50 f, 57, 196
 — Morten, 1913: 181, 1915: 18,
 46
 Bille, Anders, 1913: 12
 — Bent, 1916: 192
 — Erik, 1914: 26
 — Mette, 1914: 18
 — Otto, Amtmand, 1914: 119
 — Regitze, 1913: 73
 — Sten, 1913: 17
 — Torbern, 1913: 73
 Birkedal, Vilh., Præst, 1916: 86, 90
 Birkebæk, Jørgen, 1913: 202, 1914:
 205 f, 217
 Bjerre, Arkitekt i Fredericia, 1915:
 248
 Bjerrum, Lærer i Bredstøn, 1916:
 37

- Bjært, Nørre, Lb., 1913: 98, 1914: 119, 121, 154
 Bjært, Sønder, Lb., 1915: 128 f, 172
 Bjørn, Maren, 1915: 137 ff
 — Jens Pedersen, 1915: 138
 Blaakjær, 1914: 131
 Block, Madame i Vejle, 1915: 16, 18, 45, 50
 Blicher, St. St., 1915: 113
 Bloch, Kaptajn, 1913: 145, 1916: 148
 — J. C., Biskop, 1913: 65, 1916: 156, 190
 Blohme, Ellen, 1914: 104
 Bluhme, Præst i Nørup, 1916: 85, 101
 Bogenburg, Oberst, 1916: 147
 Boller, Gd., 1915: 174
 Bolwig, Lars, Kammerraad, 1915: 96
 Bompunge, 1915: 124
 Bonde, Bertel Th., 1913: 97
 — Th. H., 1913: 97
 Bone-Falck, Oberstløjtnant, 1914: 99, 102
 Bonifacius, V. J., Præst, 1915: 216
 Borch, Chr., 1915: 111
 — E. A., 1915: 184
 — J. S., Stadthauptmand, 1915: 174 ff
 — Niels, i Vejle, 1915: 14, 20, 25 f, 206
 Borchs Gaard i Kolding, 1915: 158 ff
 Bording, Anders, Digter, 1915: 111 f
 Borgen, V., Grosserer, 1915: 105
 Borlev, Lb., 1913: 115, 118 ff
 — P. Th., i Erritsø, 1915: 230, 234
 Borup, C. C., i Vejle, 1915: 47
 Both, L., 1913: 169
 Brabant, Baltser, Apoteker, 1915: 166 f
 Brahe, Otto, Lensmand, 1915: 230
 Brakker, Lb., 1914: 149
 Bramdrup, 1914: 119, 121, 138, 140, 167, 1915: 107 ff, 253 f
 Bramdrupdam, 1915: 253 f
 Bramsen, P., i Bjært, 1915: 128
 Brande, 1914: 34
 Brandt, Johan, Skovrider, 1914: 105
 Brandtlund, 1914: 98 ff
 Brantbjerg, 1916: 129, 147
 Brechling, Propr., 1913: 211
 Bredballe, Lb., 1913: 181 ff
 Bredsten, 1913: 101, 1916: 21 ff
 — Kro, 1916: 114
 Bredstrup, Lb., 1913: 97 f, 106, 1914: 136, 1915: 107 f, 227, 240
 Bregnholm, Lærer i Bredsten, 1916: 25 ff
 Bremhøj, 1914: 111, 146
 Brinch, Nic., Proviantforv., 1914: 212
 Brincker, Hans, Købmand i Vejle, 1915: 46
 Brochmand, Jesp., kgl. Sekr., 1916: 234 f
 v. Brockdorff, Dtl., Oberst, 1914: 31 ff
 — Heinr., Amtmand, 1914: 31
 — Heinr., Generalmajor, 1914: 34 f
 — Schack, General, 1914: 33 f
 — Schack, Oberst, 1914: 36
 Brockenhuus, Peder, 1913: 59
 — Frands, 1913: 66
 — Keld, 1916: 7
 Broe, Familie i Vejle, 1913: 181
 — Eskild, Lærer, 1913: 181 ff
 — P., Skomager, 1913: 181, 1915: 8, 14
 Brorson, Biskop, 1914: 36, 169, 200, 1916: 149
 Brudetog, 1915: 127 f
 Brudsø i Egtved, 1916: 181, 196
 Brun, Anders, Byfoged, 1914: 93
 — Chr., i Balle, 1916: 37
 — Erik, Herredsfoged, 1913: 111
 — Kristen, Kærbølling, 1916: 22
 — Oluf, Herredsfoged, 1914: 95
 Brunbanke, 1913: 57
 Brusk Herred, 1914: 109 ff
 Bruun, Anders, Præst, 1914: 149
 — Hans, Vægter i Vejle, 1915: 201
 — Knud, Raadmand i Kolding, 1916: 126
 Brændevinsbrænding, 1915: 176
 Brøchner, Johan, Smed i Balle, 1916: 56, 105
 — Thøger, Købmand, 1914: 64
 — Mortensen, V., Mægler, 1914: 63

IV

- Brødsgaard, 1914: 123
 Buch, Enkefrue i Vejle, 1915: 45
 — Iver, i Lejrskov, 1914: 113
 — Mads, Præst i Egtved, 1916: 192, 201 ff
 Buchwald, H. M., Feldbereder, 1915: 51
 v. Buchwald, Wolf, 1914: 110, 114
 Buck, Lars, 1914: 38
 Budsholm, 1914: 118
 Buhl, Byfoged i Fred., 1915: 239
 — J. L., Pjædsted, 1916: 128
 — Jens, Skærup, 1914: 161
 Bul, Chr., i Spjarup, 1916: 192
 Bull, Hans, 1913: 19
 — Mette, 1914: 29
 — Niels, 1913: 19
 Bundgaard i Pjædsted, 1916: 131
 — i Ølholm, 1913: 213
 — Niels, Sognefoged, 1913: 214
 Burcharth, Købm., 1913: 199
 Busch, Esk., Præst, 1914: 124, 140, 1915: 113
 — Hans, i Vejle, 1915: 17
 — Jens, i Vejle, Tømrer, 1915: 78, 199, 206
 Bybjerg & Johansens Brænderier i Fredericia, 1916: 112
 Byg, Jens, i Vejle, 1915: 16, 18, 46, 48 f
 — Søren, 1915: 45
 Bygebjerg, 1913: 197
 Bykort, gamle, 1915: 249 ff
 Bülow, Geheimkonferensraad, 1913: 144
 v. Bülow, L. V., Amtmand, 1913: 74, 1914: 176 f
 — Joh., 1915: 6, 52 ff
 Bække, Lb., 1913: 100
 Bækklund, 1913: 110
 Bøgeskov Mølle, 1916: 120
 Bøgvad, 1916: 194
 — Anders, Raadmand, 1914: 93
 — Morten Olufsen, Rytterkarl, 1916: 228 ff
 — Oluf Mortensen, i Bølling, 1916: 184 ff, 227 ff
 — P. N., Præst, 1913: 14, 22
 Bølling, Lb., 1913: 107 (Kort), 1916: 183 f, 191
 — Krog, 1916: 184
 Bøllund, Gd., 1916: 214, 217
 Bønnelykke, E. L., 1913: 100
 — H. L., Urmager, 1913: 100
 Børkop, 1913: 97, 105, 1914: 157
 Børup, Lb., 1913: 63, 1914: 146, 1915: 252, 254
 Böttcher, Præst, S. Omme, 1916: 111
 Carlsen, Mathias, Gæstgiver, 1916: 223
 Carstensen, C., Brandinspektør, 1915: 209
 — Jørgen, 1913: 43
 — S., Sadelmager i Vejle, 1915: 41, 78, 181, 206
 Carøe, N. C., Byfoged, 1915: 14, 31, 33, 41, 50, 53, 58 f, 64, 68, 70 f, 79 ff, 103, 186 ff
 Caspersen, Anders, Apoteker, 1915: 160
 Castrof, C., Apoteker, 1915: 159
 Christensdatter, Kjerstine, 1914: 154
 Christensen, Anders, Trelde, 1913: 19
 — Børge, Tingskriver, 1916: 227
 — Hans, Stenhugger i Fredericia, 1913: 17
 — Hans, Hornstrup, 1914: 29
 — Iver, Hover, 1914: 30
 — Iver, Ravning, 1916: 25
 — J., Træhandler i Vejle, 1915: 45
 — Jens, Hornstrup, 1914: 29
 — Jens, i Trelde, 1913: 19
 — Jens, Borger i Vejle, 1915: 16, 18, 45, 49
 — Jens, St. Velling, 1914: 166
 — Jørgen, Fredericia, 1913: 35
 — Jørgen, Vejle, 1915: 17
 — Lars, Skærup, 1914: 102, 162
 — Oluf, 1914: 29
 — Peder, Hornstrup, 1914: 29
 — Peder, Fredericia, 1913: 17
 — Peder, St. Ballegaard, 1916: 74
 — Tørring, 1914: 103
 — Poul, Hostrup, 1914: 130
 — Severin, Raadmand, 1914: 93
 — Staffen, Kolding, 1916: 216

- Christensen, Søren, Borger i Fred.,
1913: 14, 34
— Søren, Ravning, 1916: 41 f
— Snede, 1914: 30
- Christian II, 1915: 6
— III, 1913: 62, 64
— IV, 1913: 65, 140, 1914: 135
— IX, 1913: 7
- Christiansen, Chr., Hagenør, 1913:
54, 56
- Christoffersen, C., Fabrikant, 1915:
46
— Malte, Gdr., 1916: 33
- Claudi, Chr., 1914: 174 f
— Lise, Jr., 1915: 11, 52 ff
- Clausen, C., Præst, 1913: 104
- Clement, Skipper, 1913: 62
- Clod, M. P., Kapellan, 1915: 238
- Colbjørnsen, Chr., 1914: 40
- Dalby, Lb., 1913: 104, 1915: 120,**
130 f, 178
- Dalin, Andr., Præst, 1916: 206
- Dall, N., Propr., 1913: 111
- Damgaard, C. T., 1915: 121
— Jens, 1914: 157
— Kro, 1916: 112
- Damkær, 1913: 101, 103, 1914: 98
- Danielsen, Anders, 1913: 101
- Daugaard, N. A. H., 1913: 176, 180
- Davidson, Hans, 1914: 29
— Oluf, 1914: 29
- Delefoged, 1914: 114
- Diechmann, H., Raadm., 1916: 126
- v. Dina, Adolf, Kornet, 1914: 171
- Ditlevsen, Marcus, 1914: 103 f
- Ditmarskertoget, 1913: 59
- Dollerup, Lb., 1914: 174
- Dons, Lb., 1914: 119, 1915: 109,
1916: 86, 90 f
- Dorothea, Dronning, 1913: 64, 66
69
- Dorschæus, se Torsk
- Dotting, Gyde Keldsdatter, 1913: 73
— Keld Axelsen, 1913: 73
- Drejens, 1914: 121
- Drejer, Juliane, Enke, 1913: 182,
186
- Dreyer, Monsiør, Skriver, 1915:
170
— Chr., i Vejle, 1915: 206
- Dreyer, Jørgen, 1915: 206
— Niels, 1915: 9, 18, 45, 50
- Dynesen, Math., 1915: 16, 18, 46,
49, 196
- Ebbesen, Niels, Lærer, 1916: 101**
— Niels, Stovstrup, 1916: 234
— Peder, Borger i Vejle, 1915:
15, 18, 46, 50, 206
— Th., Birkedommer, 1914: 130,
157
- Ebel, Mathias, 1914: 165
- Egeskov, Lb., 1913: 98, 106
- Egtved, Lb., 1913: 98, 107, 115,
1914: 165, 1915: 106 ff, 115,
238, 1916: 176 ff
- Egtvedtorp, 1916: 192
- Ejsing, P., Jelling, 1916: 140, 159
- Ejstrup, Lb., 119
- Elbo Herred, 1913: 60, 1914: 109,
111
- Elbæk, Jes, 1915: 206
- Eliassen, Anders, i Egtved, 1916:
178
— P., 1913: 107 ff, 174, 200,
1914: 85, 109, 1915: 3, 105,
133, 158, 254 f, 1916: 176, 233
- Elisabeth, Hertuginde, 1913: 68
- v. Ellebrecht, Kaptajn, 1915: 235 f
— A. G., 1915: 219
— C. C., Oberstløjtnant, 1915:
217 ff
- Elling, J. J., Provst, 1914: 105
— Jacob, Rektor, 1914: 213
- Elsler, Morten, Korporal, 1914: 137
- Eltang, Lb., 1913: 98, 107 f, 1914:
119, 121, 136, 139, 147, 152,
1915: 107 f, 238
- Emmiksén, Adelsslægt, 1914: 8
- Endrupholm, 1914: 11
- Enevoldsen, S., 1913: 6
- Engelsholm, 1914: 174, 183, 187,
1915: 75, 101, 1916: 23, 40, 188,
191 f
- Ericson, P., i Vejle, 1915: 206
- Erik Glipping, 1913: 56
- Erik af Pommern, 1913: 55 f
- Eriksen, Anton, Lærer, 1915: 134
— Hans, Fredericia, 1913: 17
— Poul, i Bolling, 1916: 187
- Ernst, Kaptajn, 1914: 74

- Ernst, Snedkermester, 1915: 46
 Erritsø, Lb., 1913: 19, 69, 98, 106,
 1914: 141, 1915: 107 f, 211 ff,
 1916: 244
 Eskesen, Anders, 1914: 127
 Eskildsen, Mads, 1915: 206
 Estrup, Borgmester, 1913: 179
 - Hovedgrd. i Malt S., 1914: 32
- Faarhus, Niels, 1916: 172**
 Faarup, 1916: 143, 146, 148, 209
 Fabricius, Knud, Prof., 1916: 238
 Falenkamp, Arent, 1915: 159 f
 Farre, 1913: 201, 208
 Faust, Rudolf, 1914: 131, 1916:
 215 f
 Felding, Poul, Skovrider, 1914:
 128
 Fenger, J. R., Kapellan, 1915: 240
 - Poul, Præst, 1915: 240
 Ferke, Jep Vilsen, Adelsmand,
 1916: 192
 Ferslev, Præst i Jelling, 1913: 142,
 1916: 146, 162, 165, 173
 - Søren, Prokurator, 1916: 173
 Ferup, Lb., 1914: 122
 Feveile, Madam, 1915: 206
 - Jens, Købm., 1914: 44, 1915:
 31 f, 41, 100
 Fibiger, Familie paa Snoghøj,
 1915: 222
 Fink, Jeppe, Hejls, 1913: 199
 Firhøje, 1913: 79
 Fisker, Jens, 1913: 181
 - Niels, 1914: 127
 Fog, Niels, Præst, 1914: 149
 Fogh, Laur., 1913: 2, 6
 - N., 1913: 2
 - Søren, Kammerr., 1913: 1, 2, 3
 Foldsted, 1913: 98
 Folkeløn-Skat, 1914: 148 f
 Follerup, 1914: 164, 1915: 229,
 232, 1916: 117, 119 f
 Follerupgaard, 1916: 113
 Forprang, 1914: 88, 91
 Foss, Laur. D., Præst, 1914: 160
 Fovslet, 1914: 13, 1915: 120
 Frandsen, P., Grd. i Jelling, 1916:
 140, 158
 Frapløjning, 1914: 168
 Fredericia, 1913: 6, 10 ff, 100 f,
 215, 1914: 63 ff, 164 f, 156, 160 f,
 164, 1915: 75, 99, 111, 167, 216,
 218, 222, 248, 1916: 116 f, 242 f
 - Kanalen, 1913: 12, 26, 29, 41
 - »Knudsborg«, 1914: 84
 - Latinskole, 1914: 180
 - Natmandshuset, 1913: 24, 29,
 37
 - Provianthuset, 1913: 12, 18,
 25, 29 f, 36
 - Raadhus, 1913: 14 f
 Frederik I, 1913: 60 f, 64
 - II, 1913: 66, 68 f, 1914: 85,
 109, 116, 124 f, 1916: 182, 201
 - III, 1914: 212
 - IV, 1913: 141 f, 1914: 138
 - VI, 1913: 146, 1914: 58, 1915:
 106
 - VII, 1913: 146, 1914: 64
 Frederiksen, Billedskærer i Vejle,
 1915: 215
 - Søren, i Balle, 1916: 72, 89,
 105
 Fredsted, Lb., 1914: 4, 119 f
 Freuchen, J. A., Kapellan, 1915:
 215
 Friis, Albert, 1914: 2
 - Chr., Kansler, 1913: 133
 - E., Apoteker, 1914: 54
 - Mogens, 1913: 42
 From, Hans, Kreaturhandler, 1914:
 174 f
 Fruegaard, 1914: 105
 Frydensdal i Pjedsted, 1916: 131
 Fuglsang, Lb., 1914: 165, 1916:
 183 f
 Fuires, Henr., Borgmester, 1915:
 168
 Fussing, Avdøtør, 1914: 178
 Fyries, Hans, 1913: 18
 Fürsen-Bachmann, J. N., Ritmester,
 1914: 74
 Fønø, 1916: 242
 Fønøkalv, 1913: 58
 Færgegaarden i Snoghøj, 1915:
 221
- Gaarmann, Herredsfoged, 1913:
 174**
 Gaarslev, Lb., 1913: 98, 100, 106,
 1914: 159 f, 1915: 96, 107, 227, 237

- Gabel, Christoffer, 1913: 42
 Gadbjerg, Lb., 1913: 140, 1914: 182, 184, 206, 1916: 15, 76
 Gadestævne, 1916: 179
 Galger, 1915: 109
 v. Gamm, Fr., Oberst, 1914: 27
 — Poul O., 1914: 28
 Gammelby Mølle, 1916: 129
 Gandil, F. G., Sekondløjtnant, 1914: 73
 Gaverslund, 1913: 97, 1914: 136, 153, 158, 1915: 107 f, 227
 Gedbjerg, 1916: 182
 Gedde, C., 1913: 23
 Gedved, Hans Jensen, 1913: 33
 Geelmuiden, Købm. i Fredericia, 1915: 174, 178
 Gere, Gødeke Jonsen, 1913: 73
 — Jon Jonson, 1913: 73
 — Køle Godekesdatter, 1913: 73
 — Køle Jacobsdatter, 1913: 61
 Germandsen, Jens, i Egtved, 1916: 178
 Gert, Greve, 1913: 58
 Gertsen, Hans, Stallerupgrd, 1916: 122
 — Iver, Fuldmægtig, 1913: 31, 33
 Gesten, Lb., 1913: 98, 1915: 106 f
 Gevaldiger, 1914: 111 f
 Giellebøl, Præst, 1913: 78, 1914: 197
 Giertsen, Michel, Visiterer, 1913: 118
 Give, 1914: 204
 — Marked, 1915: 151
 Givskud, Lb., 1913: 200 ff, 1914: 215 f
 Giødsen, Knud, Snede, 1914: 30
 Giørtz, Gregorius, Vejle, 1915: 20, 25, 78, 206
 Gjersager, 1914: 30
 Gjøe, Birgitte, 1913: 68
 Glambæk, Chr. Persen, 1914: 94 f
 — Ellen, 1914: 21
 — Niels, 1914: 22
 Glud, H., Vejle, 1915: 47
 Glückstadt, Madame, Fredericia, 1914: 67
 Godsch, Morten, i Vejle, 1915: 206
 Godt, Herremand paa Refstrup, 1914: 189 f
 Gorm, Kunge af Danmark, 1913: 127 ff
 Gorrissen, Th. Købm., 1915: 45
 Graahøjgaard, 1916: 182
 Grabow, Sofie Hedevig, 1914: 36 ff
 Grauesen, Søren, Egtved, 1916: 185
 Grave, Gert, Apoteker, 1913: 165, 167
 Gravenhorst, Præst, 1916: 83
 Graversen, Th., 1914: 30
 Gregersen, Jeppe, 1916: 25
 — Søren, 1914: 29 f
 Grejs, 1913: 7, 1914: 14, 30, 49
 Grejsdalen, 1914: 51, 55
 Grejsdalens Klædefabrik, 1916: 168
 Grejs Mølle, 1916: 170
 Grenkrog, 1914: 131
 Grib, Peder, 1915: 219 f
 Griis, Jon Nielsen, i Bølling, 1916: 184, 187
 Groos, J. J., Købm., 1915: 180
 Groth, Madame i Vejle, 1915: 206
 Grundahl, Laur., 1914: 40
 Grundet, 1914: 1 ff, 1915: 10, 17, 55, 96, 98
 — Lille, 1914: 42 ff
 — Store, 1914: 52
 — Jens Pedersen, Præst, 1914: 1
 Grytter, H. H., 1915: 14, 205
 Grøn, J. J., Ravning, 1916: 25
 — Søren, Vejle, 1915: 206
 Grønholt, 1914: 28 f
 Grønning, P., Borger i Vejle, 1915: 205
 Grønsø i Harte, 1914: 123, 1915: 109
 Grønvang i Pjedsted, 1916: 128
 »Gudspenge«, 1914: 154
 Gudso, 1914: 119, 121, 168
 — Mølle, 1915: 112
 Gyde, Fru, 1913: 110 f
 Gydesen, Niels, 1914: 123
 — Niels, Grd., Erritsø, 1916: 232
 Gyckjær, 1914: 4
 Gyldenfeldt, Chr. N., afsk. Major, 1914: 68
 Gyldenstjerne, Knud, 1913: 64
 — Kirsten Pedersdatter, 1913: 73
 — Niels Eriksen, 1913: 73
 — Peder Nielsen, 1913: 73

VIII

- Gyrsting, Folmer Mortensen, 1913: 59
 — Morten Jensen, Rigsrd., 1913: 59
 Gødsbøl, Gd., 1913: 79
 Gøtzsche, C. V., Biskop, 1915: 248
- H**aaensen, Oluf, 1913: 22 f
 Haastrup, Lb., 1913: 101, 103 f, 1914: 119, 130, 151
 Haderslev: 1913: 112 f, 199, 1914: 146
 — Len, 1913: 17
 Hagelund, Iver, Præst, 1913: 100
 Hagenør, 1913: 54, 56
 Hammerum, P. C., 1915: 45
 Hamsford, Corn., Dr., 1915: 159
 Hans, Konge, 1914: 4
 Hans d. æ., Hertug, 1913: 112
 Hansdatter, Ane Johanne, 1913: 77, 80
 — Anna, Tjenestepige, 1914: 155
 — Karen, 1913: 75 ff
 — Mette, Frue, 1913: 63
- Hansen, Lærer i Lindeballe, 1913: 78, 1914: 210
 — Præst i Balle, 1916: 60
 — Anders, Grejs, 1914: 30
 — Anders, Ravning, 1916: 97 f
 — Anders, Brandm. i Vejle, 1915: 11
 — Bertr. J., 1914: 43 f
 — Carsten, Bastrup, 1914: 129
 — Chr., Lærer i Bredstenlund, 1916: 96
 — Christ., i Egtved, 1916: 179
 — Chr., Ovstrup, 1916: 192
 — Chr., Borger i Vejle, 1915: 51
 — Chr., Seest, 1914: 175 f
 — Fr., Gdr., Jelling, 1916: 140
 — Hans, Blytækker, 1913: 16
 — Iver, Raadmand, 1914: 93
 — J., Gdr., Bølling, 1916: 181
 — Jacob, Brændevinsbr., 1913: 181
 — Jens, Viuf, 1914: 167
 — Johs., Bramdrup, 1914: 123
 — Jørgen, Skrædder, Kolding, 1913: 31
 — Hans Chr., Balle, 1913: 56
 — Hans, Børkop, 1914: 103
- Hansen, Hans, Spjarup, 1916: 19
 — Hans, Avisbruger i Vejle, 1915: 14
 — Henrik, Vintapper i Fr., 1913: 17
 — Knud, 1913: 80 f
 — L. P., Farver, 1915: 8, 47
 — Lars, Forbryder, 1914: 122, 126
 — Laurids, 1914: 29
 — Marius, Lærer, Bredballe, 1913: 181, 1915: 211
 — Martin, Købm. i Vejle, 1915: 46
 — Niels, Regimentsskriver, 1914: 172
 — Niels, Snede, 1914: 30
 — Niels, Chr., 1913: 80
 — N. P., Manufakturhdl., 1913: 179
 — Nikolaj, Regimentsskriver, 1915: 170
 — Ole, Bager i Vejle, 1915: 8, 25, 44, 50
 — Otto, Dampskibseksksp., 1915: 8, 46
 — Peder, Erritsø, 1915: 234
 — Peder, Tolder i Kolding, 1915: 113
 — Peder, Pjedsted, 1913: 105
 — Søren, fhv. Sognefoged i Balle, 1916: 35, 44, 46, 48, 51, 57, 105 f, 108
 — Søren, Landsoldat, 1915: 222
 — Søren, Hornstrup, 1914: 29
 — Søren, Tingskov, 1914: 103
 — Steffen, Ravning, 1916: 97
 — Thue, Erritsø, 1915: 230
 — Thue, Harte, 1914: 123
 — Villads, Viuf, 1914: 133 ff
- Hanssen, Andreas, Lærer, 1913: 177 f
 Harald Blaatand, 1913: 128 ff
 Haraldskær, 1913: 172 ff, 1914: 2, 24
 Harboe, Chr. F. J., Premierløjtnant, 1914: 67, 69
 Harbo, J. P., Lærer, 1916: 110
 — Jacob Th., Herredsfoged, 1915: 234
 Hardenberg, Anna, 1913: 68 f
 Harild, 1914: 95

- Harmsen, Chr., Handskemager, 1915: 45
- Harresø, 1913: 202, 1914: 216
- Harte, Lb., 1913: 98, 1914: 118 f, 124, 135, 140 f, 153, 1915: 107 ff
- Harthe, Knud Jensen, 1914: 181
- Hass, H. Chr., Hattemager, 1915: 11 ff, 21, 27
- Hasselbalch, Enkefrue, 1915 45, 209
- Hauch, Adjunkt, 1913: 144
— Familien, 1913: 5 f
- Haugaard, H. N., i Erritsø, 1915: 235
- Haughus, 1916: 77, 138
- Haurum, 1914: 30
- Havrballe, 1916: 116
- Haxthausen, Charlotte E., 1913: 74
- Hedemark, Johs., Skomager, 1916: 162, 167
- Hein, Fr. L. Ad., Premierløjtnant, 1914: 81
- Hejls, Lb., 1913: 110 ff, 1914: 171
- »Hejls Jord« i Seest, 1914: 171 f
- Hejls Kirke, 1913: 197
- Hejlsminde, 1913: 196 ff
— Badehotel, 1913: 200
- Hejlskov Sø, 1916: 195
- v. Hellfried, Stiftamtmand, 1913: 105 f, 1915: 205 f
- Henneberg, se Hønborg
- Henningsen, Hans, Skærbæk, 1914: 120
— V., Provst, 1913: 7
- Henrik, Greve af Holsten, 1913: 58
- Henriksen, Bernt, Vejle, 1915: 18, 45, 49
— Søren, Jelling, 1913: 159 f
— Thyge, Byfoged, 1914: 213 f
- Hernhuterne, 1914: 41 f, 1915: 126 f
- Herning, Morten, Skovrider, 1914: 128
- Herredsfane, 1914: 136
- Hersleb, Herredsfoged, 1913: 143
- Herslev, Lb., 1913: 98, 1914: 111, 119, 127 f, 135, 137, 146, 149, 155, 1915: 107 f, 227, 1916: 114, 117, 122
- Hertzum, Jens, Vejle, 1915: 51
- Hesselballe, Lb., 1913: 176, 1914: 4 f, 149
— Chr., Postbud, 1915: 114
- Hielm, Bager i Vejle, 1915: 183, 206
- Hiller, Ritmester, 1915: 206
- Hindsgavl, 1913: 57 f, 65, 67, 216
- Hjarup, Lb., 1915: 106 f
- Hjelmdrup, Lb., 1916: 191, 194
— Skov, 1913: 119
- Hjernøe, Bager i Vejle, 1915: 44, 187
- Hjort, Underoff. i Fredericia, 1914: 69
- Hjulbæk 1914: 96 ff
- Hjuler, P., Ankær, 1914: 159 f
- Hoe, Bertel, Præst, 1913: 65, 69
- de Hoffman, Hans, Amtm., 1915: 33, 42
- Hoffmeyer, Parykmager i Vejle, 1915: 9, 15, 18, 20, 23, 26, 47, 50
- Hofman, Carl, Smed, 1913: 102
- Hohendorff, Steen, 1913: 42 f
- Holck, Andreas H. F., 1913: 176 f
— Ditlev, 1914: 18
- Holdt, Hans Persen, Erritsø, 1915: 234 f
— J. P., Bager i Vejle, 1915: 205
- Holmans Herred, 1913: 63, 140, 1914: 109, 111
- Holmbo Mølle, 1914: 30
- Holmskov, 1916: 181
- Holsted, 1913: 120
- Holt, P., Sandal, 1915: 240, 248
- Hopballe, 1916: 137, 156
— Mølle, 1916: 174
- v. Hoppe, Stiftamt., 1914: 217
- Hoppe, E. C. G., Aggersbøl, 1913: 1
- Hornstrup, Lb., 1913: 182, 1914: 1 ff, 1915: 6, 55, 1916: 137
- Hornum, 1914: 216
- Horrebow, Otto, 1913: 191
- Horsenius, S. J., Præst i Egtved, 1916: 209 f
— Therkel, Præst i Bredsten, 1916: 209
- Horsens, 1913: 31 ff
- Horsted, Lb., 1914: 96
- Horttesen, Per, 1914: 129
- Hougaard i Ølholm, 1913: 213

- Hover, 1913: 140, 1914: 30, 36, 41, 1916: 148, 150 f
 Hoveri, 1915: 120, 1916: 195
 Hugger, Sogneraadsform., Vonsild, 1915: 121
 Hulsbjerggaard, 1914: 105
 Hulvad: 1913: 121
 Humbleth, Chr., Præst, 1914: 181
 Hunde, lemmede, 1914: 125
 Hundevadt, Jens, 1914: 42
 Husby, 1916: 223
 Husted, Lærer i Givskud, 1914: 216
 Hvejsel, 1913: 200, 1914: 30, 217
 Hvidegaarde, 1916: 182
 Hvilested Kro, 1916: 111
 Hvidtfeldt, Birgitte, 1913: 177 f
 Hvolgaard, 1913: 105, 211, 1914: 2, 32 f
 — i Pjedsted, 1916: 131
 Hygum, 1916: 153
 Høeg, Oberst, 1914: 72
 — Else, 1914: 14, 16
 — Mogens, 1913: 13, 23, 41, 52
 Høegh-Guldberg, Oberstløjtnant, 1913: 143, 150
 Høgh, Jens, Herredsfoged, 1914: 135, 152
 — Just, 1915: 14
 Høgsholt, 1916: 174
 Højen, Lb., 1913: 98, 187, 1914: 94 ff, 1915: 107 f
 Højgaard, 1914: 24, 26, 36, 37 f, 41, 1916: 137
 Højlykke, 1914: 105
 Højrup Lb., 1914: 124, 128, 146
 Højtidsoffer, 1913: 104
 Høllund Lb., 1913: 176 1916: 189 f, 191, 194
 Hønborg, 1913: 54 ff, 1914: 137, 1915: 218 f
 Hørregaard, 1915: 123
 Hørup, 1916: 137, 156
 Høst, Fr. J., Oberstløjtnant, 1914: 67
 — Niels, Landsoldat, 1914: 139
 Høyer, Anton, Vejle, 1915: 20
 — Bartram, Præst, 1914: 169
 — M. M., Præst i Jelling, 1913: 141, 146 ff
- Ibsen, Jens, 1913: 33**
 — Niels, Hover, 1914: 30
 Indherrederne, 1914: 109 ff
 Ingenhaven, General, 1916: 198
 Iskov, Ole Simonsen, 1915: 121
 Iversen, Bertel, Præst, 1915: 229
 — Jens, Thorsted, 1916: 191
 — Mikkil, Snede, 1914: 30
 — Niels, 1913: 103, 105
 — Peder, Præst i Egtved, 1916: 205, 208 ff
 — Peder, Vilstrup, 1914: 137 f
 — Søren, Balle, 1916: 37
- Jacobsen, Henrik, 1914: 131**
 — Ingvard, Skovrider, 1914: 105
 — Iver, Sognefoged i Starup, 1915: 114
 — Jacob, Skriver, 1913: 32 f, 34, 36 ff
 — Jens, 1913: 184
 — Lambreth, Vejle, 1915: 10, 14, 206
 — Niels Skov. Hestehdt., 1914: 47
 — Peder, 1913: 11 f, 20, 50, 52
 Jagt, 1914: 124 ff
 Janson, H. F. J., Biskop, 1915: 99
 Jelling, Lb., 1913: 5, 105, 125 ff, 1916: 77, 137 ff
 Jellinggaard, 1913: 140
 Jelling Syssel, 1914: 1
 Jennum, 1916: 153
 Jensdatter, Bodil, Toftthøj, 1914: 161 f, 186
 — Ide, Kogekone, 1914: 161
 Jensen, Enkefrue i Vejle, 1915: 8
 — Lærer i Hygum, 1916: 166
 — Bertel, Tolstrup, 1914: 155
 — Claus, Soldat, 1914: 136
 — Gregers, Trelde, 1913: 19
 — Hans, Rebslager, 1913: 33
 — Hans, Snedker, 1913: 31
 — H. Th., Hotelejer i Vejle, 1915: 47
 — Jens, Vejle, 1915: 10, 18, 23, 45 f, 49
 — Jens, Bredballe, 1913: 186
 — Jens, Husm., Lærer, 1916: 27
 — Jørgen, Egtved, 1916: 179
 — Jørgen, Holm, 1916: 213, 216, 231

- Jensen, J., Præst i Herlev, 1914: 147 f
 — Jørg, Ravning, 1916: 25
 — Lars, Langskov, 1916: 166
 — Laurids, Fredericia, 1913: 16, 28 ff
 — Lave, Harte, 1914: 123
 — M., Enkefrue, 1915: 46
 — Martin, Vognmand, Vejle, 1915: 46
 — Mikel, Jelling, 1916: 140, 158
 — Mogens, Gdr., 1914: 206
 — Niels, Borgmester i Vejle, 1915: 6
 — Niels, Bredballe, 1913: 185
 — N. P., Lærer, 1913: 214, 1914: 218
 — Niels, Nr. Bjært, 1914: 140
 — Niels, Lærer i Smidstrup, 1913: 104
 — Nikolaj, Sognef., 1913: 212
 — Oluf, 1914: 29, 103
 — Peder, Erritsø, 1915: 231
 — Peder, Kæmner i Fredericia, 1914: 214
 — Peder, Jelling, 1916: 158
 — Peder, Tolstrup, 1914: 147 f
 — P. Larsen, Sognef., 1916: 17
 — Palle i Egtved, 1916: 179
 — Poul, Borger i Kolding, 1916: 204
 — R. A., Lærer i Højen, 1916: 162
 — Simon, i Egtved, 1916: 179
 — Steffen, 1914: 123
 — Søren, 1913: 33
 — Thomas, Landsoldat, 1915: 222
 — Thomas, Hornstrup, 1914: 29
 — Thyge, Sognefoged, 1914: 128
 Jenssøn, Niels, Borger i Vejle, 1914: 24
 Jepsen, Anders, Thorsted, 1916: 191
 — Andreas, 1915: 206
 — Chr., Bølling, 1915: 116
 — Greis, Vejle, 1915: 16, 18, 46, 49
 — Jens, Lilballe, 1914: 169
 — Laurs, 1915: 206
 — Michel, Stovstrup, 1916: 235 f
 — Poul Vestergaard, 1916: 192
 Jepsen, Thomas, Erritsø, 1915: 231
 Jerlev, Lb., 1914: 94 f, 1915: 106, 108
 — Herred, 1913: 107, 140, 1914: 11, 109
 Jespersen, Hans, Skriver, 1913: 31
 — Niels, Vejle, 1915: 49
 Jessen, A., Købmand i Kolding, 1915: 180
 — Anders, Stagebjerggrd., 1915: 134
 v. Jessen, J., Amtm., 1913: 57
 Jessen, Jens, Volland, 1913: 192
 — Niels, Seminarist, 1916: 175
 — Peder, Biskop, 1914: 103
 — S. P. Lilfrost, 1916: 103 f
 Johansen, Lorenz, Kromand, 1915: 126
 Johnsen, Chr., Ravning, 1916: 105
 — P., Bøgelund, 1913: 208, 1914: 215
 Jonasen, Jes, 1916: 25
 Jordrup, 1915: 106, 108
 Juel, Kammerherre i Vejle, 1915: 49, 57, 58, 79, 99
 — Chr. F., Måjor, 1915: 9
 — Erik, 1913: 12, 1914: 25
 — Jens, 1914: 25
 — Jens Hansen, Fredericia, 1914: 213
 — Jørgen, 1913: 4, 7
 — Kristine, 1914: 23
 — Niels, Admiral, 1915: 217
 Juelingsholm, 1916: 110
 Jugen, Bernt, Apoteker, 1915: 160
 Jungersen, Kapellan, 1916: 53
 Junghans, Hans, 1913: 175, 1916: 212
 Just, Johan, Landsoldat, 1914: 177 f
 Jyde, Niels, Refsgaard, 1916: 192
 Jydepotter, 1915: 177
 Jørgensdatter, Else, 1916: 220 ff
 — Inger, Vejle, 1915: 11, 19, 22, 29 f, 32
 Jørgensen, Enkefrue i Vejle, 1915: 45
 — Præst i Ringive, 1914: 185
 — Bertel, Bramdrup, 1914: 123
 — Carl Th. J., Kaptajn, 1914: 68
 — Chr., Bankbestyrer, 1914: 63, 1915: 4, 133 f, 186

- Jørgensen, Chr., Tømrer, Fredericia, 1913: 15
 — Chr., Ulkær, 1914: 30
 — Hans, Borgmester i Fredericia, 1913: 10 ff
 — J., Bundtmager, 1915: 45
 — Jens, 1913: 5, 7
 — Jørgen, 1916: 191
 — Lars, 1914: 29
 — Laurids, 1913: 7
 — Niels, Viuf, 1914: 130
 — Rasmus, Vollund, 1916: 192
 — Samuel, Uldum, 1916: 166
 — S. C., Skrædder, 1915: 45
 Jørgenskovslykke, 1914: 181
- Kaalund, R., Konsul, 1915: 180**
 Kaas, Jørgen, 1915: 166
 — Niels, Kansler, 1914: 2, 13 ff, 1915: 164
 Kau, Hans, Sognepræst, 1913: 75, 1914: 182, 1915: 137
 Kalø, 1913: 33
 Karberg Kirke, 1916: 192
 Karensdal i Pjedsted, 1916: 134
 Karpenhøl i Egtved, 1916: 181, 192
 Katrinero, Jelling, 1916: 174
 Kejserkrigen, 1913: 118, 1914: 24, 1915: 5, 232
 Keldkær, 1916: 188, 192
 Kerk, Claus, 1913: 33
 Kesia, Harald, 1913: 128
 Kibæk, Chr., Lærer, 1913: 1, 8
 Kidde, Aage, stud. polit, 1914: 106
 — Chr. H., Amtsvejinspektør, 1913: 179, 1914: 106
 — Harald, Forfatter, 1913: 179, 1914: 106
 — Henrik, Landm., 1913: 176 f
 — Niels, Landpost, 1916: 162
 Kilstrup, Lars, 1914: 43
 Kindt, Carl R. L., Major, 1914: 66 ff
 Kirkeby, 1914: 29
 Kirkegaard paa Landet, 1914: 153
 Kirkebjerg, Provst, 1916: 86, 88, 91
 Kiski, Provisor, 1915: 126
 Kiær, Vinhandler i Vejle, 1913: 185
 Kiøbmand, Lars, Vejle, 1914: 9 f
 Kjeldsen, Anders, Kragelund, 1914: 163
- Kjeldsen, S., Snedker, 1914: 136
 Kjersgaard, S. N., Lærer, 1915: 240
 Kjær, Cyklehandler i Jelling, 1916: 163 f
 — Hans, cand. mag., 1913: 107, 125
 — Mads Simonsen, Erritsø, 1915: 234
 — Søren, Borgmester, 1913: 66
 Klattrup, 1913: 98 f, 1914: 103
 Klaus, Greve af Holsten, 1913: 58
 Kleist, H. S., Bager, 1915: 173
 — P. N., Præst, 1915: 172
 Kloster, Gyde Chr., Lærer, 1916: 26, 28 ff
 — Karen, M., 1916: 33
 Knoff, Daniel, 1913: 13, 22
 Knudsen, Anders, Tyvkær, 1914: 167
 — K., Møbelhandler, 1915: 10, 45
 — Mads, Hover, 1914: 30
 — Mads, Viuf, 1914: 167
 — Søren, Horåstrup, 1914: 29
 Knudtsen, Espern, 1913: 33
 Knuth, Adelsslægt, 1914: 56
 Knuth, Chr. F., Greve, 1914: 59 ff
 — Elise, Frue, 1914: 58 f
 — Georgine, Komtesse, 1914: 54, 57, 60
 — Joh. Sigism., Greve, 1914: 55 ff
 Koch, Præst, 1916: 84
 Kock, Klædefabrikant, 1916: 168
 Koed, Hans Jacobsen, Lærer, 1913: 104
 Kold, Kr., 1916: 90, 96, 101
 Koldborg, 1913: 107, 1916: 192
 Kolding, 1913: 140, 171, 175, 1914: 75, 85 ff, 109, 115, 118, 128, 1915: 106, 158 ff, 222, 248, 1916: 125 ff, 137, 195
 — Amtsstue, 1916: 159
 — Apotek, 1915: 159 ff
 — Eligerede Borgere, 1916: 126 f
 — Folkemarked, 1914: 124
 — Havn, 1914: 123, 1915: 176 f
 — Hospitalet, St. Jørgens, 1914: 99, 1916: 128, 130
 — Kirke, 1915: 112

- Kolding Latinskole, 1914: 147,
 153, 180
 — Markedsplads, 1914: 124
 — Præsterne, 1914: 147
 — Rosenbergs Hotel, 1915: 178,
 182 f
 — St. Jørgensgaard, 1916: 233 f
 — Sønderbro, 1915: 170, 1916:
 233
 Koldinghus, Musæet paa, 1913: 55 f
 — 1913: 58, 64, 66, 97, 116, 118,
 192, 194: 2 f, 112, 144, 146,
 170, 172, 177 f, 1915: 163, 165,
 1916: 195
 — Birk, 1914: 109
 Koldingskæppe, 1913: 18
 Kollemorten, 1914: 218
 — Marke, 1913: 212, 1914: 206
 Kollerup, Jørg. H., Skoleholder,
 1914: 158
 Kolletgaard, 1913: 103
 Kongehuset ved Kolding, 1915: 123
 Kongens Vase, 1913: 120
 Kongsted, Lb., 1915: 107 f, 227
 Konradsen, Konrad, Sdr. Vilstrup,
 1916: 122
 Korbenhøj i Egtved, 1916: 181
 Kornerup, J., 1913: 126
 Kornhandelens Tid, 1913: 199
 Kosakkerne, 1916: 170
 Krabbe, Erik, 1914: 31
 — Gregers, 1914: 25
 — O., Oberstløjtnant, 1914: 69,
 78, 82
 — Tage Iversen, 1914: 27
 Kraft, Møller i Vejle, 1915: 206
 Krag, Knud, Trappendal, 1913: 198
 — Otto, 1913: 12
 — P., Hejls, 1913: 11
 Krage, Peder, Vejle, 1915: 10, 17 f,
 45
 Krage, Fr., Vejle, 1915: 206
 Kragelund, 1914: 163
 Kragh, Ritmester, Vejle, 1915: 35,
 48
 — Skoleholder, 1913: 99
 — C. A., Sekondløjtnant, 1914: 81
 — C. F., Oberstløjtnant, Komman-
 dant i Fredericia, 1914: 69, 76
 — H. P., Lærer, 1913: 100
 Kralund, O. F., Prokur., 1915: 181
 Krarup, Kapellan, 1916: 55
 Krathuset v. Kolding, 1915: 121
 Krieger, Kaptajn, 1914: 74
 — Kaptajnløjtnant, 1916: 249
 Kring, M. P., Ankær, 1916: 122
 Kristensen, Lærer i Bredsten, 1916:
 33
 — Ane Marie, Balle, 1916: 97 ff,
 107 f
 — Evald Tang, 1916: 212
 — Hans Stensgaard, 1916: 93
 — Jep, Lærer, 1913: 103
 Kristiansen, Kr. L., Ravnning, 1916:
 91, 95, 97 ff, 102 ff
 Kristiansfelt, 1914: 41, 43, 1915:
 126
 Krognos, Oluf M., 1913: 68
 Krollerup, 1914: 30
 Krummedige, Claus, 1913: 59 f
 — Drude, 1913: 64
 — Erik, 1913: 59, 60, 61 ff
 Krumpen, Otto, 1913: 64, 66
 Kruse, Landmaaler, 1915: 44,
 187
 Krybily Kro, 1916: 113
 Krybskytteri, 1914: 126 f
 Kræmmer, Chr. R., 1913: 33
 Kudsk, Jens, 1914: 182 ff, 217
 Kulsvieri, 1914: 120
 »Kurant«, 1916: 169
 Kurtz, Fr. H., 1915: 113
 — Margrethe Catharine, 1915:
 110
 — P. H., 1915: 113
 Kvægsyge, 1916: 193
 Kydt, Las, i Vesterby, 1916: 200,
 203
 Kyed, Hans, Landsoldat, 1914: 139
 — Peder, Aagaard, 1914: 149 f
 Kær Mølleaa, 1913: 196
 Kærbølling Lb., 1916: 24
 Kærbølling Bro, 1916: 189
 Kærtemand, Hans Hansen, Kolding,
 1913: 31
 Købke, J. A., Premierløjtnant,
 1913: 107
 — P. P., Præst, 1913: 107, 1916:
 199, 212
 Købmandslav, 1914: 85
 v. Korbitz, I. C. G., 1915: 96, 99

- Laage**, 1913: 4 f, 1914: 33, 1916: 137
- Laanekorn**, 1914: 152
- Ladefoged**, P. Jensen, 1914: 158
— Hans, Trelde, 1913: 19
- Ladegaard**, P. J., Pjedsted, 1916: 128
— Peder N., 1914: 103
- Lagesen**, Hans, Biskop i Ribe, 1914: 5, 1916: 202, 204 f
- Landerupgaard**, 1914: 121
- Lang**, Peder Laur., 1913: 31
- Lange**, Chr., til Bramminge, 1914: 10
— Dorteaa, 1913: 66
— Gunde, 1913: 118
— Thomas, 1913: 59, 61
- Langeskov**, 1914: 32
- Langhorst**, Lor., Apoteker, 1915: 167
- Langlo**, Præst, 1915: 130
- Langsted**, Preben, Prokurator, 1915: 171
- Larsen**, Chr., Vinterlærer, 1916: 27
— Chr., Ulkær, 1913: 8
— Niels, Egtved, 1916: 178
- Lassen**, Anders, Erritsø, 1915: 240
— Chr. Iversen, Landsoldat, 1915: 222
— Hans, Slagter, 1914: 169
— Søren, Birkefoged i Jelling, 1916: 137
— Søren, Sognef. i Jelling, 1916: 140, 157 f, 163, 175
- Laurberg**, Jacob, Præst i Bredsten, 1916: 25, 28 ff, 39 ff
— Kristian, 1916: 50
— Laur., Præst, 1916: 50, 52 ff, 82 f
- Lauridsen**, Hans, 1914: 29
— Jeppe, Hejlsminde, 1913: 199 f
— Jerlev, Herredsfoged, 1916: 213, 228 ff
— Laur., 1913: 120
— Søren, Rytterkarl, 1913: 219 ff
- Lauritzen**, Iver, Sognefoged, Smidstrup, 1914: 186, 193, 201, 205, 207, 1915: 151, 155
— Jens, 1913: 5
- Laursen**, A., Revisor, 1916: 176
— Hans, Balle Mark, 1916: 49
- Laursen**, Hans, Ølholm, 1913: 213
— Jeppe, Vejle, 1915: 9, 206
- Laven** Aa i Vonsild, 1915: 118
- Leegel**, C. L., Kommandant i Fr., 1914: 180
- Legestue**, 1913: 79
- Lehmann**, Orla, 1913: 169
- Lehmeyer**, Johan, Husfoged, 1916: 225 f
— Morten, 1914: 123
- Lejrskov**, 1914: 146, 165, 1915: 106, 108, 238
- Lerbæk**, 1913: 59, 1914: 7, 1916: 137, 150 f
- Lerbæksholm**, 1913: 58
- v. Lewetzau**, Dorothea, 1914: 32
- Lichtenberg**, G. H., 1913: 172, 1916: 23, 188, 198
— H. H., 1913: 173
- Ligaard**, Egtved, 1916: 192, 199
- Lihme**, Math., Amtsskriver, 1916: 227
- Lilballe**, Lb., 1914: 119, 168
- Lilfrost**, 1916: 103 f
- Liljefalk**, A., Oberst, 1913: 10, 1915: 1 ff
- Lillebælt**, 1913: 54
- Limbæk**, Birgitte, 1913: 72 f
— Claus, 1913: 59
— Hartvig, 1913: 63
- Lind**, Kaj, Lærer, Sdr. Vilstrup, 1916: 122
- Lindam**, Carl, Prokurator, 1914: 178
— Familie paa Snoghøj, 1915: 221 f
- Lindeballe**, Lb., 1913: 75, 76, 140, 1914: 184, 190, 1915: 138 f, 1916: 1 ff, 165, 167
- Lindemann**, Thomas, 1916: 172
— Gertrud, Frue, 1913: 36
- Lindenow**, Hans Johansen, 1913: 65, 1914: 11, 13
- Lindenquist**, Ritmester, 1916: 185 f
- Linderoth**, Oberst, Kommandant i Fredericia, 1913: 15
- Lindholm**, Povl, Friskolelærer, 1913: 171, 1914: 106
- Lindved**, Lb., 1913: 6 ff, 1914: 29
— A. R., Prokurator, 1915: 19, 22, 1915: 38

- Linnemann, Jomfru, Vejle, 1915: 8 f, 15, 46, 50 ff
 — Henrik, Købm., Vejle, 1915: 13, 16 f, 18, 45 f, 48, 57 ff, 73, 188, 206
 Linnet, N. M., 1914: 99
 Lintner, Søren, Vejle, 1915: 206
 Lissau, H., Bager i Vejle, 1915: 46
 Lobedanz, Peder Samuels., Kapell., 1915: 216
 — Johan, Kapellan, 1915: 234
 Lomholdt, I. P., Partikulier, 1914: 94
 Lomholt, Niels Pedersen, 1914: 104
 — Peder, 1913: 103
 — P., Kroejer, 1914: 94
 — Søren, 1913: 102 f
 Lorck, Sigrid, 1914: 51 f
 Lowson, Justitsraad, 1916: 191
 Lund, Oberstløjtnant, 1916: 77
 — Lars Jensen, 1913: 207
 Lundbye, J. Th., Kunstner, 1914: 80
 — Joach. Th., Oberstløjtnant, 1914: 79
 — Sigvald, 1914: 65, 78 ff
 Lunderskov, 1914: 174
 Lunding, Antoinette, 1914: 47
 — Steffen, Købmand i Vejle, 1915: 47
 Lunge, Iver, 1914: 5
 — Sidsel, 1913: 73
 Læplantning, 1914: 117 f
 Lychsdorff, Stabskirurg i Fredericia, 1913: 100
 Lykke, Niels, 1914: 23
 — Peder Iverson, 1913: 58
 — Valdemar, 1913: 20, 25
 Lysholt, 1914: 13, 28 f
 Lütken, Kommand., 1914: 64
 v. Lüttichau, C. D., 1914: 39, 48
 — Elise, 1914: 58 f
 — Fr. Chr., Tønne, 1914: 40
 — Hans Helmuth, 1914: 39 ff, 49 f, 1915: 98
 — Mathias, Generalløjtnant, 1914: 50 ff
 — Math., Premierløjtn., 1914: 49 f
 — Schack, Generalkrigskommissær, 1914: 47
 Lützow, G., General, 1914: 67, 70 f
Mac Dougall, Kadetunderofficer, 1916: 243
 Madsdatter, Wusse, 1916: 214 ff, 217
 Madsen, Anders, Brandtlund, 1914: 104
 — Anders, Snedé, 1914: 30
 — Christ., Præst, 1914: 122
 — David, 1914: 171
 — Hans, Herslev, 1914: 136
 — Jens, Balle, 1916: 57
 — Jens, Taagetund, 1916: 191
 — Knud, 1913: 32 f
 — Lars, Bølling, 1916: 184
 — Laurs, Brandmand, Vejle, 1915: 11, 206
 — Niels, Mejsling, 1914: 167
 — Oluf, 1914: 29
 — Peder, Vejle, 1915: 16, 18, 47, 51
 — Poul, Biskop, 1916: 202
 — Søren, Vejle, 1915: 14
 — Thomas, 1913: 101
 — Thue, 1915: 150
 Magius, Oberstløjtnant, 1914: 83
 Magnussen, Finn, Professor, 1913: 143, 145
 Maltesen, Hans, Bredstenlund, 1916: 68
 Mandix, Ole, Vejle, 1915: 205
 Mangor, Hans J., afsk. Major, 1914: 68
 Mankesen, Jørgen, 1914: 167
 Marcussen, Ditlev, Fæstebonde, 1914: 99 f
 — Peder, Aggersbøl, 1915: 96
 de la Mare, H., 1914: 33
 Markdaner, Caspar, Lensmand, 1913: 69, 129, 133, 1914: 172, 1915: 164
 Marked, Kolding, 1914: 91
 Markussen, Peder, Jelling, 1916: 140
 — Jep, Jelling, 1916: 146
 Marsk Stig, 1913: 107, 110
 Marsvin, Ellen, 1914: 19
 Mastigaard, 1913: 107 ff, 1916: 192
 Matiasen, Math., Vejle, 1915: 18 f
 Matisen, Jens, 1914: 1

- Mathiassen, Ole, Vejle, 1915: 206
 Matthiessen, Hugo, 1913: 10, 14
 Matzson, P., 1913: 43
 Mechlenburg, Kaptajn, 1914: 83
 — Nikolaj, Guldsmed, 1916: 223
 Meeden, Birkedommer, 1915: 16,
 18, 46, 49, 196, 206 f
 Meier, Præst, Gadbjerg, 1916: 84
 Mejsling, 1914: 167
 Melchiorsen, Jens, Sognefoged,
 1914: 184, 1915: 143
 Methlow, W., præjs. Underofficer,
 1914: 81
 Michelsen, Korporal, 1914: 140
 — Anders, Refsgaard, 1916: 192
 Michsen, Claus, Korporal, 1914:
 138
 Michelsen, Søren J. D. M., Kapt.,
 1914: 67
 — Søren, Ovstrup, 1916: 192
 Middelboe, Kaptajnløjtnant, 1916:
 245
 Middelfart, 1913: 58
 Mikkelsen, Bartolomæus, 1913: 19,
 23 f
 — Hans, L. Velling, 1914: 66
 — Jep, Gudso, 1914: 168 f
 — Oluf, Grejs, 1914: 30
 Moesgaard, Jørgen Jensen, 1916:
 110 ff
 Mogensen, Ancher, Borgm., 1914:
 93, 1916: 206
 Moldrup, Johan, Major, 1914: 99,
 1915: 105
 Monrad, Johs., Præst, 1915: 215
 Morrathus, Johan, Kaptajn, 1914:
 135
 Mortensen, Anders, Snede, 1914:
 30
 — Las, Birkefoged i Jelling,
 1916: 137
 — R., Lærer, 1916: 1
 — Søren, Vejle, 1915: 16, 45, 49
 — Thor, Vejle, 1915: 206
 Morville, Godsejer, Brandtbjerg,
 1916: 147 f
 Moss, P. H., Præst, 1916: 149
 Moth, Christiane, 1913: 2
 — Fr., Dr. phil., 1916: 207
 Munck, Oluf, 1914: 12
 Muncksdatter, Ane, Frue, 1913: 7
 Munk, Iver, Biskop, 1916: 201,
 203 f
 — Jens Rasmussen, Hjelmdrup,
 1916: 209
 — Kristine, 1914: 19
 — Ludv. Herm, 1915: 166
 Munkensbrødre, 1914: 105
 Munkgaard, Skærup, 1914: 98,
 100, 102, 104
 Muus, Ane, 1914: 21
 Müller, C. F., Købm. i Kolding,
 1915: 181 f
 — C. Paludan, 1913: 139
 — Heinr., 1913: 42 f, 44
 — Sophus, Dr. phil., 1913: 138
 Møgelhøj, 1914: 96
 Mølhøj i Ovstrup, 1914: 123
 Møller, Carl M., Premierløjtnant,
 1914: 69
 — Claus Adolf, 1915: 167 ff
 — Hans, 1913: 8
 — Jep, Jelling, 1916: 140
 — Johan Adolf, Apoteker, 1915:
 167 ff
 — Johan* Adolf, Vinhdl., 1915:
 170 f
 — Jørgen, Kromand i Jelling,
 1916: 163
 — Jørgen, Oberstløjtnant, 1914:
 127
 — Marcus Madsen, 1914: 169 ff
 — N. E., Købm. i Jelling, 1916:
 163
 — Poul Martin, Digteren, 1916:
 158
 — Rasmus, Biskop, 1916: 158
 — Zønnike, 1914: 103
 Møllersminde, Pjedsted, 1916: 129
 Mølvang, 1916: 158
 Mørk Hansen, Præst i Vonsild,
 1916: 129
 Mørkholt, 1914: 157
 — Niels, 1914: 103
 Møsvraa, Lb., 1914: 119, 121
 — Claus Pedersen, 1914: 214 f
 Nebbegaard, 1913: 58 f, 63, 65,
 69, 74, 1914: 162, 1915: 96,
 1916: 128, 131
 Nebel, Vester, 1914: 149, 1915:
 107 f, 245

- Neergaard, C., 1913: 139
 — Danckvard, 1914: 44 ff
 Nees, Andreas, 1913: 76
 Nellemann, Mogens Lerbæk, 1916: 151
 Neuchs, Joh. Fr., Vejle, 1915: 46, 48
 Neuhaus, Adam, 1915: 9
 Neumann, C., Boghandler, Vejle, 1915: 46
 Nicolaus, Biskop, 1913: 56
 Nielsen, Lærer i Givskud, 1913: 204, 1914: 216 f
 — Andreas, Borger i Fredericia, 1913: 14
 — Anders, Bytjener, 1913: 29, 33
 — Anders, Nybjerg Mølle, 1916: 192
 — Anders, Toldskriver, 1913: 41
 — Anders, Vægter i Vejle, 1915: 13, 19, 201
 — Andreas, Balle, 1916: 105
 — Baltser, Raadmand, Kolding, 1913: 28 ff
 — Bertel, Vejle, 1915: 94 f
 — Christen, Bredstengaaerde, 1916: 72
 — Chr. Ridefoged, 1914: 132, 1916: 217
 — Chr. Trelde, 1913: 19
 — Christoffer, Præsident i Fredericia, 1914: 213
 — Frands, Bygm., 1913: 12 f, 17
 — Hans, Egtved, 1916: 178
 — Henr., L. Velling, 1914: 127
 — Iver, Erritsø, 1915: 231
 — Jacob, 1914: 29
 — Jens, Egtved, 1916: 178
 — Jens, Erritsø, 1915: 231
 — Jens, Nordbæk, 1916: 191
 — Jens, Præst i Jelling, 1916: 150
 — Jes, Statskonsulent, 1913: 121
 — Jørgen, Bølling, 1916: 184
 — Jørgen, Gaarslev, 1914: 159 f
 — Mads, Horstrup, 1914: 29
 — Mads, Vilstrup, 1916: 224
 — Mogens, Vilstrup, 1914: 137
 — Niels, Landsoldat, 1914: 139
 — Niels, Nordbæk, 1916: 191
 — Oluf, 1913: 140
 — P. Chr., Lærer i Bredsten, 1916: 37 f
- Nielsen, Peter Sager, 1913: 180
 — Peder, Stovstrup, 1913: 16
 — Peder, Trelde, 1913: 19
 — Steffen, 1914: 123
 — Stephan, Spjarup, 1916: 192
 — Stoffer, 1914: 30
 — Søren Hornstrup, 1914: 29
 — Søren, Spjarup, 1916: 191
 — Søren, Tyvkær, 1914: 164
 — Thomas, 1914: 29
 Niemeyer, Andr., Slagter, 1914: 179
 Nikolajsen, Hans, 1914: 103
 Nissen, Krigskommissarius, Rugballegaard, 1916: 148
 — Hans, Egtved, 1916: 178
 — Heinr., 1913: 32 f, 34, 36 f
 Nordby, Søren, 1913: 62
 Nordbæk, 1916: 191, 199
 Nordmand, Ernst, Lensm., 1913: 140
 Nybjerg Mølle, 1916: 192
 Nygaard, 1913: 69, 115, 117, 1914: 149, 1916: 225
 Nykirke, 1913: 143
 Nymand, Mour., Degn, 1914: 153
 Nøddeplukning, 1914: 120
 Nørholm, Vonsild, 1915: 118
 Nørup, Lb., 1916: 56
- Øbel, C. F. V, Kaptajn, 1914: 63 ff
 — J. Th. B. Sagfører, 1914: 65
 — Johs., 1914: 65
 Obling, Anna Nielsdatter, 1913: 5, 1914: 32
 Offerpenge, 1916: 196
 Offers Birgitte, 1915: 231
 Oldensvinene, 1914: 121 f
 Olesdatter, Maren, 1913: 101
 Olesen, Chr., Seminarist, 1916: 25
 — Chr., Vejle, 1915: 8, 12, 15, 49
 — Hans, Starup, 1914: 167
 — Hans Vejle, 1915: 70
 — Johannes, 1915: 206
 — Jørgen Tørskind, 1916: 77
 — Martin, 1913: 8
 — Mathias, Raadstuebud, Vejle, 1915: 11, 13, 19 f, 23, 206
 — Niels, 1913: 101
 — Peder, Skomagervend, 1915: 19 f, 25, 28, 30, 32 f
 — Søren, Vejle, 1915: 18, 23, 26, 47, 51, 205

- Ollerup, 1916: 27
 Olsen, Ole, Jelling, 1916: 140
 — William, Oliemøller, 1914: 45
 Olufsen, Chr., Præst, 1915: 233
 — Chr., Velling, 1914: 103
 — Niels, Byfoged, 1915: 168
 Omme, Sdr., Lb., 1913: 87, 1914: 189, 1916: 166
 Ost til Præsten (Nandest), 1914: 150 f
 Ostermann, Bernt, Skriver, 1915: 168 f
 Ottesen, Mikkel, Skriver, 1916: 227
 — Søren, Vejle, 1915: 78, 206
 Overgaard, Jens, Smidstrup, 1914: 208
 — Karen, 1915: 149
 Ovstrup, 1916: 186 f, 191 f
- Paaby, Lb., 1914: 119, 122, 153**
 Paaske, Niels, Dr., 1914: 25
 Packness, Sadelmager, 1913: 212
 Padenborg, Underofficer, 1914: 69
 Padholm, 1915: 122 f
 Pagh, Mads, Trede, 1913: 19
 Paludan, Poul Poulsen, Rektor i Kolding, 1916: 205 f
 Panck, Morten, Borgmester, 1914: 171 f
 Parsberg, Oluf, 1913: 12, 27, 45
 Passau, Ejer af Brandtlund, 1914: 103
 Paulsen, Signor, Fuldmægtig, Vejle, 1915: 50
 Peder, M., 1914: 30
 Pedersdatter, Ane Skeel, 1914: 2
 — Maren, 1913: 76
 — Mette, 1913: 32 f, 38
 Pedersen, Generalløjtnant, 1916: 40
 — Bendix, Stovstrup, 1916: 234
 — Ebbe, 1914: 30
 — Erik, Byskriver, 1913: 14
 — Hans, Raadmand (Borgmester) 1914: 93, 1915: 109 ff
 — Hans, Egtved, 1916: 178
 — Isak, 1913: 33
 — Jacob, Salpetersyder, 1913: 116
 — Jacob, Skoleholder, Almind, 1914: 158
 — Jens, Byfoged, 1913: 31
- Pedersen, Jens, Skomagersv., 1913: 11 f, 19, 21 f, 28, 30, 43
 — Jens Terp, Sognefoged, 1914: 193
 — Jens, Viuf, 1914: 141 f
 — Jes, 1914: 99
 — Jørgen, Murmester, Fredericia, 1913: 16
 — Jørgen, Præst, Jelling, 1913: 140
 — Klaus, Balle, 1916: 65
 — Knud, Regimentsskriver, 1916: 228
 — Lauge, Præst, 1915: 113
 — Laurids, Ammidsbøl, 1916: 214 ff, 219 f
 — Mads, Erritsø, 1915: 231
 — Mathias, 1914: 186
 — Mogens, Harte, 1914: 123
 — Morten, Herredsfoged, 1916: 216
 — Niels, Brandmand, Vejle, 1915: 9, 14
 — Niels, Møsvraa, 1914: 169
 — Ole Chr., Sindballe, 1913: 5
 — Oluf, Fredericia, 1913: 18
 — Oluf, Hover, 1914: 30
 — Peder, Borgmester i Kbh., 1913: 41
 — Peder, Bundtmager, Kolding, 1913: 31
 — Peder, N. Bjært, 1914: 117
 — Peder, Skrædder, 1913: 33
 — Poul, Bølling, 1915: 114 f
 — Rasmus, Tyvkær, 1914: 154
 — Søfren, Erritsø, 1915: 231
 — Søren, Svinholt, 1914: 161
 — Terkel, Erritsø, 1915: 231
 — Thomas, Herredsfoged, 1916: 218
- Pengekrisen, 1913: 77, 215
 Pennov, Herm. Iversen, Væbner, 1915: 226
 Petersen, Bogbinder, Vejle, 1915: 46
 — Provst, Balle, 1916: 25, 27, 166
 — Bendix Peter, St. Ballegaard, 1916: 74 ff, 91, 105, 122
 — Dines, Vonsild, 1915: 122
 — H., Enkefrue, Vejle, 1915: 45
 — Hans, Viuf, 1914: 167
 — J., Tømmerm., Vejle, 1915: 46

- Petersen, Johs., Lærer, 1913: 96, 98, 99 ff
 — Mikkel, Krom., Viuf, 1914: 112
 — Ole, 1913: 101
 — Søren, Borlev, 1913: 120
 — Thomas, Landsoldat, 1914: 177 ff
- Pio, Frøken, 1916: 77
- Pjedsted, Lb., 1913: 97 f, 1914: 113, 1915: 96, 107 f, 227, 1916: 127 ff
- du Plat, Cæsar, Major, 1914: 71
- Poder, Peder, Amlund, 1913: 76
 — Søren Pedersen, 1913: 76
- Polakkerne, 1913: 4
- Post, Hans, Vejle, 1915: 206
 — Jens Hansen, Vejle, 1915: 206
- Poulsen, Iver, Borgmester i Kbh., 1916: 204 f, 208
 — Jens, Raadmand, 1914: 93, 1915: 160, 164
 — Mads, Hejls, 1914: 171
 — Poul, Hører i Kolding, 1916: 205
 — Poul, Rektor i Kolding, 1916: 205
 — Søren, Præst i Egtved, 1916: 202, 204 ff
- Poulson, Adelslægt, 1916: 205
 — Jens, Assessor, 1916: 205
- Povelsen, Niels, Bytjener, 1913: 29
- Povlsen, Peder, Vendborg, 1915: 115 f
- Powisch, H., 1913: 42
- Present, Jens Nielsen, 1913: 61
- Præstemark, Urmager, Vejle, 1915: 206
- Q**uitzou, Erik, Oberst, 1913: 20, 23, 50
 — Jørgen, Kansler, 1916: 237
- Qvist, Chr. Olsen, Vejle, 1915: 20, 23, 26, 28, 46
 — Chr. Pedersen, 1914: 103
 — Hans, Borlev, 1913: 115, 120
 — Peder, 1913: 103
 — Peder Sørensen, 1914: 99
- R**aabjerg Bakke, 1916: 182
- Raadvad, 1914: 118, 1915: 182
- Rabe, Johan Otto, Oberstløjtnant, 1916: 229 f
- Rafn, Henrik, Borger i Kolding, 1913: 18 f, 1915: 165
 — Jacob Hansen, 1913: 104
- Rakkeren, 1914: 115 f
- Randbøl, 1916: 37, 192
 — Kro, 1914: 198
- Rantzau, Henr., 1913: 13, 23, 130
 — Margrete, 1914: 11
- Rask, 1914: 22, 1916: 148
- Rasmussen, Hans, Vejle, 1915: 9, 45, 49
 — Jens, Degn, 1916: 165 f
 — Niels, 1913: 18
 — Niels, Hornstrup, 1914: 129
 — Søren, Bøllund, 1916: 217
- Rathje, Overlæge, 1914: 74
- Ravn, Andreas, Lærer i Bredsten, 1916: 76, 78 ff
 — I. I., pens. Lærer, 1913: 96, 1914: 105, 1915: 133, 1916: 134
 — Mathias, Sdr. Vilstrup, 1916: 122
 — Niels, Jelling, 1916: 68, 140, 170 f
 — Oluf Olufsen, 1914: 158
 — Rasmus, Jelling, 1916: 168
 — Steffen, Jelling, 1916: 140
 — Søren Nielsen, Landinspekt., 1913: 105, 1916: 140, 165
- Ravnbjerg, 1915: 123
- Ravning, 1916: 25, 27
- Ravnsgaard, 1916: 128
- Reehorn, Joh. G., Potaskefabrik., Vejle, 1915: 16, 46, 206
- Refsgaard, 1916: 192
- Refstrup, 1914: 183, 186, 189
- Reimer, Joch., Kapellan, 1915: 216, 234, 236 ff
- Reiminch, Herman, 1915: 159 ff
 — Johan, 1915: 164
- Ribe, 1913: 6, 59, 120, 1914: 1, 146
- Riberhus, 1914: 2
- Richter, Elisabeth, 1914: 163
 — Joach., 1914: 163
- Riegelsen, Kaptajn, 1915: 48
- Ringive, Lb., 1913: 90, 205, 1914: 184, 216, 1916: 15
- Risgaard, 1916: 191
- Risum, Chr., 1914: 162 f

- Risum, Jens, Præst, 1914: 34
 — Jens Lauridsen, 1916: 131
- Roed, Niels, Vejle, 1915: 51
 — Peder, Snede, 1914: 30
- Roepsdorff, Elisabeth, 1913: 74
- Rohde, Gabr., Smed, 1914: 163
 — Mich., Birkedommer, 1914: 38
 — Vilhelm, pens. Telegrafbestyrer, 1916: 242 ff
- Rojburg, 1915: 235, 237
- Roms Birk, 1914: 4
- Romsgaard, 1914: 4
- Romshule, 1914: 4
- Roms Mark, 1914: 9
- Rose, Thomas, Vejle, 1915: 206
- Rosendal, Hans, Regimentsskriver, 1914: 152
 — Kr., Jelling, 1916: 140
- Rosengaard, Pjedsted, 1916: 129
- Rosenkrantz, Berete, 1913: 65, 69 ff
 — Ejler Stygge, 1913: 73
 — Gunde, 1913: 12, 23, 27, 33 f, 45
 — Jørgen, 1913: 65 f
 — Mette, 1914: 25
 — Niels Jensen, 1913: 73
 — Sidsel, 1913: 60, 62 ff, 70 ff
 — Timme Styggesen, 1913: 61, 73
- Rosenvold, Jelling, 1916: 140
- Rosenørn, P. Chr. St., Sekundløjtnant, 1914: 73
- Rotfeld, Kirsten, 1913: 72 f
- Rothaus, Kobbersmed, Vejle, 1915: 205
- Rothenburg, Joh., Kapellan, 1915: 215 f
- Ruchel, Johan, 1913: 18
- Rud, Erik, 1913: 65
 — Otto, Admiral, 1914: 5
- Rugballe, 1913: 143, 1916: 150, 153
- Rugsted, 1916: 191 f, 194
- Rundvedbakke, 1916: 182, 192
- Rytterdistrikt, Koldinghus, 1915: 105 ff
- Rød, Niels Nielsen, Præst, 1914: 94
- Rømeling, Chr. R., Stabschef, Oberst, 1914: 71
- Rønnow, Berete, 1913: 73
 — Ejler, 1913: 72 f
- Rønshave, 1914: 2, 128
- Rørdam, H. C., Dr. theol., 1916: 250
- Saaby, A. N.,** Byfoged i Kolding, 1915: 168
- Sabro, Thomas, Borger, Vejle, 1915: 202
- Sachau, Fr., Major, 1914: 72
- Sager, Adam Andr., 1913: 171, 176 f
 — Hans Carl, 1913: 172
 — Johan C., Stadskirurg, 1913: 171, 1916: 125 ff
 — Manasse Rasmussen, 1913: 171
 — Peter, 1913: 172 ff
 — P. Petersen, 1913: 174 ff
 — Rasm. Cl., 1913: 171
 — Slægten, 1913: 171 ff
- Salling, Præst i Vonsild, 1915: 127, 132
- Salpeterværk, 1913: 115 ff
- Sandberg, Ane Henriksdatter, 1914: 7 f
- Saxe, Grammaticus, 1913: 127 ff
- Saxesen, Peder, 1916: 191
- Saxild, Herredsfoged i Kolding, 1915: 181
- Scherning, Jac., Kapellan, 1915: 240
- Schierbeck, Hans Jensen, Kolding, 1913: 31
- Schiern, Chr. Ad., 1914: 69
- Schiøning, Ole, Vejle, 1915: 20
- Schjerning, Jacob, Præst, 1913: 215
- Schjødt, J. R., Provst, 1913: 182 f
- Schjøth, A., Konsul, Vejle, 1915: 46
 — Hans Pedersen, 1914: 191
 — Sofie, 1915: 150
 — Th. P., 1914: 191
- Schmegel, Mikkel, 1914: 112
- Schmidt, S., Købm. i Kolding, 1915: 180
- Schnabel, Enkefrue, Vejle, 1915: 46
- Schou, Bertel Jensen, Vejle, 1915: 206
- Schow, Chr., Etatsraad, 1915: 91
- Schrøder, Johs., Major, 1914: 73
- Schult, Ditr., Oversekretær, 1916: 228
- Schurmann, Ingeborg, 1913: 181
 — Johs., Vejle, 1913: 181, 1915: 71 f, 200
- Schwartz, S. C., Amtmand, 1914: 120, 122 f, 1916: 185
- Schütt, Krom. i Vonsild 1915: 126

- Schütz, C. C., Major, 1914: 73
 Scodborg, Peder, Præst i Egtved, 1916: 200 ff
 Sebber Kloster, 1914: 2
 Sehested, Kaptajn, Refstrup, 1914: 186
 Seidelin, Jørgen, Provst, 1914: 132, 158
 — Søren, Overauditor, 1915: 238 f, 1916: 191
 — Søren Jensen, Egtved, 1916: 178
 Seldanglad, Niels, Trelde, 1913: 19
 Selmer, Amtmand, 1913: 106
 Selvmorderes Begravelse, 1915: 129
 Sest, 1913: 98, 1914: 125, 169 ff, 1915: 106 f
 Seyffert, G., Oberst, 1914: 73
 Sigbrit, 1913: 62
 Sigfried, Henrik, Guldsmed i Fredericia, 1913: 17
 Sillesthoved, Søren, 1913: 205, 1914: 216 f
 Simonsen, Anders, Borgmester, 1914: 93
 — Anton, Købmand, 1915: 133
 — Søren, Bølling, 1916: 184
 Sindballegaard, 1913: 5
 Sindbjerg, 1914: 29 f, 33, 165
 — Kirke, 1913: 1 ff
 Sindbjerglund, 1913: 8
 Sindbjerg Sparekasse, 1913: 9
 Sinning, M. Jensen, Friskolelærer, 1916: 21
 Sippel, Peter, 1916: 162
 Sivertsen, Lærer i Givskud, 1913: 205 ff, 1914: 216 f
 Sjølund, 1915: 123
 Skaaning, Jacob, Rytterkarl, 1916: 229 f
 Skaarupgaard, 1913: 2
 »Skalde-Lars«, 1913: 207, 1914: 217 f
 Skanderborg, 1913: 33
 Skanderup, Lb., 1913: 98, 1914: 178, 1915: 106 f
 Skarpretteren, 1914: 114 f, 155, 1915: 163
 Skartved, 1914: 172
 Skeel, Anders, 1914: 1
 Skeel, Chr., 1913: 23
 — Claus, 1914: 4 f, 11
 — Fr. Chr., Kammerherre, 1915: 96, 98 f
 — Mads, 1914: 4
 Skelsten, Flytning af, 1913: 80
 Skelstrid, 1913: 110 f
 Skibet, Lb., 1913: 140, 167 f, 1915: 106, 108, 1916: 52, 62
 Skinkel, Anne Ottessedatter, 1913: 73
 — Helvig, 1914: 18, 20
 — Niels, 1914: 18
 Skippersen, Søren Jensen, 1913: 31
 Skodborghus, 1913: 58, 1914: 32
 Skomager, Hans Jepsen, Gudsø, 1914: 168 f
 — Jokum, 1913: 184
 Skorstensfejere, 1914: 115 f
 Skou, Niels, Godsejer, 1914: 60 ff
 Skovbølling, 1916: 128, 137, 153
 Skovdallund, 1914: 175
 Skovdrup, 1914: 171, 173
 Skovdruplund, 1914: 173
 Skovene, 1914: 118 ff
 Skovgaard, Jelling, 1916: 137, 151 f
 Skram, Maren, Frue, 1916: 143
 — Niels, 1913: 69
 Skrave Sogn, 1913: 101
 Skræppenborg, Peder Larsen, 1916: 90
 Skærbæk, 1913: 101 f
 Skærup, 1913: 19, 105 f, 1914: 98 ff, 127, 161, 163 ff, 1915: 107 f
 Skærupgaard, 1914: 98 ff
 Skærup Skole, 1913: 96 f, 98, 99, 102, 103
 Skærsø, 1916: 195
 Skødebjerg, 1914: 41
 Slegel, Carl, 1914: 171, 173, 176 ff
 Slesde, 1913: 173
 Sloth, Chr. Pedersen, 1914: 104
 Slott, L. S., Købmand i Kolding, 1915: 173, 175
 Smed, Hans Pedersen, 1913: 75 f
 Smedegaard, Lindeballe, 1915: 139 ff
 Smedgaard, Jens Jensen, 1915: 235
 Smidstrup, 1913: 97 f, 99, 102 ff, 1914: 105, 182 ff, 1915: 107 f
 Smith, Bogbinder i Vejle, 1915: 50

- Smith, C. M., Arkitekt, 1916: 3, 11 f, 18
 — Laur., Præst, Vejle, 1915: 6, 31 f, 37, 52 ff, 77, 192 ff, 254, 258
 — Steffen, Kr., Lærer, 1913: 104
 Smith-Hansen, Gdr., 1914: 95
 »Smørslagsten«, 1914: 97
 Snede, 1913: 207, 1914: 30, 33 ff, 41, 1915: 96
 Snitkær, H., Lærer i Egtved, 1916: 199
 Snoghøj, 1913: 67, 1914: 178, 1915: 220 ff
 Soele, Hans Hansen, Vejle, 1915: 46
 Sofie, Fr. II.s Dronning, 1916: 182
 Sofiesminde, 1916: 157
 Soldater, 1914: 135
 Solvang, Bølling, 1913: 109
 Sotterup, Laur. P., Præst, 1915: 238
 Spaakunster, 1915: 142 ff, 148 f
 Spindepenge, 1914: 144 f
 Spjarup, 1916: 191, 199
 Spleis, Præst, 1916: 54, 59, 66
 Staffensen, Hans, Almind, Dele-foged, 1914: 119, 136, 144
 Stampemølle, 1914: 124
 Stangebjerg, Ingeborg, 1913: 59
 Stangmoseled, 1915: 121
 Starup, Lb., 1913: 115, 1914: 2, 119, 147, 167, 1915: 107 f, 114, 1916: 60
 Starup Skov, 1916: 194
 Steen Bille, Kaptajn, 1916: 243, 246
 Steffensen, Iver, N. Bjært, 1914: 154
 Stejlbjerg ved Bramdrup, 1915: 254
 Stenborg, Voldplads ved Sdr. Stenderup, 1913: 57
 Stenderup, N., 1914: 3, 139
 Stenderup, Sdr., 1913: 30, 37, 57, 1914: 119
 — Niels, Fredericia, 1913: 15
 Stensgaard, 1916: 73
 — Skov, 1916: 91 ff
 Stenstrup, H. R., Præst, 1914: 43
 Stephansen, Hospitalsforstander i Vejle, 1915: 205
 Stoffersen, Anders, Hover, 1914: 80
 — Hans, 1914: 29
 Stokhus, 1914: 112
 Stovgaard, 1913: 3, 5
 Stovstrup, Lb., 1913: 16, 1916: 232 ff
 Storm, Ancher, Præst, 1916: 178 f, 199, 211
 — Knud, Degn, 1913: 102
 — Knud, Præst, 1916: 190, 198, 200, 211 f
 — Peter, Præst, 1916: 179, 198, 202, 209 f
 Strandhuse, 1914: 119, 127, 144
 Strib, 1916: 246
 Stubdrup, Harte Sogn, 1914: 122
 Stubberup, Højen Sogn, 1913: 176, 1914: 94 ff
 Stubbum, 1913: 198
 Stækker, Johs., Borger i Vejle, 1915: 16, 18, 45, 50, 206
 Stygge, Anders Nielsen, 1913: 73
 — Hans, 1914: 11
 Styggesdatter, Kirstine, 1913: 69
 Styrup, Oberstlejtant, 1914: 83
 Styvel, 1916: 137, 169
 Suhr, Chr. Heinr., 1915: 9
 Surmose Dam, 1915: 120
 Swane, Jørgen, cand. jur., 1914: 106
 Svanemose, 1915: 117
 »Svedeneng«, 1913: 56 f
 Svejstrup, Hans, Præst, 1916: 56, 69, 80
 Svendsen, H. J. M., Præst og Seminarieforst., Jelling, 1916: 58, 76, 80 ff, 101, 141
 Svendsen, Morten, Lensmand, 1913: 67
 — Peter, Jelling, 1916: 152
 Svenskekrigen, 1913: 7, 20, 1915: 5, 233, 1916: 209 f
 Svinholt, 1913: 97, 1914: 96, 103, 161
 Sydbaner, Kolding, 1913: 200
 Syndermann, Ridefoged, 1913: 197
 Synskhed, 1915: 140 f
 Sysselbjerg, 1914: 123
 Sødover, 1914: 45
 Søholm, 1915: 234, 1916: 213
 Søltøft, Madame, Vejle, 1915: 206

- Sønderbjerregaard, 1914: 104
 Sønderholm, Vonsild, 1915: 118 f
 Sønderskovgaard, Pjedsted, 1916: 129
 Søndervang, Pjedsted, 1916: 129
 Sørensdatter, Anne, 1913: 97
 Sørensen, Lærer i Sindbjerg, 1913: 5
 — Præst i Bredsten, 1916: 89
 — A. H., Urmager, Jelling, 1913: 167
 — Ancher, Præst, 1914: 171, 1916: 206
 — Chr., Sognefoged, Jelling, 1913: 146
 — Hans, Grejs, 1914: 30
 — Hans, Trelde, 1914: 158
 — Jens, Bundtmager, Kolding, 1913: 31
 — Jens, L. Grundet, 1914: 43
 — Jens, Taagelund, 1916: 191
 — Jens, Vilstrup, 1916: 224
 — Jesper, 1914: 25
 — Jesper, Tudvad, 1916: 101
 — Joen, Spjarup, 1916: 191 f
 — Jørgen, Hornstrup, 1914: 29
 — Lars, Skovdallund, 1916: 169
 — Las, 1916: 137
 — Lauge, 1914: 29
 — M., Enkefrue, Vejle, 1915: 8, 46, 102
 — Mads, 1914: 29
 — Marius, Seminarielærer, 1916: 78, 137
 — Niels, Vognmand, Fredericia, 1913: 17
 — Niels, Snede, 1914: 30
 — Ole, 1913: 101
 — Peder, 1913: 7
 — Rasmus, Lærer, Politiker, 1916: 165, 168, 170 f, 174 f
 — Søren, Tyvkær, 1914: 167
 — Søren, Borger i Vejle, 1915: 16, 18, 46, 51
 — Terkel, 1914: 29
 Søskov, 1916: 27
 Taagelund, Lb., 1916: 184, 188, 191, 194, 199
 Tamsen, Chr., 1913: 7
 Tanggaard, Pjedsted, 1916: 130
 Taps, 1915: 124
 Tauber, E. G., Rektor, 1915: 126
 Tausen, Hans, Biskop, 1916: 235
 Tavlov, Lb., 1913: 65, 70, 74, 98, 1915: 107 f, 112, 227, 229, 233
 Teglbærende, gammel, 1916: 1 ff
 Teilmann, A., Præst, 1916: 84 ff, 91
 Telegraf, den første, 1915: 125
 Terkelsen, Feder, Murmester, Fredericia, 1913: 16
 — Niels, Vejle, 1915: 206
 — Peder, 1914: 1
 Terkilsen, Søren, 1914: 103
 Terslykke, 1914: 105
 Theilade, Provst, 1916: 60
 »Theriak«, 1915: 163
 Thiset, A., Arkivar, 1913: 72
 Thistrup, Lars, Prokurator, 1914: 175
 Thode, Bend., Apoteker i Kolding, 1915: 167
 Tholund, N., Lærer i Egtved, 1916: 199
 Thomasminde, Pjedsted, 1916: 134
 Thomesen, Folmer, Apoteker, 1915: 160
 — Hans, Byskriver, 1914: 213 f
 Thomaisson, Th., 1913: 43
 Thomsen, Stadshauptmand i Fredericia, 1915: 174
 — Anders, Spjarup, 1916: 192
 — Chr., Oldsagsforsker, 1913: 145
 — Iver, Lilfrost, 1916: 65, 89
 — Jens, Jelling, 1913: 169
 — Johs., Lærer, 1913: 101
 — Kirsten, Ravning, 1916: 95
 — Markus, Erritsø, 1915: 240
 — N. P., Sognefoged, 1913: 101
 — Niels, Dons, 1914: 114 f, 131 f
 Thorbrygger, Th., Lærer i Jelling, 1916: 154 ff, 171, 175
 Thorsen, P. G., 1913: 167
 Thott, Chr. Albertsen, 1913: 5, 7
 — Else Pedersdatter, 1913: 59
 Thuesen, Knud, Harte, 1914: 140
 Thullesen, Hans, 1914: 146
 Thygesen, Hans, 1914: 127
 Thyre Danebod, 1913: 126 ff

- Tidemann, Joh., Gæstgiver, 1916: 219
 Tiender, 1914: 147 f
 Tillisch, Godfr., Ritmester, 1914: 137
 Tinghøj, 1914: 111, 1916: 193
 Tingleff, Hans Jacob, 1915: 129 f
 — Hans Nissen, 1915: 119
 — Nis Hansen, 1915: 119
 — Søren Hansen, 1915: 122
 Tingsteder i Koldingegnen, 1914: 110 ff
 Tingstedgaard, Harte, 1914: 110 f
 Tingstedlund, 1914: 111
 Tingstokoven, 1914: 111
 Tinneth, 1913: 143
 Tirsbæk, 1913: 182, 1914: 5, 1916: 140
 Tønnesen, Carsten, 1913: 41
 Toftgaard, M., Lærer, 1916: 34 ff, 95
 Tofthøj, 1914: 45, 186
 Tolstrup, 1914: 119, 147, 155
 — Birgitte Marie, Vejle, 1915: 210
 Torsk, Peder Jørgensen, Præst, 1913: 22
 Torsted, 1916: 191, 199
 Trane, Frands, Brandassistent, 1915: 14, 41, 78
 — Hans Chr., Degn i Seest, 1914: 176
 Trelde, 1913: 17, 19, 21, 1914: 158, 180, 1915: 250 f
 Trepka, Joh. Chr. M., Major, 1914: 75
 Treschow, Marineløjtnant, 1916: 242
 Trochell, Mart. C., 1915: 239
 Trolovelser, 1914: 158 ff
 Tronnier, Premierløjtnant, 1914: 83
 Truelsdatter, Troelsine, 1913: 186, 195
 Trøglborg, Hus, 1913: 80
 — Anne, klog Kone, 1913: 75 ff, 1914: 199
 Tscherning, Madame i Vejle, 1915: 206
 — A. Fr., 1916: 173
 Tudvad, 1913: 101, 1914: 4, 1916: 193 f
- Tved, Chr., 1915: 206
 Tyvkær, 1913: 103, 1914: 96, 119, 167
 Tønder, Justitsraad, Engelsholm, 1915: 101
 Tørring, 1913: 115
 Tørring, Hans, Skomager, Vejle, 1915: 8 f, 11, 46, 50, 95
 — Mads, Vejle, 1915: 17 f, 22, 45, 48, 95, 199, 206
 Tørvegravningspenge, 1914: 145
 Tøsby Have, 1916: 138
- U**dherrederne, 1914: 109
 Udsen, Peder, Raadm. i Kolding, 1913: 19
 Uhe, 1914: 196
 Ulf, Peder Sørensen, 1914: 157
 Ulfeldt, Korfitt, 1914: 25
 — Mogens, 1914: 17
 — Jacob, 1916: 229
 Ulfstand, Thale, Frue, 1913: 74
 Ulkær, 1913: 7 f, 1914: 30
 Ullerup, 1913: 16, 1915: 107 f, 226 ff
 Ulvehave, 1914: 131
 Ulvejagt, 1914: 129 ff
 Ulvshus, 1915: 121
 Unch (ell. Unchen), Didrich, Major, 1914: 137, 1915: 218
 — Ernst, 1914: 137
 Ure, 1914: 30
 Urne, Kaptajn, Vejle, 1915: 50
 — Chr., Stiftamtmand, 1915: 42, 59, 76, 189 ff, 1916: 126 f
 Ussing, Henr., Dr. phil., 1916: 232
- V**aaben, C. J., pens. Lærer, 1916: 52, 86 f, 100 ff
 Wagner, Ludv., Præst, 1916: 92
 Valdemar Atterdag, 1913: 58
 — Sej, 1913: 120
 Valdemarsvej, 1913: 120
 Valeur, Jens, Gl. Møllejer, Fredericia, 1915: 240
 Vamdrup, 1913: 98, 1914: 128, 1915: 106 f
 Vamdrupgaard, 1913: 69
 Vandel, 1914: 206
 Vargaarde, 1913: 197, 1915: 161
 Warming, Chr., Præst, 1916: 212

- Varsler, 1915: 152
 Varulve, 1914: 132 ff
 Vaupel, Oberst, 1916: 77
 Wedel, Præst, Jelling, 1916: 142, 149 ff
 Vedel, Anders Sørensen, 1914: 12
 Weibull, L., Arkivar, 1913: 137 f
 Vejlbj, 1915: 107 f, 227, 245
 Vejlbjgaard, 1914: 99
 Vejle, 1913: 61, 182, 1914: 10, 113, 138, 1915: 4 ff, 107, 225 ff, 1916: 169, 174, 195
 — Aa, 1916: 181
 — Borgerkorpset, 1916: 163
 — Byfred, 1914: 4
 — Gader, 1915: 5 f, 186 ff
 — Grønnegade, 1914: 9
 — Hospitalet, 1915: 17
 — Indbyggerantal, 1915: 5
 — Kirke, 1914: 26, 36, 58
 — Kirketorvet, 1915: 5
 — Konsumtionshuset, 1915: 17, 86 f, 91 ff
 — Kort, 1915: 7
 — Landbosparekassen for Vejle Opland, 1916: 35
 — Legater, 1914: 39
 — Munkeeng, 1914: 13
 — Mølle, 1915: 86, 112
 — Møllekrogen, 1914: 44
 — Raadhuset, 1914: 54, 1915: 5, 66
 — Sønderbro, 1915: 223
 — Tingkær, 1914: 44
 — Vandværk, 1914: 54 f
 Vejstrup, Lb., 1913: 110
 Velling, L., 1913: 97 ff
 — St., 1913: 97 ff
 Vellinggaard, 1914: 2
 Vellingkær, 1914: 96
 Venborg, 1915: 115
 Vermund, Konge, 1913: 128
 Verst, Lb., 1913: 100, 1914: 155, 169, 1915: 106 f
 Vesterby, 1916: 194, 200, 203, 227
 Vestergaard i Vork, 1916: 192
 Veyle, Chr. Jensen, Sognepræst, 1914: 23
 Viborg, 1913: 13 f
 v. Vieregge, Fr., Amtmand, 1916: 228
 Viffert, Axel, 1913: 67
 Wilchen, Adelgunde, 1914: 31
 — Chr., Kommand. i Fredericia, 1914: 31
 Vildtbane, Kongens, 1913: 74, 1914: 124 ff
 Vildsvin, 1914: 127 f
 Vilhelmsborg, 1914: 28
 Wille, Student, 1916: 30
 Villumsen, Hans, Proviantmester, 1913: 44
 Vilstrup, Lb., 1914: 119 f, 121, 152, 1915: 107, 238
 Wimmer, L. F. A., 1913: 126 ff
 Vind, Albert, 1914: 8, 10
 — Barbara, 1914: 10
 — Berete, 1914: 14
 — Chr., 1914: 8, 10 ff
 — Erik, 1914: 14
 — Fred., 1914: 14
 — Henrik, 1914: 2, 8 ff
 — Ingeborg, 1914: 10
 — Iver, 1914: 2 ff, 16 ff
 — Jacob, 1914: 8, 12 f
 — Jørgen, 1914: 17
 — Kirst. Nielsdatter, 1914: 26 ff
 — Niels Albertsen, 1914: 21 f
 — Niels Nielsen, 1914: 23
 — Slægt paa Grundet, 1914: 1 ff
 Windelboe, Bodil, Vejle, 1915: 206
 Vinding, 1913: 97 f, 186, 1914: 103, 127, 1915: 107 f
 — Overgaard, 1913: 97
 Vinge, Mathias, Vejle, 1914: 41, 1915: 78
 Winge, S. P., Købm., 1915: 45, 206
 Vingsted Mølle, 1916: 25, 114
 Winstrup, Bygningsinspekt., 1915: 162
 Winther, Kapellan, Vejle, 1915: 63, 103, 206
 — Ulrik, Skoleholder, 1913: 181
 Vintermand, Johan, 1914: 177 ff
 Vintervejen i Vonsild, 1915: 125
 Wissing, Stadshauptm., Kolding, 1915: 175, 177
 — C. G., Raadmand i Kolding, 1916: 126
 With, Farver, Vejle, 1915: 10, 17 f, 45, 48, 79 ff, 200, 206

- v. Vittinghoff, Charlotte, 1914: 34 f
 Wittke, Løjtnant, 1914: 138 f
 Viuf, 1914: 109, 111, 119, 121,
 133, 141, 147, 149, 151, 167,
 177, 1915: 107 ff, 1916: 92
 Viuf Galge, 1914: 165 f
 — Kro, 1914: 112
 Wogensflitt, Mette, 1914: 11
 Wohlgemuth, R., pr. Underofficer,
 1914: 83
 Woehrsdorff, Chr. Vilh, Kaptajn,
 1913: 14
 Vollund, 1916: 192, 199
 Vonsild, Lb., 1915: 116 ff
 Vorbasse Marked, 1913: 81, 1915:
 157
 Vork, 1915: 238, 1916: 182, 191 f,
 194, 227
 Worm, Ole, 1913: 132 ff, 1914: 4
 Voss, Ernst A. C., Fabrikant, 1914:
 67 f
 Vraa, 1913: 98, 1914: 146
 Vranderup Mølle, 1914: 177 ff
 Wrede, Chr., Regimentsskriver,
 1914: 141
 Wrolles, Margrethe, 1915: 51
- Wulff, S. C., Købm., 1914: 44
 Vyff, Anders, 1915: 121
 Væver, Niels Jensen, Tinghører,
 1913: 31
- Y**ding Kirke, 1916: 192 f
- Z**ahle, Provst i Hvejsel, 1914: 217
 Zepelin, Jægermester, 1916: 208
 Zeska, A. L., Major, 1914: 73
- Ø**de Gaarde, 1914: 116 f
 Ødis, Lb., 1915: 120
 Ødsted, 1913: 101, 1915: 106, 108,
 1916: 176 ff, 187 ff
 Ølbrygning, 1914: 87
 Ølholm, 1913: 208 ff, 1914: 43
 Ølsted, 1914: 216
 Ørbæk, Hans Martinus, Lærer,
 1913: 102
 Ørum, 1913: 5, 1914: 30
 — Hans, Vejle, 1915: 206
 — Thomas, Vejle, 1915: 14
 Østerbygaard, Vamdrup, 1914: 132
 Østergaard, Jens, Baastlundhus,
 1913: 90 f

INDHOLDSLISTE

TIL

VEJLE AMTS AARBØGER

IX—XII (1913—16)

- Eliassen, P., Kolding: Hønborg (Med 3 Billeder)... 1913: 54—74
- Mastigaard (Med 1 Kort) 1913: 107—110
 - Arrebjerg 1913: 110—115
 - Chr. IV's Salpeterværk ved Nygaard 1913: 115—120
 - Hejlsminde og Slusen (Med Kort) 1913: 196—200
 - Købmandslavet i Kolding 1914: 85—93
 - En Beskrivelse af Højen fra Reformationstiden 1914: 94—98
 - Fra Indherrederne, Livsbilleder fra det 17. og
18. Aarhundrede fra Egnen mellem Kolding,
Fredericia og Vejle (Med 1 Billede):..... 1914: 109—181
 - Oberst Axel Liljefalk (Med Billede)..... 1915: 1—3
 - Kolding Rytterdistrikt (Med Kort)..... 1915: 105—109
 - Borgmester Hans Pedersens Bryllupsvisе ... 1915: 109—113
 - Bydebrevе til Begravelse og Bryllup 1915: 114—116
 - Spredte Optegnelser fra Vonsild Sogn, efter
gamle Papirer og Folkemunde (Med Kort)... 1915: 116—132
 - Borchs Gaard i Kolding og dens Beboere
gennem Tiderne (Med 3 Billeder)..... 1915: 158—185
 - De gamle Landsbyer, en Opgave for Vejle
Amts Aarbøger (Med 3 Kort)..... 1915: 249—254
 - Egtved og Ødsted Sogne, gamle Bykort og Be-
retninger (Med 1 Billede og 9 Kort 1916: 176—231
- Hansen, Marius, Lærer i Bredballe: Skolelærer
- Broe i Bredballe. 1913: 18—195
 - Hovedgaarden »Grundet» og dens Ejere (Med
5 Billeder) 1914: 1—62
 - Erritsø gamle Kirke (Med 3 Billeder) 1915: 211—248

- Harbo, J. P., Lærer i Asbo: Gamle Jørgen Jensen Moesgaard, efter den gamles mundtlige Fortælling (Med Billede) 1916: 110—124
- Jensen, N. P., pens. Lærer i Vejle: Det gamle Smedembede i Ølholm, fortalt efter Hukommelsen af en gl. Ølholmer 1913: 208—214
- Fra Givskud Skole. 1914: 215—218
- Johnsen, P., Bøgelund, Farre: Fra Givskud Skole i ældre Tid 1913: 200—208
- Jørgensen, Chr., Bankbestyrer, Vejle: Nogle Fredericia-Officerer omkring 1848, Uddrag af gamle Breve (Med 2 Billeder) 1914: 63—84
- Fra Fredericia Havns ældste Dage, et Par Avtografer 1914: 211—215
- Den store Ildebrand i Vejle 23. April 1786 (Med Kort og 2 Billeder) 1915: 4—104 og 186—210
- En Vise om Ildebranden i Vejle 23. April 1786 1915: 255—258
- Kau, Hans, Sognepræst i Gadbjerg: Ann' Trøglborg, den kloge Kone i Ringive 1913: 75—95
- Jens Kudsk i Smidstrup, af en klog Mands Saga 1914: 182—210
- Maren Bjørn, en Seerske og en Sandsigerske 1915: 137—157
- Kibæk, Chr., Lærer i Sindbjerg: Fra Sindbjerg Kirke (Med 2 Billeder) 1913: 1—9
- Kjær, Hans, Nationalmuseet, København: Om Kongehøjene i Jelling (Med 14 Billeder) 1913: 125—170
- Knudsen, Hans, Landsarkivet, Viborg: Tanker ved Dr. Sagers Grav i Kolding 29. Februar 1788 . 1916: 125—127
- Liljefalk, Axel, Oberst: Borgmester Hans Jørgensen, et Bidrag til Frederiksdode Bys ældste Historie 1913: 10—53
- Lindholm, Poul, Friskolel., Aagaard: Slægten Sager 1913: 171—180
- Mortensen, R., Lærer: En middelalderlig Teglovn (Med 4 Billeder) 1916: 1—20
- Nielsen, Jes, Konsulent, Kolding: Valdemars Vej.. 1913: 120—121

Ravn, J. J., Lærer: Lidt om Skoleforholdene i gamle Dage.....	1913: 96—106
— Et gammelt Kort over Skærup (Med Kort) ..	1914: 98—105
— Gaardene i Pjedsted (Med Kort).....	1916: 127—134
Rohde, Vilh., afsk. Telegrafbestyrer: Foran Fredericia 1848 (Med Billede)	1916: 242—248
Sinning, M. Jensen, Friskolelærer i Balle: En Brydningstid, Skildringer fra Bredsten Sogn (Med 10 Billeder)	1916: 21—109
Sørensen, Marius, Seminarielærer, Jelling: Af Jelling nyere Historie (Med 2 Kort).....	1916: 137—175
Swane, Jørgen, cand. jur., København: En lille Bemærkning.....	1914: 106
Ussing, Henrik, Dr. phil., Sorø: En Rettertingsdom fra 1544.....	1916: 232—241
Ved Redaktionen: En stor Begravelsesregning fra Fredericia fra 1814.....	1913: 123
Rettelser	1913: 216
Oversigt	1915: 133—134
Vejle Amts hist. Samfunds Regnskab for 1912	1913: 123
Regnskabet for 1913	1914: 107
Regnskabet for 1914	1915: 135
Regnskabet for 1915	1916: 135
Indholdsliste til »Vejle Amts Aarbøger« IX—XII (1913—16).....	I—XXVI